STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 00036

ALE VERK

Mendele Mokher Sefarim

Permanent preservation of this book was made possible by
Rosalind Katz-Scheiner & Fred Scheiner
in honor of
Dr. Eli Katz, Yiddish scholar

FUNDING FOR THE CORE COLLECTION OF YIDDISH LITERATURE
WAS MADE POSSIBLE IN PART BY A GRANT FROM THE
DAVID AND BARBARA B. HIRSCHHORN FOUNDATION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol
of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from
a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights
in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain
or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.
If you hold an active copyright to this work – or if you know who does –
please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

אַלע ווערק פון מענדעלע מוכר-ספרים

(ש. י. אבראַמאָוויץ)

דרייצעהנטער באַנד

נײַע פערבעסערטע אויסגאַבע

פערקויף: געזעלשאַפט „צענטראַל", וואַרשא, נאָוואָליפקי 7

1928

אַלע ווערק פון מענדעלע מוכר-ספרים
(ש. י. אַבראַמאָוויץ)

צוריק אַהיים

און אנדערע ערצעהלונגען

פערלאַג „מענדעלע" ווארשא
1928

Copyright by S. Sreberk NEW-YORK U. S. A. 1927

Printed in Poland

Druk. Sikora i Mylner Warszawa Nowolipki 6.

אינהאַלט!

1) צוריק אַהיים.

2) די אַלטע מעשה.

3) שם און יפת אין וואַגאָן.

דרייצענטער באַנד

דער באַנד XIII פון דער איצטיגער מענדעלע-אויסגאַבע נעמט אַריין די דריי ערצעהלונגען פון מענדעלע מוכר ספרים, וואָס זענען צוערשט געשריבען געווען דורך מענדעלען אין די יאָהרען 1888 — 1892.

„צוריק אַהיים" (אין העברעאישען — „בסתר רעם") איז צוערשט געדרוקט געוואָרען אין העברעאישען „היום" (דער אָנהויב פון דער דערצעהלונג) און אין קאָנטאָרס העברעאישען זשורנאַל „בן-עמי" (1888). די ערצעהלונג איז איבערגעזעצט דורך מ. אַלגין אונטער דער השגחה פון דעם מחבר.

„די אַלטע מעשה" (אין העברעאישען — „לא נחת ביעקב") איז צוערשט געדרוקט געווען אינ'ם אָדעסער העברעאישען זאַמעל-בוך „פרדס" (1892). דערנאָך האָט מענדעלע אַליין עס בעאַרבייט אין יודיש און געדרוקט עס אין פערטען באַנד פון מ. ספעקטאָר'ס „הויז-פריינד" (1894).

די דריטע דערצעהלונג „שם און יפת אין וואַגאָן" איז צוערשט געדרוקט געווען אין העבראישען זאַמעלבוך „כורת". אין יודישען איז עס איבערגעזעצט דורך מ. אַלגין.

אין די דריי קלענערע ערצעהלונגען ברענגט מענדעלע איי-ניגע עפּיזאָדען פון דעם יודישען שטעדטעל, פון דעם יודישען גלופּסק אָדער קאַבצאַנסק, אין דער צייט פון נאָך די פּאָגראָמען אין די 80-ער יאָהרען. אין די ערצעהלונגען געפינען מיר, ווי אין אַלע מענדעלע'ס ווערק, די כאַראַקטער-שטריכען און די שטייגער-אייגענ-שאַפטען פונ'ם גאַנצען יודישען לעבען. פון דעם פרט קוקט שטענדיג אַרויס דעם כלל, דורך דעם יחיד רעדט שטענדיג ביי מענדעלע'ן די גאַנצע אומה, וואָס האָט געלעבט דאַן אַזאַ שווער און אומבע-האָלפען לעבען.

נ. מ.

צוריק אַהיים

צוריק אַהיים

(בסתר רעם)

א.

אמר מענדעלע מוכר ספרים — זאָגט מענדעלע מוכר ספרים: אָט די שטאָדט גלופּסק, וואָס איך וויל אייך פון איהר דערצעהלען, איז חשוב'ער ווי אַלע אַנדערע שטעדט, וואָרום אויף איהר נאָמען רופט זיך אַ גאַנצער יודישער קאַנט. אין ניט אומזיסט האָט זי זוכה געווען צו אזא גדולה, ניט אומזיסט רופט מען זי „עיר ואם בישראל". איהר דאַרפט וויסען, אַז ס'איז ניטאָ ביי אונז קיין איין יוד, וואָס ער זאָל ניט האָבען אַ שטיקעל שייכות צו גלופּסק, וואָס סע זאָל אין איהם ניט שטעקען כאָטש איין חלק פון גלופּסקער טייערע מעלות. אויב איהר אַליין, רבותי, זענט ניט געבוירען געוואָרען אין גלופּסק, איז ביי מיר גאָר קיין ספק ניטאָ, אַז אייערע טאַטעס אָדער זיידעס זענען געווען גלופּסקער, און אויב גלופּסקער בלוט רינט ניט אין אַלע אייערע רמ"ח איברים און אין יעדען מינדסטען אָדער, איז כאָטש אין איין ווינקעלע פון אייער מח קען מען געפינען אַ סימן פון גלופּסק. איך בין שוין, ברוך השם, ניט קיין יונגעלע, איך האָב זיך אָנגעזעהען אַ וועלט, זאָג איך אייך, אַז איך האָב נאָך ניט בעגעגענט קיין איינציגען יודען, וואָס זיינע תנועות, זיינע גענג, זיינע פּיהרעכצען סיי אין וועלט-זאַכען, סיי אין הימעל-זאַכען, זאָלען ניט שמעקען כאָטש אַ ביסעלע מיט גלופּסק. סע מעג זיין אַ משכיל צו אַ פּראָסטאַק, אַ גביר צו אַ קבצן — אויף אַלע איז אָנגעשריבען גלופּסק, אויף אַלע איז דאָס אויסגעקריצט מיט טיעפע צייכענס — ניט אָבצעווישען.

אַ האַרציגער שמייכעל שוועבט אויף מיינע ליפּען, ווען איך דערמאָן איצט דעם נאָמען גלופּסק, אַ שמייכעל — אַ גוטע בשורה, אַ גרוס די קינדער פון זייער מאַמען, די אייניקלעך פון זייער באָבע'ן. די פריינד פון

זייער טייערער קרובה; זאָלען זיי שעפּען נחת פון די מעשיות, וואָס איך וועל דערצעהלען, זאָלען זיי זיך פרעהען, וועל איך אויך האָבען הנאה.

זייט וויסען, ליעבע ברידער, סיי נאָהענטע, סיי וויטע, סיי אויפ'ן ים, סיי אויף דער יבשה, זייט וויסען, אַז אונזער מוטער גלופּסק לעבט נאָך, מיט גאָט'ס הילף! קומט, קינדער, וועל איך אייך דערצעהלען, וואָס זי טהוט, וואָס זי טראַכט, ווי אַזוי סע פיהרען זיך איהרע יודען; איך וועל זי אייך אויסמאָלען ווי אַ לעבעדיגער: ווי זי שטעהט און געהט, ווי זי קליידט זיך, ווי זי האַנדעלט און וואַנדעלט. און זי זאָל בייַ אייך, חלילה, גאָר ניט זיין אַראָבגעפּאַלען אין די אויגען, וואָס זי איז אַנ'אַלטע; נישט'קשה, זי איז נאָך ניט עובר בטל, איהרע פּאַרצייטיגע מנהגים לעבען נאָך, זיי זענען נאָך ניט פערגעסען געוואָרען צווישען אחינו בני ישראל. וועל איך זי אייך פאָרשטעלען מיט איהר גאַנצען חן, מיט אַלע איהרע קנייטשלעך, כדי איהר זאָלט זי קענען.

גלופּסק איז אַנ'אמת'ע יודישע שטאָדט מיט אַלע פּישטשעווקעס. פון אַרחיטעקטען, וואָס בויען הייזער מיט אַ פּלאַן און מיט אַ סדר, האָט זי קיינמאָל ניט געהערט. איהרע הייזער הייבען זיך ניט אין דער הויך, קריכען ניט מיט חוצפּה אין הימעל אַריין, נאָר זיי שטעהען זיך נידעריגע, ווי די ניוונקעלעך, טייל אַייַנגעבויגען, די רעכער אַ ראָבגערוקט ביז דער ערד, אַלע אָהן פאַרב, אָהן צאַצקעס, אָהן פּוצען פון דרויסען. דער יוד ווייסט, אַז שקר החן והבל היופי, די אַלע שמאָכטעס זענען ניט ווערט אַ צובראָכענעם דרייער. די דירה בייַ'ם יודען האָט אַ ווערט נאָר פון אינוועניג; דאָרט איז בייַ איהם דער גאַנצער עולם קטן: דאָס בעט און דער טיש און דער צעבער און די קינדערלעך, זאָלען לעבען און געזונד זיין, און אַלצרינג, וואָס אַ יוד פערמאָגט, פון דער שאַפע מיט די קופּערנע פענדלעך, ביז די קיך-טעפּלעך און דעם בעזעם מיט דעם אַ ריינגעשטעקטען פלאָקען אינמיטען. דער מנהג פון רעהרען אויף אָבצופיהרען די רעגען-וואַסער און פון שטיינערנע בריקלעך פאַר די טהירען, איז דאָ ניט אָנגענומען; דעם צעבער און די טעפּלעך גיסט מען אויס פונקט אַנטקעגען טהיר, קומען חזרים און באָרען זיך ביז'ן האַלז אין בלאָטע און צעגראָבען דאָס נעדיכטע אַרום און אַרום און האָבען תענוג. הויבט זיך, ברוך השם, אַ געשמאַקער ריח און זעצט אין נאָז אַריין. אַז סע קומט אַמאָל אַ סטראַזשניק, אַ צורר, און הויבט אָן דולען אַ מח, ס'זאָל זיין ריין, פערשטאָפּט מען איהם דעם פּיסק מיט אַ טרונק בראָנפען און אַ שטיק חלה. וואָרום די חלה, דאַרפט איהר וויסען, האָט אין זיך ניט נאָר אַזאַ

טבע, אַז זי פערקירעוועט דעם פּראַם פון די פרייטאָג-צו-נאַכטעגדיגע
ליכט — וואָס דאָס איז בדוק ומנוסה שוין פון לאַנגע יאָהרען — נאָר זי
איז אַ סגולה צו אַזוינע חברה-לייט אויך, צו פערקירעווען זיי פון דער יודי-
שער גאַס. בשעת הדחק, אַז ער משעפּעט זיך זעהר שטאַרק, גיט מען
איהם אַ שטיקעל געהאַקטע פיש, אָנגעפּילט מיט ציבעלעס און מיט קנאָ-
בעל, ווערט ער גאָר ווייך, ווי אַ פּוטער, און אַלצדינג בלייבט בייים
אַלטען, — עולם כמנהגו. נאָר איינמאָל האָט זיך געטראָפען, אַז מ'האָט
גלופּסק נעגויט בעל-כרחה צו משנה זיין איהרע פּאַרצייטיגע מנהגים און
צו אויספּוצען זיך פאַר לייטען. ס'איז אַרויס אַ קלאַנג, אַז איינער פון די
גאָר הויכע אדונים וועט דורכפאָהרען איבער אונזער שטאָדט. איז געויאָ-
רען אַ רעש אין גלופּסק און מ'האָט זיך גענומען גרייטען. יודעלעך זענען
אַרויסגעקראָכען פון זייערע לעכער, יעדערער מיט אַ בינטעל שמאַטעס
פאַר אַ באַ-שט און מיט משונה-מאָדנע פאַרבען. האָבען דעמאָלט אונזערע
גלופּסקער בעוויזען, וואָס איינער קען: מ'האָט אויסגעמאָלט אויף די היי-
זער אַלערליי לייבען און לעמפּערטען אין פּי-ערנאָמערס און אַנדערע ווי-
דע בעשעפּעגישען, וואָס מע קען זיי זעהען אויף די ווענד פון אַ שוהל
און אויף אַ מזרח. ווייסט איהר, וואָס פאַר אַ פּנים גלופּסק האָט דעמאָלט
געהאַט? ווי אַ כלה-מויד, וואָס האָט זיך אויסגעפּרינדעט אין אַלערליי
מלבושים מיט פּאַצירקעס און מיט פליטערלעך. כדי צו געפעלען דעם
חתן מיט די מחותנים. די יונגלעך האָבען דערזעהן אַזוינע חדושים'דיגע
געמעלען, זענען זיי געוואָרען פערגאַפט און האָבען זיך געזאָגט: וואָס
גרוים איז פאָרט ניט קליין! אפילו עלטערע מענשען האָבען זיך אויך
אָבגעשטעלט קוקען. דער סמאַראָוש מ י ח י י, וועלכער פערלעשט פרייטאָג
צו נאַכט די ליכט, איז געבליבען שטעהען מיט אַן'אָפענעם מויל, און די
רעכטע האַנד זיינע, וואָס האָט געטראָגען פון דער קעשענע אַ שטיק חלה
צום מויל, איז געבליבען ווי פערגליווערט אינמיטען וועג; פ ע ט ר י כ ע
די גוי'ע, וואָס מעלקט שבת די בהמות ביי יודישע טעכטער, האָט זיך
צעלאַכט פאַר שמחה, האַלטענדיג ד י ה ע נ ד א ו פ ' ן בויך. דער סטראַזש-
ניק איז געשטאַנען און געקוקט אויף גלופּסקער וואונדער, געשאָקעלט מיט'ן
קאָפּ, געקראַצט זיך אין דער פּאַטילניצע, געמאַכט מיט די ליפּען און
עפּיס געמריקעט אַזוינס, וואָס די גלופּסקער האָבען עס געהאַלטען פאַר
אַ שבח; מסתמא האָט זיך דער ערל געוואונדערט אויף יודישער חכמה און
זיך געטראַכט: טאַק, אַנ'עם חכם ונבון די דאָזיגע יודישע אומה. די יודען
האָבען דערפון שטאַרק הנאה געהט, ס'האָט זיך זיי בעוויזען אַ שטיקעל

האפנונג, אז פון היינט אָן וועט דער דאָזיגער רשע זיי שוין לאָזען צורוה און וועט זיך מעהר ניט משעפּען. געווען, אמת, איינער, וואָס האָט געמורמעלט אויף גלופּסק, זאָגענדיג, אַז אַזאַ מין שענקייט מאַכט זי נאָך מאוס'ער אין בעוויזט נאָר, אַז זי האָט ניט קיין געשמאַק. נאָר אַזוי ווי דאָס האָט געזאָגט איינער פון די אפּיקורסים, די נאַרישע חקרנים, דעריבּער האָט זיך קיינער אויף זיי ניט אומגעקוקט: אַקוראַט ווי דער הונד בּילט.

גלופּסק האָט זוכה געווען צו אַזאַ נאָמען אויך צוליעב דער מדה פון סבלנות, וואָס אין איהר איז פאַרהאַן, און אויך צוליעב דעם, וואָס זי איז אַ גרויסע ענו'טע, זי איז מוחל אויף איהר כבוד. פרעגט אומיסנע איהרע בעלי־בתים, איהרע זקנים, וויפיעל מאָל האָט מען זי געזידעלט בפרהסיא פאַר די גריבּער אינמיטען גאַס, פאַר די שטיינער, וואָס ליעגען צעזייהט אין צעשפרייט איבער'ן מאַרק, שטיינער מיט שאַרפע שפּיצען, ווי די מעסערס, רחמנא לצלן, וואָס מע פערטשעפּעט זיך פאַר זיי און מע פאַלט און מע בּרעכט רוק און לענד, בּעהיט זאָל מען ווערען; וויפיעל מאָל האָט מען זיך געבּייזערט פאַר די טויטע קעץ מיט די גע'פּגר'טע הינד מיט אַלערליי אַנדערע שרצים, וואָס מע וואַרפט אַרויס, וואו מע טרעפט זיך, — און גאָר ניט, זי האָט זיך געמאַכט ניט וויסענדיג. זי האָט מוחל געווען, וואָס מע טהוט איהר אָן אַזאַ בזיון. שונאים האָבּען אויף איהר, ראַכט זיך, געשיט שוועבּעל און פעך פאַר איהר טייך, פאַר איהר מקוה, וואָס זענען פּויל, פער'עפּוש'ט, אָנגעפילט מיט מיסט און קויט און אַלערליי פּאַסקודסטווע; פאַר די אָפטע שרפות, וואָס טרעפען זיך דאָרט, מחמת די הייזער שטעהן אין ענגשאַפט אין אין שטיקעניש, ממש איינגעטוליעט איינע אין דער אַנדערער, — און וואָס מיינט איהר? זי האָט זיך געמאַכט פאַר אַ תּם, אויסגעהערט אַלצדינג און שאַ — ניט געענטפערט דאָס אַנדערע וואָרט.

דאָ האָט איהר אייך, רבותי, נאָר אַ פּאָר סמנים פון גלופּסק. איך האָבּ ניט געוואָלט מאריך זיין, דאָס איבּריגע וועט איהר זיך שוין אָנשטויסען אַליין. טאָמער וועט אייך איבּערגעהן אַ שלעכטער געדאַנק און איהר וועט וועלען זאָגען: ס'אַראַ מאוס'ניצע די דאָזיגע בריאה איז, אַרט דאָס מיך ניט: הלואי וואָלטען אַלע מאוס'ניצעס געהאַט אַזאַ חן בּיי זייערע מאַנען אין די אויגען, ווי גלופּסק אין די אויגען פון איהרע טויזענטער בעלי־בתים. ס'איז דאָך אַנ'אַקט מיט אונזערע גלופּסקער, אַז ניט נאָר מיט זייערע ווערטער און מיט זייער שפּראַך, נאָר אויך מיט אַלע זייערע מעשים

זוויזען זיי אַרוים, ווי געטריי זיי זענען זייער ליעבהאַרציגער שטאָדט; ווער סע זעהט זיי, דערקענט זיי באַלד, אַז זיי זענען גלופּסקער מיט׳ן גוף און מיט׳ן האַרץ און מיט דער גאַנצער נשמה.

אַ גלופּסקער יוד איז ניט אַזאַ מקפּיד אויף שענע קליידער, אויף ריינקייט און כּדומה אַזעלכע נאַרישקייטען, וואָס מענשען גיבען זיך מיט זיי אָב אין דער גרויסער וועלט. די נייע מאָדעס, וואָס קומען אויף אין פּאַריז און אין וויען און אין אַנדערע גרויסע שטעדט, האָבען צו גלופּסק גאָר אַ קנאַפּע שייכות. טאָמער פערשלעפּט מען אַהער יאָ אַזאַ מאָדע איינמאָל אין אַ יובל, ווערט זי אויך אָן איהר פריהערדיגען גלאַנץ: אונזערע שניידערס, פערשטעהט איהר מיך, געהען זיך מיט זייער אייגענעם שניט און מיט זייערע בעזונדערע מעטאָדעס — ווערט ביי אונז פון דער פּאַריזשער יפהפיה אַנ׳אמת׳ע גלופּסקער בעל־הבית׳טע מיט׳ן אמת׳ען גלופּסקער חן. — אַז ס׳איז אַרויסגעקומען די גזרה, יודען זאָלען זיך אָנטאָן אין דייטשישע קליידער, האָבען די גלופּסקער אויך ביסלעכווייז מקבל געווען אויף זיך דעם עול. איצט זענען זיי אין פּלוג, דאַכט זיך, אָנגעטאָן נאָך דער דייטשישער מאָדע און פּאַר נאַטשאַלסטווע איז אַלצדינג כּשר וישר, פונדעסטוועגען איז דאָ אין די קליידער עפּעס אַזאַ מין גלופּסקער יודישער קנייטש, אַזאַ מין בעזונדער חנ׳דעל, וואָס ס׳איז אפילו שווער דאָס איבערצוגעבען מיט ווערטער. דאַכט זיך, אַ קאַרטוז ווי אַלע קאַרטוזען, מיט׳ן גאַנצען שניט און מיט אַלע פּרטים, פונדעסטוועגען ביי אַ גלופּסקער אויפ׳ן קאָפּ בעקומט ער אַ משונה׳דיגע יודישע צורה, אַקוראַט ווי ס׳איז אין איהם מגולגל געוואָרען דאָס שטריימעל, עליו השלום. פונ׳ם סורדוט איז שוין אודאי ניטאָ וואָס צו ריידען: ער האָט, דאַכט זיך, אַלע נאָטען, ווי סע געהער צו זיין, אי ער איז געהאַקט אין סטאַן, אי ס׳איז אויף איהם אָנגענייהט ביינערנע קנעפּ — דאַרף מען שוין בעסער? פונדעסטוועגען, אַז דו דערזעהסט איהם אויף אַ גלופּסקער יודען, דערקענסטו באַלד די פּאַרצייטיגע קאַפּאָטע. היינט דער שפּאַלט הינטען! ביי אַלע מענשען איז אַ שפּאַלט ווי אַ שפּאַלט, קיינער זעהט איהם גאָר ניט און קיינער קעהר זיך מיט איהם ניט אָן, ביי אַ גלופּסקער עפענט ער זיך בשעת׳ן געהן אויף יעדען טריט, די פּאָלעס הויבען זיך אין לאָזען זיך אראָב, אַקוראַט ווי זיי שרייען: זעהט, אָט געהט אַ יוד מיט אַ שפּאַלט, אָט איז זיין אָלף מחילות און זיינע פּאָר פּיס!.. און כּדאי איז צו דערמאָנען, אַז דאָ רעדט זיך וועגען אַזוינע יודען, וואָס מע ווייסט ניט, וואו האַלט מען מיט זיי אין דער ספירה: צו האָבען זיי אַ שפּאַלט, צי ניט — ניט

קיין גאַנצע משכּילים און ניט קיין אמת'ע חסידים, עפּעס אַזוינע, אי אַהין, אי אַהער. דאָס זענען געווענליך די עצה־געבּערס, די בּעלי־סבּרא, וואָס מישען זיך ניט־געבּעטענערהייט אין אַלע געשעפטען, סיי די געשעפטען פון אַ פּרט, סיי פון אַ כּלל, — פיינע יודען, וואָס מע רופט זיי אפילו אונטער די אויגען ר׳ בּ דער און דער, און ס'איז דאָ צווישען זיי אויך אַזוינע, וואָס מע רופט זיי „פעטערס" סתם. אַ הער קען מען צורעכענען אַלע קלוגע בּוררים, לאַנד־שרכנים, קהל'שע שרייבּערס, קבלנים, שתדלנים, חכמים — פּשרה־מאַכערס, בּטלנים וואָס ווייסען אַלצדינג...

אַ גלופּסקער, אַז מע דערזעהט בּיי איהם אויף דער פּאָלע אביסעל קוגעל־שמאַלץ, אַ שטיקעל ווייסעל פּין אַנ'איי, אָדער שפּייעכץ, ליחה וכדומה, איז דאָס איהם, חלילה, ניט צו קיין בּזיון: פערקעהרט, דאָס איז אַ מין שיינדעל, אַ בּעוויז, אַז ער פּוצט זיך ניט און גיט זיך ניט אָב מיט דברים בּטלים. אפילו די קרוין פּון בּלאָטע, וואָס רינגעלט אַרום די קאַפּאָטע פון אונטען, אַרט איהם אויך זעהר ווייניג: דער גלופּסקער יוד טראָגט זי אַזוי לאַנג, בּיז זי ווערט אַליין פערטריקענט און פאַלט בּמילא אָב. — דאָס האָט איהר אייך, רבּותי, דעם גלופּסקער יודען אין זיינע אויבּערשטע בּגדים. די אונטערשטע, די שקאַרפּעטקעס מיט די התחתונים, וועט איהר זיך שוין מטריח זיין אויסמאָלען אַליין.

דער שטייגער וואָלט געווען, אַז איך זאָל ניט פערשווייגען די גלופּסקער ווייבּערשע מלבּושים אויך, ווארום מיר האָבּען אַ קימא־לן, אַז אַלצדינג וועט דיר אַ נקבה מוחל זיין, נאָר ניט דאָס גרויסע פערבּרעכען, אויבּ מע קוקט זיך ניט אום אויף איהר פּנים, איהר ציערונג, איהרע חנ'דלעך, וואָרום אין אמת'ן, צוליעבּ וועמען פּאַרבּט זיך דען און שמירט זיך אַ יודענע, צוליעבּ וועמען פּוצט זי זיך און טוט זיך אָן אין עסיג און אין האָניג און שלעפּט ניט קיין צייט און קיין טרחה און קיין געלט, אויבּ ניט צוליעבּ אונז, אונזערע אויגען, אונזערע האַרץ? היינט אַז איהר קוקט זיך ניט אום, וואָס טויג די גאַנצע אַרבּייט? אַזאַ חטא וועט אייך ניט מוחל זיין קיינער, ניט די משכּיל'טע, ניט די פּראָסטע, ניט די שענע, ניט די מאוס'ע, ניט די יונגע, ניט די אַלטע, אפילו ניט די צנועה... די מעשה איז אָבּער, וואָס ווייבּערשע קליידער זענען זעהר אַ שווערע הלכה, די הלכה איז איינגעטיילט, כּידוע, אין פיער חלקים, וועלכע לערנען וועגען דעם, וואָס ס'דאַרף זיין אויבּען און אונטען, פאָרענט און הינטען, יעדער חלק ווידער האַלט אין זיך אַנ'אוצר קאַפּיטלעך, יעדערער קאַפּיטעל — אַ גוזמא פּונקטען, יעדער פּינקט — אַ גאַנצען פּאַק

דקדוקים, תרי״ג פּניות און רמזים און טיעפע כּינות, וואָס מע קען זיי ניט איבערגעבען מיט׳ן מויל און ניט אַרויסגעבען אויף פּאַפּיער... וואָס זשע טוט מען? שווייגען פּאַסט ניט. וואָרום דאָס וואָלט געהייסען, אַז איך לייקען גאָר אָפּ די גלופּסקער ווייבער, אַקוראַט ווי זיי וואָלטען גאָר ניט געווען אויף דער וועלט. ריידען, ווי׳עדער, איז אַ שווערע מלאכה, ערגער פון אַלע ניין און דרייסיג אבות־מלאכה אינאיינעם.

הערט זשע, רבותי! איך האָב געפונען אַנ׳עצה, ווי אַזוי אַרויסצוגעהן בשלום פון דער קלעם. וואָרום ווער נאָך קען, אַזוי ווי אַ יוד, זיך אַרויסדרעהען פון אַ שווערען ענין, ווייזען אַ סבר פנים יפות אי דעם צד, אי יענעם, מוציא זיין מיט איין דרעה אַלע דעות? — הערט! מיר׳ן אויסקלייבען אַנ׳אָרט אין גלופּסק, איהר וועט זיך דאָרט אַנידערשטעלען אין אַ ווינקעל, און איך וועל פאַר אייך דורכפיהרען מיינע לייט, ווי אין אַ פּאַנאָראַמע, בשעת סע וועלען דורכגעהן די גלופּסקער ווייבער, וועט איהר זיי אַליין קענען בעטראַכטען פון קאָפּ ביז די פיס, וועט איהר וויסען...

קיקט זשע, רבותי! איך הויב אויף דעם פאָרהאַנג. די סצענע איז אָפען!

ס׳איז שבת קודש, מנחה־צייט. גאָט, ברוך הוא, האָט אַרויסגעצויגען די תמוז־זון פון איהר פוטער־פאַס צו שיינען אויף זיין ליעבהאַרציגער שטאָדט גלופּסק און אויסצוטריקענען איהרע בלאָטעס און איהרע קאַליזשעס, וועלכע שטעהען נאָך פון פאַר פסח. אין איינגע ערטער האָבען זיך שוין בעוויזען סטעשקעס צווישען די לייטיגע גריבער און פערטריקענטע הרודעס — יודען, עם קדושים, זאָלען קענען דורכגעהן בשלום. די זלידנייוקער גאַס רוישט, ווי אַ ביהנשטאָק, אומעטום דרעהען זיך מענשען און בהמות. יודען זענען שוין אויפגעשטאַנען פונ׳ם שבת׳דיגען שלאָף נאָכ׳ן טשאָלענט, זיצען אין דרויסען און שעפּען לופט. עלטערע יודען און ווייבער זיצען אויף די פריזבעס. ציהען זיך, געניצען, שפּייען און שנייצען זיך די נאָז מיט אַ שלשלת, אַנדערע קייען באָב און אַרבעס און געהען אוים פאַר אַ קאַלטען טרונק וואַסער. נעבען זיי שפּיעלען זיך די קינדערלעך; צוויי האַלטען אַ דריטען ביי די ציצית און יענער העצקעט זיך, שפּרינגט ווי אַ לאָשאַק. אַ קאָמפּאַניע ווייסע־חברה׳ניקעס גראָבט זיך אין מיסט, ווי די העהנער מאַכט אַ שטויב ביז אונטער׳ן הימעל, אַנ׳אַנדער קאָמפּאַניע שפּרינגט און טאַנצט אין דעם דערשטיקענדען וואַסער פונ׳ם רינשטאָק, וואָס איז פון אויבען פערצויגען מיט אַ גרין הייטעל. איין יונ־

געלע קימט מיט אַ האַרט איי, אַנ׳אַנדערער מיט אַ שטיק חלה, די מיילער
אין די שפּיץ נעזער זײַנען אויסגעשמירט אין סאָק פֿון געפּרעגעלטע יאַגע־
דעס; חברה שטעקען אַרויס די צונגען און בעריהמען זיך, ווענעס ס׳איז
שײַאַרצער. אויף אַ פּריזבע זיצט אַנ׳עלטערער יוד אין אַ חאַלאַטעל, מיט
אַ זילבערנעם מעדאַל אויף דער ברוסט; ער זיצט און שווייגט און קוקט
אַרים און אַרום מיט אַ ברוגז פּנים, ווי סע פּאַסט פֿאַר אַ בכבוד׳יגען יו־
דען — און סע שטעהט אויף איהם, דאַכט זיך, אָנגעשריבען, אַז דאָס איז
איינער פֿון די עטליכע מלמדים, וואָס זענען געוואָרען לעהרער אין די
היינטיגע שולען. ער שאָקעלט זיך, כּדי מע זאָל בעסער זעהען דעם
מעדאַל, כּדי די גאַנצע גאַס זאָל וויסען: כּכה יעשה לאיש — אַזאַ גדולה
איז בעשערט דעם, וואָס איז נושא חן אין די הויכע פּעטערבורגער פּענ־
סטער. און אמת׳ן איז נעבעך אַ גאָט׳ס רחמנות אַ קיק צו טאָן אויף דעם
יודען, ווי אויף אַ פּריבלודנע שעפּעלע, וואָס האָט זיך אָבגעריסען פֿון
דער טשערעדע און בלאָנקעט, נעבעך, אַרום אין דער מדבר. נעבען
דעם מעדאַליסט פֿון ביידע זייטען זיצען זויגענדיגע ווייבער מיט קליינע
קינדערלעך, נעבען זיי גלאַט אַזוי מיידלעך מיט ווייבלעך, וואָס ניאַנטשען
אָבגעריסענע, בלויזע, נאַקעטע יאַטלעך, איינע שטופּט דעם שרייענדיגען
נפש׳ל אין מויל אַריין די ברוסט, בשעת מעשה ווישענדיג איהם דאָס
פּנים, שנייצענדיג דאָס נעזעל און שילטענדיג מיט טויטע קללות, ווינשע־
וויענדיג איהר האַרץ־וועהטאָג, איהרע צרות און איהרע שלעק און יסורים
אין קלעמעניש דעם קינד און אַלע איהרע שונאים און אַלע שונאי־ישראל.
איינגעזונקען זאָלען זיי ווערען, דערבאַרעמדיגער פֿאָטער! אַנ׳אַנדערע פֿאָ־
רעט זיך מיט קינד׳ס אומריין קעפּעל, עצה׳ט זיך מיט אַ שכנה, אַ מאַמע
פֿון, געזונט זאָלען זיי זיין, צעהן קינדערלעך, וואָס זי מוז שוין זיין אַ
גענײטע אין הלכות קרעץ און טשערעקעס און פֿאַרבעס און אַנדערע שלעק,
און זי לערנט די חבר׳טע, ווי אַזוי מע מאַכט עפּעס אַ מין זאַלב, וואָס
ס׳איז גאָר חדושים נפלאים און וואָס די גאַנצע שטאָדט לעקט פֿון איהר
די פֿינגער, נאָר די אַלע, וואָס זיצען דאָ, אויף ביידע זייטען גאַס, זענען
ניט מעהר, ווי אַ רעמעל צום שענעם בילד, וואָס מיר זעהען אינמיטען
גאַס. דאָרט שלעפּען זיך אָהן צוימלעך, פֿראַנק און פֿריי, אַ פּאָר יודישע
פֿערד, וואָס רוהען זיך אויס די ביינער אום שבת־קודש; די קליאַטשעס זע־
נען אַלטע, מאוס׳ע, מאָגערע, הויט און ביין, די רוקענס צעקאַרבט,
צעשונדען, צעקאַדראַשעטע, מע זעהט, אַז דער בעל־הבית האָט ניט גע־
זשאַלעוועט קיין פֿושעלעס און קיין בייטשען. איינער, דער „אָדלער“,

הינקט אויף צוויי פיס, די גריווע איז ביי איהם קאָלטענעוואַטע, פער־פלאָנטען, פערפלאָנטעט מיט שטרוי און פלאַקס, און אויפ׳ן האַלז הענגט איהם אַנ׳עמער; ביי׳ם אַנדערען, דעם „לייב״, איז דער האַלז אַרומגעווי־קעלט מיט אַ פאַטשיילע, די אונטערשטע ליפּ הענגט אַראָב און סע קוקען אַרוים די צייהן — קומט אוים, אַז ער שמייכעלט; פונ׳ם רעכטען אויג רינט איהם כּסדר. די ביידע געטרייע חברים געהען זיך פּאַמעליך, טריט ביי טריט, מיט אַ פערדישען ישוב־הדעת, זיי רוקען זיך צום ברונען, וואו מע וועט זיי געבען אַ טרונק. הינטער זיי געהט זיך בהרחבה עזריאל דער בעל־עגלה. דאָס שבת׳דיגע העמד איז ביי איהם צעשפּיליעט, ביידע עקען פונ׳ם קאָלנער פלאַטערען אויפ׳ן ווינד, ווי דאָס זעגעל־טוך פון אַ שיף; די ציצית פונ׳ם טלית־קטן באָמבלען זיך אַזש איבער די הויזען, וועלכע זענען אויסגעשמירט אין סמאָלע און אין פעטס און סע פעהלט זיי אַ קני־פעל פונקט דאָרט, וואו ס׳וואָלט דוקא געדאַרפט זיין פערשפּיליעט. ער געהט זיך, עזריאל, ווי אַ מאָנאַרך. ווער איז היינט צו איהם גלייך! אַ גאַנצע וואָך האָט ער געהאָרעוועט, ער און די פערד, געאַרבייט עבודת פּרך: געשלעפּט אַ בויד אָנגעלאָדען ביז אַרויף מיט יודען, גלופּסקער און אַנדערע, געטראָגען קלומקעס מיט זעק, אויסגעשטאַנען אַלערליי טענות און געשרייען פון די פּאַרשוינען, וואָס זיי קענען ניט אויסציהען די פיס, מע שטופּט זיי פון אַלע זייטען, מע קען זיך ניט ריהרען איבער די קערב מיט אייער און דער שטייג מיט עופות, וואָס ער האָט אַריינגעפּערעט אין וואָגען — אַ רעשטעל צו די צרות; אַ גאַנצע וואָך האָט ער זיך געמוטשעט מיט די פערד, געשמיסען מיט דער בייטש, געבראָקט ווי אין קרויט אַריין, געשיט קללות מיט חרמות, פערשאָלטען אי זיי, אי זיך דאָס גע־ביין, אַז מע פלעגט פערקריכען אין אַ בלאָטע. היינט, שבת, איז ער מלך, היינט איז זיין טאָג. ער רוהט, ער שעפּט נחת פון זיין ווייב, וועלכע געהט מיט איהם נאָך די פערד, די טייערע ברוט־געבער זיינע, אינאיינעם מיט די גרעסערע און קלענערע קינדערלעך, וואָס אַ טייל טראָגט מען אויף די הענד, אַ טייל האַלטען זיך פאַר דער מאַמעס פאַר־טוך און אַ טייל געהען אַליין.

שאַט, רבותי, שטיל! סע הערט זיך אַ גערויש. אַ גרויסער עולם רוקט זיך מיט אַ ליאַרעם, אַ געפּילדער, אַ גערודער. אַז דאָס וועט קומען נעהענטער, זאָלט איהר ניט מיינען, אַז ס׳איז אַ הערטעל גענז. ניין — דאָס זענען די גלופּסקער ווייבער, די גלופּסקער מיידלעך. יונג און אַלט

זענען ארויס און גאס אריין שפאצירען. אט געהען זיי שוין, אט זענען זיי שוין דא!

זעהט, וואס פאר א חלוק עס איז צווישען א גלופסקערין און א יודענע פון אנ'אנדער שטאדט. יענע אז זי נעהמט־אויף א נייע מאדע, ווארפט זי די אלטע אינגאנצען אוועק, א קוראט ווי זי איז גאר ניט געווען אויף דער וועלט. די נייע, ווידער, איז ביי אלע אויף איין נוסח, אויף איין שטייגער — ווי געמאכט אין איין פורעם. די גלופסקער יודענע זאגט זיך, חלילה, ניט אב פון א נייע מאדע, נאר וואס דען? זי מאכט זי איבער נאך איהר אייגענעם גוסט, זי פערדרעהט זי אויף איהר שטייגער און דערביי איז זי ניט מבטל דאס אלטע אויך. דעריבער, אז איהר טהוט א קוק אויף די גלופסקער ווייבער, קענט איהר זעהען אלע מאדעס פון חמעלניצקי'ס צייטען ביז היינטיגען טאג און אפילו אזוינע, וואס ס'וועלען ערשט א מאל איינפאלען א שניידער, א מאדע־מאכער ביז סוף כל הדורות. איצט, נאך דער קורצער הקדמה, קוקט זשע, רבותי, לאזט ניט אראב קיין אויג!

אט געהען שורות אויסגעפוצטע מיידלעך מיט בלויזע קעפ. דאס זענען כלות. זיי פערנעהמען די גאנצע גאס אין דער ברייט, און זיי געהען גאר, דאכט זיך, ניט, נאר זיי שוועבען, בעשיינענדיג די שטאדט מיט זייער ציערונג און מיט די מתנות, וואס זיי האבען בעקומען פון די חתנים כפי המדובר. אנגעטאן זענען זיי אין כל טוב, אין זייד און אין פאי און אין סאמעט, גאר א פראכט, נאר די מלבושים זענען צונויפגעשטעלט אזוי, אז איינס מיט'ן דריטען איז גאר א קנאפער מחותן: א מאלארוסקע העמדעל מיט בלאהע און רויטע אויסגענייהטע קוויטען איז אנגעטאן צו א קליידעל מיט א שלעפ פון צוויי ארשין די לענג. דאס קאפטעל איז פארענגט ברייט און ביי די זייטען שמאל, דער ראק, פערקערט, פארענגט שמאל און ביי די זייטען ברייט. איין מיידעל געהט נאר אין איין קלייד, מיט א הוילען האלז און קירצע ארבעל, דאס אנדערע שלעפט אויף זיך מאנטילקעס מיט שארפעס, וואס פלאטערען אויפ'ן ווינד; קישעלעך און האנטיכער שפארען ארויס הינטען פון די קליידלעך, ממש א יצר־הרע צו קוקען. צוויי קרינאלינעס, ווי אנגעבלאזענע לופט־באלאנען, שטויסען, געהענדיג, איינע די אנדערע, און בשעת סע פערדרייסט זיך ביי איינער די אונטערשטע רייף, זעהען זיך ארויס פערדרייטע, קוטיגע שמאטעס — אז סע פערשעמען זיך אוש די גאלדענע אויערינגלעך אין די אויערען און סע ווערען שווארץ די גלאנצע־דיגע-

שטיינדלעך אין די בראנזועלעטען... סע געפעלט אייך ניט הא? איהר דרעהט מיט דער נאז און קוקט שוין בעסער אויף די קלענערע מיידעלעך, וואס געהען מיט די כלות? אדרבא, זעהר פיין! איך האב אויך ליעב קינדער, און דוקא אזוינע, וואס האלטען זיך קינדערש; אפילו דאס קינדערשע פלאפלען, דאס שפרינגען און טאנצען איז ביי מיר ליעב און טייער. איז אבער די צרה, וואס אין גלופסק איז ניטא קיין קינדער. גלופסקער יונגלעך זענען קליינע יורעלעך מיט אלע פאסטעמקעס: מיט'ן ריידען, מיט'ן אנטאן, מיט'ן היטען זיך, מיט דעם פחד און דעם טרויער און די דאגות, וואס זענען אנגעשריבען אויף זייערע פנים'ער. דער חלוק איז נאר, וואס זיי זענען קליינע, זיי האבען ניט קיין בערד און קיין ווייבער. גלופסקער מיידעלעך זענען אלטע ווייבער אי מיט זייער לשון, אי מיט זייערע גענג, זייערע תנועות, זייער הכנעה, זייער שטילקייט און אראבגעפאלענקייט, אי אפילו מיט זייער חכמה. נאר וואס דען? זיי זענען קליינע און קינדלען ניט, וויטער גאר ניט. קינדער אהן קינדישקייט, קינדער — אלטע מענשען! איז דען דא א זאך, וואס זאל דערוועקען אזוי פיעל אי טרויער, אי הארץ־וועהטאג, אי פערדראס, אי טיעפען רחמנות? קינדער אהן קינדישקייט זענען פונקט ווי די געמאכטע קוויטען אויף די היט פון די ווייבלעך...

אכטונג, רבותי! מיינט ניט, אז דאס זענען גערטנער. דאס געהען די ווייבלעך, ווי א טשערעדע שאף, און אויף זייערע היטעלעך וואקסען דאס גראזען און בלעטער און קוויטען און אלערליי אנדערע שפראצונגען. די גלופסקער ווייבער האבען ניט מורא פאר כלאים: זיי פלאנצען אויף זייערע היטעלעך מילגראמען און זאנגען, וויינטרויבען מיט מאנדלען, ציבעלעס מיט קארשען מיט קאבאקלעך, ווערצעלעך חריין מיט שאלעכץ פון קארטאפליעס צווישען גאנצע פעק גראז און הושענות — א פערגעניגען! סע פעהלען ניט קיין פויגלען צווישען די בלעטער, דא א שוואלב, דארט א סאראקע, א זשוק, א זומער־פויגעלע, אלערליי מאדנע בעשעפענישען גאר אהן א צאהל. די פוסטע ערטער דארט אינמיטען, וואס דאכטען זיך אייך אוים ווי לעדיגע פלעצער אינמיטען א געדיכטען וואלד, דאס זענען די טיכלעך און פאטשיילעס אויף די קעפ פון די גלופסקער צנועות — סיי די, וואס זענען געווען צנועות פון דער יוגענד אן, סיי די, וואס זענען געווארען גוט און פרום ערשט אויף דער עלטער, אז זיי האבען שוין אויפגעהערט קינדלען און זענען געווארען גבאי'טעס אין א גוטער שעה. די עקען פון די פאטשיילעס זענען ביי טייל ווייבער צוגעשפיליעט מיט

אַ שפּילקע, בײַ אַנדערע — פֿערבונדען מיט אַ שלייף, בײַ נאָך אַנדערע זענען די עקען פֿרײַ און פֿלאַטערען הינטען אויפֿ'ן ווינד. די היטעלעך מיט די גערטנער האַלטען זיך מיט נסים אויף גראָבע, געדיכטע פּאַרוקען, וואָס דער קאָפּ שטעקט אין זיי כמעט ביז די אייגען, און די אויגען וואַרפֿען זיך, לויפֿען אין אַלע זייטען און קיין זאַך בלייבט פֿון זיי ניט פֿערבאָרגען. קיין אויערען און קיין האַלז זעהט מען ניט, נאָר רינגעלעך, קייטעלעך, פּערעל און דימאַנטען — אמת'ע אָדער פֿאַלשע. דער קאָפּ מיט מיט דער גאַנצע מאַכינאַציע זיצט אויף אַ גוף מיט צוויי פֿיס, און דער גוף איז אײַנגעוויקעלט אין קליידער פֿון אַלערליי קאָלירען, וואָס זענען אָנגעטאָן איינס אויפֿ'ן אַנדערן, ווי די שאָלעכץ פֿון אַ ציבעלע: אויבען אַ ויידענער מאַנטעל, אַ טייערע טאַלמע — פּאַר לייטען, אונטען קויטיגע, צעריסענע שמאַטעס. און חאָטש די זון סמאַליעט, און דער עולם שוויצט, נעבעך, אַז ס'איז אַ גאָטס רחמנות, פֿונדעסטוועגען קענט איהר דאָ זעהן ווײַבלעך אויסגעפּוצטע אין זעהר וואַרימע מלבושים, וואָרום די תאוה צו פּוצען זיך איז אַזוי גרויס, אַז זי איז גובר די היץ און דאָס שוויצען אום זומער, די קעלט און דעם פֿראָסט אין דעם שנײַ אינמיטען ווינטער. אין רחמים בײַ ווײַבערשע מאָדע: אַז מע דאַרף, ס'זאָל יענעם שטעכען די אויגען מיינער אַ מלבוש, אַ צירונג, ווער וועט דאָ געהן קוקען אויף צער בעל החיים?... די ווײַבער אַז זיי געהען, שווײַגען זיי, חלילה, ניט, נאָר מע האַלט אין איין פּלאַפּלען. איינע רעדט מיט דער אַנדערער, ראַכט זיך, גאָר ווי אַ גיטע שוועסטער, רוימט איהר אין אויער אַרײַן אַלע סודות פֿון איהר שטוב און פֿון דער דאָליע, וואָס זי האָט בײַ'ם מאַן. אין דער אייגענער צײַט וואַרפֿט זי אָבער אַ קוק אויף יענערס באָקעס און סע חאַפּט זי אָן אַ קנאה, קירעוועט זי זיך אויס און ווינקט מיט אַן'אייגעל צו די, וואָס שטעהען הינטען. פֿערשטעהען די דעם וואונק און ענטפֿערען אויך מיט אַן'אויגעל און מיט אַ געלעכטערעל, ווי איינער רעדט: מיר ווייסען, מיר ווייסען, זי איז טאַקי אַ גרויסער לא יוצלח; אָבער אַז די ערשטע דרעהט אויס דעם קאָפּ אין אַן'אַנדער זײַט, מאַכען זיי פֿון איהר פּונקט אַזוי חוזק, ווי פֿון יענער. און בשעת מע דרעהט הינטען מיט די נעז און מע ווינקט מיט די אויגען און מע שאָקעלט מיט די קעפּ וואָס ווייטער אַלעמאָל מעהר, ווערט אַ מהומה און אַ רידהרעניש און אַ שאָקלעניש אויבען אין די גערטנער אויף די קעפּ. סע ציטערט די פּעטרישקע און סע פֿלאַטערט דער פֿייגעל, סע וויעגט זיך דאָס קאַבאַקעל און סע הוידען זיך די צווייגלעך. הושענות קלאַפּען זיך איינס אין דער אַנדערער, סע

פאלען פירות פון דער הייך. — אַ גלופסקער מעוברת'ע יודענע איז אויך ניט שווער צו דערקענען: זי האַלט דעם רוקען אויסגעבויגען אויף צוריק, טראָגט דעם בויך מיט אַ משונה גדלות, קוקט אויף אַלע מיט אַ פערקרימט פנים, אַ קוראַט ווי זי האָט צו איעך טענות, אַ קוראַט ווי איהר זענט איהר עפּעס שולדיג. איהר זענט מחויב איהר פאַלען צו די פיס און איהר דאַנקען פאַר דער גרויסער טובה, וואָס זי טהוט, פערמעהרענדיג די צאָהל פון אינזערע יודעלעך, כן ירבו... אָן זעה איך אַ בעקאַנטע, פייטעל דעם מעקלער'ס ווייב, בריינדעל, אַ יודענע, קיין עין הרע, אַ מאַשין. זי איז אַנגעוואָפּענט מיט איהר גאַנצען ציערונג. דער קאָפּ ווי אַ באַקדייזשע, דאָס היטעלע האַלט למזל אין איין בליהען, דאָס פנים פערפּלאַמט פון די וואַרימע קליידער מיט דעם שווערען מאַנטעל. וואַרט אַ ווײַלע, אַט וועל איך זי אַ רוף טאָן, די גרויסע חכמה, און וועל זי אייך פאָרשטעלען.

— גוט שבת, בריינדעל! איהר הערט?... ניין, זי הערט ניט. זי לויפט, ווי פון אַ שרפה... ס'איז געוואָרען אינמיטען דערינען אַ געפילדער, אַ יאָגעניש... היט זיך, רבותי!.. ווייבער לויפען, איילען... די טשערעדע געהט! די בהמות קומען פון דער פאַשע. פאָרענט יאָגען זיך די ציגען אין איין איבפעט, מיט'ן צאַפּ, דעם עזות-פּנים, בראש. זויגענדיגע קיה געהען און רעווען, דאָס בענקען זיי נאָך די קעלבעלעך, וואָס זיי האָבען געלאָזט אין דער היים. טעלעצעס דרעהען זיך, מאַכען ווילדע שטיק, און דער בואַי, דער בחור מיט די גרויסע הערנער און שטאַרקע קאָפּיטעס, יאָגט זיך נאָך זיי. אַ געשריי אין גאַס. אַ טומעל, אַ רעש, און דער שטויב פליהט וואָלקענסווייז ביז אונטער'ן הימעל.

אוים, רבותי! די סצענע איז געענדיגט, דער פאָרהאַנג פאַלט!

איך, מענדעלע מוכר ספרים, זאָג אייך מיט אַ קלאָרער דעה אין מיט אַ רוהיג געמיט, אַז אַ גלופסקער יוד איז בטבע אַ'עניו, ער יאָגט זיך ניט נאָך כבוד, ער איז אַ בישן, אַ בעל-רחמנות, ער פּאַלט ניט אַריין אין יענעמס רייד, ער ווייסט ניט פון קיין גוזמות, פון קיין פליאַטקעס און אַז. וו., און אַז. וו. און טאָמער וועט עמיצער זאָגען פערקעהרט, זאָלט איהר וויסען, אַז ער איז אַ פושע ישראל, און דאָס וואָס ער זאָגט איז אַ חלול השם און אַ גרויסע בעליידיגונג פאַר יודען, און סע קומט איהם דערפאַר, אַז ער זאָלט ניט האָבען קיין חלק לעולם הבא. אַי וואָס, טאָמער וועט קומען איינער און פרעגען אַ שאלה: ס'טייטש, מיר זעהען דאָך דעם היפך! אַ סימן — די גלופסקער גבירים און פיינע בעלי-בתים, וואָס זיי קאָמאַנדעווען איבער קהל, קוקען אויפ'ן פראָסטען עולם, ווי אויף

אַ סטאַרע שאָף, און ס'איז ניטאָ קיין גרעסערע בעלי-גאוה, קיין מיאוס'ערע צבועק'עס, קיין ערגערע אכזרים, ווי זיי? ס'טייטש, מע קאָן דאָך אָנרע-בענען אַ גאַנצען רייסטער פּאַסקודנע מעשיות, ווי אַזוי זיי האַלטען זיך גרויס, ווי אַזוי זיי האָבען ניט קיין רחמנות אויף יענעם, ווי אַזוי זיי טהוען אָב די ערגסטע פּסלנות: דער גביר רב גימפּל ב"ר זרח האָט געטאָן אַזוי, און דער נגיד רב האָצמאַך ב"ר גרונם — אַזוי און אַזוי? וועל איך איהם אויף אַזאַ קשיה ענטפערען: שוטה שבעולם! ביזט דען בלינד, דו זעהסט דען ניט, אַז אַלצדינג וואָס דו זאָגסט, איז נאָר צווישען אייגענע, און די איי-גענע ד' אמות? נאָר אַנטקעגען אַ יודען איז דער גלופּסקער אַ גאַנצער מאַכער, אַ „יאַ טאָבי דאַם", נאָר אַז ער האַנדעלט מיט אחינו בני ישראל איז ער אַ תקיף, אַנ'אָדון בפקדך, אַנ'איזערנער בעל-גאוה. אַז סע קומט אָבער צום גוי, האָסטו געזעהען, ווי קליין ער ווערט, ווי נידעריג ער האַלט זיך, ווי איינגעבויגען סע ווערט זיין רוקען אפילו פאַר דעם ערג-סטען, ווי געטריי ער איז מקיים די מצוה: הזהרו בגוי קטן? אויב איהר ווילט, קען איך איהם אָנווייזען ניט איין גלופּסקער גביר, וואָס צווישען גלופּסקער איז ער אַנ'אדיר, אַ שררה, אַ לייב: ניט צוצוטרעטען, און פאַר'ן פּריץ איז ער אַ פליעג, אַ ניזגקעלע, אַ נעבעך, אַ גרויסער עני, קריכט אויף דעם בויך און קושט די האַנד און בוקט זיך ברחילא ורחימא פאַר יעדען זילבערנעם קנעפּעל, וואָס דאָס איז, כידוע, אַ גרויסער כבוד און אַ שענקייט פאַר'ן גאַנצען פאָלק ישראל. טאָמער וועט ער זאָגען: יאָ, אמת, דערינגען בין איך דיר מודה, זיי זשע דו מיר חאָטש מודה, אַז די גלופּ-סקער זענען להוט נאָך כבוד, אַ סימן — די שוהלען און בתי מדרשים, וואו סע געהט ניט אַוועק קיין שבת און יום-טוב אָהן קריעג און מחלוקת, וואו סע פליהען פּעטש און קולאַקעס. ווי האַלץ, יודען רייסען אויס איינער דעם אַנדערען די פּאות און די בערד צוליעב שטערט און עליות און גבאות און שחיטות און חזנות און מגידות און כדומה אַזעלכע זאַכען — וועל איך איהם דערויף ענטפערן, אַז ער איז אַ בור, אַנ'עם הארץ. וואָרום די מלחמה, וואָס דאָרט פיהרט זיך, איז אין אמת'ן אַ מלחמת מצוה, די רייסענישען מיט די קריעג זענען אַ מחלוקת לשם שמים, צוליעב דעם כבוד פון גאָט, ברוך הוא, און דעם כביד פון דער היילינער תורה. די פּעטש מיט די אויסגעריסענע פּאות דאָרטען זענען נאָר אַ בעוויז, אַז יודען זענען פרום, אַז זיי זענען זיך מפקיר מיט לייב און לעבען פאַר דער תורה און פאַר'ן מקום קדוש, וואָס דאָס איז זייער שטאַרקסטע פעסטונג, זייער גרויסקייט, זייער גאַנצע גבורה. אַ סימן — האָסט דען אַ מאָל גע-

זעהן, אפיקורסים זאָלען אזוי טאָן? . . . און די טענה, אַז די גלופסקער האָבען אין זיך ניט די מדה פון רחמנות, ווייל זיי יאָגען איינער דעם אַנדערען, דערגעהען זיך די יאָהרען, שרייבען דאָנאָסען און געהען מיט מסירות און דערקוטשען דערמיט נאַטשאַלסטווע אזוי פיעל, אַז ס'איז יענע שוין געוואָרען נמאס ומאוס, בשעת די צדקה־עניגים זענען ביי זיי פער־וואָהרלאָזט, די תלמוד־תורות מיט די שפּיטאָלען וויסט, די קהל'שע גע־שעפטען אָהן אַ סדר און אָהן אַ טאָלק, — אזא טענה בעוויזט נאָר, אַז דער סע זאָגט אַזוי, איז אַ שוטה, אַ טיפּש, וואָס פערשטעהט ניט דעם פּשט פון „רחמנות". אַ מענש אַ געזונטער, וואָס דער גוף איז ביי איהם גאַנץ און דער בייטעל ניט מאָגער, דאַרף ניט אָנקומען צו יענעמס רחמנות. הייסט עס, אַז מיט דער מדת הרחמים קען איהם דער עולם ניט אָנריהרען בשום אופן, און אַזוי ווי דער כלל קען דאָר ניט לאָזען דעם יחיד אָהן זיין השגחה מוז מען זיך צו איהם נעהמען מיט דער מדת הדין. דערפון איז געדרונגען, אַז כל זמן אַ יוד קען זיך נאָך האַלטען אויף די פיס און ציהען דאָס שטיקעל פּרנסה אָהן יענעמס טובה, ניט דאַרפענדיג ניט זיין עצה, ניט זיין חכמה, ניט זיין הסכמה און ניט זיין אפּוטרופּסות, מעג מען איהם רודפ'ן, דערלאַנגען אַלעמאָל בּיז'ן ביין, כדי ער זאָל געדענקען, אַז אַ יוד טאָר ניט לעבען מיט אַ רוהיגען קאָפּ און טאָר זיך ניט פערלאָזען אויף זיך אַליין און אויף זיין אייגענעם שכל. דערפאַר אַז ער פּאַלט, אַז ער ווערט אָן די פּרנסה און דאַרף אָנקומען צו מתנת בשר ודם, ווערען די גלופסקער תיכף גרויסע בעלי־רחמנות, מע פערדעבענט איהם באַלד אין דעם כלל פון בטלנים, וואָס געהען אַרום איבער די הייזער, אַז ער ווערט קראַנק, נעהמט מען איהם אַריין אין הקדש, און אַז ער שטאַרבט, ברענגט מען איהם צו קבורה, איבער יעדען גראָשען, וואָס די גבירים געבען אוים אויף צדקה, מאַכען זיי אָן אַ גאַנצען טאַראַראַם, כדי די וועלט זאָל וויסען, אַז ס'איז נאָך דאָ בעלי־רחמנות צווישען יודען. די רייכע גלופסקער קמצנים, וואָס האָבען ניט ביד צו העלפען אַנ'אָרימאַן מיט זייער גראָשען, העלפען איהם לכל הפחות מיט אַ קרעכץ, אַ זיפץ, געבען איהם וואוילע עצות! זאָגען איהם וואָרימען מוסר, טרייסטען איהם און לערנען זיך פערלאָזען אויף גאָט און אויף זיינע גרויסע חסדים. אפילו די קהל'שע חאַפּערס, די קאָף־לעפעל, וואָס אַ מטבע, אַז זי קלעבט זיך צו צו זייערע פינגער, קען זי זיך ניט אָבּרייסען בשום ענין ואופן, אפילו זיי האָבען שטאַרק רחמנות אויף זיך אַליין, וואָרום סע שטעהט דאָך אַ בּפירוש'ער פסוק: „גומל נפשו איש חסיד", און וויעדער

האָבען מיר אַ פסוק: „יודע צדיק נפש בהמתו" — בהמתו מיינט מען דעם גוף, וואָס אַנ'עהרליכער יוד איז מחויב צו זאָרגען וועגען איהם און איהם וואויל צו טאָן. — און אַזוי ווי סע זענען צעגאַנגען, ווי אַ רויך, די טענות געגען גלופּסקער בעלי־רחמנות, אַזוי זענען אויך בטל ומבוטל די טענית געגען אונזערע בישנים. שונאי ישראל האָבען אויסגעטראַכט, אַז סאיז ניטאָ קיין גרעסערע עזות־פּנים'ער, ווי גלופּסקער, אַז אין דעם פּרט איז ניטא קיין חלוק צווישען אַ גביר און אַ קבצן, אַ משכיל און אַ חסיד, אַ גבאי און אַ בטלן. מע דערצעהלט זיך אָן גאַנצע פּעק מיט מעשיות, וואָס פאַר אַנ'עזות מחוצף פּנים דער גלופּסקער איז. די מעשה איז אָבער, אַז יעדער זאַך דאַרף מען בעטראַכטען פון צוויי זייטען. אַזוי פיהרט זיך שוין אויף דער וועלט, אַז גוטס איז כסדר אויסגעמישט מיט שלעכטס, אָהן אַ שאָטען איז ניטאָ קיין ליכט. און אויב אַזוי, וועט שוין אַלצדינג אויסקוּמען וואויל און פיין, מיט דעם אייבערשטענס הילף. וואָרום, צוריק ריידענדיג, ווען ווערט אַ גביר אַנ'עזות־פּנים? אַז מע איז זיך פאַר איהם מכניע, מע חנפ'עט איהם, מע לויבט איהם ביז'ן הימעל אַריין, מע געפינט אין איהם אַזוינע מעלות טיבות, וואָס ער האָט זיי קיינמאָל ניט געהאַט און וועט זיי ניט האָבען, מע איז מבטל דעם אייגענעם רצון פאַר זיין רצון אָדער זיין משוגעת. און אַ משכיל, אַ שטייגער, ווען ווערט אַ מחוצף? אַז ער האָט אויף זיין לעבען ניט געזעהען גאָר ניט אַ חוץ גלופּסק, וויאַ ער איז אויסגעוואַקסען און בעקומען אַלע זיינע קענטעניסען. אַזאַ משכיל גלויבט טאַקי באמונה שלמה, אַז קיין העכערס ווי די גלופּסקער השכלה איז ניטאָ, אַז דערמיט הויבט זיך אָן און דערמיט לאָזט זיך אויס די גאַנצע חכמה אויף דער וועלט, און ער, דער משכיל, ווייסט שוין אַלצדינג און קיינער קען זיך צו איהם ניט גלייכען. דאָס אייגענע איז מיט אַלע גלופּסקער יודען וועלכע ווערען עזות'ניקעס נאָר דעמאָלט, ווען איהר גיט זיי שלום־עליכם און לאָזט זיי אַריבער איבער אייער שוועל. אָבער אַ גלופּסקער גביר, אַז קיינער קוקט זיך אויף איהם ניט אום און מאַכט זיך ניט וויסענדיג פון אַלע זיינע משוגעת'ן, אָדער אַ גלופּסקער משכיל, אַז ער ווערט פערוואָרפען אין אַ גרויסער שטאָדט און דערזעהט, אַז ער טויג אויף כפרות מיט זיין בידנע ביסעל קענטעניסען, און דעסגלייכען יעדער גלופּסקער יוד, אויב איהר רעדט מיט איהם שטעהענדיג אין טהיר, אי דאָס געצעהלטע ווערטער, און קיין האַנד דערלאַנגט איהר איהם דוקא ניט, — דעמאָלט איז ער אַ גרויסער בישן, האָט דרך־ארץ פאַר לייטען, רעדט בנעימות'דיג, שטיל און פיין, גאָר ניט צו דערקענען.

אַט אַזוי, רבותי, קען מען פערטײַטשען אויך אַלע אַנדערע גלופּסקער מדות, וואָס סע דאַכט זיך, אַז אין פּלוג זענען זיי סותר מײַנע ווערטער. דאָס, וואָס סע דאַכט זיך, אַז די גלופּסקער, ווען זיי קומען אויף אַנ׳אסיפה, שלאָגען זיי איבער אײנער דעם אַנדערענס רייד, לאָזען ניט ענדיגען, פּער־פּלאָנטען אײנער דעם צווייטען, שיטען מיט גלײַך־ווערטלעך און משלים און וויצען און ס׳איז בײַ זיי ניט קיין אסיפה, נאָר אַ יריד — איז דאָס נאָר אין קהל׳שע זאַכען, וואָס אַנ׳אסיפה איז דאָ דער עיקר, אויף צו שרײַען און פּילדערען און געוואַלדעווען, וויפיעל מ׳האָט כח, כדי אַלע זאָלען וויסען, אַז רב פייביש ברב טרייטעל איז אויך אַ בעל־הבית און האָט אויך פּראַווע צו שרײַען. דער תוך פון אַזוינע אסיפות איז נאָר דער טומעל און די שטיקעניש, און אַז מ׳האָט אָבגעליאַרעמט און אָבגעקוועטשט זיך די זײַטען, מע ווייסט אַליין ניט צוליעב וואָס, צוגעהט מען זיך בשלום און מע קומט אַהיים מיט דעם אייגענעם, מיט וואָס מ׳איז אַוועקגעגאַנגען. די קהל׳שע ענינים פיהרען זיך בײַ אונז, ברוך השם, אויף דעם אַלטען שטייגער, און די גלופּסקער יודען זעהען און שווייגען דוקא, זיי מאַכען ניט קיין געשרייען, זיי מישען זיך ניט אין די רייד און אין די הנהגות פון די קהל׳ס־לייט. טהוט אַ קוק, למשל, אויף אַ גלופּסקער פּראַצענטניק, וואָס אויף דער אסיפה האָט ער אַ וואָרט ניט געלאָזט אויס־ריידען מיט זײַנע פּוסטע שמועסען; און אַז ער איז בײַ זיך אין דער היים און דער יוד, וואָס לייהט בײַ איהם געלט, קומט און בעט זיך פאַר איהם און חלש׳ט, שווייגט ער דוקא יאָ; יענער וויינט מיט בלוטיגע טרערען, דערצעהלט איהם זײַן ביטערע לאַגע, און ער שלאָגט איהם דוקא ניט איבער די רייד, ביז דער יוד ווערט הייזעריג ריידענדיג און געהט אַוועק מיט אַ פּערקלעמט האַרץ.

— רב מענדעל! — האָט מיר געזאָגט מײַנער אַ בעקאַנטער, שמועס־ענדיג מיט מיר פון גלופּסקער יודען און הערענדיג, ווי איך לויב זיי אין טאָג אַרײַן מיט די אייגענע ווערטער און מיט די אייגענע ראיות, ווי איך שרייב דאָ, — רב מענדעל! עפּעס שמעקען מיר אײַערע רייד מיט פּלפּול, ממש סע זעצט אין דער נאָז, ניט אויס־גערעדט זאָל זײַן. איך מיט אײַך רייד קלאָרע דבורים, פּראָסט און פּשוט, ווי דער שכל איז מחייב און ווי די פאַקטען בעווײַזען אונז יעדען טאָג, און איהר פערדרעהט מיר די פאַק־טען, טײַטשט אויס אַלצדינג מיט אַ פּלפּול און אַ סברא, אַקוראַט ווי איהר לערענט מיט מיר אַ בלאַט גמרא.

— ווען איהר וואָלט אין דער יוגענד געלערענט גמרא, — האָב

איך געענטפערט מיט אַ רוגזה, — וואָלט איהר איצט, כ׳לעבען, ניט גע־זוכט קיין חסרונות אויף די גלופסקער. אייך און אייער גלייבען בעט איך נאָר איינס: טשעפּעט מיר ניט מיין ליעבהאַרציג גלופסק! אָט דאָס איז טאַקי דער אומגליק, וואָס איהר האָט ניט געלערענט קיין גמרא, זענט איהר אונז אַ פרעמדער, פערשטעהט איהר ניט די סברות און די טיעפע געדאַנקען, וואָס שטעקען אין מיינע רייד.

— דעם אמת מוז איך אייך זאָגען, אַז אייערע ווערטער זענען מיר פּונקט אַזוי פריקרע, ווי די אַלע מאמרים, וואָס זענען געשריעבען מיט דעמזעלביגען ניסח, — האָט מיין בעקאַנטער געענטפערט, טייטענדיג אויף אַ גאַנצען פּאַק יודישע גאַזעטען, וואָס זענען געלעגען פאַר איהם. — און איהר, רב מענדעלע, פערשטעהט יאָ, וואָס איהר רעדט און גלויבט טאַקי דעריגען אויך? אדרבא, זאָגט, נאָר זאָגט דעם גאַנצען אמת.

— אַודאי, פערשטעה איך און אַודאי גלייב איך וואָס איך רייד, פּונקט ווי די שרייבער פערשטעהען, וואָס זיי שרייבען, און גלויבען אין זייערע מאמרים...

— אויב אַזוי... אויב אַזוי, זענט איהר... ניט בײ׳ם זינען! — האָט יענער געענטפערט שטאַרק פערוואונדערט, און האָט דערביי גע־שאָקעלט מיט׳ן קאָפּ, ווי איינער, וואָס איז זיך פון עפּעס מיאש.

איך פערשפּאָר אייך זאָגען, רבותי, אַז דאָס איז געווען איינער פון די יודישע פּאַטריאָטען. ניט פון אונזערע מענשען. איך ווייס ביי זיך זעהר גוט, אַז איך בין, ברוך השם, ניט משוגע, ניט קיין חסר־דעה, פּונקט ווי איך ווייס, אַז איהר, רביתי, איהר אַלע אונזערע מכובדים, וואָס איהר שרייבט מאמרים און האַלט פלאַם־פייערדיגע רעדעס, זענט אַודאי ניט קיין משוגעים און ניט קיין נאַראָנים, חלילה, ווי סע קען זיך אַמאָל דאַכטען. אַודאי דרשנ׳ט איהר ניט אומזיסט, מסתמא האָט איהר אייער בעהאַלטענע כּונה... דעריבער לאָמיר זשע ניט מורא האָבען פאַר אַלערליי עוות־פּנים׳ער, וואָס טרעטען אַרויס מיט טענות, לאָמיר זיך אויסלאַכען פון אַלע זייערע זידלערייען. ביי מיר איז געבליבען, אַז פון היינט אָן און ווייטער ענטפער איך זיי גאָר ניט, לאָזען זיי ריידען צוזעצטערהייט. איך וועל דעריבער זיי ניט געהן אָבענטפערען אויף זייערע טענות, אַז גלופסקער יודען האָבען, קלאָמפּערשט, ליעב צו זאָגען גוזמות, צו מאַכען דעם חלום גרעסער פון דער נאַבט. וואָס אַרט מיך, אַז זיי ריידען? איך וועל בעסער זיך געהמען צו דער מליצה, איך וועל דערצעהלען גלופסקער שבחים, ווי מיין הארץ גלוסט, און וועל ניט מורא האָבען, טאָמער וועט עמיצער

זאָגען, אַז איך דערצעהל גוזמות, ווי דער שטייגער פון אַ גלופּסקער בעל־לשון.

פּרנסות איז, קיין עין הרע, דאָ אין גלופּסקער ווי שטערן אין הימעל! וויפיעל חדר־יונגלעך, אַזוי פיעל איז דאָרט דאָ מלמדים אין בעל־העלפערס; וויפיעל בחורים מיט מיידלעך, אַזוי פיעל שדכנים; וויפיעל קונים, אַזוי פיעל קרעמערס; וויפיעל סוחרים און פּראָצענטניקעס, אַזוי פיעל מעקלערס; וויפיעל בעלי־בתים, אַזוי פיעל בטלנים; וויפיעל גאַסען, אַזוי פיעל שוהלען, קלויזען, בתי־מדרשים און מנינים, און פּונקט אַזוי פיעל איז דאָ חזנים, גבאים, שמשים, בעל־קורא'ס און בעל־תוקע'ס; וויפיעל חסידים פון פערשיעדענע רביים, אַזוי פיעל רבנים, דיינים און שוחטים; וויפיעל מצות, אַזוי פיעל בעקערס, קנעטערינס, רעדלערס און משגיחים; וויפיעל שלעק מיט וועהטאָגען, אַזוי פיעל אָבשפּרעכערס, בעלי־טובות, קהל'ס סטראַפּטשעס און מוסרים. אַ חוץ דעם נאָך דאַרף מען צורעכענען די קאַבצאַנסקער שיינקערס, די שמאַטע־הענדלערס, די פּערלענער מיט די מחברים מיט די רעדאַקטאָרען מיט די מוכר־ספרים'ניקעס, און וויפיעל כ'איז דאָ די אַלע מינים אינאיינעם, אַזוי פיעל איז דאָ אין גלופּסק קבצנים און אביונים. מ'האָט אַ בלבול אויסגעטראַכט אויף די גלופּסקער, אַז זיי זענען רייך ווי קרח. גלויבט ניט! קרח'ס אוצרות פערמאָגען נאָר עטליכע, געצעהלטע מענשען פון זיינע אייניקלעך און זייערע באַפּאָקעס, די איבעריגע מוטשען זיך געבעך אויפ'ן שטיקעל ברויט, קומען אָב, האָרעווען, דרעהען אַ מח, און סע העלפט ניט, האָטש צעריים זיך: ניטאָ קיין געלט! טאָמער זעהט איהר אַמאָל, אַ גלופּסקער יוד פיהרט זיך מיט'ן טראַסק, ווי אַ גביר, פּאָהרט אַרוים אין אַ פּאַטעטאָנדעל מיט אַ פּאָר ברענענדיגע סוסים, זאָלט איהר וויסען, אַז ס'איז נאָר אַן'אָנשטעל, אַ פערבלענדעניש, כדי לייט זאָלען מיינען, אַז אמת'ן איז ביי איהם די קעשענע פּונקט אַזוי לעבעדיג, ווי ביי אַלע גלופּסקער קבצנים. הכלל, סע גליקט ניט אונזערע גלופּסקער ברידער אין זייער פּרנסה, זיי האָבען ניט קיין מזל, וואוהין זיי קעהרען זיך און ווענדען, און פונדעסטוועגען איז אַ פערגעניגען צו וואוינען מיט זיי אינאיינעם, וואָרום ווער קען נאָך אַזוי זיין אַ קבצן, ווי דער גלופּסקער, ווער איז נאָך אַזוי מסוגל צו טראָגען דעם דלות און זיך פּאָרט האַלטען ווי עס איז...

גוט און וואויל איז מיר געווען אין גלופּסק פריהער מיט יאָהרען. שטיל, רוהיג איז מיר געווען אויף דער נשמה, פּונקט אַ שטייגער, ווי איינעם, וואָס ליעגט זיך אין מיטען העלען טאָג אין אַ פינסטערן חדר אויס־

געצייגען ווי אַ גראַף אויף זיין בעטעל. אַרום און אַרום זענען מענשען פערהאַרעוועט, מע לויפט, מע טהוט מעשים, מע איז שטאַרק פערנומען מיט וועלט־זאַכען, מע איז צוגעבונדען צו דער ערד מיט אַלע חושים, און דו שוועבסט זיך פריי אַרום מיט דיין פאַנטאַזיע גאַר הויך, וואו די וועלט האָט אַן עק, בויסט זיך בנינים אין דער לופטען און פיהלסט ניט, ווי דיין צייט געהט אַוועק. אַז איך פלעג אַרויסגעהן אין גאַס אַריין און דערזעהען, ווי עס שיטען זיך, קיין עין הרע, יודעלעך אָהן אַ שעור, ווי מע רוקט זיך אַהין און אַהער, מע בעגעגענט זיך, מע פערהאַלט זיך אויף אַ רגע אינמיטען וועג און מע צעגעהט זיך ווידער, לויפענדיג מיט אַנ'אימפעט, איילענדיג יעדערער צו זיין געשעפט, ווייסט איהר וואָס פאַר אַ פּנים זיי האָבען ביי מיר געהאַט? פונקט ווי מוראַשקעס, — מענשען־מוראַשקעס, וואָס דער אויבערשטער האָט מיט זיין גרוים חסד זיי אַריינגעגעבען אינסטינקטען און געפיהלען און האָט זיי פערזאָרגט מיט קלײנציגע אברים, כדי זיי זאָלען זיך קענען זוכען זייער ברויט. אָט לויפט אַזאַ מין גלופסקער מוראַשקע: זי האָט צוויי הערנער אויף צו טאַפּען מיט זיי, ממש ווי צוויי הענד ביי אַ מענשען, און זי בעטאַפּט אַלצדינג, וואָס זי טרעפט אויפ'ן וועג; זי האָט אַ שאַרפען חוש־הריח און דערשמעקט פון דערווייטענס דאָס, וואָס זי דאַרף, סע מעג אַפילו זיין פערגראָבען ניין איי־לען אין דער ערד אָדער סע מעג ליגען טיעף ביי אייך אין קעשענע. זיי זענען אַ שוואַכע אומה, די דאָזיגע מוראַשקעס. מיט כח קענען זיי ניט געהמען, זוכען זיי זיך אַלערליי חכמות קונצען, איבערגעשפּיצטע המצאות, אַ ניט וואָלט זיי, חלילה, אויסגעקומען גאַר פלאַטשיג. נאָך אַ דאַנק גאָט דערפאַר, וואָס ער פערלאָזט זיי ניט, ווי אין פסוק שטעהט: ורחמיו על כל מעשיו. בעווייזט זיך אין גלופסק אַ נייער נפש, ווערט אַ טומעל, אַ קאָכעניש, מע לויפט זיך צונויף, מע שטעלט זיך איהם אַרום פון אַלע זייטען, מע בעשמעקט איהם, מע בעטאַפּט איהם, וואָס איז ער פאַר אַ בריאה. מע טאַנצט און מע שפּרינגט פאַר איהם אין איין אָטעם. אויף איין שטיקעל ברויט וואַרפען זיך גאַנצע האַפטעס מוראַשקעס. פאַר איין קערענדעל האַלט זיך מיט די צייהן אַ גאַנצע עדה. איך פלעג נאָר שטעהן פון דערווייטענס, קוקען, וואָס סע טהוט זיך ביי זיי, און שמייכלען. אַז סע פלעגט מיר אַ מאָל שוין גאָר ווערען פאַסקודנע אויפ'ן האַרצען, ניט איבערצוטראָגען, מחמת איך בין בטבע אַ מרה־שחורה'ניק, פלעג איך אויף זיי אויפהויבען מיין שטעקען אָדער אויף זיי אויסגיסען אַ טראָפּען טינט, פלעגען זיי פאַר מיר אַנטלויפען, זיך בעהאַלטען אין זייערע לע־

בער און פון דאָרטען האָבען זיי מיך געשטאָכען מיט זייערע שאַרפע אייגעלעך; אַמאָל פלעגט זיך אַ חברה־מאַן איינשטעלען דאָס לעבען און מיך אַ בּיס טאָן הינטען־אַרום, נאָר דאָס האָט ניט מעהר וועה געטאָן, ווי, אַ שטייגער, דער בּיס פון אַ פלוי — פלעגט דאָס מיך ווייניג וואָס אַרען. שפּעטער פלעגען זיי ווידער אַרויסקריכען פון די לעבער, וואָרום זיי האָבען נעבעך געוואָלט עסען — פלעגען זיי זיך נעהמען צו דער אַר־בּייט מיט נייעם אימפּעט. און איך האָב געקויפט און געשמייבעלט, ווי פריהער, און מיר זענען ווידער געוועזען גוטע ברידער. מיר האָבען גע־זעהען בּעשיינפּערליך, אַז מיר זענען אַ זיווג מן השמים, האָבען מיר גע־לעבט אין איין נעסט בּשלום ושלוה, ווי דער שטייגער איז פון יעדען בּעשערטען זיווג, וואָס אַמאָל קושט מען זיך און ס'איז קוצעניו־מוּצעניו, אַ מאָל רייסט מען זיך און מע בּייסט זיך, אַז סע פליהען שלייערס, און פונדעסטוועגען לעבּט מען פּאָרט. מיר האָבען אַזוי לאַנג געהויזט אינאיי־נעם, בּיז דער ניט־גוטער האָט זיך ניט אַריינגעמישט און ניט אָנגעמאַכט קיין מחלוקת צווישען אונז בעונותינו הרבים. בּין איך אַרויסגעפאָהרען פון גלופּסק אַ בּרוגז'ער, מיט אַ שווער האַרץ, און האָב מיר געטראַכט: אוים, אַנ'עק, איך קעהר זיך שוין ניט אָן מיט גלופּסק, איך וויל שוין ניט קע־נען די דאָרטיגע יודעלעך, איך וועל מיט זיי שוין קיינמאָל ניט האָבען קיין מגע משא. ס'איז אַוועק אַ שטיק צייט — איך האָב טאַקי גע־שוויגען, ניט געלאָזט זיי גריסען, ניט געשריבען זיי קיין וואָרט. טרעפט זיך אָבער אַ מעשה — איך הויב אָן בּענקען נאָך דעם היימישען ווינקעלע, נאָך די ליעבּהאַרציגע גלופּסקער יודען, סע ציהט מיך אַהיים, איך וויל דאָרט פאַרבּרענגען מיין רעשטעל יאָהרען שטיל און פריעדליך, ווי אַמאָל, נו, בּין איך איצט ווידער אין גלופּסק, איך שטעה איבער אַ נייעם אויף דער וואַך, איך קוק זיך צו צו אַלצדינג, וואָס סע טהוט זיך אין שטאָדט און אינ'ם גאַנצען קאַנט, און וואָס איך זעה און הער, דערצעהל איך דער גרויסער וועלט, כּדי מע זאָל וויסען.

ב.

רבונו של עולם! פאַר דיר איז אָפּענבּאַר דאָס האַרץ פון דיין ליעב פאָלק ישראל, דו קענסט גוט זייערע גענג, זייערע תנועות און העויות, קיין זאַך בּלייבּט פאַר דיר ניט פערבּאָרגען, ווייסטו דאָך, גאָטעניו, אַז

דיין ערה, דיינע צאן־קדשים, זענען בטבע צו גוט, אז זיי זאָלען זיך קענען איינהאַלטען, זיי זאָלען יענעם ניט צערנען, איהם ניט געבען קיין עצות, חאָטש יענער בעט ביי זיי ניט אזא טובה. דאָס איז ביי זיי די אייגענע גוטסקייט, ווי ביי אַ קוה, להבדיל, וואָס וויל געבען דעם קעלבעל זייגען מעהר ווי אין יענעם קען אַריין; אַז עמיצער וויל ניט זייער חכמה און זאָגט זיי: איך וועל מיר געהן מיין אייגענעם דרך, וועלען זיי איהם דאָס ניט מוחל זיין ווייל ער וועט לעבען, גאָט, דו ווייסט, אַז דיינע יודען זענען גרויסע והרנים, זיי ווילען יענעם לערנען שכל מעהר ווי זיי פערמאָגען אַליין, מעהר ווי זיי קענען פערשטעהן. זיי געהען אוים צו הערען נייעס, צו וויסען, וואָס סע טהוט זיך אויף דער גרויסער וועלט, זיי ווילען אָבער געוואויר ווערען אַלצדינג אָהן טרחה, אָהן מאַ־טערניש, ניט פערלירענדיג קיין צייט און קיין געלט אויף לערנען. אַז סע טרעפט זיך זיי איינער פון יענער חברה־לייט, וואָס טראָגען די פאָטשט, שיטען מיט נייעסען ווי פון אַ זאַק — אַווינע איז ביי אונז דאָ, קיין עין הרע, ניט וועניגער ווי רכילות־טרייבער, פליאָטקי־מאַכערס און דאָנאָסען־שרייבער — וויל מען איהם ניט אויסהערען כסדר, פון אַלף ביז תיו, נאָר מע טרייבט איהם אונטער, ער זאָל דערצעהלען די גאַנצע מעשה אין איין שמע ישראל. יענער, ס׳רוב אַ בטלן, אַ טעלער־לעקער, וואָס ציהט קוים דאָס שטיקעל חיונה פון די פאָטשטען, לאָזט זיך דווקא לאַנג ניט בעטען: ער דרעהט איבער די יוצרות, חאַפּט דעם סוף פאַר׳ן אָנהויב, ווי מען פערלאַנגט פון איהם. וואָרום אונזערע יודען, זאָלען לעבען, וואָס אַלע יאָהרען געהען ביי זיי אַוועק אין דאגת פרנסה און זיי האָבען ניט קיין רוהיגע מינוט, וועלען זיך ניט אָבגעבען מיט אַזאַ זאַך, וואָס האָט ניט קיין שייכות צו משא־מתן, זיי האָבען ניט קיין חשק דורכצוגעהמען אַ ענין פּאַוואָלינקע, מיט ישוב הדעת, פונ׳ם אָנהויב ביז׳ן סוף. זיי גיב נאָר שטענדיג דעם תוך, דעם עיקר, לערען זיי אוים תורה כולה אויף איין פוס. און קעפּ האָבען זיי דאָך פייערדיגע, דער מח פליהט ביי זיי כסדר, אויפ׳טאָן אַנ׳אויבער־הסברה איז ביי זיי ניט ווערט אַ פּעטרעשקע. נור איז זיי געגוג איין רמז וועגען עפּעס אַנ׳עסק — מאָלען זיי זיך שוין אוים דעם גאַנצען עסק מיט אַלע פּישטשעווקעס. גיב זיי נאָר איין פּינטעלע, וועלען זיי פון איהם אויסבויען אין דער לופטען אַ גאַנצען בנין.

רבונו של עולם! איך קום איצט דערצעהלען וועגען דיינע קינדער, דיין ליעב פאָלק ישראל, ווי אַזוי זיי לעבען און וואָס סע טהוט זיך ביי

זיי אין זייער מקום מנוחה. זיי לאָזען מיך אָבער ניט אויסריידען אַ וואָרט, זיי פערשלאָגען מיר די רייד, סע זאָל זיך ביי מיר ניט אַרויסחאַפּען עפּעס אַזוינס, וואָס סע וועט זיי ניט זיין צום האַרצען. בעט איך דיך, רבונו של עולם, דו זאָלסט זיי לערנען דרך ארץ, אַז זיי זאָלען וויסען דעם חלוק פון אַ מענש ביז אַ בהמה; גיב זיי צו פערשטעהן, אַז איך דאַרף ניט האָבען זייער חכמה, און לאָזען זיי מיך ניט מוכה זיין מיט זייערע עצות; לאָז זיי דערקענען, ווער זיי זענען און וואָס זיי זענען, און לאָזען זיי שווייגען, וואָרום בייזוערען זיך וועט דאָך סיי ווי ניט העלפען; פערשטאָפּ, אַלמעכטיגער גאָט, דאָס מויל פון די פליהערס, די חאַפּערס, אַז זיי זאָלען מיך ניט אונטערטרייבען צו ענדיגען די מעשה פאַר'ן סוף, מקצר צו זיין מעהר ווי איך האָב בדעה; און האַלט איין זייער אומגעדולד, אַז זיי זאָלען אויסוואַרטען ביז איך וועל זיי לכתחילה ניט דערצעהלען דאָס, וואָס סע האָט זיך געטראָפען מיט מיר אַליין אין מיין מקום. און איך בעט דיך, גאָטעניו, דו זאָלסט מיך דערמאָנען לפרנסה ולכלכלה און זאָלסט מיר מצליח זיין מיין וועג, כדי איך זאָל קענען קויפען אַ פערד מיט אַנ'עגלה, בעגלא ובזמן קרוב.

און איהר זאָגט אָמן, רבותי! וואָרום איך בעט דאָך אויף אַ פערד ניט צוליב ראַסקאָש. איך בין דאָך, חלילה, ניט אויסען צו פאָהרען רייטענדיג, צו קנאַקען מיט אַ בייטש, צו גלייכען זיך מיט פריצים, ווי עס טהוען אונזערע יודישע גבירים. איך בין, ווי איהר זעהט מיך, אַ פּראָסטער יוד, פונ'ם אַלטען שניט. פאָהרען רייטענדיג קען איך ניט, פאַר אַ הינדטעל אַנטלויף איך, וואו דער שוואַרצער פעפער וואַקסט. און מיין נאָמען מענדעל האָב איך, חלילה, ניט איבערגעביטען אויף אַ גוי'אישען. וואָס דען, אַ פערד דאַרף איך האָבען, פּראָסט־פּשוט, צוליעב דער פרנסה, וואָרום מיין פריהערדיגע קליאַטשע האָט מען — אוי ועה! — פערנומען אין פלען אַריין...

איהר שווייגט, רבותי, איהר וואונדערט זיך, איהר טראַכט, מסתמא, אַז איך מאַך פון אייך חוזק אָדער איך בין אַליין ניט ביי'ם זינען. חלילה וחס! איך טרייב ניט קיין קאַטאָוועס און בין נאָך, דאַנקען גאָט, ביי אַלע געדאַנקען. די מעשה איז טאַקי געוועזען אַזוי ווי איך זאָג אייך: מיין פערדעל האָט מען גענומען אין פלען אין דער שטאָדט קאַבצאַנסק, וואו איך האָב דעמאָלט געוואָהנט, אינ'ם יאָהר תר"ם... לפ"ק, צו די ערשטע סליחות פאַר־טאָג. די מעשה איז געוועזען אַזוי:

היכף נאָך סליחות געה איך מיר פון דער שוהל מיט אַ רוהיג געמיט

און פיהל זיך גאָר ניט שלעכט. ווי געוועהנליך אַ יוד, וואָס האָט אַראָבגע=
פּטר'ט דאָס דאַווענ'ען און איז ניט געבליבען שולדיג דעם רבונו של עולם
גאָר ניט. אַזאַ יוד פיהלט זיך, אַקוראַט ווי ער האָט אַראָבגעוואָרפען פון די
פּלייצעס אַ שווערען עול, אַקוראַט ווי ער האָט אָבגעצאָהלט אַ דערעסענעם
חוב. ער האָט נאָך דערביי אַ פּתחון פה צו זאָגען: „דערבאַרעמדיגער
גאָט! איך האָב אָבגעטאָן מיינס, אַלצדינג אַזוי ווי דו האָסט מיר גע=
הייסען, איצט טהו זשע דו דיינס און בעצאָהל מיר מיין שכר, וואָרום
וואָס נאָך קענסטו פערלאַנגען פון אַזאַ כשר'ען יודען, ווי איך?" ער רעכענט
זיך מיט'ן רבונו של עולם, און הארצען וויל ער איהם נאַרען מיט אַ
שאַרפען פּלפּול און קינציגע טענות, ער וויל איהם איבעררײדען, איבער=
קליגען, מאַכענדיג אַ פרומע מינע: גאָט, איך גלויב, אַז דו ביזט אַ כל
יכול, אַלצדינג, וואָס דו טהוסט, איז צו גוטען, נאָר איך מיט מיין קליי=
נעם פערשטאַנד קען ניט משיג זיין אַלע דיינע מדות. און תיך כּדי דבור
טהוט איהם אַ קיצעל דער יצר הרע, און ער הויבט אָן אונטערזאָגען דעם
רבון עולם: פינדעסטוועגען וואָלט געווען זעהר גוט, ווען דו וואָלסט גע=
טאָן אַזוי און אַזוי, וועדליג ס'זאָל זיין בעסער פאַר מיר, ווען דו וואָלסט
מיר געוויזען בפועל דיין גרויסקייט און איך וואָלט געזעהן בעשיינפערליך,
אַז פאַר דיר איז ניט שווער קיין זאַך... אַזוי טראַכט זיך דער יוד, און
איז ביי זיך שטאָל און אײַזען: ס'טייטש, דער רבונו של עולם אַליין זאָגט
דאָך „נצחוני בני", הייסט עס, מען קען איהם איבעררײדען, מע דאַרף
נאָר האָבען די העזה... טענה'ט ער און לאָזט ניט אָב און גלויבט באמונה
שלמה — ער וועט גובר זיין, וואָרום גאָט ברוך הוא האָט גאָר ניט וואָס
צו ענטפערן, ער האָט איהם פערשטעלט דעם וועג פון אַלע זייטען, בלייבט
איהם ניט גאָר ניט, נאָר טאָן, וואָס מע בעט איהם... איך געה מיר אַזוי
אַריינגעטאָן אין די דאָזיגע געדאַנקען, חאַפּען זיך איז ניטאָ וואָס, געה
איך מיר פּאַמעליך, טריט ביי טריט, און פיהל אַליין ניט, ווי איך ברום:
„במוצאי יום מנוחה". איך קום נעהענטער צו מיין דירה, דערזעה איך פון
וויטען עפּעס אַ רייטער אויף אַ פערד, טראַכט איך מיר: מסתמא זענען
אָנגעקומען סאָלדאַטען אין שטאָדט אַריין און מיר האָט מען דאָס אַריינגע=
שטעלט דעם רייטער פאַר אַן אורח. בלייב איך שטעהן אַ צעטראָגענער און
טראַכט מיר: „מעהר פעהלט מיר ניט, ווי אַזאַ אָנשיקעניש אויף מיין
קאָפּ. ס'איז אַזוי אויך, ברוך השם, אָפּיעז, סע ווערט קאַלט, סע געהט
אַ סדרה הוצאות: דעם קינד אַ פּאָר שיכלעך, ויפּט אַ רעקעל, אַ שאַלבעל,
אַ וואָרים שטיקעל בגד; אפילו לאַטעס, אומשטיינס געאָנט, קאָסט אויך

געלט ; הײַנט, קיין עין הרע זאָל זיי ניט זײַן, דאָס עסען, היינט האָלץ. אינ'ם שטיבעל מוז מען אַרייַנבראָקען עטליכע קערבלעך : סע רינט דער דאַך, איין וואַנד האָט זיך שטאַרק אָנגעבויגען, וויל פאַלען בורעים ; אין די פענסטער פעהלען טאַפּליעס. מיינע שיך האָבען שוין פון אַ שטיק צייט אויך געעפענט די מייַלער ; אַז איך געה אין אַ בלאָטע, קוויטשען זיי, פּישטשען, בעטען זיך רחמים : וואָס האָסטו צו אונז, געגנוג אונז שוין גע־מוטשעט, לאָז אונז שוין זיך אויסרוהען אויפ'ן סמיעטניק. די קאַפּאָטע גיט מיר שוין אויך אָנצוהערעניש, אַז זי האָט מיר אָבגעדיענט, געטריי און עהרליך, מעהר ווי מען דאַרף, סע איז אין איהר שוין, נעבעך, ניטאָ קיין גאַנץ אבר, זי איז הוילע לאָך און לאַטע פון דעם קאָלנער ביז דעם עק פאָלע, וויפיעל זשע איז שוין דער שעור ? שוין צייט זי לאָזען געמאַך אויף די עלטערע יאָהרען. און דאָ מאָלט זיך מיר אוים מיין עלטער מיידעל. זי איז, נעבעך, דערשלאָגען, זי קרעכצט און זיפצט : טאַטע האַרציגער, וואָס וועט זיין דער סוף ? מאַך מיך חתונה און לאָז נעהמען אַנ'עק צו די בזיונות. און דער מחותן שיסט מיט בריוולעך : „שלום לאהובי מחותני וכו', זייט זשע מוחל, צעהלט אָב דאָס נדן במזומנים ביז דער לעצטער פּרוטה, אַ ניט שיק איך אָב די תנאים". — דער מלמד מאָהנט שכר־למוד פאַר'ן יונגעל, דער קצב לאָזט ניט דורכגעהן די גאַס, דער קרעמער האָט זיך איינגע־שפּאַרט : ער באָרגט מעהר ניט. און דער שמש מאָהנט פאַר די שטעדט אין שוהל, מיינע און מיין אַלטערס. איי, רבונו של עולם ! קאַרג נאָך, וועניג צרות אויף מיין קאָפּ, דאַרף איך נאָך האָבען אַ נייעם אומגליק, אַ סאָלדאַט, אַ ווילד פרעמדען נפש, אַ זאַקיציע, און ווען ? פּונקט ערב יום־טוב ! — נאָר וואָס מעקעט דאָרט אַזוי די ציעג ? וואָס געוואָלדעוועט זי מיט אַזאַ רחמנות־קול ? אַ האַ, מסתמא איז זי אויך ניט צופריעדען מיט דעם נייעם גאַסט, מסתמא האָט דער יון זי אַרויסגעטריבען פון איהר ווינקעל מיט שענע עטליכע קלעפּ, ווי דער שטייגער איז פון אַ יון. איי, אַז אָך און וועה איז דיר, יודעלע ! פון זינט דו שטעהסט אויף ביז דו לעגסט זיך ווייסטו ניט פון קיין חיי־שעה, רק דו ליידסט יסורים, רק דיין הארץ איז פערביטערט, אָנגעזאַפּט מיט וועהטאָגען און קלעמעניש. וואָס זשע קומט אַרוים, אַז דו שטעהסט אויף גאַנץ פריה ? ווי נאָר דו עפענסט די אויגען, עפענען זיך אויף דיר טויזענטער שלעק ; ווי נאָר דו שטעלסט אַ פוס אויף דער ערד, שטעלען זיך דיר אַנטקעגען אַלע דיינע שונאים, אַז דו געהסט אין גאַס, בעגעגענען דיך מחנות ווילדע מענשען, בייזע, זויסטע מחבלים, ערגער פון סדום, רחמנא לצלן. — אַזוי שטעה איך אַ

שטיקעל צייט און טראַכט, און זיפץ און קראַץ זיך אַזש פאַר עגמת־נפש, נאָכדעם לאָז איך זיך ווידער געהן אַ היים. אַז איך קום נעהענטער צו מיין שטיבעל, דערזעה איך — דער טויער איז אָפען און עפּעס אַ חברה־מאַן זיצט רייטענדיג אויף אַ פערד, שמייסט עס, ציהט פאַר'ן צוימעל, אַרבייט אויף אַלע כּלים, ווייל דערמיט אַרויספאָהרען פונ'ם טויער. טראַכט איך מיר: „ברוך שפּטרני! פאָהר דיר צו אַל די ווילדסטע פינסטערע יאָהר, דו און דיין פערדעל, הלואי זאָל איך דיך שוין ניט אָנקוקען ווייל איך וועל לעבען". איך קום אַריין אין הויף אַריין און — סע בעפאַלט מיך אַ פּחד... אוי, דאָס פערדעל! ס'איז דאָך מיין אייגען פערדעל, מיין ליעב־האַרציגע קליאַטשע, וואָס אַלע איהרע יאָהרען האָט זי געהאַט נאָר איין עובדה — שלעפען דאָס ביידעל מיט ספרים; וואָס זינט איך קען זי, האָט זי, חלילה, קיינמאָל ניט געטאָן קיין גיכען טריט, ניט געהעצקעט זיך, נאָר געגאַנגען פאַמעליך, בנעימות'דיג, מיט ישוב־הדעת; וואָס אַ חוץ אַמאָל אַ האַרב וואָרט, אַ שטיקעל מוסר, האָט זי פון מיר קיינמאָל קיין בייז ניט געזעהען, וועד רעדט שוין אַ בייטש. אוי, געוואַלד, ס'איז דאָך מיין בידנע פערדעל, מיין אויסגעדייוועטע קליאַטשע! סע זיצט אויף איהר עפּעס אַ פרעמדער גוי, שלאָגט זי מכּת רצח, שינדט פון איהר די פעל, זי זאָל לויפען, שפּרינגען! דאָס פערדעל, נעבעך, וויל ניט, סע הירזשעט מיט אַ ברוגז, סע נעהמט זיך אָן מיט האַרץ און בריקעוועט און שטעלט זיך דיבאָס דאָס ערשטע מאָל אין זיין לעבען. צווישען די פיס פּלאָנטעט זיך ביי איהם מיין ציעג, מיין כּשר'ע בהמה, וואָס מ'האָט זי צוגעבונדען צו איהם מיט אַ שטריק פאַר די הערנער. וואָס טהוט אַ יוד, אַז ער דער־זעהט אַזאַ מעשה? שרייט ער, מאַכט ער קולות. ווי נאָר איך האָב גע־עפענט אַ מויל, האָבען זיך בעוויזען די לייט, באָרוויסע, ווילדע, מיט אַ פייפען און אַ געשריי, מ'איז מיך בעפאַלען פון אַלע זייטען, געקלאַפּט, גע'הרג'עט, גע'ממית'ט, ביז איך בין אומגעפאַלען און געבליבען שטיל.

אַז איך האָב געעפינט די אויגען, איז שוין געווען גרויסער טאָג, איך ליעג אַ צעטומעלטער, אַ צעמישטער. סע טהוט מיר וועה יעדער אבר, און איך ווייס ניט אויף קלאָר, וואו בין איך. בּיסלעכווייז קום איך צו זיך און איך דערזעה, אַז איך ליעג אין שטאַל, אויף אַ קופּע שטרוי! איך טהו אַ קוק דורך אַ שפּאַלט אינדרויסען אַרויס, און סע ווערט אין מיר פערציטערט יעדער אבר. דער גאַנצער הויף איז פול מיט צעבראָכענע כּלים, צעריסענע, צעפליקטע בגדים, שמאַטעס און טראַנטעס אָנגעוואָר־פען איינס איבער'ן אַנדערן: פערערען, קאָלדרעס, באַוועל, צעריסענע

ליליבער, אויפגעטרעטענע קישענס; שטרוי און בינטלעך האָלץ און רומיל-ספרים, אינאיינעם מיט צעבראָכענע טעפּ, צעהאַקטע מעבעל, צעקלאַפּטע גלעזער און אַלערליי אַנדערע זאַכען פּונ'ם בעל-הבתישקיים: איבערבעטען, בענקלעך, צעברעקעלטע רעדער פונ'םביידעל, שערבלעך, קאַלך, אַש, איבערנעמישט מיט דער טונקעוואַניע פון די ווענד; אינמיטען דערינען אַ פּעסעל געווייערטע אונגערקעס מיט אַ פּעקעל תחינות פון שרה בת טובים, אַ צעשפּאָלטענע מולטער מיט אַ געלעכערטער מאַקרעטע, אַ לאָקשען-ברעט מיט בינטלעך ציצית און איבערגעהאַקע רצועות, אַ זיפּ, אַ רעשעטע, אַ קעסעל, אַ קאָרב, אַ בעזים אינמיטען. אַנ'איבערקערעניש, מ'שטיינס געזאָגט, אַ בהלה, אַ חירבן, ווי נאָך אַ ערד-ציטערניש אָדער נאָך אַ שרפה; אַרום און אַרום הער איך קולות, געשרייען, געוואַלדען, ממש סע לעבערט דעם כח. און דער לופטען פליהען פעדערען, שטיקלעך שמות, בלעטלעך פון ספרים, סע שמעקט עפּיס זעהר שאַרף, סע זעצט אין דער נאָז אַ פּאַס-קודנער ריח. איך שריי — קיינער הערט ניט, איך רוף — מע ענטפערט מיר ניט אָב. איך האָב דערזעהען, מע קומט מיר ניט צו הילף, האָב איך זיך אָנגעטאָן אַ כח און האָב געפּרובט אַליין אויפשטעהן. לאָמיך זיך האָטש דערשלעפּען אינדרויסען, האָב איך מיר געטראַכט, אפשר וועל איך געוואויר ווערען, וואָס איז דאָס פאַר אַ מעשה. איך האָב זיך אָבער קיים אויפגעשטעלט אויף די פיס, האָב איך זיך גענעבען אַ בויג-אָן צוריק און בין ווידער אומגעפאַלען און געבליבען אַ פערשמאַכטער.

אַ שטיק צייט בין איך געלעגען קראַנק, געווען אויסער זיך, ממש ניט ביי די געדאַנקען. איך האָב געזעהען אַנ'איבערגעקעהרטע וועלט: קאַפּויערע דינים, פריקרע מנהגים, מאָדנע וואונדערבאַרע שטראָפען, אַלץ עפּעס אַזוינע משונה'דיגע שרעקליכע מעשים, וואָס סע לעגט זיך גאָר ניט אויפ'ן מח. אַז ס'איז געקומען די צייט, וואָס איך האָב שוין גע-דאַרפט אַוועק פון דאָרטען, האָט מען מיר געגעבען אַ שנעל איבער די ליפּען און מע האָט מיך בעשוואוירען, איך זאָל ניט מגלה זיין אויף דער וועל'ט קיין זאַך פון דעם, וואָס איך האָב דאָרט געהערט און געזעהען. דעריבער אַז איך האָב גוט אָבגעשוויצט — שוויצען איז כידוע, אַ טייערע רפואה, — האָב איך געמאַכט אַ שווייג, ניט גערעדט קיין וואָרט, נאָר כסדר געזיפצט, געוואונקען מיט די אויגען און געשטאַמעלט אַזוינס, וואָס קיינער האָט ניט געקענט פערשטעהן. — רעדט ווערטער, רב מענדעלע, זייט אַ מענש! ביז וואַנען איז דער שיעור ליעגען ווי אַ גולם! — האָבען מיך געמונטערט און גע'מוסר'ט די, וואָס זענען מיך געקומען מבקר חולה

זיין. איך האָב אָבער אַלץ געזיפצט, געגלאָצט מיט די אויגען און — נישט קיין לשון. געזונד זאָלען זיין מיינע בני בית און מיינע גוטע פריינד, וואָס האָבען אויף מיר אַכטונג געגעבען, בשעת איך בין געווען קראַנק. זיי האָבען דאָס דערפיהלט מיין וועהטאָג, זיי האָבען געזעהען, אַז איך בין שטאַרק צעטראָגען, צעטומעלט און האַלט אין איין זיפצען. האָבען זיי זיך געסטאַרעט מיר גרינגער מאַכען דאָס האַרץ, געטרייסט מיך, דערצעהלט מיר וועניגער, ווי ס'איז געווען באמת, געזעהען ניט מאַכען פון דער מעשה קיין ווזען.

וואָס איז געשעהען? עט, גאָרניט. גנבים האָבען זיך צו אונז פערקליבען. אַז איך האָב דעמאָלט דערזעהען דעם רייטער אויפ'ן פערד און האָב געמאַכט אַ געוואַלד, זענען זיך צונויפגעלאָפען די שכנים, וואָס זענען אייך געהאַט אויפגעשטאַנען צו סליחות. צוויי פון די גנבים זענען אַנטלאָפען מיט'ן פערד און מיט דער ציעג, די איבעריגע האָט מען געחאַפט און זיי זיצען איצט אין טורמע. אַזוי האָבען דערצעהלט מיינע פריינד, אַקוראַט ווי דאָס וואָלט געווען פון די מעשים שבכל יום. איך האָב אָבער געקוקט אויף זיי און געזעהען, אַז זייערע פנים'ער זענען אויסגעדאַרט, די באַקען איינגעפאַלען, די ליפען ווייס, די אויגען רויט, דער קיק פינסטער, וויסט. זיי זענען געווען צעבראָכען, אויסגעמוטשעט, קראַנק ווי אַלע קראַנקע, קוים זיך געהאַלטען אויף די פיס. מ'האָט געזעהען אָן זיי, אַז זיי זענען אויסגעשטאַנען שווערע טעג, ביטערע צרות, געפאַסט אַ לאַנגע צייט. „אוי, ברידער, דערצעהלט זשע, וואָס איז דאָ געווען"? — האָב איך זיך ביי זיי געבעטען. זיי האָבען זיך אָבער געמאַכט ניט ווייסענדיג, בעהאַלטען טיעף אין האַרצען די צרות מיט די וועהטאָגען, כדי זיי זאָלען מיר ניט אָנמאַכען קיין יסורים. זיי האָבען מיר אַלץ איינגערעדט מיט אַ שמייכעל און מיט ווייכע ווערטער, אַז איך זאָל ליעגען רוהיג. די גנבה וועט מען, אם ירצה השם, בלי ספק געפינען, און די גנבים, אַז מע האָט זיי שוין געחאַפט, וועלען זיי מסתמא בעקומען זייער עהרליך אויסקומעניש. דער עיקר איז, איך זאָל זיך ניט נעהמען צום האַרצען, זיך פערלאָזען אויפ'ן אויבערשטענ'ס הילף. ער איז אַ טאַטע. ווי אין פסוק שטעהט: הנה לא ינום ולא יישן...

שווער צו קוקען אויף די טרעהרען פון אַנ'אומגליקליכען, בשעת ער בעוויינט זיין ביטער מזל; אָבער נאָך שווערער איז צו זעהען אַ פערזעהען אומערטען, דערשלאָגענעם מענשען, וואָס דאָס האַרץ טהוט איהם וועה, די נשמה וויינט אין דער שטיל — און דאָס פנים לאַכט! אַ צעוועהטאָגט האַרץ און אַ פרעהליך פנים — דאָס איז אַזאַ שרעקליכער זיווג, אַזאַ מורא'

דיגע פּאָר, ווי אַ שטיינער אַ טויטע כּלה אינטער אַ שוואַרצער חופּה אויפ׳ן בית־הקברות. אפילו אַ שטיינערען האַרץ קען צעגאַנגען ווערען קוקענדיג... אַז יודען וויינען בּיי די קינות אום תשעה בּאב אַרט דאָס מיך ניט אַזוי, ווי אַז יודען זינגען „אקדמות״ אום שבועות. לעבּעדיג, האָפּעדיג זינגען זיי דעמאָלט; די פרעהליכע שירה זאָגט זיי צו אַ לעבּען פון כּבוד און גדולה, נחת און פערגעניגען, רופט זיי צו דער פעטער סעודה פונ׳ם לויתן; זיי זעהען שוין, ווי זיי זיצען אַרום די טישען, ווי די פּרינצען, עסען און טרינקען און טהוען זיך וואויל; גרויסע האַרען, פּריצים בּעדיענען זיי מיט ליעבשאַפט און דרך ארץ, געהען אוים נאָך זייערען אַ שמייכעל, זייערם אַ גוט וואָרט, — און ווען? בּשעת אַליין זענען זיי וויסט און עלענד, געיאָגט און געפּלאָגט, אַלע האָבּען זיי פיינד, אַלע זענען זיי מבזה און ווער סע וויל הויבּט אויף זיי די האַנד... ווען איך וואָלט געוועזען געזעסען מיט די אבלי ציון בּיי די טייכען פון בּבל, וואָלט איך דוקא אַראָבּגענו־מען אַ האַרפע פון די ווערבּעס דאָרטען און וואָלט געזונגען אונזערע בּעליידיגער אַ מאָדנע ליעד, אַ פרעהליך ליעד אָנגעזאָפּט מיט מרה שחורה; דאָס ליעד וואָלט אַריין, ווי סם, אין זייער נשמה, סע וואָלט דורכגענומען זייער האַרץ, דורכגעשטאָכען עס, ווי מיט שאַרפע שפּיזען, מיט שרעקלי־כער חרטה. איך וואָלט געזונגען און געשפּיעלט, געשפּיעלט און געזונגען, און זיי וואָלטען געטאַנצט, ווי מטורף, בּיז זיי וואָלטען זיך אַליין אָנגע־האַפּט און צעשטויסען אָן שטיין!

איך האָבּ געזעהען די בּני בית מיינע, ווי זיי האַלטען איין זייערע וועהטאָגען און סטאַרען זיך שמייכלען צוליעבּ מיר, האָבּ איך זיך אויסגע־דרעהט מיט׳ן פּנים צו דער וואַנד — און געוויינט...

אונזער האָפנונג איז ניט מקויים געוואָרען: מ׳האָט אונז צוריק ניט אומגעקעהרט גאָרניט פון דעם, וואָס מ׳האָט בּיי אונז גע׳גנבע׳ט! ס׳איז נאָך אַ נס, וואָס ס׳איז אונז אָבּגעגאַנגען גלאַט, וואָס מ׳האָט נאָך אונז ניט גע־רופען צום משפּט. אַזוי האָט אונז געגעבּען צו פערשטעהען איינער פון די בּעוואוסטע אַדוואָקאַטען. און דער שכל איז טאַקי מחיב, אַז ער איז גערעכט. וואָרום זוען בּעשטראָפט מען דען אַ גנבּ און ווען קעהרט מען אום די גנבה דעם בּעל־הבית אידהרען? — בּשעת ס׳איז עולם כּמנהגו, דער גנבּ פיהרט זיך ווי אַ גנבּ, ד. ה. ער טהוט אָבּ דאָס שטיקעל אַרבּייט ציטולערהייט, אין דער פינסטער, קיינער זאָל ניט זעהען. דעמאָלט איז אויף איהם דאָ אַ משפּט און אַ פּסק, אָבּער ווי איז דער דין אַז מע טהוט די אַרבּייט פראַנק און פריי, אינמיטען העלען טאָג, אַז מע שלאָגט אוים

זי פענסטער און מע טהוט זיך א לאז איבער די גאסען מיט העק און מיט דרוקעס און מע בעלאגערט די שטאדט, ווי די סאלדאטען, איז דאס דאך שוין א מין מלחמה. הייסט עס, אז מיין ציעג און מיין פערד האט מען גענומען אין פלען בשעת מלחמה. הקיצור, וואס זאל איך לאנג בריען: מיר האבען געבענשט גומל, וואס מיר זענען אבגעקומען מיט דער ציעג און מיט דעם פערד: זאלען זיי פאר אונז זיין א שענע, ריינע כפרה.

איך האב אביסעל מקצר געווען די פרטים פון דער מעשה, ווארום מ'האט וועגען דעם שוין געשריעבען באריכות אין די קינות, וואס איינער פון אונזערע נייע פאעטען-קלאגמוטערס האט מחבר געווען לכבוד קאבצאנסק. איהר דארפט וויסען, אז היינטיגע ביטערע יאהרען, ווען סע שטעהען אויף אונז אויף אזוי פיעל מזיקים און בייזע מחבלים, וואקסען, קיין עין הרע, אין די יודישע צייטונגען נייע שרייבערס, ווי שוועמלעך נאך א רעגען. אזוי איז ביי אונז שוין די מאדע, אז יעדע נייע געשעהעניש, וואס סע טרעפט זיך דעם כלל ישראל, סיי צו גוטען, סיי צו שלעכטען, רופט ארויס בע-זונדערע פאעטען און שרייבערס, דרשנים און שתדלנים, אט א שטייגער ווי א בלאטע, באלד ווי סע צעגעהט דער שניי, בעוויזען זיך אין איהר זשאבעס, וועלכע קוואקען דארט די גאנצע צייט, כל זמן ס'איז דא א ביסעל פייכטקייט; אז סע ווערט אבער אויסגעטריקענט די בלאטע מיט דעם עפיש, ווערען זיי אנטשווינגען און סע בלייבט פון זיי ניט קיין זכר.

איך וויל נאר, אגב אורחא, פערריכטען ביי יענעם מקונן עטליכע זאכען, וואס ער האט געשריעבען ניט אמת. עס האט זיך ביי איהם, פערשטעהט איהר מיך, אזוי צעפלאקערט די מליצה, אז ער האט ארייגעבראקט אין דער קינה אזעלנע מינ'ע ווערטער: „הוי, וועהגעשריענען, טויזענדער הייזער זענען געווארען וויסט אינ'ם טאג פון שטראף, צעהנדליגע טייזענטער יודען האבען פערלוירען זייער עשירות, מענשען דערצויגע-נע אויף זייד און פרעכטיגע פאלאצען געהען ארום אהן א קלייד, הונגעריגע און דארשטיגע וואלגערן זיי זיך אין אלע גאסען און אז. וו."

אין אמת'ן איז קאבצאנסק א קליין שטעדטעל, ווי א גענעץ די גרויס, און ווען סע זאל ניט זיין קיין איסור צו צעהלען אונזערע יודען, וואלט איך איבערגעצעהלט אלע קאבצאנסקער אין אזוי פיעל צייט, וויפיעל סע געדויערט א שטייגער ביי א יודען א קרעמער אדער א סוחר דער זוא-בעדיגער ווארמעס. זינט קאבצאנסק שטעהט, איז דארטען קיין „פרעכטיגע פאלאצען" ניט געווען, אפילו קיין גרויסע הייזער אויך ניט, א חוץ דעם שענק אינמיטען מארק — א נידעריגע געמויערטע דירה, ווי א פעלד-

קרעטשמע. און איבּ דאָס רוב יודען, בּפרט נאָך אין די קליינע שטעדטלעך, זענען, כּידוע, גרויסע קבּצנים, זענען די קאַבּצאַנסקער נאָך גרעסערע סלפּנים, טאַקי ממש עניים ואביונים, ווער רעדט שוין פון „עשירות"! סע טרעפט זעהר אָפט, אַז מע האָט אפילו ניט וואָס צו פערזעצען, כּדי צו קויפען מעהל אויף שבּת'דיגער חלה. נאָר וואָס טויג איך פיעל בּרייען? כּדי איהר זאָלט האָבּען אַ השגה, וואָס קאַבּצאַנסק איז, וועל איך אייך נאָר זאָגען, אַז איך, מענדעלע, אייער אַלטער בּעקאַנטער, בּין דאָרט פעררעכענט פאַר איינעם פון די פערמעגליכע בּעלי-בּתים, וואָס האָבּען פרנסה בּשפע! און וואָס פאַר אַ פרנסה איך האָבּ, פערשפּאָר איך אייך דאָך דערצעהלען, איהר ווייסט אַליין זעהר גוט, אַז סע איז ניט פון רויטשילד'ס פרנסות, אפילו ניט די פרנסה פון אַ עוסק בּצרכי צבּור אָדער אַ גבּאי פון צדקה, קוים קוים, וויאָס זי קען זיך גלייכען, בּעונותינו הרבּים, צו דער פרנסה פון אַ יודישען שרייבּער, וועלכער אַרבּייט אין אַ רעדאַקציע... איך זאָג דאָס ניט מעהר, נאָר כּדי איהר זאָלט דערקענען די גרויסע מעלות פון אונזערע נייע פּאָעטען. זיי זענען, חלילה, ניט קיין פּראָסטע מענשען, ניט ווי אַלע געוועהנליכע בּרואים, וואָס דרעהען זיך אַרום אויף אונזער זינדיגער וועלט. זיי זענען וויים אָבּגעשיידט פון די הבלי העולם הזה. מ י ר וואוינען אויף דער ערד, ז י י פליהען אין הימעל אַריין; מיר דערצעהלען דאָס, וואָס מיר זעהען, זיי דערצעהלען ס'רוב דאָס, וואָס זיי האָבּען קיינמאָל ניט געזעהען, וואָס ס'איז ניט געשטויגען ניט געפלויגען; מיר ר י י ד ע ן ווי מענשען, פּראָסט פּשוט, יעדערער קען אונז פערשטעהען, זיי ז י נ ג ע ן, האַקען מליצות, בּראָקען פּיוטים, שיטען מיט קנאַקענדיגע ווערטער, בּינדען צונויף אַזוינע פּסוקים, וואָס קלעבּען זיך, ווי אַנ'אַרבּעס אין וואַנד, און ניט יעדערער איז זוכה צו כּערשטעהען, וואָס זיי מיינען.

אין יענע טעג איז קאַבּצאַנסק פאַר אַזאַ יודען ווי איך געווען דאָס איינענע, וואָס אַ קעמפּע אינמיטען ים פאַר אַ מענשען, וואָס ס'איז איהם אונטערגעגאַנגען די שיף. דאָס פערדעל האָט מען, בּרוך השם, פערנומען אין פלען, איז ניט געווען, ווער ס'זאָל מיר פיהרען מיין סחורה איבּער יודישע שטעדט, האָבּ איך זיך ניט געקענט ריהרען פונ'ם אָרט; קיינ'ען אַ גייעם איז געווען, ווי זאָגט מען דאָס, אָפס כּסף, פאַר קיין אַנדער געשעפט האָבּ איך זיך אויך ניט געקענט נעהמען. בּין איך געזעסען אין קאַבּצאַנסק אָהן אַ שטאָך אַרבּייט. וואָס טהוט אַ יוד? פערבּרענגט מען די לעדיגע צייט אין בּית-מדרש הינטער'ן אויווען צווישען אַ חבורה בּטלנים,

וואָס האַלטען אין איין שמועסען וועגען פּאָליטיקע און מלחמה. איבער דער מעשה מיט די באָסיאַקעס האָט זיך מיין חברה שטאַרק געשאַרפט דעם מח, געאָמפּערט זיך, גע׳דרשנ׳ט מיט כונה. די פּשטנים צווישען זיי, די, וואָס זענען אין לערנען ניט געגאַנגען ווייטער פון אַ בלאַט גמרא אָהן מפרשים, אַז דאָס איז דער טרוקענער בלאַט גמרא זיי אויך אָנגעקומען מיט גרויסע צרות, און אין „זוהר" האָבען זיי אַריינגעקוקט, ווי אַ האָהן אין „בני אדם", נאָר צוליעב דעם, ס׳זאָל זיי פערדרעכענט ווערען די אָבגעוואָגטע בלעטלעך, — די דאָזיגע פּראָסטע ברידער האָבען געקוקט אויף דער מעשה זעהר פּשוט: אַ מענש האָט אַ פערד, אַ ציעג און אַ קוה, איז דער שטיינער, אַז סע קומען ביינאַכט גנבים און גנב׳ענען זיי אַוועק. אויב מע חאַפּט די גנבים ביי דער אַרבייט און זיי דערזעהען פאַר זיך דעם בעל־הבית, האָבען זיי אַ ברירה: אָדער זיי וואַרפען אַוועק די אַרבייט אינמיטען און אַנטלויפען, אָדער זיי הערען דעם בעל־הבית ווי דעם קאָטער און טהוען זיך זייערס. אַז ער מאַכט אַ געוואַלד, ד. ה. ער גיט זיי אַנצוהערעניש, אַז זייער אַרבייט איז איהם ניט שטאַרק געפעלען, שענקען זיי איהם עטליכע קלעפּ און קולאַקעס און סטוסאַקעס, כדי ער זאָל שווייגען. דערפון מאַכט זיך אַמאָל, אַז סע ווערט אַ גרויסער סכסוך. ווערליג דעם דאָזיגען פּשט, איז די מהומה אין אונזער שטעדטעל גאָר ניט קיין יוצא מן הכלל, ס׳איז אַ געוועהנטליכע זאַך, אַזוי איז דער סדר העולם. אַנדערע אָבער, די לומדים מיט די שאַרפע קעפּלעך, די, וואָס זענען געניט אין תוספות און מהרש"א און מהר"ם שיף, האָבען זיך שטאַרק פערטיעפט אין דעם ענין, אויפגעטאָן אַסך סברות, אויסגעטייטשט איהם גאָר אויף אַנ׳אַנדער אופן. נאָך זייער מיינונג איז אויסגעקומען, אַז דאָס, וואָס ס׳האָט זיך ביי אונז געטראָפען, איז אַ יוצא מן הכלל, אַז דעם ענין דאַרף מען פערשטעהען, וואָרום אין איהם שטעקט זעהר אַסך כונות.

דער ראש וראשון און דער גרעסטער למדן צווישען דער דאָזיגער הינטער׳ן־אויווען־קאָמפּאַניע איז דעמאָלט געווען גימפּעל. גימפּעל האָט אַלע זיינע יאָהרען געלעבט אין קאַבצאַנסק, און מקיים געווען די גמרא „יאה עניותא לישראל", נאָר טאַקי מיט אַלע דקדוקי עניות. געווען, נעבעך, אַנ׳עני ואביון און זיעבען פּאַלעס, נאָר דערפאַר זעהר אַ היציגע בריאה, ממש פלאַם־פייער. אַז ער האָט זיך עפּעס אַריינגענומען אין קאָפּ אַריין, סע מעג זיין אַפילו אָהן שום בעוויזען, גלאַט אַזוי על פּי סברה, האָט ער ניט גערוהט, ביז ער וועט ניט איינרעדען יענעם, אַז זיין סברה איז דער ריינער אמת; דערביי דאַרף ער ניט האָבען קיין שכל׳דיגע טענות, קיין

ראיות פון דער פראַקטיקע, — ער האַלט מיט די, וואָס זאָגען: „ובאותות זה
המטה“ — דער בעסטער בעוויז איז דער שטעקען, די גזרה פון אַ תלמיד
חכם — אַזוי היים איך, אַזוי פערשטעה איך, איהר מוזט גלויבען, אַקוראַט,
ווי דאָס איז אַ הלכה למשה מסיני. טאָמער קווינקעלט זיך עמיצער, בטל'ט
צו איהם גימפעל אוים אַלע זיינע בייזע חלומות, מאַכט איהם גלייך מיט
דער בלאָטע, און לאָזט נאָך אויף איהם אַרוים אַ שם רע, אַז ער איז אַ
כופר בעיקר, ער האָט פיינט דעם כלל ישראל. גימפעל איז פון די, וואָס
זיי האַלטען, אַז יודישקייט איז זייער חזקה: נאָר ער איז אַ יוד. די
איבעריגע זענען אויך, מ'שטיינס געזאָגט, יודען; ער איז דער תוך, דער
המצית פון דער יודישער אומה, די איבעריגע זענען נאָר די שאָלעכץ,
זיי זענען אַ הפל, און אַז עמיצער האַלט ניט אַזוי ווי ער, גימפעל, האַלט
ער ניט פונ'ם יודישקייט. אין דעם פרט איז טאַקי גימפעל אַנ' אמת'ער
יוד, ווייל אַזוי ווי ער גלויבען באמונה שלמה אַלע יודען פון דעם כאַרט.
צוליעב די אַלערליי גימפעלס, וואָס זיי האַלטען זיך פאַר'ן אויבערשטען
פונ'ם שטייסעל, פאַר דער קרוין און דעם ציערונג פון דער כנסת ישראל,
איז טאַקי ביי אונז דאָ אַזוי פיעל קנאה און שנאה און מחלוקה און ריי-
סעגישען און ס'איז פערשוואונדען געוואָרען אונזער יודישע אחדות!

אַזאַ יוד ווי גימפעל האָט זיך שטענדיג זיינע אייגענע הסידים —
הניפה'ניקעס, אַ גאַנצע חברה גראָבע יונגען — צבועק'עס, נידעריגע ברואים,
פליאַטקע-מאַכער, וואָס העלפען אונטער זייער תנא קמא, באַמקען איהם כסדר
נאָך, האַקען ליגענס און מאַ־ען אָן מחלוקת, דאָס רוב ניט פאַר ליעבשאַפט
צו איהם, נאָר מחמת זיי האָבען מורא ער זאָל אויף זיי ניט שיטען קיין
פעך און שוועבעל, ער זאָל זיי ניט דערגעהן די יאָהרען מיט זיינע שטעכ-
ווערטלעך. אגב מיינען זיי, אַז דורך זיין קאָמפּאַניע וועלען זיי אפשר
ציהען אַ שטיקעלע חיונה, פערריכטען אַביסעל די ביטערע פרנסה, און
אַמאָל — פאַר וואָס ניט? — טאַקי פערזוכען דעם טעם פון כבוד אייך.
צווישען די אַלע גימפעל'ס מקורבים זענען צוויי, לעמעל און קאַרפּעל,
איהם טאַקי געווען איבערגעגעבען מיט לייב און לעבען. די איבע-
ריגע האָבען איהם אָבגעגעבען כבוד נאָר לפנים, און אין האַרצען פלעגט
זיי טאַקי משונה הנאה טאָן, אַז עמיצער האָט זייער גימפלען אָנגעריבען
אַ מאַרדע; לעמעל און קאַרפּעל, פערקעהרט, האָבען אין איהם טאַקי גע-
גלויבט, ביי זיי איז אַ וואָרט זיינס געווען קודש, האָטש זיי האָבען עס ניט
פערשטאַנען. געוועהנטליך פלעגען זיי קוקען אויף גימפעל'ס מתנגדים מיט
אַ קרום שמייכעלע, וואָס ס'איז אין דעם נעלעגען אַלצדינג: אי הוזק אי

רחמנות, אי פערוואונדערונג, ווי איינער רערט: „וואָס זענט איהר אינ־גאַנצען ווערט, מה אנו ומה חיינו? וואָס איז אייער חכמה מיט אייער קענטעניש, אומשטיינס געזאָגט? אַנטקעגען גימפלען האָט איהר אַלע אַ פּנים ווי פליעגען! גימפעל איז הונדערט מאָל געדעכט, האָטש מיר פערשטעהען ניט וואָס ער רעדט, און איהר... עט! איידער מיר האָבען נאָך געהערט, וואָס איהר ווילט דבר'ען, ווייסען מיר, אַז ס'איז בלאָטע שבבלאָטע!..״ וועד ס'איז אַ מבין, איז איהם אַזאַ קוק מיט אַזאַ שמייבעלע ערגער, ווי אַ פּאַטש אין פּנים.

— ניין, ניין, איהר וועט מיר ניט אײַנרײַדען! — שרייט גימפּעל מיט אַנ'אימפּעט — ניט צוליעב'ן פערדעל איז געקומען די צרה אויף קאַבּ־צאַנסק, וואָרום וואָס האָט אַ פערד פּאַר אַ ווערדע, אַז מע זאָל צוליעב דעם מאַכען אַ תּל פון אַ גאַנצער שטאָדט, עוקר מן השורש זיין אַנ'עדה מיט יודען? ניין, מסתּמא האָט מען דאָ טאַקי געמיינט די גאַנצע קהלה, דאָס פערדעל, פערשטעהט איהר מיך, איז געווען ניט מעהר ווי אַנ־איסרייד.

— אודאי, דאָס פערד איז געווען ניט מעהר ווי אַנ'איסרייד! — זאָגט נאָך קאַרפּעל מיט גרויס כּונה.

— מע האָט דאָ טאַקי געמיינט די גאַנצע קהלה! — שרייט לעמעל און קוקט מיט אַ נצחון־שמייבעלע אַרום און אַרום.

— און וואָס האָט מען צו דער קהלה? — פרעגט איינער פון די פּראָסטע ברידער. — אפשר וועט איהר זאָגען: קנאה? אפשר איז זיי גרויס אין די אויגען אונזער עשירות, אונזערע מאַיאָנטקעס. אַז אָך און וועה צו מיינע שונאים. ס'איז זיך דאָ אין וואָס מקנא צו זיין! אַדרבא, לאָז מען טאַקי זעהען, ווי אַזוי מיר מוטשען זיך. קיין פּרנסה איז, ברוך השם, ניטאָ, דאָס טרוקענע שטיקעל ברויט קימט אָן מיט גרינע ווערים, מע הענגט כּסדר אין דער לופטען, מע לעבט פונ'ם ווינד, און מע דאַנקט דעם רבונו של עולם, אַז מע קימט איבער אַ טאָג.

— וואָס „זיי״ גיבען אָב די חזרים, וואָלט ביי מיר געווען גענוג פאַר מיינע בני בית אויף אַ גאַנצע וואָך, — זיפצט איינער אַנ'איינגעהויקערטער יוד מיט אַ פינסטער פּנים. — מע לעבט ערגער ווי אַ הונד, רחמנא לצלן, גאַנצע טעג קימט ניט קיין ביסען ברויט אין מויל אַריין. ווי אַזוי האַלטען מיר זיך נאָך אויף די פיס? ס'איז טאַקי גרויסע נסים, מעגט איהר מיר גלויבען. אַז אָך און וועה איז אונז אַלע, וואָס איז דאָ צו ריידען. מיט אַ טאָפּ קאַרטאָפליעס קומט מען אָב פון ערב שבת ביז ערב שבת,

אי דאָס עסט מען עס אויך אין איין ציטערניש, כע קומט אָן מיט חרפות בזיונות, מיט וועהטאָגען, מיט שלעק...

— אפשר וועט איהר זאָגען — טענה'ט מיט היץ אַ דריטער פשטן — אַז מ'איז זיך אין אינז גלאַט נוקם פאַר אונזער תקיפות? גאָט אין הימעל! מיר זענען דען ניט קיין יודען, בני אברהם, יצחק ויעקב? איינגעבויגענע, דערשלאָגענע, דערשראָקענע, וואָס ציטערען אפילו פאַר'ן קלענסטען גוי?

— אַ סימן, — רופט זיך אָן נאָך איינער, אַ האַלבער שוטה, אַ האַלבער ליץ, אַ תמ'עוואַטער נפש, וואָס אַלע מאַכען פון איהם חוזק, — אַ סימן האָט איהר. די וואַנצען, די שפּינען מיט די איבעריגע מ י א ו ס'ע בעשעפּעניש, וואָס פרוכפּערען זיך און מעהרען זיך בּיי אונז, אַ'ן מיר ריהרען זיי, ח'לילה, ניט אָן; זיי זויגען אונזער בלוט, און מיר פּרובּען אפילו ניט אַרויסצוטרייבּען זיי פון זייערע לעבער, מיר זאָגען: זאָל זיך גאָט אָננעהמען אונזער קריוודע. איז שוין אַ כל שכּן די פיינע בּחורים, די בּאָרוועסע קאָמאַנדע, וואָס מיר האָבּען זיי קיינמאָל אין אונזערע אויגען ניט געזעהען און קיינמאָל ניט געהאַט מיט זיי קיין מגע ומשא...

וואָס די חקרנים, די איבּערגעשפּיצטע קעפּלעך, האָבּען געענטפערט, האָבּ איך שוין ניט געהערט. סע האָט מיר שטאַרק פערקלעמט דאָס האַרץ אויף דער גאַנצער קאָמפּאַניע, סע האָט זיך מיר געוואָלט וויינען אויף זייער פינסטער מזל. בּין איך אויפגעשטאַנען און אַרויסגעגאַנגען פונ'ם בּית-מדרש מיט אַ שווער געמיט.

געהענדיג אין מאַרק, אַ בּעטריבּטער, אַ פערבּיטערטער, זעה איך, ווי גאַווריל'ע דער גאַרבּער געהט אַרוים פון בּרוך-אבּא משולם-פייבוש-חיה-פיינעס שענק און מיט איהם נאָך פיער גוים: מיקיטאַ און חוועדער די וועבּער און וולאַס און אַלעקסע, וואָס מאַכען לאַפּציעס און קערבּלעך, אַ'ן היימישע גוים, תושבים, וואָס זיצען בּיי זיך אין דער היים. אַלע זענען שכּור קוים וואָס זיי שלעפּען די פיס, זיי דרעהען זיך אַהין און אַהער און זינגען שכּור'ע מיאוס'ע ליעדלעך, חאָטש ס'איז היינט ניט קיין זונטאָג און ניט קיין חגא. די אלע גוים זענען טאַקי פון אונזער שטאָדט. אין זייער גוי'אישער קהלה האַלט מען זיי פאַר לייטישע, עהרליכע, בּכבוד'יגע מענשען. פּרנסה האָבּען זיי דערפון, וואָס זיי אַרבּייטען און פערקויפען דאָס אויסגעאַרבּייטע אונזערע יודישע סוחרים. יענע צאָהלען במזומנים און פיהרען אַוועק די סחורה אין גרויסע שטעדט איבּערן גאַנצען לאַנד. אויף אַזאַ אופן האָבּען קאַבּצאַנסקער לאַפּציעס און קערבּלעך בּעקומען אַ שם אויף דער וועלט און מע קויפט זיי זעהר גערן.

צוליעב די יודישע סוחרים האָבען די גוי'אישע בעל־מלאכות שטענדיג אַ סך אַרבייט און פעדיענען גאָר ניט שלעכט. אין אַ נויט, אַשטייגער פאַר אַ חגא, אָדער אַז מע טרעפט זיך אַ פגר, אָרער, פערקעהרט, אַ הוליאַנ־קע, אַ חתונה, אַ שמחה, קימט זיי דער יודישער סוחר צו הילף, גיט זיי עטליכע קערבלעך אויף באָרג, זיי זאָלען נאָכדעם אָבאַרבייטען. צוליעב דער פרנסה זענען די היגע גוים שטאַרק אויפגעטראָגען מיט די יודען, פיהרען גוט־ברודערשאַפט נאָך פון קדמונים, געהען איינס צום אַנדערען צי גאַסט און האַלטען זיך אָנ'עצה, ווען סע ווערט עפעס ענג. גוי'ם קו־מען צו אַ יודען אין שטוב אַריין, קענען די קינדער ביי'ם נאָמען, שפּיע־לען זיך מיט זיי, טרייבען קאַטאָוועס, און די קינדער רופען זיי „פּעטערס": פּעטער מיקיטאַ! פּעטער גאַווורילע! און ריידען מיט זיי יודיש, אַז אַ יוד מאַכט חתונה אַ קינד און סע שפּיעלען ביי איהם כלי־זמר, קומען געוועהנטליך די „פּעטערס" אויך אויף דער חתונה; אַז דער עולם האַלט זיך ביי די זייטען פון דעם בדחנ'ס דרשה, לאָבען זיי אויך מיט אַלע אינאיינעם. זיי ברענגען דעם בעל־שמחה דרשה־געשאַנק, ווער אַ האָהן אָדער אַ הוהן, ווער עטליכע צעהנדליג אייער, אַ פלעצעל האָניג, אַ מעסטעל קאַרטאָפליעס וכדומה. שמחת־תורה אויף דער נאַכט, אַז מע פיהרט די גבאים און שוהל אַריין מיט אַ געזאַנג און אַ געפילדער, און מע שפּרינגט און מע טאַנצט מיט אַ שמחה און אַ חדוה און אַ פלעסקעריי, אַז כ'איז ממש הימעל עפען זיך, אָדער צו די הקפות, אַז מע קריגט זיך און מע שעלט זיך אין טאַטענ'ס מאַטען און מע רייסט זיך באָרד און פאות, ווי דער שטייגער איז, און מע זינגט און מע העצקעט זיך און מע פרעהט זיך אַנטקעגען דער תורה, זענען גאַווורילע מיט חוועדער'ן מיט אַלעקסע'ן אויך דאָ, זיי שטעהען פערקוועטשט צווישען עולם יונגלעך מיט ווייבער און שרייען „צאן קדשים!" גליך מיט אַלע יודען.

גאַווורילע'ן האָב איך געקענט שוין פון לאַנג, נאָך זינט ס'איז מיר גע'פגר'ט דאָס ערשטע פערדעל, וואָס האָט מיר איבערגעלאָזט בירושה די פּעל און גאַווורילע האָט זי מיר אויסגעאַרבייט. די איבעריגע פיער גוים האָב איך אויך געקענט. טראַכט איך מיר: איך וועל צוגעהן צו זיי, מאַכען מיט זיי אַ שמועס, לאָמיך הערען, וואָס זאָגען זיי אויף אונזער אומ־גליק. אפשר וועט מיר אַביסעל גרינגער ווערען אויפ'ן האַרצען.

— גאָט העלף! — זאָג איך גאַווורילע'ן און פערנייג זיך פאַר איהם מיט דרך־ארץ, שאָקעל מיט קאָפּ און טהו אַ רוק דאָס היטעל אויף דער פּאַטילניצע: עלעהיי אַראָבגענומען, הייסט עס.

— זשיד! — ענטפערט גאַווריליע מיט עזות, אַריינלעגענדיג אין דעם וואָרט אַזוי פיעל בזיונות, וויפיעל ס'איז נאַר מעגליך, און שטעכענ־דיג מיך מיט די אויגען.

— געדעכט, גאַווריליע־לעבען! — ענטפער איך צוקער־זיס און מאַך זיך הם'עוואַטע משום דרכי שלום, אַקוראַט ווי איך פערשטעה ניט, אַז ער וויל מיר אָנטאָן אַ בזיון, — אודאי בין איך אַ זשיד, דיין בעקאַנטער זשיד מענדעל!

— מענדלאַ, מענדלאַ! — שפעט פון מיר גאַווריליע און נעהמט די פּאָלע פון דער סוויטע און מאַכט פון איהר אַ „חזיר'שען אויער": — אָט האָסטו דיר, זשיד חאַלאַמיי!

דאָס האָב איך שוין ניט געקענט איבערטראָגען: אַ הונד, להבדיל, שווייגט דאָך אויך ניט, אַז מע משעפּעט זיך צו איהם, אַ כל שכן אַ מענש. קירעווע איך זיך אוים צו דער איבעריגער חברה, אַקוראַט ווי איך פערלאָז זיך אויף זייער יושר, און זאָג מיט אַ טענה:

— אדרבא... זאָגט איהר, גוטע מענשען, פאַר וואָס קומט דאָס מיר?... דאַכט זיך, גאַווריליע אַזאַ לייטישער גוי, וואָס זשע זידעלט ער מיך אומזיסט אומנישט?...

— ביזט אַ זשיד! — שרייט מיקיטאַ אוים מיט אַ בייזער.

— ביזט אַזאַ „מאַשעניק", ווי ברוך דער שיינקער, פערהאַפט זאָל ער ווערען, — שילט אַלעקסע אין שענקט ברוך'ן אַ „מי שברך" אונטער די אויגען, דערמאָנענדיג זיין מאַמע'ן.

— אויב אַזוי, — פרעג איך זיי אַ הארבע קשיא, — אויב אַזוי, וואָס זשע געהט איהר צו ברוך דעם מאַשעניק טרינקען בראָנפען, איהר האָט דאָך אַ גוי'אישען שיינקער אויך?

— יענער איז נאָך אַ גרעסערער מאַשעניק, ווי דער זשיד, ענט־פערט די חברה, — ער מישט דעם בראָנפען מיט וואַסער; היינט גיט דאָך ברוך אויף באָרג, און יענער וויל ניט.

— ימח שמו זאָל ווערען ברוך'קע דער מאַשעניק, — ברומט גאַווריליע און קלאַפּט זיך מיט אַ קולאַק אין האַרצען. — ער באָרגט, נאָכדעם מאָנט ער... איך האָב קיין געלט ניט, פערשאָלטענער זשיד! הערסט? אַזאַ בלוט־זויגער... איך האָב ניט!

— ווער זשע גייט דיך טרינקען? — פרוץ איך בערוהיגען גאַווריליע'ס רציחה. — אַז דו צאהלסט דיין חוב ניט, איז יענער, וואָס באָרגט דיר, אַ בלוט־זויגער?

— ער פערנאַרט מיך, דער טריפה'נער זשיד, ער פעררופט מיך אַלעמאָל צו זיך אין שענק אַריין, ס'איז אַ יצר הרע... — שטאַמעלט גאַווריִלע.

— אַי, גאַווריִלע, גאַווריִלע! — זאָג איך, שאָקלענדיג מיט'ן קאָפּ. — לאָמיר זיך ניט נאַרען, לאָמיר ריידען דעם רעכטען אמת. דיין יצר טוב מוסר'ט דיך, וואָס דו שכור'סט, ווילסטו אַרויפלעגען דעם חטא אויף יענעם. טהוט דען אַזוי אַ ליטישער מענש? אַ גמרא זאגט: „ניט די מויז איז דער גנב, דער לאָך איז דער גנב". מילא, איז אַ מויז — אַ נאַריש בעשעפעניש, דו ביזט דאָך אָבער עפּעס אַ מענש, גאַווריִלע, האָסט שכל און האָסט אַ פריִען ווילען, וואָס זשע איז עמיצער שולדיג, אַז דו קענסט ניט בייִשטעהן אַנטקעגען דיין יצר הרע? זיי זיך מודה, גאַווריִלע־לעבען, אַז דו ביזט אומגערעכט, וועט דיר גאָט דערפאַר מוחל זיין די עבירה.

גאַווריִלע לעגט אַנידער ביידע לאַפּעס אויף מיינע אַקסלען, שאָקעלט מיט'ן קאָפּ און קוקט אויף מיר און שווייגט אַ שטיקעל צייט. נאָכדעם זאָגט ער מיט אַ פריינדליכען שמייכעל: אַי זאָל דיך חאַפּען דער שוואַרץ יאָהר, מענדלאַ! ביזט גערעכט... איך האָב דיך ליעב, מענדלאַ, אויף מיין וואָרט! קום וועלען מיר מאַכען אַ כּוס'ע, ח'לעבען...

איך זעה, אַז ס'איז אַ עת רצון, מוסר איך איהם ווייטער, אַליין מיט אַ גמרא.

— זעהסט, גאַווריִלע, אונזערע חכמים זאָגען: „עבירה גוררת עבירה"; אַז מע טרינקט, אַרבייט מען ניט, אַז מע אַרבייט ניט, ווערט מען אַ בעלן אויף יענעמס אין מע...

— ניין, ניין, מענדלאַ, — שלאָגט מיך גאַווריִלע איבער אינמיטען די רייד, — איך וועל בעצאָהלען, וואָס איך בין שולדיג ברוך'ן, האָב ניט קיין דאגה. איך וועל בעצאָהלען, אָט ווי דו זעהסט מיך לעבען. נאָר וואָס זאָל איך טאָן, — ער הייבט פּלוצלינג אָן צו ריידען מיט אַ וויינענדיג קול, — אַז איך האָב איצט ניט, איצט האָבען מיר קיינער ניט, ניט איך, ניט די איבעריגע גוים. ניטאָ, מענדלאַ, קיין געלט!

— ניטאָ קיין אַרבייט, מע פערדיענט ניט, זינט ס'איז געוועזען אָט די רציחות אין שטאָדט. אַ סך פון די הענדלער זענען געוואָרען קב"נים, צאָהלט מען אונז ניט פאַר אונזער סחורה. נו, און אַז מע געהט אַרום לעדיג, ציהט אין שענק אַריין, — אַזוי רופט זיך אָן וולאַס, אַ געזעצטער גוי, איינער פון די חשוב'סטע צווישען זיינע ברידער. דערביי טהוט ער

אַ פּאָהר מיט דער האַנד איבער דער פּאַטילניצע און לאָזט אַרויס אַ שווע־רען זיפץ.

— ווער ושע איז אייך שולדיג? — בייזער איך זיך. — אַי, גוים, גוים!

— ווער איז שולדיג? — וואונדערן זיי זיך. — לאָזען „יענע" זאָ־גען. יענע דערצעהלען אונז, אַז פרעמדע לעבען פון אונזער אַרבייט, אַז רק מע ראַבעוועט אונז, מע זויגט אונזער בלוט. דער גר, זאָגען זיי, ווערט אַלעמאָל רייכער, קריכט אין די פעדערען אַריין, און מיר, די היימישע, זאָגען זיי, ווערען וואָס אַ טאָג אָרימער. אָט אַזוי דערצעהלען זיי אונז, מחמת זיי האָבען אויף אונז רחמנות.

— דער רוח זאָל נעהמען די בעל־רחמנות! — זאָגט וולאָס טרויעריג, מיט אַ שווער געמיט. — פון וואַנען האָבען זיי זיך גענומען, די אַלע וואוי־לע דרשנים, וואָס מאַכען זיך אומגעבעטענערהייט פאַר אַפּעקונעס איבער אונז. מיט'ן מויל ריידען זיי גלאַטע ריידעלעך, און אין האַרצען ביי זיי ליעגט אַ שוואַרץ יאָהר, גלויבט מיר, אַנו, פרובט אומיסנע, בעט נאָר די דאָזיגע באַרעמהערציגע, וועלען זיי אונז אפשר געבען האַטש איין צעבּ־ראַכענעם גראָשען, אַז ס'איז אונז ענג? וועלען זיי אפשר ניט אויסניצען אונזער ביטערע צייט און ניט פערקלענערען אונזער געצאָהלט, אַז זיי וועלען דאַרפען האָבען אונזער אַרבייט? ברידער, שפּייט זיי אָן אַ פול פנים און לאָזען זיי אַלע געהן צו אַל די רוחות!

— צו אל די רוחות! — ענטפערט די חברה אַלע אינאיינעם. — זאָל זיי נאָט שיקען מכות מיט בכורות...

— מענדלאַ, איך האָב דיך ליעב! אויף מיין וואָרט! לאָז, מענדלאַ, וועל איך דיך אַ קוש טאָן! — היצט זיך גאַווריליע און נעהמט מיך אַרום.

— קונעל וועסטו מיר געבען, אַז איך וועל קומען שבת?

— און איך, — זאָגט מיקיטאַ, אָנבלאָזענדיג די באַקען, אַקוראַט ווי ער וואָלט שוין געהאַט אַ פול מויל, — איך האָב ליעב יודישע גע־פילטע פיש. צוליעב זיי אַליין, צוליעב די פיש, איז כדאי צו ליעב האָ־בען דעם יודען.

— וואָס מיר יודען און וואָס מיר גוים! — חקירה'ט אַלעקסע, קנייטשענדיג דעם שטערן. — זייער אמונה, אונזער אמונה, זייערע מנהגים, אונזערע מנהגים — אַלץ היינו הך. ביי אונז פאַסחאַ, ביי זיי — פסח, ביי אונז הוועדער, ביי זיי טודרוס...

איך געזעגען זיך מיט דער חברה און געה אַהיים שטאַרק צופריע־

רען, וואָס איך האָב נושא חן געווען ביי גאַוורילע׳ן מיט זיינע חברים.

אַז איך בין אויפ׳ן אַנדערן טאָג געקומען אין בית־מדרש אַריין, האָב איך געטראָפען די חברה זיצען און ריידען אַלץ וועגען דעם איינענעם עסק. די הרובע איז גוט אויסגעהייצט, דער עולם איז שטאַרק אַריינגעטאָן אין שמועס, מע פּילדערט, מע היצט זיך, די פּנים׳ער פלאַמען. סע איז צו־געקומען עטליכע נייע מענשען אויך, אַ סימן, אַז דער ענין, וואָס מע בע־טראַכט דאָ, איז זעהר חשוב. סע שטעהט די שאלה: וואָס טהוט מען? — מיר זענען געוואָרען עניים, אביונים, די הייזער — חורבות, די קלייטען צעראַבעוועט, מע איז קיים אַרויס מיט׳ן לעבען. קאַבצאַנסק איז געוואָרען אַ פּוסטקע, דער מסחר — אַ תל, ניטאָ קיין געשעפטען און ניטאָ קיין האָפע־נונג אויף בעסערס! זאָגען די פּראָסטע ברידער: מע דאַרף ניט טאָן גאָר ניט, סע איז אונז ניט קיין נאָווינע. מיר זענען אַלע יאָהרען, ברוך השם, גרויסע קבצנים, די פּרנסה קומט אונז שטענדיג אָן מיט קלעמעניש. פונ־דעסטוועגען זענען מיר, מיט גאָט׳ס הילף, ניט געשטאָרבען, מיר האָבען אי קינדער געהאַט, אי חתונה געמאַכט, אי מיר לעבען איצט אויך ווי עס א׳ז. אויב ס׳האָט זיך אונז איצט געטראָפען אַנ׳אומגליק, איז מילא בכן. קאַרג אומגליקען טרעפען זיך אויף דער וועלט. ס׳איז דאָך ניט מעהר, ווי אַ צופאַל, דאַרפען מיר האָבען בטחון אויף דעם, וואָס לעבט אייביג, אַז ער וועט אונז געבען כח איבערצוטראָגען אַלע אונזערע צרות און מיר וועלען נאָך, אם ירצה השם, דערלעבען צו בעסערע יאָהרען, ווען די קאַבצאַנס־קער לאַפּציעס וועלען זיך צונעהן אויף דער וועלט אין די מיליאָנען — וואָרום אַלע וועלען זיך אָנטאָן אין לאַפּציעס, — און קערבלעך און אויסגע־אַרבייטע פעל וועט מען אויך אַרויספיהרען גאַנצע אוצרות. די גאַוורילעס מיט די מיקיטעס זענען איצט אויך אין דער ערד. זיי האָבען ניט קיין פּרנסה אַזוי ווי מיר. לאָז נאָר איבערגעהן עטליכע וואָכען, וועט ווידער אַלצדינג ווערען ווי פריהער, און — עולם כמנהגו נוהג. דערווייל אָבער איז דאָ איין עצה: אמונה! תפלה טאָן צום רבונו של עולם, גוזר תענית זיין, זאָגען תהלים און סליחות..

ענטפערען דערויף די למדנים: ס׳טייטש, ווי קען מען זיך דאָס פער־לאָזען אויף נסים? דאָס הייסט דאָך: אויספּרובען דעם רבונו של עולם, דאָס איז דאָך אַ גרויסע עבירה. אדרבא, וואָס וועלען מיר אויסזיצען אָט אַזוי אָ, מיט צונויפגעלעגטע הענד? ביז וואַנען איז דער שעור — ביז מיר וועלען אַלע אויסגעהן פאַר הונגער? געדענקט: אם אין אני לי מי לי?..

זאָגען די פּשטנים: נו, גוט, לאָמיר זיך לאָזען איבער יורישע שטערטן, צווישען אונזערע ברידער, רחמנים בני רחמנים. זיי האַלטען דאָך אוים אי עגונות, אי נשרפים, אי אורחים און איינזיקלעך, אי גבאים פון הכנסת כלה, אי בטלנים, ירושלמים, מגידים, משולחים — אַלע די, וואָס געהען אין די הייזער. היינט אויב אונזערע יודעלעך זענען מפרנס אזוינע אַלט־פרענקישע אביונים, וואָס מען קען זיי שוין פון כמה דורות, איז דאָך אַ קל וחומר, אַז אונז, ניי־מאָדנע, שפּאָגעל נייע קבצנים, וועלען זיי אודאי אויפנעהמען נאָך מיט גרעסערען כבוד? נאָר לאָז זיין, אַז זיי וועלען אונז ניט האַלטען חשוב׳ער, ווי אַנדערע. גוט. אָבער על פּי גזרה שוה איז דאָך דער שכל מחיב, אַז מיר זענען ניט ערגער ווי עגונות אָדער נשרפים?

וועה צו די יאָהרען! — זיפצט מען צווישען עולם. — די אָרימקייט אין תחום איז היינט אַזוי גרויס, אַז סע איז ניטאָ קיין האָפנונג צו מפרנס זיין זיך ניט מיט אַ קל וחומר און ניט מיט אַ גזרה שוה. וואָס, ס׳איז דען דאָ וועניג קברים אין קאַבצאַנסק, וואָס מיר זאָלען געהן שטאַרבען אין יורישען תחום?

— דאַרף מען געהן מחוץ לתחום! — זאָגט איינער פון די קאַב־צאַנסקער.

— צוריק אַהיים! — רופט זיך עמיצער אָן. סע ווערט אַ טומעל מיט אַ געפּילדער...

— שטילער, שאַ! — שרייט לעמעל אויף אַ קול. — שאַ׳ט, רבותי, גימפּעל וויל עפּעס ריידען.

— מע זאָגט: בית יעקב לכו ונלכה!...— הויבט אָן גימפּעל בשעת סע ווערט צווישען עולם אַ שושקעניש: ששש... ששש..., מחמת יעדער איינער וויל איינשטילען דעם צווייטען. — ווען מע בעטראַכט דאָס פון איין זייט, וואָלט איך געקענט זאָגען — שטילער. שטילער, רבותי! זשומעט ניט אַזוי ווי די פליעגען — אַזוי וואָלט איך געזאָגט, ווען איך בע־טראַכט דאָס פון איין זייט, פון דער אַנדערער זייט איז אָבער גוט, אַז סע טראָגען די פיס בשעת סע טראָגט אייך דער געדאַנק, דאָס הייסט...

— וואָס רעדט ער דאָרט? — פרעגען די, וואָס שטעהען פון דער וויטענס. — זאָגט אונז, וואָס מיינט ער?

— מיר ווייסען אויך ניט, — ענטפערען די, וואָס שטעהען נעהענ־טער. — ער רעדט נים קיין קלאָרע דבורים, נאָר ער דרעהט אַהין און אַהער, קומט אויס, אַז מיט איין פוס שטעהט ער אין תחום און מיט'ן אַנדערן — מחוץ לתחום.

— אַ רוח אין דיין טאַטענ'ס מאַמע'ס ערד אַריין! — שילט קאַרפּעל איינעם פון דער חברה און איז גרייט איהם צערייסען ווי אַ הערינג, דער־פאַר, וואָס ער האָט זיך אַ קרים געטאָן פון גימפּעל'ס דרשה.

סע ווערט אַ מחלוקת, אַ געשריי, אַ יריד. מע אַמפּערט זיך און מע קריגט זיך און מע שעלט זיך און מע זאָגט זיך, וואָס אין דער קאָרט.

איך האָב געוואָלט אָנזאָגען מיינע ליעבהאַרציגע ברידער די גוטע בשורה, אַז גאַווריליע און מיקיטע מיט זייער קאָמפּאַניע זענען שוין, מיט גאָט'ס הילף, ניט ברוגז, אַז איך האָב אַליין געהערט, ווי זיי לויבען אונז: אַ וואוילער יודישער קוגעל, טייערע יודישע געפילטע פיש! איך האָב אָבער דערזעהען, אַז סע איז אַ שעת רוגזא און קיינער וועט ניט הערען, האָב איך זיך געמוזט איינהאַלטען און ניט דערצעהלען די טייערע נחמה.

די קאַבצאַנסקער חכמים האָבען גע'חקירה'ט, און די קאַבצאַנסקער בעלי־בתים זענען געוואָרען אַלעמאָל גרעסערע אביונים. סע איז אַוועקגע־גאַנגען אַ שטיקעל צייט, האָט מען אָנגעהויבען אַרויסצופאָהרען פון קאַב־צאַנסק, אַנטלויפען, וואוהין די אויגען טראָגען.

גאָט האָט אָבער קאַבצאַנסק ניט פערלאָזט און האָט אונז צוגעשיקט אַ נייע פּאַרטיע קבצנים. ספירה־צייט, אַכט טאָג נאָך פסח, איז אַריינגע־קומען אין שטאָדט אַריין אַ האַפטע יודען מיט ווייבער מיט קינדער, אָבגעריסע־נע, אָבגעשליסענע, פערוואָגעלטע, פערוויינטע — דאָס זענען געווען דאָרפס־יודען פון די אַרומיגע דערפער. זיי האָבען מיט געוויין און יללות דערצעהלט, אַז סע איז זיי בעפאַלען אַ גרויסע קאָמפּאַניעס באָסיאַקעס, צעראַבעוועט זייער האָב און גוטס, אַ תל געמאַכט פון זייערע הייזער, זיי זענען געבליבען נאַקעט און באָרוועס און קוים זיך אַרויסגעראַטעוועט מיט'ן לעבען. האָבען מיר שוין געוואוסט, אַז דאָס, וואָס סע איז געשעהען אין קאַבצאַנסק, איז געשעהען אומעטום, אַז סע איז אַזאַ אָנשיקעניש אויף דער וועלט.

עס זאָל זיין דער ווילען פון פאַר דיר, גאָט אין הימעל, — האָב

איך מיר געטראכט, — אז דו זאָלסט ווידער אויפריכטען דיין שטאָדט אין ניכען, לעת עתה מוז מען דאָך אָבער עסען און טרינקען, וואָס וועט זיין דער תכלית — זיצען הינטער'ן אייווען און פיהרען שענע געשפרעכען? האָב איך זיך גענומען וואַרפען אויף אַלע זייטען, גענישטערט, געאַקערט מיט דער נאָז, ביז איך האָב בעקומען אַ פערד און וועגעלע און איינגעקויפט אַלטע און נייע יודישע ספרים. איצט פאָהר איך אַרום מיט מיין סחורה אַלע יאָהר פון שטאָדט צו שטאָדט, וואו נאָר סע וואוינען אחינו בני ישראל, אָבער אַהיים קום איך קיין גלופסק, ווארום דאָ וואוין איך איצט, דאָס איז איצט מיין מקום מנוחה

ענדע

דיִ אַלְטֶע מַעֲשֶׂה

די אַלְטֶע מַעֲשֶׂה

אָמר מענדעלי מוכר ספרים, די מעשה וואָס איך בין דא א־יסען אייך צו דערציהלען, איז אין־פלוג איין אַלטע, נאָר נישקשה, רבותים, זי פּאַסט זיך זעהר גוט צו אונז, יודישער קינדער, אויך אין היינטיגע צייטען. מה אָנו מה חיינו, וואָס איז דען, פרעג איך אייך, דאָס יודישע לעבען אינגאַנצען? עס איז אין תוך אַריין אַ לאַנגע אַלטע מעשה, וואָס חזרט זיך תמיד איבער אויף־דאָס־ניי אונטער פאַרשיעדענע פאָרמען און אָנשטעלען, לויט דער מאָדע פון איטליכער צייט. אַלץ טאַקי די אייגענע מעשה מיט די בהלות, אָנשיקעניש', קוועטשעניש, יאָגעניש־לויפעניש, מיט דעם דולעניש, שפּאַרעניש, בלאָנטעניש, איפּטהועניש, דרינגעניש, בייסעניש, און קאָפּדרעהעניש, איטליכער דור מיט זיינע חכמים, גוטע, פרומע, ווי אויך אָבגעקוי־מענע, געפאַלענע, געשלאָגענע, נעבעך, און מיט זיינע נאַראָנים, אויפ־געקומענע, געהייבענע עזות־פּנימער, עמי הארצים, קאָכלעפעל און דרעהער אַ שרעק. יענער קרח וואָס אַ מאָל, דער רייכער, דער ריעזל־פיהרער, דער אָנחאַפּער, וואָס האָט זיך געשטופּט צו דער נהגה, צו זיין דער עלטסטער, דער העכסטער—דער קרח איז דאָ נאָך היינט אויך, ער הייסט יענקיל, בעריל, יאָצמיך, שמעריל, מיט אַ נייעם מין פּוץ; ער שטופּט זיך אויך אויבענאָן און וויל זיין דאָס אויבערשטע פּונ'ם שטויסעל. יענער פּאַרצ״ש נער סנבלט מיט דער בנופיא רכילותי

ניקעס, ליגנערס, פלאַטקעמאַכערס, בריות אויף אָבצוזאָגען אויף דעם, אויף יענעם אַ פזמון, אַ בלבול, ניט פויל אויף דער פען אָנצושרייבען אַ שיר־המעלה, צולייגען אַ קנייטעל, כדי צושטערען דערמיט אַ געביי,— יענע פיינע לייט, נישקשה, האָט דער רוח נישט צוגענומען ביי אונז אויך אַצונד. זיי זענען דאָ, זיי וואַקסען און שפּראָצען, ברוך־השם! דער שפּיץ איז טאַקי ווי דער פסוק זאָגט: מה שהיה, דאָס וואָס איז געשעהן הוא שיהיה, דאָס וועט זיין, נישטאָ קיין נייעס אונטער דער ליכטיגער זון. יש דבר, ס'איז דאָ אַ זאַך — קאָלאָניעס אַ שטייגער — שיאמר, וואָס מען זאָגט: זעה, דאָס איז נייעס! ניין ברידער, כבר היה, דאָס איז שוין לאַנג געווען אויף דער וועלט, קוקט זיך, זייט מוחל, גוט צו צו דער מעשה דאָ, וועט איהר זעהן, אַז יודען איז שוין לאַנג דער קאָפּ געלעגען אין דער ערד... איהר וועט אויך זעהן, אַז אַזוי ווי איטליכע שטאָדט האָט איהר משוגענעם, איהרע ווייסע חברה, קונדסים אַרום איהם, אַזוי האָט זי איהר חכם, איהר בעל־עצה און איהם אַקעגען איהר ווילדען תקיף, אַ פיינע־בריה, וואָס וויל' אויף־צו־להכעים, אַלץ פאַרקעהרט, אַלץ קאַפּויר, און איבער דעם איז—אוי, אַז אָך און וועה צו אונז!...

L

דער הכם און בעל עצה אין אונזער שטעדטיל איז געווען בנימין דער מענש. פערשריבען איז ער געשטאַנען אין דעם רייסטער פון די נפשות מיט דער פאַמיליע קורנאָסע. מעגליך, אַז יענע, פון וועלכע דער שפּיין־נאָמען זיינער שטאַמט, האָבען געהאַט קורצע נעז, נאָר אונזער בנימין׳ס נאָז איז געווען נישט ערגער פון אַלע יודישע נעז — אַ לאַנגע מיט אַ האָרביקעל און אויסלאָזענדיג זיך באַרג־אַראָב מיט אַ שפּיץ. די פאַמיליע זיינע איז אָבער געשטאַנען טאַקי נאָר אין רייסטער און געהייסען האָט ער געוועהנטליך בנימין דער מענש. בנימין האָט אַ מאָל ביים בעריהמטען גביר ר׳ יונה יהופיצער געהאַט אַ שענע שטעלע און איז היבשע עטליכע יאָהר אַ וועקגעוועזען ביי איהם אַ מענש. צו דעם גבירס נעשעפטען האָבען זיך אויסגעלאָזט און בנימין ווערט אויס מענש, איז דער נאָמען מענש פונדעסטוועגען איהם טאַקי געבליבען. אין שטעדטיל האָט זיך בנימין גערעכענט איינער פון די שענע, יוכסע בעלי־הבתים. זיין שטוב מיט אַ גרין גאַניקעל און אַ הויכען דאַך פון שינדלען איז געשטאַנען אין מיטען מאַרק, פונקט אַקעגען דעם רינג קליימען. שרה זיין ווייב, אַ הויכע, אַ דאַרע יודענע מיט אַ לאַנגער דינער נאָז, מיט עטליכע שנירלעך פעריל און אַ גילדענעם אויבעל אויפ׳ן האַלז, תמיד אין דערוואָכען אַפילו, פלעגט זיך אָבגעבען מיט דעם בעל־הבתישקייט, ציהען די פרנסה פון אַ געהייבען שיינקיל ביי זיך אין שטוב, וואָס חוץ בראַנפען און פערבייסען האָט זיך ביי איהר געפונען ביער, מעד, ווישניק און אַ געבראָטענע גענזיל אויך. דעם סוד פון זויערע אונערקעס שטעלען האָט זי אַליין נאָר געוואוסט: איהר אונערקע איז געווען האַרט, שטייף, נישט געבייטעלט. ביי איהר אין שיינקיל האָבען געטרונקען די „פּיאַני העיר“: דער צעכמייסטער,

נאַלאָווא מיט דעם שרייבער און נאָך אַזעלכע נעהייבענע פאַרשוינען זייער קהל. „סאָרקע“ איז ביי זיי עפּעס גאָר קיין קאַטאָווע נישט, נאָר עפּיס — איז צו „סאָרקען“. פון „סאָרקעס“ אַ שטיקעל געפּילטע פיש לעקען זיי די פינגער. פאַר סאָרקען איז, בשעת האָבענדיג אַכּוסה אין קאָפּ, אָפּען זייער האַרץ; וואָס אויף דער לונג, דאָס אויף דער צונג. מען האָט מיט איהר אָפּט דענסטמאָל אַ וויכּוח איבער דער „נאָמנה“ עס לאָזט זיך געוועהנטליך אויס מיט נאָך אַ פלעשיל משקה און מען פּסק'עט מיט אַ גוט, זיס שמייכעלע: אַלע „נאמנה'ס“ זענען גוט, אונזערע, אַייערע אַל'ץ איינס... אויך חברה־קדישא לייט, להבדיל, אָדער עפּיס אונזערע קהלס־לייט, אַז זיי האָט אַ מאָל נעחלשט דאָס האַרץ און האָבען זיך געוואָלט אַביסעל קוויקען, נעבעך, פלעגען זיי שיקען נעהמען משקה מיט אַ גענזיל ביי שרה בנימינס. שרה איז גע־וועזען די אשת־חיל און בנימין האָט אין די עלטערע יאָהרען זיך גע־פיהרט אַ רוהיג לעבען, אָהן קאָפּדאַרעניש. קינדער זענען איהם נישט בעפאַלען, זיינע דריי טעכטער האָט ער שוין לאַנג אויסגענעבען און זיי האָבען געלעבט מיט די מאַנען צופרידען, ווי גאָט האָט געבאָטען. נאָר ביי זיך האָט ער געהאַט, נאָר איין־אייניקעל, אַ יונג מיידיל, זעהר אַ שענס אַ געראָטען קינד, וואָס איז קינדוויז געבליבען אַ יתומה נאָך זיין איינ־ציגען זוהן. זי איז איהם געווען אַ טרייסט, איינגעבאַקען טיעף אין האַרצען.

בנימין האָט געהערט צום סאָרט אַיידעלע יודען, וואָס דאָס אַיידעלקייט ליגט זיי אויפ'ן פּנים, מען דערקענט באַלד אין זייער אויס־זעהן, אַז זיי שטאַמען פון אַ פיינע משפּחה, די תּורה שיינט זיי אַרויס אין די אויגען און אויף דעם הויכען שטערען שטעהט זיי אָנגעשריבען: דאָס זענען גאַנץ אַלטע, אָבגעקומענע מיוחסים פון דער גילדענער פּאָהן — קינדער פון די הייליגע, אין דער גאַנצער וועלט בעריהמטע, בייערע אָבות: אַברהם, יצחק און יעקב!....

בנימין איז אויך געווען אַ „פּאָליטשנער“ מענש, אַ קלוגער, אַ געניטער, ער האָט בעטראַכט אַ זאַך גאַנץ רוהיג, בפשטות, אַ זוי ווי זי איז, זיך קיינמאָל נישט געהיצט, נישט פאַרגרעסערט ווי אַנדערע און געגאַנגען תּמיד מיט זיין אייגענעם דרך. זיין שטייגער רעדען איז געווען שטיל, עפּיס אויף אַ בנעימות־הייזעריגליכער שטימע: האָט דערביי אָנגעבויגען דעם קאָפּ מיט האַלב־צוגעמאַכטע אויגען. געדעדט האָט ער קורץ און שאַרף, אַריינוואַרפענדיג אַ משל, אַ ווערטיל וו

אַ בליץ, וואָס האָט געטראָפען און געפּאַסט צום עסק. ער איז געווען אַ שוואכער מענש און האָט געלעבט דעריבער זעהר בערעכענט, אָבגעהיט דאָס געזונט. אין בית=מדרש פלעגט ער קומען דאַוונען נאר שבת, זעהר זעלטען אין מיטען דער וואָך, אי דאָס אויך נאָר פאַרנאַכט אַמאָל צו מנחה. דאָרט האָט ער זיך נישט געשטופּט אויבענאָן, אין דער מזרח=וואַנד, זיין אָרט איז געווענליך געווען אונטערן אויבען. מיט בנימינס קומען פלעגט דער אונטער=אויבען עפּיס ווי בעלעבט ווערען. אַ רעדיל מענשען פלעגען תמיד שטעהן אַרום זיין שטענדער און עס האָט זיך געשמועסט עפּיס אַזוי גוט, עפּיס אַזוי געשמאַק... און צוליב בנימינ'ן האָבען גרשון=אַייזיק און דוד=אַבאָ, צוויי שטיקלעך חקרנים, פערלאָזען זייערע שטעט אין דער שפּיגעל=וואַנד און זיך בעזעצט נעבען איהם דאָרט אין שכנות. די ביידע חקרנים — אַזוי איז געווענליך דער שטייגער געווען — הויבען אָן דעם שמועס, אונזער בנימין זיצט שווייגענדיג מיט האַלב פערמאַכטע אויגען און הערט. דער שמועס ווערט אַלץ ברייטער, גרעסער, עס מישען זיך אין איהם אַריין מענשען פון עולם, איטליכער גיט איהם אַ ציה, אַ שלעפּ אַ ביסעל אין דער זייט און אָט קומט שוין אויס בוידעם, נאָר נישט דאָס, פון וואָס מען האָט אָנגעהויבען. פלוצלים עפענט בנימין דאָס מויל, עס ווערט שטיל, שאַ! שאַ! און ער זאָגט אָב זיינס, געצעהלטע ווערטער, וואָס טרעפען אין קאָרב אַריין, אַלע ווענען מסכּים און מאַכען מיט אויסגעצויגענע פּנימער: אָ=אָ!...

דעם גאַנצען טאָג פלעגט בנימין צוברענגען ביי זיך אין אַ בעזונדער אַלקיר, אַריינקוקען אין אַ ספר, זיצענדיג אָנגעלעהנט אויף אַ געבעט=בּיינקיל, אין אַ חאַלאַטיל און פּאַנטעפעלעך, נאָר אַליין איז ער כּמעט קיינמאָל נישט געזעסען, שטענדיג האָט מען ביי איהם געטראָפען אַלערליי מענשען: יודען, יודענעס, יונג און אַלט. אַזעלכע, וואָס פלעגען קומען זיך מיט איהם אַ עצה האַלטען, אויך אַ זעלכע פון זיינע מקורבים, וואָס האָבען מיט איהם פערבראַכט אַ ביסעל די צייט, גלאַט אַזוי, אין אַ שמועס. דער צעכמייסטער מיט דעם גאַלאָוואַ, ווען זיי ווענען געווען אַביסעל בגילופין, פלעגען זיך אַ מאָל אויך אַריינכאַפּען צו איהם מיט אַ כּוסה אין דער האַנד און אין איין קול: פּאַני בניאָמקא! נישט אַנדערש, זיי ווילען טרינקען לחיים צו פּאַני בניאָמקא. דער צעכמייסטער, קלאַפּענדיג מיט אַ פינגער זיך אויפ'ן שטערען, מאַכט האַלב יודיש, האַלב רוסיש: „בניאָמקא, גרויסע קאָפּ! וועליקי פּאַני-

בריה, אוי וועה מיר!״... דעם גאָלאָוואַ פרעהט זיך דאָס הארץ, ער שנײדט עפּיס איבער דער „נאֶמנה״, וויל ארויסוויזען זיינע לומדות און מישט אוים בוידעם־פּאָלעצע, איבערקייענדיג צעהן מאָל איין וואָרט אלץ: „רבי משה, אדאם, האמאן! שטשא או וואס, טאָ או נאס, וואש דאוויד, נאש דאוויד... טילקאָ חזיר ני, ני! טרייף...״ ס׳איז א לעבען, א חדוה, א ליבשאפט, זיי זענען זים ווי לאקעריצע, האלזען בנימינ׳ן, קוים־קוים וואָס זיי רייסען זיך פון איהם אָב און געהען אוועק, פלאָנטענדיג מיט די פים. — הכלל בנימין זיצט נישט אליין, אלע צו איהם, שלאָגט זיך, א שטיוגער, איינער אין דער דעה וועגען עפּיס א שידוך, געהט ער צו בנימינ׳ן. דרעהט זיך ערגיץ א פּאָר פּאָלק, קומט איטליכער בעזונדער פוןביידע צדדים אויסרעדען דאס הארץ פאר בנימינ׳ן; געהט א בעל־הביתיל אראָב פון קעסט און ווייסט נישט, צו וואָס זיך צונעהמען, דולט ער א קאָפּ בנימינ׳ן. רייסען זיך צוויי יודען עפּיס צווישען זיך, גלייכט זיי אוים בנימין. שטארבט א יוד און לאָזט איבער ירושה, הערען די יורשים נישט אויף זיך צוקריגען ביז צווישען זיי מישט זיך נישט אריין בנימין; שטארבט א יוד און הויז א ווייב און קינדער לאָזט ער נישט איבער קיין ירושה, איבער וועמעס קאָפּ וויינט די אלמנה? איבער בנימינ׳ס. בקיצור, וואָס נאָר, קומט מען צו בנימינ׳ן, א שטעדטישע זאך — אויך צו בנימינ׳ן. בנימין הערט אלסדינג רוהיג אוים, געפינט פאר איטליכען א משל, א ווערטיל, א עצה און מען נעמט זיינע ווערטער אָן פאר ליעב, הגם זיי מעגען טרעפען א מאָל יענעם אין קנעפּיל, שטעכען אין דער זיבעטער ריפּ.

אָט דאָס האט איהר אייך א בילד פון בנימינ׳ן, פונ׳ם בעל־עצה א מאָל אין אונזער יודיש שטעדטיל, וואָס א זעלבע ווי ער זענען היינט ביי אונז זעהר זעלטען.

II.

אקעגען-זשע האט אין אינזער שטעדטיל זיך געפונען א ר' י ע ק ב, פון די מיני ר' יעקבס, וואס זענען געוועזן אמאל, וואס זענען דא אצינד און וואס וועלען זיין אויך שפעטער אין אלע יודישע ערטער, כל-זמן פון די קינדער ישראל וועט נאך בלייבען א זכר און אין זיי וועט זיך שלאגען נאך איין אדער. די דאזיגע מיני פארשוינען מעגען זיך פערשידען זיין אין זייערע נעמען, אין זייער שטייגער פרנסה, אויך אין דער הלבשה און אין דער גאנצער פיהרונג זייערער: בעגאטישע פון דער אלטער וועלט, אדער „אויפגעיורענע" פונ'ם היינטיגען שנית — נאר אין גרונט גענומען אבער זענען זיי אלע גלייך, איין טבע, איין חאראקטער, אלע האבען זיי פליי אין דער נאז און אונטערגעשלאגען מיט הונט; אליין זענען זיי נישט ווערט קיין דרייער און ווילען גילטען אין דער וועלט זעהר שטארק. איינעם שכל האבען זיי נישט פאר א גראשען און ווילען זיין מבינים אויף אנדערע. זאגען דעות אין זאכען, וואס זענען פאר זיי תרגום. מיינען קלאמפערשט אלץ לשם-שמים, וואס אויף דער לונג, דאס אויף דער צונג — און זענען באמת שטארק פערביסען, זענען נישט דאס, פאר וואס זיי גיבען זיך אוים. צו וואס זיי ריהרען זיך צו, ווערט א קרעציל, אין וואס זיי מישען זיך אריין — איז צרות, בייזע מהומות, א דרעהעניש, א פלאנטערניש פון רכילות, מסירות, לייטישע מיילער, און לאזען נאך זיך איבער א מיאוסען סליד ווי די וואנצען, וואס מיט קיין צעהן וואסערען נישט אבצווואשען.

אונזער ר' יעקב איז געווען א בעגאטישער יוד, קלאמפערשט נאט און ציצית. און ווען דער לייב, דער מלך פון די חיות, האט אויף זיך, לויט אונזערע הייליגע חכמים זאגען, א אנשיקעניש, דאס קליין שרץ „מפגיע", דער גרויסער, געזונטער העלפאנט — די מיק, האט בנימין אויף זיך געהאט זיין אנשיקעניש ר' יעקב'ן — א מין נפש, פון וועלכען ער האט זיך געהאט צוקראצען.

ר' יעקב איז געווען גאר א חידוש, א גאטס וואונדער! אין איהם האט מען בעשיינפערליך געזעהען די אייגענע גבורות הבורא, וואס

בײ פיעל קלײנע שרצים׳לעך. יענע, װי מיר װײסען, װערען נאָך דעם אַרױסקריכען פונ׳ם אײ מגולגל בײם לעבען אין דרײערלײ געשטאַלטען, כּסדר אײנע נאָך דער אַנדערער: אין דער געשטאַלט פון אַ װערעמיל װאָס קריכט נאָר און פרעסט; דאָס װערעמיל מאַכט זיך שפּעטער תּם, קלאָמפּערשט װי געפּגרט, מיט אַ פּנימעל גאָר עפּיס טאַקי אַ ליאַלקע און פון דער שטילער ליאַלקע שפּרינגט דערנאָך פון דער העלער הויט אַרױס אַ באַבאָטשקע אַ זומער-פײגעלע, װאָס צושפּרײט די פליגעלעך און פליהט — הע-הע! — גאַנץ הויך. פּונקט דאָס אײגענע טאַקי איז אויך געשעהען מיט אונזער מין בעשעפעניש, להבדיל.

פריהער, אין ערשטען גלגול, איז ער געװען אַ װאָרעם און האָט געהײסען יענקיל, אָדער גאָר פּשוט יאַנקוטש. יענקיל איז אין דער יוגענד געװען אַקלײן משרת׳ל, געקראָכען אױפ׳ן בױך, גיזאַרבײט, געבעך, נאָר פאַר דעם עסען, מעהר װי עסען איז איהם אױפ׳ן זין אפילו נישט געקומען. בײ איטליכען איז ער געלעגען אונטער די פיס און מען האָט איהם געטראָטען װי אַ װאָרעם. ער איז בײ זיך אַלײן געװען נידעריג, זעהר געפּאַלען; האָט זעהר גוט געװאוסט, אַז ער איז אַרױ יונגעל און קען, נעבעך, גאָר נישט, דעריבער האָט ער אָנגעבױגען דעם קאָפּ, געקראָכען, װי מען זאָגט, איטליכען אונטער די נעגעל — און דאָס טאַקי האָט איהם געראַטעװעט. דורכדעם האָט מען אַלץ װײ־טער מעהר אויף איהם זיך אומגעקוקט און ער איז אַלץ װאָס װײטער מעהר אַרױס פון דער בלאָטע, פון אַ קלײן משרת׳ל געװאָרען אַ גרױסער משרת, שױן געחאַפּט די זעט, פונ׳ם געהאַלט זײנעם אַלץ געשפּאָרט, אַ גראָשען צו אַ גראָשען ביז ער האָט אָנגעקליבען אַ ביסעל געלט און התונה געהאַט פאַר אַ האַלב-דינסטמײדיל, דאָס הײסט אײנע פון יענע אָרעמע מיני מײדלעך, װאָס זײ בײטען, האָרעװען, רײסען קריעה יאָהרען לאַנג עפּיס בײ קרובים אַזױנע און הײכען הײסט עס, זײ העלפען גלאַט אַזױ זיך, װי אײגענע, אין דעם בעל-הבתישקײט אומזיסט, נישט צו געהמען קײן גראָשען, חלילה. דערפאַר שטעלט מען זיך אַרױס פאַר מחותּנים בײ זײ אויף דער חתונה דערמיט, װאָס מען שענקט זײ אַ בורנאָס, אַ שמאָכטע און אַ פּאָר אַלטע קלײדלעך פון דער גאַרדעראָבע. מען טהוט זײ נאָך אָן אַ גרױס כּבוד, אויך װאָס מען עסט, מען טרינקט בײ זײ אויף חתונה און מען געהט מיט דער כּלה דעם כּשר-טאַנץ... נאָך דער חתונה האָט יענקיל געפּרוּװט דאָס מזל און אָנגעהױבען

ביסלעכווייז אונטערצוהאַנדלען, אַליין פאַר זיך צו מאַכען געשעפטלעך. ער האָט פאַרליהען אָרמע יודען, בעלי־מלאכות, קליינע קרעמערלעך, געלט אויף וואָכער, שפּעטער אַביסעל געמאַכט אויך הלוואות שרייבערלעך און אַלערליי פּריסומסטוועס. השם־יתברך האָט איהם געהאָלפען, איהם געגעבען ברכה והצלחה אין די פּערדינסטלעך, ביז ער האָט מיט דער צייט געמאַכט אַ גאַנץ שען קאַפּיטאַל, מיט דעם אייבערשטענס הילף, און איז געוואָרען — אַ קאַטאָוועס עפּיס — אַ פּריצישער בעל־הלוואָה! ער האָט געקויפט אַ הויז און שוין געלעבט ברייט ווי אַ פיינער באַל־הבית. דענסטמאָל הויבט זיך ביי איהם אָן דער צווייטער גלגול. פון אַ וואָרעם, אַ יענקיל, ווערט אַ מין פיינע־בריה, מיט אַ פּנים פון אַ שענעם יודען, און הייסט שוין ר׳ יענקיל! ער איז שוין אַ אָבגעפּיינט מענשיל, אַ לאַלקע, זיין שטאָט איז אין דער שפּיגעל־וואנד דאָרט אין קלויז צווישען דעם רעכטען צימעס. לייט ווייסען ביי זיך זעהר גוט, ווער ער איז, פון וואַנען, משטיינס־געזאָגט, ער שטאַמט, נאָר מאַכען זיך בזכות זיין געלד נישט ווּסענדיג. געלד איז פאַר דעם מענשען דער בעסטער מליץ יושר... מען נעהמט איהם אַריין צווישען די מורנו׳ם — יעמוד מורנו ר׳ יענקיל! און זיינע באַסאָקעס רופען איהם ר׳ יענקיל, שוין אינטער די אויגען אַפילו — דאָס איז ביי אונז יודען אויף איין מדרגה מיט דעם טיטעל „סטאַטסקי סאָוויעטניק“ ביי זיי להבדיל. ר׳ יענקיל אַליין געדענקט נאָך אויך זעהר גוט, וואָס ער איז פריהער געווען — אַ קליין מענשיל. אַ משרת׳יל, אַיין עם־הארץ. דעריבער האַלט ער עס פאַר אַ גרויס כבוד, וואָס אָנגעזעהענע מענשען זענען מיט איהם חבר און נעהמען איהם אין קאָהן אַריין ווי זייער גלייכען. זיי האַלט ער ביי זיך פאַר אֵיידעלערע, געלעהרענטערע פון איהם און הויט זיך דעריבער מיט אַ וואָרט. זאָגען זיי עפּיס, שאָקעלט ער צו מיט דעם קאָפּ. ער קוקט זיך צו גוט צו די אַלע גענג פון איידעלע יודען און זוכט אין אַלסדינג זיי נאָכצוטאָן: זיי אין שיך און זעקעלעך, ער אויך אזוי; זיי האָבען אויסגעווייקטע פּנימלעך און רעדען מיט אַ זיפּצעלע, ער פּרוּוט זיך אָננעהמען אויך א פרום־יודיש פּנימ׳ל און לאָזען שטילע זיפּצעלעך; זיי פּיעסטען זיך פאר גאָט־ברוך־הוא אין דעם דאַווענען, מאַכען פיסקעלעך, פאַרגעהען זיך און שרייען: אי, אי, טאַטעפאָטער: אונטערשפּרינגענדיג — ער אויך אזוי; זיי אַמאָל עפּיס נאָר אָהן ווערטער: „סאַנגצעלאָמעס“, מהיכא־תיתי, „בים־בים־פּים“, ער אויך אזוי, אָהן ווערטער. הכלל, ער אֵיידעלט זיך, ער לעהרענט זיך. גע־

דאַנקט און געלויבט גאָט, ער איז לייטען גלייך, ער חאַפּט שוין אויך אַ כּבוד מיט מציצה און ס'איז דאָ אַ האָפענונג, אַט-אַט הויבט מען איהם אָן מכבּד צו זיין שוין מיט סנדק... זיצט ער אַמאָל אויף אַ אַסיפה צווישען די פיינע-בּריות, שמעלצט ער זיך פאַר תענוג און וויל אַלץ, מען זאָל עס זעהן, מען זאָל עס ווייסען... זאָגט מען: ר' יענקיל! ווי איז אייער דעה? איז ער גאָר איבּערגליקליך. טרעפט ער אַמאָל גראָד צו אין עפּיס אַ זאַך בּנימינ'ן, איז ער אויפ'ן זיבּעטען הימעל, בּנימין איז בּיי איהם איין חכם, דאָס אויבּערשטע פּונ'ם שטייסעל. פּטיטש, בּנימין! מיט איהם צו רעדען איז אַ זכיה. — אָט אַזוי רייבּט זיך אַ היבּשע צייט אונזער ר' יענקיל, מאַכט דערווייל אויך, מיט דעם אויבּערשטענס הילף, גוטע געשעפטען, איז אַריין אין די גרויסע פעדערען און וואַקסט, וואַקסט בּיז פון דער שטימער לעלע רייבּט זיך אויס און שפּרינגט פון דער העלער הויט אין דעם דריטען גלגול אַרויס אַ גרויסער פויגעל, וואָס צושפּרייט שטאַרק די פליגלעך, פליהט הויך איטליכען איבּער די קעפּ און הייסט שוין רב יעקב! איהם איז שוין קאַרג זיין גלייך מיט אַלע, ער וויל זיין העכער פון אַלע, קליגער פון אַלע, האָבּען מעהר דעה פון אַלע. אַ שטאָט אין דער שפּיגעל-וואַנט איז פאַר איהם שוין גאָרנישט, עס ציהט איהם אַ הין, אויבּענאָן, האַרט נעבּען אָרון-קדש און וויל זיין אומעטום דער ערשטער, שוין אַ מורה-מורנו. — ר' יעקב געדענקט שוין אַ צינד נישט, אַז ער איז פריהער געוועזן יענקיל דער משרת, אַ וואָרעם, אַ מין קליין בּעשעפעניש. דאָס געלד פערשטאָפּט איהם דאָס האַרץ, פערשטאָפּט איהם דעם מוֹח. אויף דעם אָרט פונ'ם זכרון דאָרט אַמאָל ליגט אַצינד אַ קערבּיל. וואו אין איהם איז אַמאָל געוועזן דאָרט אַ עטוואָס יושר, אַ קאָפּ רחמנות, עטוואָס מענשליכקייט און אַ פּיצעל פערשטאַנד, שטעקט היינט אַ מטבּע. אין איהם טהוט אַרבּייט די מטבּע, דער גאַנצער שכל איז בּיי איהם נאָר די מטבּע. אין אַלע פינף חושים זיינע זיין אַריינגעטאָן די מטבּע: זיין קוקען, הערען, שמעקען, טאַפּען און פיהלען איז אַלץ נאָר די מטבּע. און בּיי יודען איז דאָך פון אייבּיג אָן שוין אַזוי בּמטבּע—דערזעהען זיי בּיי עמיצין אַגילדענע מטבּע, מעג ער זיך זיין אַ קאַלב, אַ בּהמה, איז ער בּיי זיי אַ גאָט, בּוקען זיך צו איהם, טאַנצען אַרום איהם, לעקען און גיבּען איהם גרויס כּבוד אָב... בּאַסאָקעס מאַכען אַ ברייטען המלך: רב יעקב! און יודען זאָגען נאָך מיט גרויס דרך-אָרץ: בּרוך הוא-וּבּרוך שמו רב יעקב, אָמן!

רב יעקב, אונזער נילדען קעלביל, איז שוין קדש! זיינע באַקעס, די פענצער, דינען איהם געטריי, רייכערען איהם אונטער מיט ווייראיך, לויבען זיין נאָמען און מאַכען אָן מיט איהם אויף מענשען אין דער שטאָדט אַ מורא. מען טאָהר אונטער די אויגען אפילו נישט דערמאָנען זיין נאָמען צום שלעכטען. מען טאָהר אַקעגען איהם נישט זינדיגען מיט אַ וואָרט און אַלסדינג וואָס ער טהוט, אַ נאַרישקייט אַ געמיינטע אפילו, מוז מען אָננעהמען פאר ליעב, גלייך ווי מען האָט געשוואוירען אויפ'ן בארג סיני צו גלויבען אין איהם מיט לייב און לעבען פונ'ם גאנצען הארצען. מען האלט זיך איין, צווישען זיך אפילו אַמאל אין אַ שמועס, נישט ארויסצולאָזען פונ'ם מויל דאָס, וואָס איטליכער בעזונדער וועגען איהם טראכט. אין הארצען שפעט מען, מיט דעם מויל לויבט מען, אלע וויסען דעם אָנשטעל און איינער דעם אנדערען נארט... אָט אויף אזא שטייגער פארמעהרט זיך דערווייל צווישען יודען חניפה, פאלשקייט, מיאוסע זאכען. עטליכע עזות־פנימער, באַפּאַקעס, ארבייטען מעשים, פיהרען א שטאָדט ביי דער נאז און יודען, דערנידעריגדיגע, געפאלענע, ציטערנדיגע מהיען נאָך טראגען די נעז זייערע אזעלכע לייט אקעגען. — נאָר אזוי ווי אפיקורסים אין דער וועלט מוזען דאָך זיין, וואָס לייקענען אין גאָט אפילו; דעריבער האָבען זיך אין שטעדטיל געפונען מיאוסע אפיקורסים אזוינע, וואָס זענען אויך צו רב יעקב'ן נישט פערגלויבט געווען, איהם געהאלטען, מחילה, פאר א בהמה, פאר א גראָבען יונג, וואָס זיין מישען זיך מיט תקיפות אין שטאָדט־זאכען איז א ביטער אומגליק פאר יודישע קינדער. — און פאר אזעלכע חטאים אקעגען זיין כבוד איז דאס שטעדטיל נישקשה בעשטראָפט געוואָרען מיט בייזע מהומות: קריג, פלאָמקעס, רכילות, מסירות, זשבוריות און אלע פורעניות, וואס דריגען שטעקט.

רב יעקב קען שוין זינגען! עס געפעלט איהם שוין נישט דער חזן, וואָס איז א צייט מיט יאָהרען אוועק געווען אין דעם שטעדטיל, וויל איהם אויף דער עלטער ברעכען פון ברויט דערפאַר, וואָס ער האָט איינמאָל פארגעסען איהם גוט־יום טוב ביטען, און אויף זיין אָרט ציגעהמען איינעם עפיס פון זיינע לייט. אין שטעדטיל ווערט א קאַבעניש, א מהומה, א הארמידער!

רב יעקב פסקט שוין שאלות! ער זאָגט דעות די דיינים קווינקעלט זיך עפיס אויף דעם שוחט, ווייל נישט שטעלען אויף איהם אַ

אַ סרכא, ס׳איז איהם עפּיס ניט גלאַטיג... עס ווייזט זיך פּלוצים אַ אין שטעדטיל אַ מין פּארשוין, דעם אַלטענס שוחט׳ס אַ שוחט. עס ווערט אַ גערודער, אַ קריג אויף מעסער-שטעך און עס קעהרט זיך די שטאָדט!

רב יעקב איז שוין אַגרויסער בעל צדקה! ער העבערט דעם מקת אויפ׳ן פלייש, גיט פונ׳ם דאזיגען געלד אַ טייל זיינע אָרעמע קרובים, אַ טייל זיינע טענצער און אַ טייל לאָזט ער אַראָב צו זיך אין קעשענע, אַ מתן בסתר, אויף זאַכען אַזעלכע, וועלכע ער אַליין ווייסט, ר׳ יעקב טהוט גוטס און אָרמעלייט גריזען ביינער, זאָבען און קרענקען.

רב יעקב איז שוין אַ מומחה! אין דעם בקור-חולים „זיינעט“, וואו ער איז גבאי, לאָזט ער דעם דאָקטאָר קיין קאָפּ נישט אויפהייבען, נעהמט אַריין און טרייבט אַרויס קראַנקע ווי ער פאַר-שטעהט, טהוט דאָרט אַלסדינג, וואָס ער וויל, וואָס איהם פאַלט איין, ער ווייסט אַ קרענק אין קראַנקע אָרמעלייט בעקומען פון איהם באַלד דעם טויט.

רב יעקב איז שוין אמבין אויף לעהרנען! ער קוואַ-קעט שוין אויך אויף גבאי אין דער ישיבה, זאָגט בויך-סברות אין דעם שטייגער לעהרנען און קרימט זיך עפּיס אויף דעם ראש-ישיבה, פון דער גאַנצער גמרא קען ער טאַקי „מכות“. נישקשה! ביים ווייב איז ער אַ גרויסער למדן, ער קען זעהר גוט...

רב יעקב איז שוין אַ ווילדער חכם! ער האלט פון זיך אַ שרעק, איז מיט זיך משונה שטארק צופרידען, האָט ווילד הנאָה פון זיינס אַ ווערטיל. אויף אַאסיפה וויל ער, אלע זאָלען איהם הערען. ער ווייסט ביי זיך זעהר גוט, מסתמאָ דרשה׳ט ער נישט „אומזיסט“ פארשטעהט נישקשת אַ עסק... דעריבער איז ער ברוגז, אז אנדערע זאגען אַ דעה און קען נישט ליידען, מען זאל איהם איבערשפּאַרען.

— איך היים, פאַרשטעהט איך מיך, רב יעקב! איז דער שטיי-נער זיינער געווען אין אוא פאל צו זאָגען מיט ברייטקייט, טיטענדיג מיט דעם גראָבען פינגער אויפ׳ן הארצען.

„איך היים רב יעקב“! האט אזוי פיעל געהייסען, וואס שווער איבערצוגעבען עס מיט טויזענט ווערטער. דרינען איז געלעגען דער

גאַנצער רב יעקב מיט די ביינער. איטליבער האָט עס געטייטשט ווי ער פארשטעהט, זיך געשטיקט אינוועניג און געשוויגען, אוים מוראָ מיט איהם אייגצורייסען.

אין בנימין האָט קיין מוראָ ניט געהאַט אַרויסצוזאָגען זיין דעה פריי, אויף דעם שטיינער זיינעם, רוהיג, שטיל, זיך נישט צומאַכען בלל פון רב יעקב'ן, גלייך ווי ער איז גאָר אויף דער וועלט נישטאָ. האָט רב יעקב זיך געהיצט און טייטענדיג מיט דעם פינגער אויפ'ן האַרצען אין איין פייער געמאַכט: איך היים רב יעקב!... האָט איהם בנימין בשעת מעשה אָנגעקוקט גאַנץ קאַלטבלוטיג, נישט צו ענטפערן געוועהנטליך קיין וואָרט, אָדער געענטפערט אַ מאָל גאַנץ קורץ: איך וויים, נישקשה, פון קינדוויז אָן ווי איהר הייסט. דאָס געהר זיך אָבער נישט אָן צום ענין... און ווייטער טאַקי זיך גאַנץ רוהיג גערעדט. דאָס פלעגט רב יעקב'ן שטעכען ווי מיט אַ מעסער און איהם צוקאָכען דאָס בלוט. בנימין איז איהם געווען ווי אַ דאָרן אין די אויגען, אָנקוקען האט ער נישט געקענט בנימינ'ן מיט זיינע לייט. עס האט איהם געברענט, פאר וואָס זאל אין דער שטאָדט זיין נאָך איינער, פון וועלכען מען האַלט. און נאך ווער? אַזעלכער, וואס האט עפּים נישט אַזוי פיעל געלד!... ביי איהם איז איינגערעדט געווען: בנימין בע'גזל'ט איהם, נעהמט ביי איהם צו א חלק כבוד, דאס וואס איהם אליין נאר קומט. בנימין איז גאר נישט אזוי קלוג, אזוי פיין ווי מען מיינט, ער פארבלענדט נאר די אויגען, ער מוז עס בלי נדר דערוויזען, אז מען האָט אין איהם א גראבען טעות. — דעריבער פלעגט ער צו בנימינ'ן זיך זוכען, אויף איהם אלץ גראָבען, איהם געוואלט אלץ מבטל זיין און פערמיאוס'ן ביים עולם;

א פּאָר וויכטיגע זאכען זענען שפּעטער זיך פערלאָפען, וואס האבען אויפגעריהרט דאס גאנצע שטעדטיל. אלע זענען דערמיט גאר בעשעפטיגט געווען, און אונזער רב יעקב האָט דענסטמאל זיך בענוצט, אויסצוגיסען אויף בנימינ'ן דעם גאנצען צארן און אָבצורעכע-נען זיך מיט איהם ווי מיט א טאטען!

III.

ויהי בימי הרעב הגדול, און עס איז געווען אין די טעג פונ'ם גרויסען הונגער, נישט היינט געדאכט, אין אונזער ווינקעל איז נישט געראטען קיין תבואה, דער יקרות איז געווען שרעקליך גרויס און מען איז געשטאָרבען, אויסגעגאנגען פאר א שטיקעל ברויט. און אז דאס שלימזול געהט, געהט עס מיט אלעמען, מענשען האבען פערלוירען איינער צום אנדערען דאס פערטרויען, אלע פערדינסטען האָבען זיך אויסגעלאָזט, מענשליכקייט און יושר — אויפגעהערט, עס איז א בייזע מהומה, א צאָרן פון גאָט. דער שטארקער שטיקט דעם שוואכען, דער אומגערעכטער דעם גערעכטען און ווי געוועהנטליך ליידען מעהר ווי אלע, אין א שווערע צייט, די ארמע, שוואכע יודען, נעבעך. אויף זיי גיסט זיך אויס דער צאָרן פון אלע זייטען, אז ס'איז נישטא וואָס צו טאן, נעהמט מען זיך צו זיי. יודען אין שטעדטיל אבען-קרעבצען, פאלען אויף די פנימער און בעטען רחמים. רב יעקב פון זיין זייט טהוט וואס ער קען — טהוט דאס, יענץ, העכערט דעם מקח אויפ'ן פלייש אויך, אנטערצוהאלטען זיינע לייט און ארמע קרובים. אודאי איז דאס א מצוה, א גרויסע צדקה, מחיה [illegible] יודישע „נפשות", נאר א קעגען א וועלט קען מען נישט יוצא [illegible] דער ארמער עולם קלאגט זיך אלץ זעהר שטארק!

אין יענער ביטערער צייט גראד איז ארויס א קלאנג, אז [illegible] חערסאָנער גובערניע מאכען יודען קאלאניעס דארט איז פשוט א גן-עדן און צווישען דעם עולם איז דערנסטמאל אומגעגאנגען א לידעל, וואס יונג און אלט האבען עס געזונגען, דאס לידעל איז, דאכט זיך, [illegible] בערך אזוי:

> האט איהר געהערט דאס לאנד חערסאָן
> נישט ווייט פונ'ם פעטער ישמעאל,
> פון פויגעל-מילך איז דארט פארא
> פאר יודען ארץ-ישראל.

אַ פּיי׳ם אַ ציג, אַ שאָף א דרייער,
אַ הוהן, אַ אינדיק האַלב אומזיסט,
אַלסדיינג בזיל=זול, קיין זאך נישט טייער
און תבואות דאָרטען פול ווי מיסט.

דאָס לאַנד איז גוט און וואויל אַ ווינדער.
אויב לעבען, ברידער, ווילט איהר פיין,
פאַרנעהמט די קלימקעס, ווייב און קינדער
און לאָמיר עולה=רגל זיין!

דאָס ליעדעל האָט מען טאַקי געזונגען, מענשען צום אונטערטרייבען, אונטערוואַרעמען האָט אויך נישט געפעהלט און פונ׳ס אָרט האָט מען לעת=עתה זיך אַלץ נישט גערירט. ערשטענס, האט מען, ווי דער שטייגער איז ביי אונז יודען, געקוקט איינער אויפ׳ן אַנדערען, אויף דרך=אֶרץ—לאָזען יענע מאכען דעם אנהויב צום ערשטען און מיר נאָך זיי. יענע אָבער האָבען נאָר געקענט שען דרשה׳נען, ווענען גע־וועז בריות נאָר מיט דער צונג און דעם כבוד עפּיס טאַקי צוטאָן האָבען זיי מוחל געוועזן אַנדערע... צווייטענס, האָט מען דאָך, ווי דער שטייגער איז ביי אונז יודען, נישט געקענט נעהמען גלאט טאָן עפּיס אַ זאך, זיך נישט אָנצורייידען ווי אַ פּויק פריהער אזוי, דערנאָך שמועסען דאָס אֵייגענע טאַקע ווידער פאַרקעהרט... און דריטענס, איז דאָך, נאָך אַמאל טאַקי, ווי דער שטייגער איז ביי אונז יודען, נישט אַזוי וויכטיג דער פּסוק ווי דער דרש, דאָס אויסרעדעניש אויף איהם, מען לעהרענט די גמרא נישט אזוי צוליעב דעם פּשט, וויסען דעם דין, ווי צוליעב דעם פּלפּול. אגב מהוט אַ יוד אויף סברות, מען שפּאַרט זיך, אָנעהמענדיג זיך, איינער דעם אַנדערען ביי די בערדלעך. מען פרעגט קלאָץ=קשיות. מען ווייזט ארוים גרויסע חריפות מיט קנייטשלעך, שפּיצלעך, „בעוואָהרענישעך״, געדרינגענישען, וואָס שאַרפען און שפּאַלטען דעם מוח. — אין דעם דאָזיגען ענין מכּה די קאָלאָניעס איז געוועזן אויך דאָס אֵייגענע טאַקי: אשפּאַרעניש, אַ תאַפּערניש, א קריגעניש, אַ „ווידער=אַיינאַנד״=פרעגעניש, א אָבוועדעניש, א חוזק־מאכעניש, מיט געשפּעט און שטעכווערטלעך איינער צום אנדערען: „חכם מיינער!״, „שענער יוד איינער! !״ביידע צדדים האבען זיך געשמאק געזידעלט און געוועזן צווישען זיך פייער מיט וואסער. די דריינגען

יאָ, יעיעָ — נײן. יאָ׳ װײל יענע זאָגען נײן, און נײן׳ װײל די זאָגען יאָ... פּלאַטשיגע קעפּלעך האַלטען געװעהנטליך מיט די, װאָס האָבען גוטע געמבעס צום שרײען, פּיסקלעך אויף שרויפען און װאָס קענען מאַכען פּונ׳ם מויל אַ האַלעװע. —

דערװײל, אין דעם גרויסן טאַראַראַם, קומט גראָד אײנער אַ מלמד, פון יענע װײטע מקומות דאָרט ערגיץ אין װאָהלין, צום װײב אויף יום־טוב, אין אַ נײעד קאַפּאָטע. ער קוקט אַ ביסעל מיט גדלות װי אײנער. װאָס איז אויסגעװען אַ װעלט און װאַרפט אַרײן אין דעם שמועס פרעמדע, װאָהלינישע װערטער. אָנשטאָט „יו“, זאָגט ער „יאָ“, אָנשטאָט „קרופּניק“ — „קאָליש“ און „קיטקע“ הײסט בײ איהם „קוילעטש“, אַרום איהם פערקלײבען זיך רעדלעך מענשען, מען קוקט אויף איהם עפּעס װי אויף אַ חידוש און מען שלינגט איטליכס װאָרט זײנס פון זײנע מעשיות, קראַצענדיג זיך דערבײ פאַר גרוים הנאה. װאָהלין, דערצעהלט ער, איז אַ געבענטשט אָרט מיט אַלעם גוטען. קוילעטש עסט מען דאָרט גאָר אין מיטען דער װאָך, װײן טרינקט מען דאָרט װי װאַסער, הײנט זײער ראָסעלפלײשיל, קנאָבעל, „פּראַקעס“, „פּאַליר־טשיקעס“ איז אַ מאכל מלכים! די װײרלען בײ די שעפּסען (בײ די „שאָף“, מײן איך, חאַפּט ער זיך באַלד און פערריסט) זענען אָבגעגאָסען מיט שמאַלץ און שלעפּען זײ פון הינטען זיך נאָך אויף רעדלעך. קאָדע, אַזױ הײסט עס דאָרט, יוי — יאָ, יאָ! מײן איך. — נאָר די מענשען דאָרטיגע זענען גראָב, פּאַרשטאָפּטע קעפּ. יורען פונ׳ם היגען װינקעל קענען זײ אין זאַק אַרײננאַרען און מאַכען גוטע געשעפטען. מלמדים פון אונזער קאַנט האָבען דאָרט די בעסטע קנעלונגען. זײערע — זענען חמורים, לעגען אַנידער אַ „עברי“, משטײנס־געזאָגט, נח מיט זיבען גרײזען, קמץ בית בו, מלופּם װאָו אי, דערפאַר אָבער קענען זײ עסען...

דער מלמד מיט דער נײער קאַפּאָטע, געגרײזעלטע פּאות, און מיט זײנע װאונדערליכע דערצעהלונגען, שטאַרק פאַרגרעסערטע, מאַכט אָן אין דעם שטעטיל אַ האַלעבורדע, עס פערקאָכט זיך דאָרט אַ גע־דיכטע קאַשע, אַ טײל שרײען. אַהין אין יענע מקומות ערגיץ, װאו מען קען קנעלען, מאַכען שענע געשעפטען! אַ טײל שרײען: נײן, אַהין, „נישט װײט פונ׳ם פּעטער ישמעאל“ אויף די קאָלאָניעס! געזעצטע מענשלעך, מיט פעטע בײכלעך מאַכען: עט, כ׳לעבען, ס׳איז אין

גאנצען איין אויסגעבלאָזענע איי! גלייכער נישט אַהין, נישט אַהער. אשרי יושבי ביתך — דעם פּויערש ווערטעל טאַקע: סידי דאָמאַ דאַ ני ריפּאַיסאַ״. און גוטע, ווייכע מענשלעך, לעדערנע דישלעס, בייגען זיך, ווי עס קומט אַ מאָל אויס, אַי אַהין אַי אַהער. ס׳איז אַ דולעניש, פּאַכעניש ביז אין דעם שטעדטיל ווערט געמאַכט אַ גרויסע אַסיפה, אויף וועלכער ס׳איז געווען רב יעקב און אויך בנימין.

פריהער פון אלע, עס פארשטעהט זיך, איז ארויסגעשפּרונגען מיט אַ וואָרט רב יעקב. זיין דעה איז געווען — בלייבען. — קאַלאָניעס, האָט ער געזאָגט, איז נישט פאר יודישע קינדער. דערצו איז עשו. קנעלען און שטאַרבען פערזאָמט מען קיינמאָל נישט אומעטום. דעם בטחון צו גאָט ברוך-הוא מאַהר מען נישט פערלירען, גלויבט און ריהרט זיך נישט פונ׳ם אָרט... פּעטע בייכלעך און לעדערנע דישלעס האָבען זיך געבויגען אויף זיין זייט, געהאַלטען מיט איהם. דערנאָך האָט זיך צושאָקעלט דער איבעריגער עולם, אַלע האָבען גערעדט, געשריען אין איין קול צום טויב ווערען. מען האָט מעהר נישט געהערט ווי: קאַלאָניעס! וואָהלין!... עס זענען געפלויגען זידלערייען, פלאַם-פייער, פּעק און שוועבעל. עס האָט געהילכט, געשטורמט און לעדערנע דיש-לעס האָבען זיך געבויגען, ווי אַ משערעטיל פאר דעם ווינט, אהין און אהער. געטאַנצט פון ר׳ יעקב׳ס באַסאַקעס האָבען פלוצלים געדונערט: קבצנים! שלעפען ווילט זיך אייך אויף יענעמס קאָפּ. הולטאַיעס, בעלי-צדקות איבער אַ פרעמדען ביימעל!... אַ העזה אביסעל, מען זאָל נישט הערען, וואָס גבירים, גרויסע לייט זאָגען! איהר מיינט, ס׳איז שוין הפקר אַ וועלט? וואָרט נאָר, וואָרט! וועט איהר זעהען, ווער עלטער איז... וואָס הייסט זיך אויסשפּאַנען, נישט צאָהלען... רבי יעקב, זאָל געזונט זיין, לעבט נאָך, מאריך ימים זאָל ער זיין. די קאָלאָניעס אין וואָהלין ווערען אָנגעצונדען,—פייערן אינאיינעם אויף די באַסאַקעס און שיטען זיי אָב מיט הייסען פריסעק.—בנימין איז די גאַנצע צייט געזעסען רוהיג, אָנגעבויגען דעם קאָפּ און געשוויגען, ערשט אז דער עולם איז מיד געוואָרען שרייענדיג, האָט ער אויפגעהויבען פאַטעליכען דעם קאָפּ, ארויפלעגענדיג די האַנד אויפ׳ן שטערען, וואָס האָט ביי איהם בעטייט, אז ער וויל עפּיס זאָגען.

— שאַ, שאַ! איז געוואָרען אַ קלאַפּערייַ, אַ שושקערייַ צווישען דעם עולם. רב בנימין וויל עפּיס רעדען, שאַ, שטיל!

— האָט איהר זיך שוין אָבגעקיהלט, רבותים, און וועט הערען? מאכט בנימין מיט א פריינדליכער מינע.

— יאָ, יאָ, רב בנימין! רעדט, זאָלט איר זעזונד זיין, מיר הערען.

— אומזיסט קריגט איר זיך, מיינע ליבע יודען — הויבט אָן בנימין שטיל, רוהיג, ווי זיין שטייגער איז, ווי איך זעה, קענט איהר נישט אונזערע יודישע היסטאָריע, נאט איך זי דא אינגאנצען אין עטליכע ווערטער.

דער עולם איז געבליבען שטיל אָהן א שום בעוועגונג, קיין שאָרך קיין פארע האָט מען פון קיינעם נישט געהערט, גלייך ווי אלע זענען אויסגעשטאָרבען, און בנימין האָט שטיל מיט האלב פערמאכטע אויגען אָנגעהייבען אזוי:

— ווי באלד, רבותים. אברהם אבינו דערגרייכט מיט זיין שכל דאָס יודישקייט. הויבט מיט איהם זיך אָן די סדרא לך-לך, און ווערט פערוואָגעלט פון זיין פאטערלאנד; קוים מלעט ער זיך, ווערט דער ערשטער געמלטער יוד, האָט ער שוין אויף דער עלטער א זוהן; יצחק, געוידישט נאָך קינדווייז, האָט שוין דערפאר מיט א מאָל טאקי א צווילינג און לך-לך, וואָגעלט זיך אויך ארום אין דער וועלט. — יעקב, א כשר קינד מיט א יודיש הארץ, מאכט א פליטה, לך-לך פאר עשו'ן קיין חרן... פיער מאָל חתונה געהאט, האָט א טוץ קינדערלעך און לך-לך, לויפט ווייטער פאר לבן הארמי... בלאָנקעט זיך ארום ביז ער קומט אויף דער עלטער מיט זיינע קינדער קיין מצרים, וואו יוסף זיינער איז א חשוב אין הויף, א גרויסער פריץ, איין מוכר-תבואה'ניק אין דער גאנצער וועלט! דאָס די קינדער ישראל בלייבען דאָרט א לאנגע צייט זיצען, זענען זיי דרינען נישט שולדיג, דער קאָזאק האט זיי שוין געהאלטען. אין צרות, אין לייד האבען זיי זיך דערוויל געפרובפערט און געמעהרט, שונאים אויף צושפריגעניש. משה רבינו, וואס האָט יונגערהייט שוין געוואוסט הי סדרא לך-לך, פועלט דערנאָך, דורך גרויסע וואונדער, אָבצולאָזען די יודישע קינדער אויף דריי טעג נאָר פריי צו עטהמען, אבי פון פרעה'ס הענד ארויס, איז שוין די ברירה ביי זיי געווען צו מאכן אויף לעולם ועד לך לך. זיי נעהמען די תורה אויין בארג סיני און לך לך מיט איהר א צייט מיט יאהרען אין דער מדבר, מיעד, צובראָכען פונ'ם שטענדיגען ארומוואָגלען, קומען זיי אין

דעם לאַנד כנען, ווילען האָבען דאָרט אַ מקום מנוחה, רוהען אָבער ווייניג, האָבען גענוג אויסגעשטאַנען שטענדיג פון שונאים אַרום און אַרום. דערנאָך, אַז גאָט העלפט, זיי ווערען שטיקלעך בעלי-הבתים מיט אַ בית המקדש, יודען זיצען זיך אין ווייַנגערטנער, אנגעלעהנט אונטער פייגענבוימער און מען הויבט ערשט אָן וויסען פון אַ לעבען כי זאָגען, צופּאַטשען זיך פלוצלים יודישע קינדער און צופאַלען אויף צוויי שטיק מיט באַזונדערע שטיבלעך. רייסען איינער ביים אנדערען אָב די קעפּ, ביז שלמנאסר דער מלך פון אשור זאָגט די קינדער ישראל לך-לך! אַהין אוש, וואו דער שוואַרצער פעפער וואַקסט דאָרט אין מען ווייסט עד היום נישט, וואו זייער געביין איז אַהינגעקומען. שפּעטער קומט נבוכדנצר מלך בבל, זאָגט אויך דעם שבט יהודה: לך-לך! און זיי ווערען פערוואָגעלט. — אין אַ צייט אַרום קעהרען זיך אַ טייל יודען צוריק ווידער קיין אָרץ-ישראל, נאר ס'איז אַ געמוטשעט לעבען. זיי זענען קובעכט ביי זיך אין דער היים, ווערען פערשוואַרצט אין עושר, אין כבוד, לייזען קלעפּ פון אַנדערע און רייסען זיך ביי די נעז צווישען זיך, אַזוי ציהט עס זיך אין צרות און יסורים ביז טיטוס הרשע חורט מיט זיי גוט איבער לך-לך און דאָס איז זיי ביז היינט געבליבען גוט אין דעם זכרון. זינט דענסטמאָל געהט כסדר אַלץ די סדרא לך-לך!...

— אָט דאָס, רבותים. — האָט בנימין אויסגעלאָזט אויף אַ נידעריגע שטימע, מיט אַ זיפץ, וואָס האָט געריהרט ביים האַרצען. — אָט דאָס איז די אַלטע יודישע היסטאָריע, וואָס בלייבט תמיד נייַ. אינגאַנצען איז זי אַ לך-לך, אין אָנהויב, אין דערמיט און אויך היינט, ברידערלעך. לך-לך! קיין תערסאָן, קיין וואָהלין, ערגיץ אַנדערש — אַלץ איינס, דערמיט נעהמט נאָך די געשיכטע נישט קיין עק, פערוואָלעניש הערט נאָך נישט אויף. די פערהואָגעלטע אין הערסאָן וועלען נאָך געהן קיין וואָהלין און ווידער די פון דאַנען — זיך לאָזען אַהין... וואָס קען מען טאָן? געהט, יודישע קינדער! נאָר אַל תרגזו בדרך, קריגט זיך נישט איבער דעם וועג. אויך אויף דעם וועג... געהט, ברידער, גאָט זאָל אייך העלפען!

— איהר רעדט, רב בנימין, ווי אַ חכם! רופען זיך אָן מענשען פון'ם עולם — נאָר ווי געהט מען אָהן געלד? מיר בעדאַרפען האָבען הילף, אויף הוצאות געלד!..

— פון מיין זייט, ענטפערט בנימין, וואַרגענדיג זיך מיט טרעה־רען, פון מיין זייט בין איך בּרייט צו געבען פיעל מעהר ווי איך קען לאָזען אויך אַנדערע געבען נאָר פיעל זיי קענען, אַפּילו ווענינער וויפעל זיי קענען, אַבּי געבען. ווי זאָגט מען עפּים: אַביסעל און אַבּיסעל, ווערט אַ פולע שיסעל.

— יודען! — טהוט רב יעקב פלוצלים אַ היק, שטאַרק אַנגעצונדען — איך דערקען אייך היינט גאָר ניט, יודען! פאַרשטעהע נישט, וואָס איך איז היינט אַזוינס געשעהען? ווי אַזוי קענען עס יודען מיט אַ קאַלטער לעבער צוהערען אַזעלכע רייד פון דעם רב בּנימינ'ן איצטער? ... ס'איז דאָך חילע־חאַלאָשעס, אַ חילול־השם, מען זאָל נעהמען די תורה האַק־דייושע (הקדושה) און מאַכען פון איהר גלייבע ווערטלעך! ... געוואַלד, די הייליגע תורה! געוואַלד, די הייליגע אָבות! מען נעהמט אַ סדרא לך־לך און מאַכט פון איהר מאַנדהויש, אַ לעמעשקע! —

אוי־וועה, מען בּעדאַרף דאָך, הערענדיג אַזוינס, קריעה רייסען! ...

— שוין גענוג געריסען... נישטאָ שוין מעהר וואָס צורייסען! — האָט זיך געלאָזט הערען עמיצענס אַ קול פון צווישען דעם עולם — די גוטע בּנופיא האָט שוין אָבגעריסען די הויט פון לעבּעדיגע און פון טויטע.

הרבּות, עזות־פּנים! טהוט רב יעקב אַ היק, ווער איז דאָס דאָרט דער יונגאַטש אַזוינער?!

— האָט רחמנות, רב יעקב! שרייעט יודען אין איין קול. זעהט, זאָל עפּים ווערען אויף הוצאות! ס'איז שלעכט, רב יעקב, שלעכט, שלעכט... מיר זענען פאַרביי.

— יודען בעדאַרפען האָבען בּטחון צו דעם וואָס לעבּט אייביג אין הימעל, בּרוך הוא וברוך שמו, זאָגט רב יעקב דעם עולם נאָכ'ן ה' ילחם לכם — הקדוש בּרוך הוא וועט אייך געבען ב ר ו י ט, גאָט קען נאָר ער, זיין ליבער נאָמען אליין, שבו לכם עם החמור, בּלייבּט און האָפט אויף דעם, וואָס וועט קומען רייטענדיג אויפ'ן חמור. אָהי זאָג איך אייך, איך רבי יעקב! ... פאַרגעסט נישט, איהר זענט בּעלי־חובות, צום רייסטער קומט, אויך מיר און... פאַר גאָט טאָהר

מען נישט אַנטלויפען, זאגט תהלים, פאַסט, הללוהו בסוף ומחול, צום סוף וועט ער אייך מוחל זיין, נישקשה... זיין רחמנות איז גרויס.

בנימין האָט זיך אויפגעהייבען פונ'ם אָרט און ארויסגעאַנגען שטיל, נישט צוענטפערן רב יעקב'ן קיין וואָרט. באלד נאָך איהם איז אויך דער איבעריגער עולם זיך צוגאַנגען און די אַסיפה האָט, ווי געוועהנטליך, זיך אויסגעלאָזט מיט גאָרנישט.

מיט גאָרנישט פאר דעם אָרעמען עולם און מיט אַ ביסעל אָבער פאַר בנימינ'ן — אַ בים אַזש צייכענס זעגען געשטאַנען. רב יעקב האָט זינט דענסטמאל אויף דער אַסיפה זיך געגעבען דאס וואָרט. בלי נדר בנימינ'ן אנצוזאלצען, אַז אייביג זאל עס איהם ליגען אין טעם. געזאגט־געטאָן—און עס האָט נישט געדויערט לאנג, איז פונקט אקעגען בנימינס הויז אויסגעוואקסען אַ געהייבען שיינקיל גאָר אַ וואונדער, וואו די „פּיאַני העיר“ האָבען אפט געטרונקען און פערביסען. —

בנימין האט שוין נישט די פּרנסה, וואס פריהער, ער ווייסט שוין דעם טעם פון גויט. שרה זיין ווייב איז פאַר יסורים געעלטערט, בעטריבט, די שנירלעך פּערעל מיט דעם גילדענעם אויבעל זעהט מען שוין נישט ביי איהר אויפ'ן האלז אפילו שבת אין יום־טוב. זיי ליגען ערגיץ פאַרזעצט. נאָר בנימין האלט זיך נאָך פונדעסטוועגען און דער שטייגער לעבען זיינער איז גיט געענדערט אויף אַ האר, ער זיצט אַלץ טאקע ביי זיך אין אלקיר, קוקט אריין אין אַ ספר, שמועסט דאָרט מיט מענשען שטיל, רוהיג, געלאסען ווי אמאָל.

אַזוי האַלט זיך געוועהנטליך אַ בוים, וועלכען דער וואָרעם עסט, מאַטשעט אונטען ביים וואָרצעל. וועסנע־צייט בעדעקט ער זיך מיט בלעטער, זעהט אוים פריש, גרין, נישט צודערקענען, אַז אינוועניג איז ער, נעבעך, פויל — ביז זיין מלאך־המות, דער וואָרעם, טהוט דעם לעצטען פּיק, דערגעהט איהם דעם עק און ער פאַלט פלוצלים אַנידער! ...

IV.

אני אומגליק האט דאס שטערטיל געטראפען — און בנימין איז געפאלען א קרבן!

אז די היינטיגמאדישע בילדונג האט ווי א טגפה זיך אריינגעכאפט אין אונזער ווינקעל און אנגעמאכט צרות, האט גאט אונזער שטעדטיל פון אזא פורעניות אויסגעהיט, דארט האט מען פון אזא אנשיקעניש א לאנגע צייט נישט געוואוסט, מען האט אפילו געהערט אמאל עפּיס א קלאנג פונדערווייטענס מכח דייטשלעך — געכולבעטע יודען אזוינע אהן יארמולקעס און מכח ביכלעך עפּיס אזוינע מיט קורצע שורה'לעך, נאר אלץ נישט ביי אונז געדאכט, אונזערע יודען האט מיט זיינע שענע אנשטעלען דער רוח נישט גענומען. גיבער, דאכט זיך, וואלט דער יצר־הרע מרוצה געווען געהן צו אלע שווארצע יאהר איידער קומען צו אונזערע א יודען ברענגען איהם צו א זינד... דער יצר־הרע אליין האט, דאכט זיך, בעדארפט האבען א אייזערנעם יצר־הרע אזינס צו טאן, — פלוצלים אבער ווערט אין שטעדטיל א געטימעל, א געשריי, א געפילדער: אוי וועה, די קליפה איז דא! —

ביי א יונגען־מאנטשיק עפּיס — און צו אלע צרות נאך, א איידעמיל איינעמס עפּיס פון רב יעקב'ס לייט, געפינט מען אונטער דער „גמרא" א „טרפה־פסול"! מען נעהמט זיך צו דעם פושע־ישראל און עס ווייזט זיך ארויס — אוי, א וועהטאג! — ער איז נישט איינער און אויך נישט דער רעכטער בעל־עבירה. די אמתע טרפניאקעס, אבי־אבות הטומאהניקעס זענען עטליכע בעלי־הבתישע קינדער. מען נעהמט זיך צו די פיינע לייט און עס ווייזט זיך ווייטער ארויס, אז זיי זענען, הע־הע! גרויסע עזות־פּנימער, האבען גאר קיין מורא נישט פאר קיינעם. די קליפה, רחמנא־לצלן, האט צוגענומען ביי זיי, דעם שכל מיט דעם יודישקייט אינאיינעם, זענען אליין קאליע און קאליע גע־

מאכט נאך אנדערע. עס רעשט זיך, עס קאכט זיך, דאס גאנצע שטעדטיל וויגט זיך. איטליכער אלץ—אווא, א מעשה, אזא מעשה!... מאמעס-טאטעס — ציטערן-פלאטערן פאר זייער קינדער, די קליפה זאל אין אזא אונטערגאנג, נישט דא געדאכט, צו זיי זיך אויך נישט אננעהמען. שענע ידען, גאטס-סטראפעס, נעהמען זיך אן גאטס קריוודע. סטיטש, רבונו של עולם, מען זאל אזוינס איהם אפטאן!... און גלאט אזוי ידען מיינען נישט קיין שום זאך ווי דערוויל איז דאך דא א עסק צו ארבייטען, פילדערן, שרייען און נישט זיצען ליידיג. מעהר פון אלע האט געברענט רב יעקב. און איטליכער ווארים האט א דארים: איין מאל, איז ער, הייסט דאך עס, דער עלטסטער, אויף איהם שטעהט דאס גאנצע שטעדטיל און ער וועט בעדארפען גאט ענטפערן פאר די אלע חטאים, אפגעבען דין וחשבון פאר כל-ישראל; פאר וואס, רב יעקב—וועט דער מלך עליון, ברוך הוא וברוך שמו, זאגען—האסטו נישט, ווי דער פאסוק פארשט זיין משערעדע, געמוזט איבערפיהרען מיינע שאף ישראל אונטער דיין רוט, כדי זיי זאלען ווייסען, ווער עלטער איז און וואס פאר א גאט זיי האבען!!..." היינט צווייטענס, האט דאך אין דער מיאוסער מעשה געשטעקט דאס איידעמיל פון וויינעם א לייב-מענשען. אזוינס איז דאך שוין טאקי א פערדראס, נישט אויסצוהאלטען. און דריטענס—נו, דאס מוטלען שוין שונאים, לאז עס בלייבען צווישען אונז—האט די גאנצע מעשה גלאט נישט געטויגט רב יעקב'ן צום עסק. דאס הארץ האט איהם געזאגט, אז די דאזיגע קליפה מיט איהרע ביכלעך, ווען זי חאפט זיך, חלילה, אריין צווישען יודישע קינדער, קען איהם זעהר פיעל שאדען צו זיין נאמען און צו די מיני נעשעפטען זיינע, דענסטמאל איז ער דער'הרגעט ווי די פלעדערמויז אין פינסטערען קעלער בשעת עס חאפט זיך אהין פלוצים אריין א שיין פון דער ליכטיגער זון...

אין דעם דאזיגען קאכעניש לאזט מען, עס פארשטעהט זיך, נישט אויס אונזער בנימינ'ן. מען לויפט צו איהם משוגענערווייז און מען וואשט איהם אן פולע אויערען מיט דער מעשה. נאהענטע קרובים נעהמען און פיהרען די שענע יונגע לייטלעך צו בנימינ'ן, בכדי אויסצושטראפען, אויסצושייגעצען זיי פאר מענשען. אויף בנימינ'ן, האט עס געהייסען, וועלען זיי לעגען כבוד און ער וועט שוין, נישקשה, מיט זיי לעהרנען בלק.

נאָר אונזער בנימין נעהמט אויף די יונגע לייט גאָר פריינטליך מיט אַ שענעם „ברוך־הבא!" ער בעט זיי זיצען און מאַכט אַ וויטען שמועס, דאַכט זיך, עפּיס גאָר נישט צו דער זאַך. דער שמועס אָבער קומט אַלץ וואָס ווייטער מעהר אַרויף אויף אַ דרך, אַלץ נעהנטער, נעהנטער צום עסק, די יונגע לייט ווערען דערווייל גוט אויפגעלעגט רעדען מיט אַ מויל און בנימין בעריהרט דער וחטא זייערען גאַנץ דעליקאַט.

— מילא, מאַכט ער שטיל־רוהיג מיט משלים אויף זיין שטייגער, מילא דיר, חוה, האָט זיך פערגלוסט עסען פונ'ם עץ־הדעת, מהיכא־תיתי, עס, אויף דיר די עבירה, אָבער פאַר וואָס האָסט דו נאָך געהאַט פונ'ם עץ־הדעת צו געבען אָדם'ן, נעבעך, ער זאָל שטאַרבען?!

— הייסט עס, אַ פּנים, טהוען זיך די יונגע לייט אַ חאַפּ מיט פייער, אַז בילדונג איז איין עבירה און די קשיא איז, פאַר וואָס האָבּען מיר, אָרמע בעלי־עבירות, נאָך פערפיהרט אַנדערע אין אַזאַ אומגליק? אהאַ, מיר פאַרשטעהען, פאַרשטעהען! אַזוי, רב בנימין, בעטייטען אייערע ווערטער?

— יאָ, קינדער, אַזוי.

— ניין! מיר אָבער מיינען ניט אַזוי. — צושאָקלען זיך די יונגע לייט מיט אַ שטעכענדיג שמייכעלע און נעהמען זיך אין פייער לעהרנען דעם אַלטען בנימינ'ן, אַז בילדונג איז דאָס... בילדונג איז יענץ... פאַר יודען נאָר אַ גליק.

בנימין הערט אַלסדינג געדולדיג אויס, נישט איבערצושלאָגען די רעד. די יונגע לייט היצען זיך, רעדען פאַר פייער, פאַר וואַסער אַלץ בילדונג, ביז עס לאָזט זיך זיי אויס ווערטער און ווערען אַנשוויגען. דענסטמאָל הויבט אָן בנימין גאַנץ רוהיג, אָנגעבויגען דעם קאָפּ און וואַרפט פון זיין זייט ווייטער אַריין אַ וואָרט. אַזוי:

— דער עץ־הדעת אַליין פאַר זיך איז גאָר ניט שלעכט. שלעכט איז נאָר אָט וואָס. וואָס אָדם מיט חוה'ן האָבען באַלד נאָך דעם פערזוכען נאָר פונ'ם עץ־הדעת זיך שוין געשעהמט מיט זיך אַליין, שוין זיך געפיהלט אומגליקליך, וואָס זיי זענען נאַקעט, באָרפוס, נישט אָנגעטאָן ווי מענשען און אָנגעהויבען צו קלייען

זיך נאָך דער ערשטער מאָדע. אַז אין גן־עדן האָט מען זיך גע־פּיהלט אומגליקליך, אַ פּשיטא שוין היינט ערגיץ אַנדערש!...

די יונגע לייט שטויסען זיך אָן, וואוהין בנימינ׳ס ווערטער דער־לאַנגען, און הויבען אָן אַלע אַקעגען איהם צו מענה׳ן, צו פּערשיטען איהם מיט ניין מאָס רעד, שרייענדיג דערביי אַלע: לאָזט זיך דינען, לאָזט זיך דינען! הגם בנימין איז געזעסען שטיל, נישט געעפּענט קיין מויל. נאָכדעם אַז דער שמועס האָט זיך אָב, שטעהט בנימין אויף פוּנ׳ם ביינקעל, געהט זיך דורך עטליכע מאָל הין און צוריק אין אַלקיר און שטעלט זיך דערנאָך פּערטראַכט נעבען פענסטער, וואָס געהט אַרויס אין אַ קליין גערטענדיל ביי זיך אין הויף, וואו זיין לע־בען איז געווען זומער צו זיצען, אָנקוועלענדיג פון איטליכם בוימעלע, פון איטליכם גרעזעלע בעזונדער.

— אַ־אַ וואָס אין דרויסען טהוט זיך! זאָגט בנימין, אַ קוק גע־בענדיג אין פענסטער. עפּיס אַ זאווערוכע גאָר אַ שרעק! ס׳איז שוין נאָך פּורים, וועסנע־צייט און דער ווינטער האַלט, וויל נישט נאָכ־לאָזען!..

דער ווינטער האָט געוויזען טאַקי זיין ווילדע, שרעקליכע [illegible] גלייך ווי אַ פערוואונדעטע חיה־רעה, און וועלכער עס צוברענט זיך די רציחה, פיהלענדיג איהרע לעצטע מינוטען און וויל זיך חאטש נוקם זיין אַ ביסעל אײדער זי געהט פון דער וועלט. עס האָט זיך צושפּילט אַ שטאַרקער שטורמווינט מיט אַ הוזען, אַ געהייל ווי פון טשאַטעס הונגעריגע וועלף. געריסען דעכער, געקעהרט, געטראַגען ג[illegible] זיילען שניי פון דער ערד אַרויף, אויסמישענדיג עס איז דער לופט מיט אַ פּריש, פּערפרוירען שנייעלע, ערשט אַרויסגעשאָטען פון שוואַרצליך גרויע חמאַרעס, וואָס האָבען בעדעקט דעם הימעל אַרום און אַרום, אָנמאַכענדיג אויף איטליכען מיט זייער פינסטער פּנים אַ שרעקליכע מרה־שחורה. אויף די געזימסען אונטערן דאַך זענען געשטאַנען איינגע־הייקערט, מיט איינגעצויגענע העלזלעך, וואָראָנעס, נעבעך, אויסבעהאַלטענ־דיג זיך פאַר דער שרעקליכער בורע, וואָס איז זיי פּלוצלים אָנגעפאַלען, עפּיס ווי זיך שטאַרק געוואונדערט, אין אַזאַ צייט, ווען ביי לייטען אין יענע געגענדען דאָרט, איז שוין זומער, וואָרם מחיה, זאָל זיך דאָ אַזוינס פּלוצלים מאַכען... בוימער פאַר דעם פענסטער, נאַקעט

מיט הוילע ריטער, אָהן אַ סימן לעבען, ווי גרויסע פערדארטע בעזעמער, האָבען זיך געשאָקעלט, געוואָרפען, אָנבויגענדיג די קעפּ, וואָהין דער ווינד בלאָזט און, דאכט זיך, אָט ווערען זיי צובראכען, עס ווערט פון זיי אַ הויפען שפּענער.

איך אַלע מענשען אין שטוב איז עפּיס אָנגעפאלען אַ מרה־שחורה, איטליכען נישט גוט אויפ׳ן הארצען — און מען האָט גערעדט, געשמועסט פון הייגטיגען שלעכטען וועטער.

— פערפאַלען, דאַכט זיך, מיינע ביימלעך! רופט זיך אָן בנימין, אַ מאך געבענדיג בעטריבט מיט דער האנד. דער בייזער ווינטער מיט זיינע פרעסט און שטורמווינדען וועט, דאכט זיך, מיט זיי עקען

— האָט נישט קיין פּאָרכט, רב בנימין! טהוט אייגער פון די יונגע לייט אַ זאָג מיט אַזאַ שמייכעלע, וואס האָט עפּיס בעטייט ווי: פרעג דיך בחרם, אַ ל ט ע ר, וואָס דו רעדסט, דרינען האָב איך שוין אידיעה. — נישקשה, רב בנימין! דאָס דאכט זיך טאַקי נאָר אזוי. די נאַטור האָט, נישקשה, פאר אייערע ביימלעך זיך געזאָרגט. בכדי זיי צו דערהאַלטען, האָט זי דעם זאַפט אינווענינג אין זיי אויף אַ צייט איינגעשטעלט, גוט בעהאַלטען, ווי מען בעהאַלט עפּיס אַ עסענוואָרג אין קעלער גוט פערוויקעלט, פארשטעקט, די קעלט זאָל עס נישט איבערפיהרען.

— אָ־וואַ! מאַכט בנימין, — ווי גרויס איז גאָטס וואונדער!... נו, אַ שטייגער, אַז מען וואלט מיט עפּיס אַזאַ קונץ געמאַכט אַ צינד, דער זאַפט זאָל אַרויס פּינ׳ם באַהעלטעניש פריי און אויף די צווייגען זאָלען שפּראָצען בלעטלעך, נו, וואָס? מען זאָגט, מיט דער שווארצער קונץ האָבען מענשען געמאכט א מאל אזעלכע זאכען.

— דאס איז מעשה־פּאקוסניקעס. — רופט זיך אָן נאך איינער פון די יונגע לייט. — דורך אַזוינע פּאָקוסען וואלטען די ביימער אומגע־קומען. דאָס איין מינוט געמאכטע גרינקייט, קלאָמפּערשט, וואלט זיי נעקאָסט דאָס לעבען זייערס. דער פראָסט וואָלט אַ חאפּ געטאָן דעם זאַפּט, געמאַכט אוים איהם תל, די צווייגלעך מיט די געמלאָכהטע בלעטלעך וואָלטען געגאַנגען קאַפּוט און פון פּירות וואָלט אפילו קיין אָנהויב נישט געוועזן.

— הייסט דאָך עס, אַ פּנים, קינדער, ווי איהר זאָגט, מאכט בנימין וואונדערנדיג זיך, אז וואָס גאָט טהוט, איז גוט און קלוג, זעהר שען, כ'לעבען! פאַר וואָס־זשע זאָלט איהר, קינדערלעך, און די יודען אצינד, ביי זייער היינטיגער לאגע, נישט זעהען די אייגענע גבורות הבורא, וואָס אין דעם בוים ווינטער? אַ יאָ, דער הימעל איז אצינד אַרום און ארום בעלעגט מיט פינסטערע חמאַרעס, פון אלע זייטען שטורמען שטאַרקע, קאלטע ווינטען. דער יוד שאָקעלט זיך, געבעך, אַנבויגענדיג דעם קאָפּ אהין און אהער, אָהן אַ רגע מנוחה. דאַכט זיך, אָט פאלט ער און עס ווערט אויס איהם אַ הויפען ביינער. נאָר דער זאַפט פונ'ם יודישקייט אָבער ליגט אין איהם גוט בעהאַלטען, ס'איז דאָ טיעף אינוועניג אין איהם אַ לעבען, אַ נשמה... לאָז מען־זשע אַצינד איהם לאָזען צורוה און נישט וועלען מיט געוואלד, דורך פאַקוסען, אָנהענגען אויף איהם פאַר דער צייט עפּים בלעטלעך אַזעלכע, וואָס חוץ צרות, קרענקונג און יסורים וועט דערפון קיין פּירות נישט אַרויסקומען. — שפּעטער, אם־ירצה־השם, אַז עס וועט אַ שיין געבען די ליכטיגע זון, די ווינטען וועלע נעשטילט ווערען, און דרויסען וועט זיין מחיה וואַרם — דענסטמאל וועט, ווי ישעיה הנביא זאָגט, שפּראָצען און בליהען ישראל און אַרויסגעבען סיעל פרוכטען... אז אין גוטע צייטען גיט ישראל דער וועלט גענוג פרוכטען ארוים — דערפאַר קען די יודישע היסטאָריע זעהר גוט ערב זיין

בנימינס רעד האָט ווי אַ בליץ פּלוצלים די יונגע לייט נעטראָפען, זיי האָבען זיך אָנגעקוקט שטארק פערוואונדערט און געבליבען אָהן לשון, דער עלטערער פון זיי האָט זיך באלד בעטראַכט און זיך אָנגערופען מיט הארץ:

— ווילט איהר, אַ פּנים, רב בנימין, מיר זאָלען נישט לעהרנען! וואָס זאָלען מיר טאָן, אַז אונז גלוסט זיך פאָרט עפּים וויסען און זיין שטיקלעך מענשען! ...

— חלילה! ענטפערט בנימין — לעהרנען חכמה, מהיכא־תיתי! מעגט איהר, נאָר מיט די דאָזיגע תנאים: ערשטענס, זאָלט איהר, קינדערלעך, דערביי נישט פאַרגעסען די צייט, און וועלכער איהר לעבט און אַלסדינג וואָס ארום אייך טהוט זיך אַצינד און שטארק

געוואָהרענט זיין. איהר זאָלט, למען=השם ולמען=השם, זיך היטען, די קעלט פון דרויסען זאָל אינוועניג אין אייך זיך נישט אריינכאפּען און קאַליע מאכען דעם לעבענסזאפט פונ'ם יודישקייט. איהר בעדאַרפט אויך ביי אייך פונ'ם אָנהויב אָן זיין גרייט, פונ'ם לערנען נישט צו דערוואַרטען פאר אייך קיין גרויסע נוצען און גליקען אין לעבען חוץ דעם פערגעניגען אַליין, וואָס דעם מענשענס האַרץ פיהלט נאר טאַקי פונ'ם פארשטעהן עפּיס אַ חכמה. דעם יודענס לערנען בעדאַרף אין מוז זיין לשמה. פארשטעהט איהר מיך, כל=ישראל יש להם חלק לעולם הבא, יודען האָבען — עולם הבא... און צווייטענס, זאָלט איהר אַצינד נישט וועלען מיט געוואַלד אָנהענגען יענעם אייער בילדונג, דורך וועלכער איהר קענט איהם נאך מאכען מעהר אומגליקליך... איהר וועט געפינען עפּיס אנדערש אין פּראַקטישען לעבען, מיט וואָס נוצליך צו זיין אַייערע ברידער, אויב איהר ווילט.

בנימינס ווערטער זענען די יונגע לייט טיעף אין הארצען אריין. מיט טרעהרען אין די אויגען האָבען זיי אָנגענומען איהם ביי דער האַנד און געשוואָירען זיינע ווערטער אייביג צו געדענקען...

אז די יונגע לייט זענען מיט אַ געריהרט האַרץ אוועקגעגאנגען, האָט מען געזעהן, ווי בנימין איז עפּיס צוטראָגען, די האלב=צוגע=מאכטע אויגען זענען איהם פערלאָפען מיט טרעהרען. נאָך עטליכע רגע שווייגען זאָגט ער מיט אַ קרעכץ, שאָקלענדיג דערביי מיט'ן קאָפּ:

— וואָס איז שולדיג דאָס אָרמע קינד, דאָס יתומ'ל, נעבעך, אז דאָס יונגע בלוט זיינס איז ווארם? אז עס גלוסט זיך איהם, נעבעך, אויך אָנקוקען גאָטס וועלט, צו לעבען, ארבייטען, צופיהרען אביסעל די הענטלעך אין די יונגע יאָהרען ווי אלע אנדערע?... ניין, יתומ'ל, זאָגט מען איהם, דיין בלוט טהאָר נישט זיין וואַרם... ניין, נישטאָ פאַר דיר קיין יוגענד!... לאָז זיך אַ אָרימאַנס אַ קינד נישט גלוסטען, שטופּ זיך נישט צווישען אַנדערע! זיי מעגען און דו טאָהרסט נישט, דאָס וואָס פאַר זיי איז אַ גליק, איז פאר דיר נאָר א אומגליק. שאַ, ליג בעגראָבען!... א רחמנות, כ'לעבען, אויף די דאָזיגע יונגע לייט. זעהר וואוילע קינדער! — —

רב יעקב האט דערוויילע נישט גערוהט, דאָס אײדעמיל האט, אויף זיין בעפעהל, דער שווער שוין אַרויסגעטריבען, איהם געצוואונגען דער טאָכטער זיינער געבען אַ גט. דאָס יונגע פּאָר-פאָלק, זאָגט מען, האָבען צווישען זיך זעהר גוט געלעבט און ביים צושיידען זיך ביידע שרעקליך געוויינט. מיט זיי אינאײנעם האט געוויינט זייערס אַקליין מיידעלע, וואָס איז אין די קינדערשע יאָהרען, נעבעך, איבערגעבליבען אַ וויסטע יתומה'לה. האָט דאָס וויסטע קינד, נעבעך, אויסשטרעקענדיג די הענטלעך און זוכענדיג מיט די אייגלעך, געשריגען אַ מאָל אין איין קול: טאַ—טאַ!... פלעגט די פעראומערטע מאַמע זיך בעוואשען מיט בלוטיגע טרעהרען, אָבענטפערענדיג שטיל טרויערדיג: שאַ, נישטא טאַ! פערוויסט זענען מיר ביידע, שאַ, שאַ!... און אז רב יעקב האט דא געטראכט, זיך צוגעגרייט „איבערצופיהרען די איבע-ריגע שעפּעלעך ישראל אונטער זיין רוט", איז ער זיך דערגאנגען דורך זיינע לייט, וואס האָבען איהם אבגעטראגען מיט זייערע אייגענע צוגעלעגטע פּוזמונות, אַז בנימין האָט דער „קליפה" גאר געגעבען געזעכט, אַז די טרפה'נע יונגע לייטלעך זענען איהם זעהר געפעלען און ער איז מיט זיי גאר איינס!... רב יעקב איז געווארען אנגע-צונדען, פלאם-פייער און האט זיך געגעבען אַ נדר, ער מוז פון בנימין'ן מאכען אש, דאָס האָט ביי איהם נאך געהייסען אַ גרויסע מצוה. בנימין איז דאָך אַ אַפּיקורוס און אקעגען אַ אפיקורוס מעג מען טאן אַלסדינג... זובען אַ סך וואס צו טאן האט רב יעקב נישט בעדארפט. ביי איהם איז תמיד געווען פאַרטיג אַ שפּרוך און געקענט צולעגען אַ קנייטעל...

אין אַ קורצער צייט ארום איז דער רעוויזאר פון'ם אקציז מיט עטליכע פאליציי-לייט איבערגעפאלען פלוצלים בנימינס הויז און איהם פערחתמעט אויף אייביג זיין געהייבען שיינקיל... בנימין איז אויף דער עלטער, נעבעך, געבראכען געווארען פון ברויט און זיך נאך פארזעצט דערויף און דערונטער, צובעצאהלען דעם שטראף, וועלכען מען האט אויף איהם ארויפגעלעגט, ס'איז געווען עפּיס אַ אונטערגעוואַרפענע מעשה...

V.

די שענע פּרנסה מיינע, משטיינס=געזאָגט, מיט ספרים, האָט מיך אויף אַ היבשע צייט אָפּגעריסען פון דער היים, און פונ׳ם שטענדיג אַרומוואָגלען זיך צווישען יודישע קינדער, פון איין שטעדטיל צום אַנדערען, איז מיר דער קאָפּ געלעגען נאָר אין ביידעל סחורה, ווייטער איז מיך נישט אָנגעגאַנגען די גאַנצע וועלט, זי זאָל זיך געוועהן אפילו איבערקעהרען, ווי דער שטייגער איז פון אַלע יודישע סוחרים, בעזאָנדערס יענע, וואָס גיבען זיך אָפּ מיט ספרים... נישט דאָס בין איך אויסען. אַז איך בין אין אַ צייט אַרום צוריק געקומען אַ היים און מיך אַרומגעקוקט, וואָס טהוט זיך דאָרט אַזוינס, האָב איך געהערט, אַז בניטין איז אויס בעל=הבית, זיין הויז מיט האַק און פּאַק איז איבערגעגאַנגען אין פרעמדע הענד, מען האָט עס אָפּגעשאַצט און פערקויפט פאַר די חובות זיינע. שרה, זיין ווייב, איז פאַר גרויס עסעניש און קרענקונגען פון דער וועלט געגאַנגען פאר דער צייט, און ער, נעבעך, אַ אַלמן, לעבט אין נויט, אין פיין, אויף די עלטערע יאָהרען עלענד ווי אַ שטיין. רבי יעקב, אַקעגען=זשע, געזונט אַייזען, אין עושר, אין כבוד, ברוך=השם, דרעהט ווי פריהער אַ וועלט און פיהרט נאָך אַלץ דאָס גאנצע שטעדטיל ביי דער נאָז, מיט דעם אויבערשטענס הילף. ער שיינט, בליהט ווי אַ רויז און זיך דערלעבט אויף דער עלטער זעהען יונגע נייע עזות=פּנימער, וואָס וואקסען ווי קראָפּיווע אַרום איהם, און וואָס וועלען אין זייער צייט, אם ירצה=השם, נאָך דער פּטירה זיינער, אַרויף אויפ׳ן ביינקיל אָנשטאָט איהם, כדי יודישע קינדער, צאן=קדשים, זאָלען איין רגע, חלילה, נישט בלייבען ווי שאָף אָהן אַ פּאַסטוך, ווי אַ טשערעדע אָהן הינד. —

און אונזערע יודעלעך? וואָס מאַכען זיי עפּיס, מיט וואָס האָט זיך אויסגעלאָזט זייער דולעניש אַ מאָל? — אוי שוין בעסער שווייגען!...

איבעריגענס, פרוכפערען זיי זיך און מעהרען, זענען גרויסע קבצנים, גוטע, דומע שעפעלעך, חאפען א שמיצעל און שא.

איינמאל האב איך מיך אריינגעלאזט אין א שמועס מיט בע־קאנטע, בנימין'ס גוטע פריינד. עס האט מיך אונטערגעטראגען פאר רחמנות אויף איהם, נעבעך. געוואלד צו וואס אזא מענש איז געקו־מען! אין דורך וועמען? דורך עפּיס א מין נפש, א עזותניק, משטיינס־געזאגט! איך קרעכץ, זיפץ אך־און־וועה, רעד און רעד,־ עס פוקעט זיך מיר דאס הארץ און מען זאל זיך חאטש אנרופען, ארויס מיט א ווארט, אלע שווייגען, פאר גרויס שרעק, מסתמא. איינער פונ'ם עולם, אמת, האט זיך שוין נישט געקענט איינהאלטען, נישט געקענט איבער־טראגען, אזוי האט עס איהם אנגענומען ביים הארץ. ארומקוקענדיג זיך גוט אין אלע זייטען און געזעהען, אז קיינער, חוץ אונזעריגע איז נישטא, האט ער זיך אנגעלאדען מיט גרויס גבורה. ער האט זיך אנגעבויגען און שטארק אין כעס, פלאם־פייער, אי־אי! מיר אין אויער אויסגעשאסען בסוד יענץ מיאוס הארב ווארט:

יענקויץ, ארוח אין דיין טאטענס טאטענס, טאטענס...!

יענע לייט ארום מיר האבען עס נישט געהערט, אדער זיך גע־מאכט נישט הערענדיג כלומרשט, נאר דער רוח האט זיי פאר שרעק שיעור נישט צוגענומען און זענען אין איין אימפעט, ווי די מייז אין די ווינקלעך, זיך צולאפען. — איך בין געבליבען, אוי־וועה, איינער אליין! איך שטעה, קוק, שאקעל־נאך מיט'ן קאפ און שים פאר הארצ־וועהטאג אוים מיט א ביטער געלעכטער! —

שם און יפת אין אַ וואַגאָן

שֵׁם און יֶפֶת אין אַ וַואגָאן.

עס לאָזט אַ קול גלופסק פון זיך הערען, אַ געשריי ביז דעם זיבעטען הימעל! נישט עס ברענט דאָרט, נישט גזלנים זענען זי בעפאַלען, חלילה! דאָס איז אַ קול, ווי געוועהנטליך, פון יודישע קינדער אויף דעם וואָגזאַל איהרען. יודעלעך לויפען העמדים־פענדום גאָר אָהן אַ נשמה, בעלאָדען מיט זעקלעך, מיט קלומקעס און פעקלעך, צווישען זיי טוּיטשען זיך, נישט טויט נישט לעבעדיג, ווייבער. פלאָנ־טענדיג זיך אין די בעבעלעס, מיט עופ'לעך אויף די הענד און מיט קליינע, וויינענדיגע קינדערלעך זיי ביי דער זייט. ס'איז אַ לויפעניש, אַ שרייעניש, אַ שטופעניש, אַ אָנטרעטעניש אויף פיס, אַ שטויסעניש אין רוקען, אין די זייטען, אַ קלעטערניש אויף אַלע פיער, אַ דראַפּען זיך אויף די גלייכע טרעפּלעך וואַגאָנעס פון דריטען קלאַס, איינשטע־לענדיג זיך דאָס לעבען, כדי צו פערחאַפּען דאָרט ערטער ביינצייטענס.

און איך, מענדעלי מוכר ספרים, בעלאָדען מיט חפצים, מיט אַלע מיינע כלים, גורט אָן מיינע לענדען און יאָג מיך און קניע מיך און בוק מיך און קלעטער אינאיינעם טאַקי מיט אחינו בני ישראל, מיינענדיג, מסתמא בעדאַרף עס אַזוי צו זיין — דאָס איז דאָך געווען מיין ערשטער אַרויספאָהר מיט דעם אייזענבאַהן. נאָך געווען אַ פריץ. אַ שטיקעל חידוש איז מיר יאָ אַפילו געווען — ווי קומט עס, אַז בשעת מיר, יודישע קינדער, יאָגען, איילען, ווי די צוטומעלטע, אַריינצוחאַפּען

זיך ראפטאם אין די וואגאנעס, מורא־האבענדיג, טאמער וועלען מיר, חס־ושלום, פערשפעטיגען, און קוקען בשעת מעשה אן די קאנדוקטערעס מיט גרויס דרך־ארץ, עפיס ווי מיט א געבעט: האט רחמנות און לאזט אונז פאהרען! — אט דערנסטמאל גראד שפאצירען זיך יענע פאסאזשירען פון די אומות העולם גאנץ רוהיג אהין־אהער פארבײ דעם צוג, פארלײ־גענדיג די הענד אהינטער, און ערשט נאכ׳ן דריטען קלונג נעהען ווי זיך אריין דוקא נעלאסען! י

איבערקומענדיג, מיט דעם אויבערשטענס הילף, דאס אריינפעקלען זיך אין וואגאן און טומלעניש, און שטופעניש, הויבט זיך אן א נײ קאפדרעהעניש, א זוכעניש ערטער דארט, א טייל דינט דאס מזל ווי און בעזעצען זיך באלד טאקי, און א טייל בלאנקען זיך, נעבעך, ארום, ווי די פארוואגעלטע, נישט צו געפינען פאר זיך א מקום מנוחה. א יודענע, א ברייטבייניגע, א לאנג־נעזיגע, מיט א טייל אויף שרייפ ע שטופט זיך אין טיר אריין, שטופענדיג פאראויס פעקלעך מיט בעבען כעס, און באלד ביים אריינשטופען זיך ־ערטיט פאלט זי דארויף אנידער, אויסציהענדיג זיך ווי גרויס זי איז, פאפעט, מאכט מיט די ווייטען, טאקי גאר ווי א נעפענטעטער אינדיק אויפ׳ן מארק, פאר פסח. ווי באלד מען בינדט איהם אב די פיסלעך. ארײנטראגענדיג איהם אין שטוב, ציהט ער זיך אויס ליגענדיג אויף דער ערד מיט אויכגעשפרייטע פליגעל, א פערריסען קעפיל און א אפען פיסקעל און פאכט מיט׳ן נעזעל, אומקוקענדיג זיך אין אלע זייטען. נאך דער דאזיגער יודענע ווידזט זיך נאך א יודענע מיט בעמנעוואנד און גאנצע פעקלעך שמאטעס, אום־דרעהענדיג דעם קאפ צו איהרע קינדער און שרייענדיג צו זיי אויף א קול: גיכער, גיכער! אט די יודענע האט מיר זיין ליבער נאמען בעשעהרט צו זיצען מיט איהר, מיט איהר מאן און איהרע קינדערלעך אין קוועטשעניש, און ענגשאפט, ארומגערינגעלט מיט קלומקעס, מיט בעבעבעס ווי מיט א מויער.

על ספסלי הוואגאן, אויף די בײנק פינ׳ם וואגאן, שם ישבנו וועגען מיר, יודען, געזעסען און טייבען ־יוויים האט זיך פון אי׳ג געגאסען, משונה ווילד איז מיר אויסגעקומען די נסיעה מיט דעם אײזענבאהן און אלסדינג, וואס פאר מיינע אויגען דארט, ס׳איז מיר ענג, עס קוועטשט א שרעק, און איך זיץ ווי א גולם, מורא־האבענדיג זיך א ריהר צוטאן, און שוויין, א מאל, אז איך פלעג פאהרען מיט מיין פערד און וועגעלע איבער דער וועלט, איז מיר דאס זיצען אינ־

געהויקערט צווישען די פעקלעך ספרים גאָר נישט שווער געווען, חלילה. ווער שמועסט שוויצען — דאָס איז געווען גאָר מחיה נפשות. ווער ס'איז געווען אונטערוועגענס, זומער אין די גרויסע היצען, תמוז, אַ שטייגער, ווען דער רבונו של עולם ציהט אַרוים די זון פון דער פיטערפאַס, עס ברענט, עס סמאַליעט און ער ליגט זיך צוליינגט אויפ'ן וואָגען מיט דעם פנים אַראָב, ווי איך, און שוויצט — אָט אַזעלכער ווייסט דעם טעם פון אַ גוטען שוויים אין זיין לעבען צו זאָגען. אַצינד אָבער איז גאָר נישט דאָס, נישט דער טעם פון שוויים, וואָס אַ מאָל. אויך דאָס זיצען צונויפגעקוועטשט איז פע, נעהמט-צו אַ שטיק געזונד. איך הויב-אָן צו קלערען, אַ קשיא אויף אַ מעשה, אפשר האָט מיר זיך, בעונותינו-הרבים, איבערגעביטען די יודישע נאַטור און נישט איך טויג, נישט איך בין ווערטה מעהר זוכה צו זיין צו די צוויי מתנות טובות — ווי קענען אין ענגשאַפט זיצען און שוויצען — מיט וועלכע השם-יתברך האָט געלייטזעליגט זיין פאָלק ישראל. נאָר דאָס בעגעהן זיך פון דעם קאָנדוקטאָר מיט די פּאַסאַזשירען, די אויפפיהרונג פון די פּאַסאַזשירען איינער מיט דעם צווייטען, און דאָס עגמת-נפש, וואָס איך האָב אַיינגענומען אין דער קורצער צייט, האָבען מיר געגעבען צו פערשטעהן, אַז די ענדערונג איז נישט חלילה, אין מיר זעלבסט, אין מיין נאַטור, וואָס דען? גאַנץ איינפאַך: דער אַרט פאָהרען האָט זיך אומגעביטען. מען קען נישט פערגלייכען דעם פאַרצייטיגען פאָהרען אין בוידען מיט היינטיגען פאָהרען אויף דעם באַהן. אַ מאָל אין בויד בין איך מיר געווען מיינער און דער ווילען איז געווען מיינער, בין מיר געווען אַ גאַנצער פריץ. האָט זיך געמאַכט אַ מאָל, עס ווערט ענג פון צופיעל אָנגעזעצטע פאַרשוינען, פים מיט פים ווערען צוזאַמענגעפלאָכטען, מיינע-דיינע — אַלץ איינס, און מען געפינט זיך אין דער קלעהם, אַיינגעפרעסט ווי הערינג אין אַ פאַס, איז דאָך די ברירה ביי אונז: וויל מען זיצט מען אין צרות, לאָזענדיג זיך פייניגען; אלא וויל מען עולם הזה אַביסעל קריכט מען אַראָב, ווער וועהרט אַייך? און מען געהט זיך צו פוס, די גאַנצע ערד איז פאַר אונז פריי. אָט די ברירה אַליין אַז איך קען טאָן וואָס איך וויל, לאָזט מיר נישט פיהלען אַזוי די יסורים, און נעהם זיי אָן פאַר ליעב. ניט אַזוי אָבער איז אויף דעם באַהן: דאָרטען בין איך נישט מיינער און מיין ווילען נישט מיינער; איך בין פערקויפט צו דעם מעשענעם קנעפעל, צום קאָנדוקטאָר, הייסט עס, מיט לייב-און-לעבען, מיט האַק-און-פאַק, איך פיהל מיך עפּים ווי אין

תּפיסה, נישט צו טהאָרען אַרויסרייסען זיך פּנים ענגעניש פריי אפילו אויף אַ רגע.

און דאָס איגענע טאָקי איז אויך מיט'ן שוויצען. עס איז נישט גלייך, אַז מען שוויצט מיט'ן גוטען ווילען צו אַז מען שוויצט, ווייל מען מוז שוויצען.

און נאָך אַ חילוק איז דאָ: דער וואָגען איז ווי אַ קליינע קאָלאָניע פון געצעהלטע מענשען, וואָס ווערען אין וועג צווישען זיך ווי איין געזינד. מען פאָהרט זיך פאַמעליך, פאַמעליך, נישט געאיילט — ויהי ערב ויהי בוקר, און עס ווערט אָווענד און עס ווערט מאָרגען — יום אחד איין טאָג, צוויי טאָג, דריי טאָג, א. א. וו. ס'איז דאָ גענוג צייט צו־קוקען זיך, צו בעטראַכטען אַלסדינג אויפ'ן וועג. דער הימעל איז ווי אַ בלויער פאָרהאַנג אויסגעשפּרייט איבער די קעפּ. פעלדער ווי שענע פאַנאָראַמעס פאַרנעהמען די אויגען מיט תבואות און קרייטעכצער אַלערליי. מאַכט זיך אַ מאָל, דער וואָגען קעהרט זיך איבער, מען פאַלט אַריין אין אַ קאַנאַווע, מילא איז אויך צו דערליידען. די ערד נעהמט־אויף ווי אַ געטרייע מאַמע איהרע קינדער צו זיך אין שוים אַריין. מען ליגט זיך אַזוי, אויסגלייכענדיג די ביינער אויף איהר, ביז מען שטעהט־אויף. אַקעגען־זשע אבער דער באַהן—ער איז ווי אַ פאָהרענדיגע פליהענדיגע גרויסע שטאָדט, מיט איהר טומעל און גערודער; מיט איהרע איינוואוינער פון פאַרשיידענע קלאַסען, און פאַרשיידענע גראַדען מיט זייער קנאה, שנאה, קאָנקורענץ און קריגעריי. מען פליהט, מען פאָהרט־אויס אַ וועלט, נישט רעכט אָנצוקוקען די שענע נאַטור, און נישט צו וויסען די ערטער, וואו מען איז פלינק דורכגעפאָהרען, מיט אַלסדינג וואָס דאָרט.

דער ממונה אויף די תקיעות האָט געמאַכט אַ תקיעה גדולה, אַ קלונג, הייסט עס, און דער צוג איז זיך אַוועק. אַלעמענס פּנים'ער האָבען זיך ווי אומגעביטען, געוואָרען פרעהליכער, אָבי פערהאַפּט, אָבי מען פאָהרט שוין. מען הויבט אָן איינער דעם צווייטען בעטראַכטען און אויספרעגען: פון וואַנען איז אַ יוד? וואוהין פאָהרט מען? מיט וואָס האַנדעלט מען? דאָס, יענץ, וכדומה, ווי דער שטייגער פון יודען איז. פרעמדע ווערען קרובים, ווייטע ווערען נאָהענט, און אונבעקאַנטע בעקאַנט. מען רופט איינער דעם צווייטען מיט'ן נאָמען, גלייך ווי מען זאָל זיך קענען פון פריהער. חיים עפענט זיין רענצעל, נעהמט אַרויס שנאַפּס, טרינקט אַליין און איז מכבד שמואלין; און שמואל נעהמט

אַריִם ברויט, ציבעלע ושאָר־ירקות און גיט חיים'ן, און ס'איז ליהודים, לעבעדיק־פרעהליך! שמעריל גיט איבער אַנשלען געלט, ער זאָל זיך מטריח זיין אָפּגעבען עס דעם מחותן זיינעם דאָרט אין זיין שטעדטיל, און ראובן שיקט דורך שמעונ'ען ברעף און רעכענונגען צו לוי דעם קרעמער אין חאַנדריקעווע, און דער גאַנצער וואַגאָן איז געוואָרן אַ מאַרק, אַ יריד, די קינדער ישראל מאַכען געשעפטען, זענען זיך עוסק איינער מיט דעם אַנדערען אין פּרנסה, אַלע ריידען, עס טהוט זיך און עס קאָכט זיך ווי אין אַ קעסעל. אויף מיר האָט אויך אָנגענומען דער חשק צום מסחר, און איך האָב געוואָלט איבערבינדען מיינע פּעקלעך ספרים, טאָמער וועל איך עפּעס לייזען; אָבער די פּעקלעך זענען געווען אַזוי פערלייגט מיט אַנדערע, אַז ס'איז געווען אונמעגליך זיי אַרויסצובעקומען. איך בין אָבגעגאָסען געוואָרען מיט שווייס שלעפּענדיק זיי — און גאָרנישט. שווער געווען צו בעקומען. בין איך אָבהענגיג, און איינע צרות, ווי־ס'איז געזעסען איפּ'ן שאַרף פונם ביינקעל, בעטראַכטענדיג די פּאַרשיינען, מיט וועלבע מיר איז אויסגעקומען צו זיצען צונויפגעשטיקט אינאיינעם.

אַקעגען מיר, זעה איך, אויף אַ גרויסער קישען, פון וועלכער עס פליהען פעדערען, זיצט בעטריבט אַ דאַרע יודענע, הויט און ביין, די נאָז אַ דינע, אויגען איינגעגראָבענע, ליפּען פאַרטריקענטע און דאָס פּנים בלייך, איסגעצויגען צוקנייטשט ווי אַ געבראָטענער עפּעל. זינט זי איז אַריין, האָט זי קיין בערוהטע מינוט נישט פון איהרע קינדער; זיי טומלען איר אָן אַ קאָפּ מיט זייערע פראַגעס, מיט זייערע קריג און מסירות איינער אויף דעם צווייטען. דריי קלענערע קינדער ביטען זיך אַלע ווילע מיט די ערטער, דער אַרויף, דער אַראָב, און קלאַפּען, שטעכען דערווייל איהר אין די זייטן, און וואו עס טרעפט זיך. אויף די הענד ביי איהר שלאָפט אַ זייגעדיק קינד, וועלכם האָט זיך גוט אָנגעשריען, אָנגעוויינט און איז איינגעשלאָפען. די טרערען שטעהען נאָך אויף זיינע בעקלעך, און וועלכע עס איז קיין טראָפּען בלוט נישטאָ און אָטהעמט זעהר שווער און שוואַך. ביי מיין זייט איז געזעסען דער מאַן פון דער פרוי, אַ הויכער, אַ דאַרער, אַ איינגעבויגענער יוד מיט אַ לאַנגער האָרבאַטער נאָז און אַ קליין בערדיל; און זיינע אויגען ליגט טריער און אויף זיינע ליפען שוועבט עפּיס ווי אַ ביטערער שמייכעל. אין דער רעכטער זייט פון דעם פאָטער זיצט זיין עלטערע טאָכטער, אַ מויד שוין אַ בוגרת, עפּיס אַ פערטראַכטע, אַ פערזומערטע און

ט פערקלאָגטע, און נאָך צוויי מיידלעך קלענערע פון איהר.

איך בין זיך מודה, וואָס פאַר גאָט דאָס פאַר ליטען, אַז תחילת האָב איך געהאַסט אין האַרצען מיינע שכנים, גלייך ווי זיי זאָלען עפּיס מיינס פערנעהמען, און ווי דער אמת איז, האָבען זיי מיך טאַקי נישט געלאָזט רוהען, און אין האַרצען האָב איך געשאָלטען מיין ביטערען מזל, וואָס האָט מיך אויפגעקאָמפּאַנירט מיט אזעלכע מאָדנע משונה'דיגע און דאַקוטשליווע נפשות. נאָר אַז איך האָב זיך צו זיי גוט צוגעקוקט און זיי בעטראַכט, איז אין מיין האַרץ געוואָרען אַ איבערקעהרעניש זיי צום גוטען, און האָב אָנגעפאַנגען פון זיי אַנדערש צו דיינקען. זייערע קליידער, משטיינס-געזאָגט, זייער געשטאַלט און זייערע פּנים'ער, וואָס זענען שוואַרץ ווי די ערד, האָבען גאַנץ בעשיינפערליך בעוויזען, אַז זיי זענען נעבעך אונגליקליכע, וואָס האָבען זיך אין לעבען גענוג אָנגעליטען, גענוג אויסגעשטאַנען, און דאָס האַרץ האָט מיר געריסען פאַר רחמנות אויף זיי. די ביטערע זיפצען יעדער מינוט פון דער מוטער, האָבען מיר געמאַכט אַ לאָך אין האַרצען, דאָס פליסען זיך פון דעם פאָטער מיט די עלטערע קינדער מיך נישט צו דריקען און ענג צו מאַכען, האָט מיך פאַר'ן האַרצען פערנומען, און מעהר פון איטליכען האָב איך מיטלייד געהאַט מיט דעם זייגענדיג קינד, וועלכער האָט גערדימעלט שוואַך, אָהן קרעפטען, אָהן בלוט אין די ליפּעלעך, אָהן אָטהעם אין זיין יונגע ברוסט, נאָכדעם ווי ער האָט זיך, נעבעך, אָנגעשריגען ביי דער מוטער אויף די הענד — דאָס אַלעם איז פאַר מיר גענוג געוועזן זיך פאָרצושטעלען דאָס שווערע, ביטערע לעבען פון דעם אונגליקליכען געזינד, עס האָט מיר זיך פאָרגעשטעלט אין מיין געדאַנק נאָך טויזענדער אזעלכע טרויעריגע, אונגליקליכע פאַמיליעס, וועלכע ליידען הונגער, רחקות, טראָגען דאָס בינטעל צרות שטיל אָנבייגענדיג דעם קאָפּ. און מיין האַרץ האָט ביטער געוויינט אויף זיי, נעבעך!...

ט.

אין ווי איך בין אַזוי פאַרטיפט אין מיינע אומעטיגע געדאַנקען, האָט זיך אַ יונגעלע צו־וויינט פאַר דער מוטער, געבעטען מיט הייסע טרערען עפּיס עסען. און די מוטער שטילט איהם איין מיט די ווערטער:

— „דער טאָג איז נאָך גרויס, יענקעלע! יעצט איז נישט די צייט צו עסען, וואַרט נאָך אַ ווײלע, וואַרט!

— שאַ! יענקעלע — האָט דער פאָטער אויך געזאָגט, פער־קרימענדיג זיך מיט אַ שמייכעלע אויף די ליפּען — שאַ, יענקעלע! ביסמאַרק האָט פערבאָטען צו עסען...

— איז דען אַייער יונגעל קראַנק, חלילה? — האָב איך געפרעגט דעם פאָטער מיט אַ טאָן פון רחמנות און ליעבשאַפט, שטאַרק חשק האָבענדיג מיט איהם אַריין אין אַ שמועס און וויסען, וואָס מיט איהם איז דער מעהר.

— חס־ושלום! ער איז געזונד און שטאַרק אויף אַלע גלידער, אַ בייכעל ביי איהם, נישט צו פאַרזינדיגען, פרימאָ! וואָלט איך נאָר געהאַט די וואָג גאָלד, וויפיעל זיין מעגענדיל איז מוכן ומזומן צופערדייען שפּייז צו יעדער צייט.

— און ווער־זשע איז דאָס אַייער ביסמאַרק, וואָס האָט פערבאָטען עסען אַזאַ געזונדען מענשען ווי אַייער זוהן? — טהו איך איהם אַ פרעג פערוואונדערט.

— סטייטש, ביסמארק'ן קענט איהר נישט? א חידוש!

— און וואס איז, אז איך קען איהם נישט? ער מוז זיין אודאי ביי איך א דאקטאר. ביי אונז אין גלופסק זענען דא אזעלכע דאקטוירים און פעלדשארעס ווי ער אויפ'ן טוץ, און ווען מען וועט נעהמען קוקען וואס זיי פערזאגען, קען מען זיך גיך אוועקפעקלען פון דער זינדיגער וועלט. ביי אונז איז דא דעם עולם'ס א גלייך ווערטעל: „פון דער עצה, וואס א דאקטאר וועט געבען, קען מען די יאהרען ניט אויסלעבען".

איך האב ארויסגערופען א געלעכטער ביי דעם פאטער און דעם הויזגעזינד זיינעם מיט מיין ווערטיל. מיר האט דאס שטארק הנאה געטאן און זייענדיג צופריעדען פון זיך אליין, האב איך אויך געשמיי־כעלט. איך האב געוואלט בעווייזען, וואס פאר א גוטער ווערטיל־זאגער איך בין, און דערצעהלען נאך מעשיות און המצאות פון אונזערע דאק־טוירים, רופאים, קאנאוואלעס, נאר דער קאנדוקטאר איז אנגעקומען פרעגען און איבערקוקען בילעטען, האט ער מיר איבערגעשלאגען מיינע רייד.

אז דער קאנדוקטאר איז ארוים בשלום פונ'ם וואגאן, און די פערבארגענע פאסאזשירען זענען, א דאנק דעם רבונו־של־עולם, איבער־געקומען דעם חיבוט־הקבר פונ'ם ליגען אונטער'ן באנק, האבען זיך אנגעהויבען אויפטורעמען קישענס; עס האבען זיך פונאנדערגערוקט פעקלעך, אויפגעשטעלט זעקלעך, און א מענשליכע געשטאלט איז פלוצלים אויפגעשטאנען תחיית המתים פון אונטער דער באנק, וואס מיר אקעגען. דער דאזיגער פארשוין איז געווען אנגעטאן גוואיש — אין אלטע פערלאטעטע הויזען, אין א פוילישע פויערשע סוויטע מיט מעשענע העקלעך, פערשפילעט ביזן האלז און אהן א היטעל. זיין געזיכט איז געווען ווייס ווי קאלך, די באקען איינגעפאלען, די וואנצעס פערדרעהט, אראבהענגענדיג פון ביידע זייטען מויל ווי מייזישע עקלעך. באלד ביים שטעלען זיך אויף די פיס האט ער זיך אויסגעגלייכט די ביינער, זיך אויסגעהוסט און אויסגעגענעצט ווי איינער שטעהט־אויף פונ'ם שלאף. מיינע שכנים, די גרויסע און די קליינע, האבען איהם פריינדליך אנגעקוקט, געגריסט איהם שאקלענדיג מיט די קעפ שטארק צופריעדען, און ער זיי אויך דאס גלייכען. איך שטעה און וואונדער זיך, הויב נישט אן צו פערשטעהן, ווי קומט אזעלכער צו א יודישער ארעמער פאמיליע, א יודישער, ווי מען זאגט, מיט דעם פולען מויל. פיעל סברות זענען מיר ארויף אויפ'ן זינען. און פון אלע איז ביי מיר

געבליבן, אַז ער, אַ פּנים, מוז דאָס זיין אָט דער ביסמאַרק, וואָס מיין שכן האָט פריהער איהם דערמאָנט; אָבער באַלד האָב איך אײַנגעזעהען, אַז לא היה! ס'איז אַ טעות. וואָרום די פרוי האָט אָנגערופען דעם פאַרשוין מיט אַ נאָמען און צו איהם גערעדט אין אַ מין שפּראַך, אויסגעמישט יודיש מיט פּויליש, אַזוי:

— וואָס שטעהסטו, פּאַניע פּרושענקאָשווינדשיטסקי? זעץ זיך דאָ אויף איצקעס אָרט און איציקעל וועט זיך צושפּאַרען אויפ'ן באַנק נעבען פאָטער.

— זאָרג נישט פאַר מיר, חייקע מיין נשמה, איך וועל נעמען מיין מייערן איצקען אויף די קניע, אָהן איהם איז איך געגוג ענג נעבען רב משה, דיין מאַן — האָט דער פאַרשוין מיט דעם נאָמען פון אײַן און צוואַנציג בוכשטאַבען איהר געענטפערט אויף אַ שפּראַך פון צוקאַלטשעטען פּויליש און הינקענדיגען דייטש צוזאַמען.

— האָסטו עפּיס גוט געשלאָפען אונטער'ן באַנק, פּאַניע יפת? — האָט רב משה געפרעגט דעם פאַרשוין מיט אַ ליעבליכען שמייכעל. — איך האָב דיר געגעבען אַ גוטע לעהרע, האָב איך דיר געגעבען, און דו ביסט זי מקיים גוט ווי געהעריג. אַז וואויל איז צו דיר דאָ אויף דער וועלט!... אויף דער ווייטערדיגער סטאַנציע וועל איך שוין די זכיה האָבען איבערצוזיצען מיך אונטער דער באַנק.

— מיך אויך, מיך אויך נעהם אויף די הענד, רב יפת! — האָט זיך געבעטען יענקעלע; איז אַרויף צו דעם פאַרשוין אויפ'ן שויס נעבען איציק'ן, און יענער האָט זיי ביידען ליבליך אַרומגענומען.

איך עפען מויל און אויערען און קוק פערגאַפט שווייגענדיגערהייט צו רב משה'ן פערלאַנגענדיק צו-וויסען אַ פּירוש, וואָס איז די מעשה? און וואָס עס זאָל עס בעטייטען אַזוינס?

רב משה האָט פאַרשטאַנען וואָס איך וויל, און געזאָגט צו מיר:

— דער דאָזיגער פאַרשוין, וועלכען איהר קוקט דאָ אָן, איז אַ געבאָרענער פּאַליאַק פון אַ קליין שטעדטעל ערגיץ אין וואַרשאַווער גובערניע.

— פאַרוואָס-זשע רופט איהר איהם יפת?

— וויל זיין לאַנגער נאָמען פּרושענקאָשווינדשיטסקי ברעכט מיר אויס די ציהן. אין צווייטענס, פּאַסט דער נאָמען יפת פאַר איהם און ער פּאַסט פאַר דעם נאָמען זעהר גוט מאַקי אין היינטיגע צייטען.

— מיט אייער ענטפער מאַכט איהר מיר אָן נאָך מעהר שאלות,

און דערהווייטערט די זאַך פון מיין פערשטאַנד, פונקט ווי די פאַרצייטיגע מפרשים, וואָס נאָך זייער פירוש צופערשטעהן געבען דעם ענין ווייס מען ערשט קיין אָנהייב נישט. איך בעט אייך, דערצעהלט מיר נאָר נישט צו־וואָרפען, פאַרקירצט און איבערגעהאַקט.

— איך בין, אייב איהר ווילט וויסען, משה דער שניידער. דער שטייגער פון אַ שניידער, פאַרשטעהט איהר, איז, אַז מיט דער נאָדעל מאַכט ער פון צושניטענע געהאַקטע שטיקער אַ גאַנצען בגד, און אַז ער דערציילט עפּיס, צו־וואַרפט ער מיט דער צונג זיינע רייד, צו־מרענט און לאַטעט אַ וואָרט אויף אַ וואָרט. דאָך, וועל איך אייך צו־ליעב טאָן און זיך סטאַרען ווי ווייט מעגליך דערצעהלען כסדר ווי איהר פערלאַנגט. דערווייל בעדאַרף מען פונדעסטוועגען זיין אַ מענטש מיט דרך־ארץ — נאַט אייך אָב „שלום־עליכם!“ מה שמכם, רב איד?

משה דער שניידער איז פון נאטור איינער פון די פרעהליכע קבצנים, וואס גיט ביי יודען, וואס דער דלות ווירקט נישט אויף וייער געמיטה, צו מאכען זיי אונמוטהיג, מרה-שחורה'דיג, צו קלאגען אויף וייער ביטער מזל און אויף דער פיהרונג פון דער וועלט. ביי זיי איז עס גאנץ נאטירליך, אז אזוי קומט זיי אויף דער וועלט, אזוי איז שוין זיי בעשעהרט צו לעבען אין צרות, אין דלות און דחקות, און זיי טהארען אפילו זיך נישט בעקלאגען און זינדיגען צו פערלאנגען א בעסער לעבען, אפילו נאר פארצושטעלען זיך עפים א פערגעניגען, א שטיקעל עולם הזה. די אלע פערגעניגענס אין דער וועלט איז נישט פאר זיי, קבצנים, בעשאפען געווארען, נאר פאר יענע גליקליכע, די אויבערשטע פונים שטויסעל, וועלכע — ווי זאגט מען? — זענען אין א הייבעלע געבארען געווארען. טרעפט זיי א אונגליק, א צרה, איז עט, פערבייסט מען מיט די ליפען און שא! צו יעדער חוואליע אין דעם גרויסען ים צרות פון דער פינסטערער וועלט בויגען זיי אן גלייכגילטיג דעם קאפ, און דערצעהלען זיי אמאל זייערע צרות און לייד, פארזיסען זיי עס מים א המצאה'לע, מיט א שמייכעלע, אוז לאכען בשעת מעשה פון זיך אליין.

— ווי איך זעה — האט רבי משה געזאגט — ווילט איהר דאך, א פנים, מיט מיר קיין שידוך נישט טאן, דעריבער איז נישט אזוי נויטיג אנהויבען אויסצורעכענען דעם יחום מיינעם פון מיין טאטען

און זיידען ביז אברהם אָבינו, און איבערצעהלען אייך אַלע מעשיות, וואָס מיט מיר האָט זיך פּאַסירט אין מיין לעבען בּאַריכות מיט אַלע פּיצעלע. עס וועט געננג זיין, אַז מיין איצטיקע געשיכטע, וואָס דער אינהאַלט, דער תּמצית אָהערער איז אַ גאַנץ אַלטע, און גייהט איבער בּירושה צו יעקב׳ס קינדער פון דור צו דור — אויב אָט די געשיכטע מיינע וועט זיין געגעבּט שבּת־שטעך אָהן פּוצונג, אָהן בּאַזאַץ. און אויב אַזוי, ושריות שותא, הויב איך אָן, הייסט עס, צו שפּרעכען:

— איך בּין אַ ליטוואַק, זאָלט איהר עס אייך וויסען. יונגערהייט האָבּ איך איבּערגעוואַנדערט אין פרייסען, וואו איך האָבּ געלעבט פון שניידעריי, איך מיט חיה מיין ווייב די ליטוואַטשקע און מיט די קינדער, וועלכע איהר זעהט דאָ פאַר אייך. כּל־זמן איך מיט מיין הויז־געזינד זענען מיר געווען „יודען“, האָבּ איך מיר געאַרבייט רוהיג און געהאַט דאָס שטיקעל ברויט. אמת, דער נאָמען „יוד“ האָט מיר קיין גרויס כבוד נישט פערשאַפט, און קיין איבעריגע מענשען־רעכט אויך נישט, מיט קיין גראַפען און פירשטען אויף איין שטופּע זענען מיר נישט געשטאַנען, אָבער פאַר קיין פערברעכען, פאַר אַ שווערע זינד האָט מען אונז דעם נאָמען יוד אויך נישט געהאַלטען. מען האָט זיך אויף מיר נישט אומגעקוקט, געלאָזט לעבען, פריי עטהמען, משטיינס־געזאָגט.

— וואָס הייסט! — מאַך איך פערוואונדערט — און היינט זייט איהר דען קיין „יוד“ נישט מעהר.

— היינט אַוודאי בּין איך שוין נישט מעהר קיין „יוד“, און איבערהויפּט איז היינט גאָר קיין „יודען“ נישטאָ אויף דער וועלט — ענטפערט מיר רב משה חיים מיט אַ געלעכטער — ווי איך זעה ווייסט איהר, אַ פּנים, אין וואָס פאַר אַ צייט מיר לעבען היינט.

— וואָס הייסט איך ווייס נישט? אָט איז דאָס לוח׳ל, וואָס איך אַליין מיט מיין השתּדלות האָבּ איהם געלאָזט אָבּדרוקען. נאָכ[illegible]ן היינט איז מיטוואָך, פּרשת קורח, פינף טויזענד זעקס הונדערט פערציג יאָהר זינט די וועלט איז בּעשאַפען געוואָרען, האָבּ איך איהם געענטפערט בּנשימה אַחת, אַרויסנעהמענדיג בּיי מיר פונ׳ם בּוזעם איינע פון די קליינע לוחות, וועלכע איך פלעג אַלע יאָהר דרוקען, הייב איהם אויף הויך סאַמע רב משה׳ן אונטער דער נאָז, מיט דער כּונה אַגב טאַקי, זאָלען אַלע וויסען, אַז בּיי מיר איז דאָ צו קויפען לוח׳לעך אויף היינטיגם יאָהר.

— און בּיי די דייטשען איז אָבער נישט אַזוי — זאָגט רב משה רוהיג, גאַנץ געלאַסען — די דייטשען, וועלכע קלערען שטענדיג אויס

נייעסען, האָבען אומגעדרעהט דעם חייזער אויף דעם ציפערבלאַט פון דער וועלט-געשיכטע מיט טויזענדער יאָהרען אַ הינטער און לויט זיי קומט אויס, אַז מיר לעבען היינט אין די צייטען פון דעם מבול. אַ יורען רופען זיי היינט „שם", און נישט קיין יודען „יפת", איז „שם" און „יפת" אויפגעשטאַנען תחית המתים, זענען מיט זיי אויפגעשטאַנען די אַלע אַלטע מנהגים פון זייער צייט פאַרן מבול — ומלאָה האָרץ חמס, און די ערד איז איבערפילט מיט סקאַנדאַלען און רויבעריי. די נישט שם'ס קינדער — „אַנטיסעמיטען", הייסט עס אויף גויאיש — יאָגען און פלאָגען שם'ס קינדער פאַר אויסגעטראַכטע זינד, און איבערהויפט פאַר וואָס זיי ווילען אויך עסען און טרינקען מיט אַלע מענשען צוגלייך. און אַנדערע רעכענען שם'ען אויך פאַר אַ זינד, וואָס ער האָט קינדער, קינדעלט, הייסט עס, ווי מענשען. תחילת האָט מען די דאָזיגע „צוריק-קריכערס" געהאַלטען פאַר משוגעים, און פון זיי אומעטום שטאַרק געלאַכט. נאָר אַז זיי זענען נעבער ביי זיך נישט אַראָבגעפאַלען און פלעגען פראַווען זייער משוגעת וואו און ווען זיי האָבען נאָר אַ געלעגענהייט געהאַט: אין פאַרלאַמענט, אין קירכע, אין שענק און אין באָד און אויך ביסלעכווייז, ביסלעכווייז זענען צו דער באַנדע משוגעים צוגעשטאַנען נאָך נייע משוגעים, איז דער שגעון שוין אַריין אין דער מאָדע ביים פאָלק און זיינע מנהיגים. מען האָט אָנגעהויבען ווייערע פלוידערייען אַרומטראָגען אויף טעלערלעך, און עס האָט געמאַכט אַ ווירקונג אויף אַלעמען. די רייכע, די מנהיגים, די דעה-זאָגער האָבען זיך אָנגעחאַפּט דאַרינען ווי אָן אַ אבן-טוב, און דער בלינדער פעבעל נאָך זיי איז אַרויס מיט קולות, מיט קללות: „אָט פון וואַנען עס שטינקט דער העכט! פון וואַנען דאָס פאָלק איז אַזוי פעראָרעמט! שם'ס קינדער, יודעלעך הייסט עס, זיי זויגען עס אויס דאָס בלוט!"

ם, האָט זיך עס אָנגעהויבען צרות אויפ'ן פוד, וואָס אַ טאָג ווייטער אַלץ מעהר און מעהר, ביז דער גרויסער פריץ, מיט דעם נאָמען „ביסמאַרק" איז געוואָרען שטאַרק אָנגעדרודעלט און האָט גוזר געווען, אַז שם'ס קינדער, נישט קיין געבאָרענע דייטשען, זאָלען אַרויס פונ'ם לאַנד און מוחל זיין זיך ווייטער רוקען!

אָט אַזוי זענען טויזענדער פאַמיליעס געבליבען אָהן ברויט, אָהן אַ היים. און מיר האָבען זיך צוזייט, און צושפרייט איבער דער וועלט, ווי די בלודנע שאָף — און מיין יענקעלי! -- לאָזט אויס דער

שניידער מיט אַ ביטער שמייכעלע — אַט דער יענקעלי איז אַ גרויסער עזות־פנים, וויל נישט מקיים זיין, וואָס די מנהיגי הדור, די גרויסע פיהרער פון היינטיקע צייטען, האָבען גוזר געווען. ער איז הונגעריג. שרייט ער עסען! ער האָט אַ מעגענדיל, וויל ער עס אָנפילען... אַ, דו, יונגאַטש איינער!

— און איהר קומט אַצינד פון דייטשלאַנד? — האָב איך איהם געפרעגט, און דאָס הארץ גייט מיר פשוט אויס פאַר גרויס רחמנות אויף איהם מיט זיינע קינדער, נעבעך.

— שוין ניין חדשים דאַרינען זינט מיר האָבען דייטשלאַנד פערלאָזען, אַזוי פיעל צייט וויפיעל דאָס מיזיניקעל מיינס איז אַלט — האָט רב משה געענטפערט, וויזענדיג מיר דערביי מיט אַ פינגער אויף דעם קינד, וואָס שלאָפט ביי דער מוטער אויף די הענד — אין דער צייט, ווען די פאָליציי, ווי די מלאכי־חבלה, איז געקומען צו מיר מיט דעם אָנזאָג: לך לך מבּיתך, מאַרצך — אַרויס פון דיין היים און פונלאַנד! דענסטמאָל איז חיה, מיין ווייב, געלעגען אין קימפעט אַט מיט דעם קליינעם לייזערקען, זאָל געזונד זיין. זיי זאָגען מיר: לך לך, און איך בין מיין זייט זאָג מזל־טוב, מיין ווייב האָט למזל אַ יונגעל געהאַט! דאָס מזל־טוב איז ביי זיי עפּיס נישט אַזוי אָנגעלייגט. בעט איך זיי, חלש פאַר זיי: געוואַלד מיין ווייב איז, נעבעך, קראַנק, דאָס קינד קוים וואָס עס זיפּעט. געוואַלד האָט רחמנות, און וואַרט מיט מיין אַרויסשיקען אַפּאָר מאָנאַט ביז מיין פרוי וועט אַ ביסעל צו־זיך קומען און וואַרעמער ווערען אויך אַביסעל אין־דרויסען.

די פאָליציי האָט מיר אָבער געגעבען צו פערשטעהן בעשיינפערליך מיט ווילדע בעווייזען: מיט שטאַרקע הענד און שווערע שטעקענס, אַז די מצוה פון אַרויסטרייבען יודען איז איינע פון די גרעסטע, און זי איז דוחה פיקוח נפש. יודען, אפילו נאַקעטע, באָרוועסע, אין ווינטער, קראַנקע און שוואַכע, נוטה־למות׳דיגע זענען נישט פטור פון דער מצוה, וואָס די צייט ברייגנט אויף זיי אַרויס.

און זעהענדיג גוט, אַז תפלות און בקשות העלפען נישט אַקעגען אַ בפירוש׳דיגען דין, האָב איך גענומען מיין שטעקען מיט דער טאָרבע, מיינע נאַקעטע, באָרוועסע, שוואַכע ווייב און קינדער, האָב אַ קיש געטאָן די מזוזה און בין אַרויס אין אַ גרויסען פראָסט און אַ טיעפען שניי פון דער שטאָדט, וואָס איך האָב אין

איהר געוואוינט פֿון מיין יוגענד ביז צו דער עלטער. די פּאָליציי, אמת, בעגלייט אונז מיט גרויס כבוד און היט אונז, מיר זאָלען, חס־ושלום, נישט פערבלאָנדזשען... סוף־כל־סוף וועגען מיר דאָך פֿאָרט יודען, עפּיס אַ קאַטאָוועס, בני־מלכים, אַברהמ׳ס אייניקלעך!...

4.

רב משה החייט האט אביסעל אבגערוהט און אנגעהויבען מיט א גיפטיגען שמייכעל, ווייטער צודערצעהלען:

ויסעי בני משה, אז אזוי האבען די קינדער פון רבי משה דעם שניידער געטאן וואנדערן פון לאנד צו לאנד און הונדערט זיעבען און צוואנציג מדינות! אונזערע קליידער האבען זיך אינגאנצען ארומגעריסען, אונזערע שיך צופוילט געווארען. מיר זענען געבליבען מוטער-נאקעט. אין קעשענע ליידיג. נישטא א פרוטה ביי דער נשמה! און אונזער האפנונג איז געווען פריהער אויף גאט, דערנאך אויף זיינע יודעלעך, זאלען געזונד זיין, זיי זאלען אויף אונז רחמנות האבען, אזוי, אז איך זאל ווייטער קענען פארדינען מיין ברויט בכבוד, נישט קבצנען, זיך ארומשלעפען. אבער יודען האבען גענוג גוטע בעטער — קבצנים, הייסט עס, פון אלע זייטען: די קומען פון מאראקא, יענע פון פרס ומדי; יעדער מיט זיין יחוס-בריעף, מיט א דיפלאם אויף בעטלען, די בעלי-הבתים קענען אבער א לעבעדיגען זאק נישט אנשטאפען, זיי האבען ארום זיך גענוג אייגענע ארעמע לייט, וועלכע זענען בילכער על פי דין און על פי יושר... זיי זענען דאך פארט אייגענע... קורץ, איך בין גענוג אויסגעשטאנען, האב זיך גענוג ארומגעשלעפט, גענוג ארומגעוואנדערעט מיט מיין הויז-געזינד. אויסצוזוכען א ארט, א היים, איך זאל זיך קענען בעזעצען און אויסרוהען מיינע צובראכענע ביינער —

אָבער אומזיסט די מיה, איך האָב דאָס אין ערגעץ נישט געפונען. יעצט קום איך פון גאַליציע.

װי מיט נאָדלען האָט ער מיר מײן לײב געשטאָכען מיט זײן ערצעהלונג. פאַר גרױס האַרץ=קלעמעניש האָב איך אַראָפּגעלאָזען דעם קאָפּ צו דער ערד און געשװיגען. און װי איך זיץ מיר דאָ אַזױ פערװאָרגט, בעטראַכטענדיק די ביטערע לאַגע, די פּײן און אָרעמקײט פון מײן פאָלק, האָט זיך לײזערקע מיט אַמאָל אױפגעכאַפּט פון שלאָף און זיך צושריען, צו=װײנט אױף אַ קול. ער װײנט און דאָס האַרץ מײנס װײנט אין מיר אינאײנעם מיט איהם. אין זײן געװײן האָט זיך מיר געהערט אַ קלאַגע — אױ, װעה=געשריען! אױף זײן פינסטער מזל, אױף דער ביטערער נױט, װאָס נאָר אױף צרות איז ער געבאָרען געװאָרען. װי נאָר ער איז אַרױס אױף דער װײטער װעלט האָט איהם בעגעגענט די ביטערע נױט, און איז שױן פערמישפּט געװען נע=ונד צו זײן. עס האָט מיר זיך געהערט װי ער שיקט אַ פלוך אױף דער װעלט מיט איהר פיהרונג, װאָס קוים האָט ער זײנע אױגעלעך געעפנט, האָט זי איהם שױן פערביטערט דאָס לעבען, נישט לאָזענדיג איהם אַ חײ שעה, רוהיג ליגען האַטש עטלעכע טעג בײ דער מוטער, אַזױנס, װאָס מען לאָזט עס צו אַפילו בהמות! די מוטער מאַטערט זיך איהם אײנשטילען, זי גלעט איהם, זי װיגט איהם אין איהרע דאַרע הענד און זאָגט איהם צו גליקען אױף שפּעטער — ראָזשינקעס מיט מאַנדלען; אָבער לײזערקע װיל גאָר נישט הערען: ער שרײט און קלאָגט, װי ער קומט צו איהר מיט טענות: צו=װאָס האָסט=דו, מאַמע, מיך געבױרען אױף אַזױנע גרױסע צרות? אױף אָפּצופּטר׳ן מײנע יאָהרען מיט גוטע האָפנונגען און הבטחות אױף שפּעטער, אױף בעסערע צײטען?

אױך דער פאָטער נעמט איהם אײן מיט גוטע רײד, שפּאַסענדיק דערבײ: „נעהם לײזערקע — זאָגט ער — נעהם דאָס פינגערל אין מױל אַרײן, זײ, עס און שװײג! שאַ, לײזערקע, אַ יודיש קינד טהאָר נישט קלאָגען יך, טהאָר נישט שרײען, אַפילו װען דער בױך איז איהם לײדיק, די צונג פערטריקענט, די ליפּען פערשװאַכט, און אַלע גלידער טוהען איהם װעה, שאַ, װאָרום אַט קומט אַ װילדער בער און װעט דיך אױפּעסען, אַט קומט דער שװאַרצער, דער קױמענקערער װעט דיך נעהמען אין טאָרבע — שװײג=זשע, שװײג, לײזערקע!“

אָבער לײזערקע, אָט דאָס קלײנע יודעלע, װײנט נאָך שטאַרקער

אויף זיין בײַ־קולכען, דריגעט מיט די הענטלעך, מיט די פיטלעך, גלייך ווי ער פּראָטעסטירט געגען זיין פאָטער מיט די ווערטער: „דו קבצן איינער, דו שלעפּער, דו טעלער־לעקער! וואָרום האָסטו געבראַכט אויף דער פינסטערער וועלט אַזאַ אומגליקליך בעשעפעניש ווי איך, וואָס די צרות מיינע זענען אַזוי פיעל וויפיעל שטונדען איך בין אַלט, און וויפיעל האָר איך האָב אין קאָפּ, אָבער אַזוי פיעל הייזער האָסט מיך שוין אויסגעשלעפּט".

רב משה רעדט אין ליזערקעס שרייען, ענטפערנדיק איהם אויפן קול; די מוטער זיפצט, די מיידלעך טרויערן און מיר איז ביטער — ביטער אויפן הארצען: אַזוי לאַנג אַזוי ברייט ביז דער פּאָליאַק האָט גענומען דאָס קינד צו זיך אויף די הענד, עס געגלעט, געהאַלוט — און ליזערקע האָט זיך בערוהיגט. וואָס מעהר איך בין אַריין אין דער ביטערער לאַגע פונם דאָזיגען אומגליקליכען געזינד, אַלץ מעהר בין איך נייגעריג געווען צו וויסען די ענדע פונים שניידערס ערצעהלונג: און איך האָב איהם געפרעגט:

— זאָגט מיר, איך בעט אייך, ווער איז דאָס אָט־אָ דער פּאָליאַק? און וואָס פאַר אַ מחותן זייט איהר מיט איהם?

— אָט דער פּאָליאַק, ער איז מיינער אַ תלמיד, נישט אין דער אַרבעט, איך בין דאָך אַ שניידער, און ער איז גאָר אַ שוסטער. נאָר וואָס דען, ער איז מיינער אַ תלמיד אין דעם „יודישקייט". וואַרט, זייט מוחל, אַ ווײַלע! — זאָגט ער מיר, זעהענדיג, אַז זיינע רייד האָבען מיך געוואונדערט — האַפּט נאָר נישט, וועל איך אייך, מיט דער איבערשטענס הילף אַלעס קלאָר מאַכען.

איך און ער, דער פּאָליאַק, הייסט עס, האָבען מיר פיעל יאָהר געוואוינט צוזאַמען אין איין שטאָדט, אין דייטשלאַנד. מיר האָבען זיך יעדערער געאַרבעט זיין מלאכה, און געלעבט פריידליך; אין אַ יום־טוב פלעגען מיר זיך צונויפקומען אין שיינק און טרינקען. אינאיינעם אַ גלאָז ביער מיט פערגעניגען, שמועסען וועגען אונזערע אייגענע זאַכען און אויך פון צעכאָווע (יוניאָן) אינטערעסען, דאָס יעניץ וכדומה. אין אַ נויט פלעגען מיר איינער דעם צווייטען אויסהעלפען, אונטערשטיצען, ווי ברידער. אמת, מיר פלעגען אַמאָל אויך דיסקוטירען וועגען רעליגיאָן, ער לויבט זיין רעליגיע, און איך, נאַטירליך, לויב מיינע, ער ברייגנט בעווייזען פון זייערע ביכער, און איך, להבדיל, פון אונזערע ספרים; ער נעהמט זיך אָן דעם ח״ים קריווע, איז

ברוגז, פאַר וואָס איך עס נישט קיין חזיר. לויבענדיג איהם אין טאָג אַריין. חזיר, זאָגט ער, איז זעהר גוט — און איך שפּיי זיעבען מאָל אוים, מאַכענדיג דערביי: פּע! אַזאַ מיאוס בעשעפעניש, אַ חזיר בלייבט אַ חזיר.

אָט אַזוי פלעגען מיר זיך גוט אָנשרייען, אַז עס פלעגט אונז טרוקען ווערען אין די העלזער. „אַיי שיינקער! צוויי ביער!" — דערמיט האָט זיך געוועהנטליך געענדיגט אונזער ויכוח. מיר פלעגען מאַכען אַ פשרה און בלייבען ווייטער גוטע פריינד. ער פלעגט מיר נאָכגעבען וועגען צימעס, וועגען יודישע געפילטע פיש, אַז זיי זענען זעהר געשמאַק, מחיה, אויך יודישע פרויען זענען זעהר גוט, און בפירוש אַרויסזאָגען, אַז פון זיינטוועגען אַרט איהם נישט, יודען זאָלען אויך האָבען יענע וועלט; און איך פון מיין זייט האָב איהם אויך עטוואָס נאָכגעגעבען, מתיר געמאַכט פאַר „זיי" דעם חזיר, זיי מעגען. און האָב פאַר די פרומע קריסטען געגעבען אַ אָבטיילונג אין גן־עדן התחתון. ס'איז געגאַנגען אַזוי וויט, אַז איך האָב ביי מיר געפּועלט צו־צולאָזען זיי אַפילו עולם הזה, די וועלט אויך, אַבי זיי זאָלען נאָר אונז אויך לאָזען עטוואָס געניסען מיט זיי. — קורץ, ווייטער ביער! ער צלם'ט זיך און טרינקט, איך מאַך אַ ברכה „שהכל" און טרינק. צו־ווינשענדיג איינער דעם צווייטען אַל־דאָס־גוטס. אט אַזוי איז עס געווען דער שטייגער אונזערער אַ לאַנגע צייט.

אָבער ווי די צייט האָט זיך אומגעביטען אויף די צייטען פון מבול, האָט זיך די מענשליכע נאַטור אויך איבערגעביטען. מענשען זענען געוואָרען עפּיס משונה ווילד, איינער צום אַנדערען שלעכט. נאָהענטע זענען איינער פונ'ם צווייטען געוואָרען וויט, עפּיס אַ בייזע מהומה איז געקומען אויף דער וועלט. איך גיב אַ קוק — אַהאַ, מיין חבר האָט זיך אויך אומגעביטען! גאָר נישט דער, וואָס פריהער. בעגעגען איך איהם אין גאַס, גריסט ער מיך נישט מעהר, און אַז איך גריס איהם, ענטפערט ער מיר נישט; אין שיינק זיצט ער אין איין ווינקעל און טרינקט פאַר זיך, און איך אין דעם צווייטען טרינק פאַר זיך.

איינמאָל בין איך אָנגעקומען אין שיינק, און זעה, ווי ער, דער פּאָליאַק מיינער, זיצט מיט אַ גאַנצע חבריא — טרינקען און שימפּפען יודען הויך אויף אַ קול, מיר אייף להכעים. איך האָב געהערט און זיך געמאַכט נישט וויסענדיג, ווי נישט מיך מיינט מען. אַז זיי

האָבען געזעהן, איך שווייג און מאַך מיר נישט פון זייערע שימפּפ־ווערטער, גלייך ווי הינט זאָלען בילען, ווענן זיי נאָך בייזער געוואָרען, האָבען געפּעפּנט אַ מויל און טאַקי אויף מיר אַליין, און מיך אָבגעשיט מיט זידלעריי, אַזוי ווי יענע לייט קענען. זינגענדיג שענד־ליבע ליעדעלעך זענען זיי צו מיר צוגעקומען, און מיט אַ ווילד געשריי פון שכורים האָבען זיי געליאַרעמט: „אַרויס פון דאַנען, דו פערפלוכטער יודע!" אויף זייער געשריי איז געקומען דער שיינקער, און האָט מיך אויפ'ן עדעלען אַרט מיט גוטעטשקע ריידעלעך און אַ זום־זויערע מינעלע, מחילה, אַרויסגעטריבען, און איך בין אַרויס שטאַרק צוקאָכט.

דאָס דאָזיגע שלעכטע בעגעגעניש האָט ווי דאָס פליגעלע מיטוס'ן, אַ לאַנגע צייט מיר געפּיקט דעם מוח, איך האָב עס נישט געקענט פאַרגעסען, און אַלץ גע'טענה'ט צו גאָט: „רבונו־של־עולם! דו, וואָס אתה בחרתנו מכל העמים, דו האָסט אינז אויסדערוועהלט פון אַלע פעלקער, האָסט אונז ליעב, און קוועלסט גאָר אָן פון אונז, פאַר וואָס זאָל איך מיט דיין גאַנץ פאָלק ישראל קומען צו שמאַך, צו אַזאַ שפּאָט און שאַנד? אויב דער שטייגער דיינער איז אַזוי צו טאָן איטליבען, וועמען דו ליעבסט, וואָלט געווען פאַר אונז אַ סך גלייכער, פיעל בעסער, אַז דו זאָלסט געווען אונז נישט ליעב האָבען און אינז נישט אויסדערוועהלען פון אַלע אומות. די טרייסטונג אַז דו צאָהלסט דאָס פערדינסט פון די עלטערן צו זייערע קינדער, צו אייניקלעך און אוראייניקלעך, איז אַ קנאַפּע נחמה, וואָרום וואָס קומט אַרויס מיר, משה דעם שניידער, דעם זוהן פון דיין דינסט רוואָסיע, וואָס לעבט אויף דער ערד וועניג, און שטעהט אוים געגוג, זעהר פיעל פון יעדען אויסוואורף, פון יעדען כלב, — אַז דו וועסט זיך העט־העט, ווען עס איז דערמאָנען, בעניטיגען פאַר מיין צער, פאַר יסורים און געבראָטענע לייד מיינע קינדס־קינדס־קינדס קינדער. און ווירע פאַרקעהרט, פאַר וואָס זאָלען די קינדער פון די היינטיגע רויבער, בעדאַרפען, נעבעך, אָבקומען פאַר די זינד פון זייערע שולדיגע עלטערן? בעסער, דאַכט זיך, באַלד טאַקי אויפ'ן אָרט אַ משפּט, אַ ראַספּלאַטקע און אַ ענד!".

אָמנם חטאתי, אָט אַזוי פלעג איך שטענדיג טראַכטען און האָב זיך אַליין געשראָקען פאַר אַזעלכע מיני געדאַנקען, וואָס זענען אַ זינד, און נאָר דער יצר־הרע האָט געקענט מיר אַזעלכס אַקעגען

גאָט אײַנגעבן. די אַלע מיה מײַנע, נישט צו טראַכטן אָזעלכע בײזע געדאַנקען, האָט מיר נישט געהאָלפן, וואָרום זײ פּלאָגן מיר, נישט ווילענדיק, קריכן אַלײן אין קאָפּ אַרײַן.

אײנמאָל בין איך שטאַרק פּאַראומערט געגאַנגען אין גאַס, די צײַט איז מיר געווען דענסטמאָל זעהר אַ שלעכטע, די פּרנסה שטאַרק געפאַלען, נישטאָ קײן שטאָך אַרבײַט, ביטער און פינסטער! איך בין געווען בײַ מיר מיאוס אַראָבגעפאַלען. קומט מיר גראָד אָן אַקעגן דער געוועזענער חבר מײַנער, די נאָז פאַררײַסן, גלעט זיך מיט ברײטקײט די וואָנסעס, קוקנדיג אויף מיר מיט שפּאָט. געה איך צו איהם צו, עפּיס פלוצלים, ווי דער רוח וואָלט מיך אָנגעטראָגן, און גרים איהם מיט אַ צובראָכן געמיט.

— מען קען אַ גאַס הײַנט נישט דורכגעהן אָט פון די טײוואָלים, פון די אָנשיקעניש — צופײַזערט זיך רב „יפת“ מײַנער, אַ שטאָך געבענדיג מיך מיט מײַן פאָלק.

— פּאַניע פּרושענקעווישטשיזשיטסקי! — רוף איך מיך אָן מיט געבעט — וואָס פאַר אַ זינד האָב איך אַזוינס בעגאַנגען, וואָס דו ווײַכסט מיך אויס?

— ווער איז דאָס?! האָט ער אַ געשרײ געטאָן מיט ברײטקײט, אַוועקקעהרענדיק פון מיר דעם קאָפּ.

פון דעם קורצען ענטפער זײַנעם האָב איך אַרויסגעזעהן, ווי ווײַט די שנאה איז איהם אײַנגעוואָרצלט טיף אין האַרץ, אַז ער קען זאָגען מיר, דעם בעסטען גוטען פרײַנד זײַנעם פריהער: ווער ביסט-דו? איך קען דיך נישט. פונדעסטוועגען פרוו איך נאָך אַמאָל איהם זאָגען:

— וואָס הײסט, ווער בין איך? דו קענסט מיך נישט?! מיך? דײַן אַמאָליגן גוטען פרײַנד, וואָס יאָהרען לאַנג זענען מיר געווען בעקאַנט! איך פרעג דיך נאָך אַמאָל, מיט וואָס האָב איך, מיך אַזוי פערזינדיגט? פאַר וואָס, האַ, קומט עס מיר אַזוינס?

— פאַר וועלכע זינד, פרעגט ער: וועניג זינדיג איז דען דײַן פאָלק? הײבער זײט איהר, בלוטזויגערס, עקספּלואַטאַטערס...

— וועמען האָב איך גערויבט? וועמען האָב איך בעגזל׳ט? — פאַל איך איהם אַרײַן אין די רייד — זאָג, זאָג, אדרבה! דו אַלײן ווײסט זעהר גוט מײַנע עשירות. און אַז דו וועסט מיך אויסטרײס׳לען, וואָס וועסטו בײַ מיר געפינען? דאָס גאַנצע בעל-הבתישקײט מײַנע, מיטײנס געזאָגט, איז: אַ אַלט בעט, אַ צובראָכענער טיש, און

בענקלעך, וואָס האַלטען זיך מיט נסים. דו ווייסט דאָך יאָ ווי אין דחקות איך לעב, אַ טעפעל קאַרטאָפּעל, וואָס מיין חיה זאָל לעבען, זי מיט איהר כבוד, קאָכט אָב, דאָס איז, משטיינס-געזאָגט, אונזער שטענדי'גע שפייז. אָט דאָס אינגאַנצען האָב איך פאַר מיין שווערער און ביטערער אַרבייט, אָט דאָס איז דער שכר פאַר מיין צער! דו ווייסט דאָך אַליין גוט דאָס נחת'דיגע לעבען פון אַ אַרבייטער. אַרבייט איך דען נישט שווער מיט נויט-שווייס טאָג און נאַכט?

— איך ווייס, איך ווייס! — ענטפערט ער מיט שפּאָט און האַס — אָט דאָס טאַקי איז די מעשה, וואָס דו אַרבייסט טאָג און נאַכט! דערמיט נעהמסט-דו צו ביי אונז די אַרבייט, מאַכסט קאַליע און רייסט אַרויס דעם ברויט פון אונזער מויל.

— מיין אַרבייט פון דיינער — זאָג איך — זענען דאָך פערשיידען. מיינע איז מיט דער נאָדעל און דיינע מיט'ן אָל. קאַליע מאַך איך אַוודאי נישט, ווייס איך וואָס דו זאָגסט?... קיינעם קיין היזק טהו איך נישט, איך בין, געלויבט דער אויבערשטער, געניט אין מיין שניידעריי. די, פּאַני, דו אַליין האָסט דאָך מיר געדאַנקט פאַר די הויזען, וואָס איך האָב דיר אַמאָל גענעהט. און איבערהויפּט נעהם איך נישט טייער ווי אַלע שניידער. ווייס איך וואָס דו זאָגסט, היזק! איך טהו היזק? מיר, מיר אַליין, טהו איך היזק!...

הער נאָר צו — זאָג איך איהם שמייכלענדיג גאַנץ פריינדליך, ווי צו אַ גוטען ברודער — זיי דאָך נישט קיין נאַר, כ'לעבען, און קום אָט צו מיר, וועלען מיר וויטער עסען געפרעגעלטע קאַרטאָפּעל, וואָס היה, מיין ווייב, וועט אונז געבען, ווי אַמאָל טאַקי. זעה! דיינע הויזען זענען שוין צוריסען; שוין דריי יאָהר אַז זיי דינען דיר געטריי. מיינע שיך, זעה נאָר, זענען שוין אויך אָבגעפּאָהרען און מען בעדאַרף זיי געבען הילף. זעהסט-דו דאָך טאַקי בעשיינפערליך, אַז מיר דאַרפען איינער דעם צווייטען. איז דאָך טאַקי גלייכער לעבען צווישען זיך גוט. און יעדער מיט וואָס ער קען העלפען דעם חבר: איך, אַ שטייגער, בין אַ שניידער, וועל איך לייגען אַ לאַטע אויף דיינע הויזען, און דו, שוסטער, וועסט פערלאַטען מיינע שיך. אָט אַזוי וועט, אם-ירצה-השם, זיין פאַר ביידען גוט.

ווי איינער וואָס דאָס לשון האָט איהם אָבגענומען איז ער געבליבען שטעהן שטום אויפ'ן אָרט. איך האָב פערשטאַנען, אַז ער קען זיך קיין עצה נישט געבען, וואָס זאָל ער טאָן. איך

האָב זיך מיט דער געלעגנהייט בענוצט און האָב ווייטער מיט גוטען איהם געזאָגט:

— טאַקי אין אמת אַריין, פאַניע... ביסט־דו דאָך נישט אַזאַ נאַר, ווי דו גיסט זיך אויס, ביסט גאַר נישט אַזוי שלעכט, ווי דאָס מויל דיינס רעדט. גענוג דיר, ברודער, צו מאַכען זיך דום, ווילד און משוגע. ווייסט־דו, וואָס איך וועל דיר זאָגען? מאָרגען איז דאָך פרייטאָג, הער נאָר מיך און קום מאָרגען צו מיר, וועל איך דיך טראַקטירען מיט פיש. —

— איך האָב פיינט פיש פון אַזעלכען, וואָס האָט פיינט מיין חזיר! — טהוט ער אַ געשריי רויט ווערענדיג ווי פייער, פאַר גרויס כעס.

— וואָס הייסט? — רוף איך מיך אָן, זעהענדיג אין וואָס די שנאה זיינע שטעקט — פאַר דעם חזיר טרעטסט־דו עס אַזוי אַרוים? אָט אין דעם גאָר געהט עס דיר, וואס איך היט־אָב מיין רעליגיע און וויל נישט עסען וואָס מען טהאָר נישט. אָט דערפאַר רודפסט־דו מיך עס און פערהאַסט מיך אַזוי? אָסור, אויב איך פערשטעה דיך, וואָס מיט דיר איז אַזוינס געוואָרען היינט. האָסט־דו געהערט, מען זאָל אַזוי משוגע זיין היינט!... זאָג מיר נאַר, פאַניע... ווי פיהלסט־דו זיך אין געזונד?

אויף דער פראַגע האָב איך בעקומען פון מיין חברה־מאַן אַ ענטפער מיט'ן קולאַק אין רוקען, און באַלד טאַקי איז ער אַוועק.

פון יענער צייט אָן האָב איך איהם שוין מעהר נישט געזעהן.

און ווי איך האָב געהערט, האָט ער אויך בעטייליגט געווען אין דעם פאָגראָם, אין שטעטין, וואו מען האָט גערויבט, געפלינדערט און פערברענט אַ מקום־קדוש.

5.

אין דער צייט, וואָס רב משה דער שניידער האָט מיר דערצעהלט זיין געשיכטע, האָט די עלטערע טאָכטער זיינע אלץ געזיפצט און געציטערט עפּיס ווי אין אַ פיבער. פּלוצלים טהוט זי זיך אַ האַפּ־אויף פונ׳ם אָרט, בלאַס ווערענדיג ווי קאַלך, געהט און שטעלט זיך ביי דער טיר פונ׳ם וואַגאָן צו שעפּען פרישע לופט. די מוטער שאָקעלט איהר נאָך מיט׳ן קאָפּ זעהר פעראומערט מיט הייסע טרערען אין די אויגען. אויף רב משה׳ס געזיכט האָט זיך אָנגערוקט ווי אַ שוואַרצער וואָלקען מרה־שחורה, און ער איז מיט אַמאָל שטיל געבליבען.

איך האָב פערשטאַנען, אַז רב משה מיט׳ן ווייב טראָגען אין זיך נאָך גרעסערע צרות פון די, וואָס ער האָט מיר ביז יעצט דערצעהלט, און די צרות האָבען זיי פון דער טאָכטער.

אַז רב משה איז אַביסעל צו זיך געקומען און וועהענדיג אין מיר, אַז איך בין זעהר ציקאַווע צו וויסען, וואָס די מעשה איז, האָט ער זיך אָנגעבויגען צו מיר און שטילערהייט אויפ׳ן אויער דערצעהלט, אַז זי, די עלטערע טאָכטער זיינע, איז געווען פערקנס׳ט פאַר אַ פיינעם יונגען מאַן, דאָרט אין דער שטאָדט, וואו ער האָט געוואוינט. דער חתן האָט געאַרבייט ביי אַ סטאָליער, זי האָט איהם ליעב געהאַט מיט׳ן גאַנצען לעבען און ער נאָך איהר איז אויך אויסגעגאַנגען. „איך, משה חייט, פון דער כלה׳ס צד,

דאָב זיך מתחייב געווען צו געבען נדן מיין טאָכטער, מרת ברײַנדיל, צוויי הונדערט מאַרק מזומנים, פאַר דער חתונה, דעם חתן-בחור כו"ה זעליג, ער זאָל זיך קענען מאַכען א ווערקשטאַט און אײַנקויפען ווערקצייג. די חתונה האָט געזאָלט זיין, כפי עס שטעהט אין די תנאים, ווען דער חתן וועט אַרויס פון דער לעהרע ביים בעל-הבית, און קריגען אַ דיפּלאָם פון אַ מייסטער. דאָס געליעבטע פאַר האָט אַלץ געהאָפט, געהאָפט צו דערלעבען שוין דעם גליקליכען טאָג פון דער חתונה, וועלכע האָט געדאַרפט זיין אין דריי מאָנאַטען אַרום, פאָרשטעלענדיג זיך גדולות, ווי זיי וועלען זיך אײַנריכטען מיט אַ שען בעל-הבתישקייט און פיהרען, אם-ירצה-השם, אַ גליקליך לעבען, פלוצלים ויבוא המן, קומט אָן די גזירה פון גלות — רב משה מיט זיין הויז-געזינד ווערען פערוואָגעלט, און די געליעבטע זענען צושיידט געוואָרען.

— אָט דאָס, זעהט איהר, איז אַ אומגליק אַזעלכס, וואָס איך קען שוין נישט פערטראָגען — לאָזט דער פאָטער אויס זיין שמועס שטאַרק בעטריבט — די דאָזיגע טאָכטער מיינע האָב איך ליעב ווי מיין לעבען, איך בין גרייט די נשמה מיינע פאַר איהר אַוועקצוגעבען. היינט, זייט אײַך משער, ווי גרויס מיין בראָך איז, אַז איך זעה זי אַזוי אונגליקליך, ווי זי איז פערטרויערט, פערקלאָגט. וויסט און פינסטער איז איהר, נעבעך, די וועלט אָהן איהר געליעבטען!...

אַצונד האָב איך שוין פערשטאַנען, פאַר וואָס די טאָכטער האָט די גאַנצע צייט, ווען דער פאָטער האָט מיר זיין ביטערע געשיכטע דערצעהלט, אַלץ געזיפצט, דאָס האַרץ האָט מיר געריסען אויף דער אונגליקליכער, נעבעך. איך בין געבליבען זיצען שטיל, פער-טראַכט, אונטערברומענדיג, גאָר אָהן מיין וויסען, דאָס טרויערדיגע תשעה-באָב'דיגע ניגון'דיל פון „אלי ציון... וכבתולה חגורת שק על בעל נעוריה — ווי אַ בתולה, אָנגעגורט אַ זאַק, קלאָגט אויף איהר געליבטען".

6.

דער צוג האט זיך אבגעשטעלט נעבען א קליינער סטאנציע. דער פאליאק איז אראב צום וואקזאל און אין א מינוט ארום האט ער געבראכט א לייטענעם קרוג מיט קאלטע וואסער, געגעבען טרינקען דער אונגליקליכער, נעבעך, וואס בײ דער טיר, ווי אויך לייזערקען און די איבעריגע קינדער, און זײ האבען זיך דערקוויקט. ער איז דערמיט מיר זעהר געפעלען, איך האב איהם געדאנקט אין הארצען, און שטארק חשק בעקומען צו-וויסען וועגען איהם, ווי אזוי ווערט ער פלוצלים א אייגענער אין רב משה דעם שניידערס הויגעזינד, נאכ-דעם, וואס צווישען זײ איז פארגעפאלען?

— און אז דער צוג איז ווייטער אוועק, טהוט רב משה א מאך מיט דער האנד, ווי ארויסשלאגענדיג פון זיך די מרה-שחורה, און אנגעהויבען ווייטער דערצעהלען מיט ווערטלעך אויף זיין שטייגער.

— דאס, וואס איך וויל דערצעהלען איצט, איז געווען אין גאליציע. ארומוואנדרעווענדיג דארט בין איך איינמאל ערגיץ אין א שטאדט אריין אין א שיינקעל אבענד-צייט. די שטוב איז געווען א גרויסע חורבה, א פוסטיניע, און די ליכט פונים לאמפ, וועלכער איז געהאנגען אין מיטען שטוב, האט נישט דערגרייכט ביז די ווענד. אריינקומענדיג האב איך בעמערקט, ווי מענשליכע געשטאלטען ראנגלען זיך דארט אין א פינסטערן ווינקעל מיט א געשריי, וואס גרילצט אין די אויערן — עפים א קול פון א מאנספארשוין מיט

אַ פֿרוי, וואָס שרייען, זידלען און שילטען טויטע קללות, און אַ קול פֿון איינעם שטיל מיט אַ געבעט: „האָט רחמנות אויף מיר, זיסע, ליעבע מענשען! דער הונגער און דער דאָרשט האָבען מיך געבראַכֿט דערצו, צו עסען אייער ברויט, צו טרינקען אייער ביער, און נישט בעצאָהלען... נישטאָ קיין איינציגער קרייצער אין מיין טאַש, האָטש קוילעט מיך", און יענע בייזערן זיך, שרייען און ווילען פֿון איהם אַראָבּרייסען דאָס היטעל, אויסטאָן איהם זיין מאַנטעל. איך האָב פֿערשטאַנען, אַז דאָס שרייעט דער שיינקער מיט'ן ווייב, דער גאַנצער כעס זייערער איז, אַ פנים, דערפֿאַר, וואָס דער אָרעמאַן בעצאָהלט נישט פֿאַר זיין עסען. ווי אַ יוד, וואָס איז געפּרוּווט געוואָרען אין זיין לעבען מיט הונגער, און ווייסט דעם ביטערען טעם פֿון דלות, האָב איך מיר געלאָזט אַרויסהעלפֿען דעם אונגליקליכֿען, נעבעך, פֿון דעם שיינקערס און שיינקערקעס הענד. פֿריהער מיט גוטען, אויסווייזענדיג זיי פֿון דער תורה, אַז אַ מענש זינדיגט פֿאַר אַ שטיקעל ברויט מחמת נויט, איז גאָר נישט אַזאַ שטאַרקער פֿערברעכֿען. נאָר אַז גוטע רייד און מוסר־זאָגען האָבען נישט געהאָלפֿען, האָב איך אָבגעצאָהלט פֿאַר דעם אונגליקליכֿענס מאָלצייט, איז געוואָרען באַלד שטיל, שאַ. דער אָרימער מענש האָט מיר פֿון האַרצען בעדאַנקט פֿאַר מיין חסד, וואָס איך האָב מיט איהם געטאָן.

אַז מיר זענען אַרויס פֿון דעם פֿינסטערען ווינקעל אין מיטען שטוב, און האָבען אָנגעקוקט איינער דעם אַנדערען, זענען מיר ביידע אָבגעשפּרונגען אויף עטליכֿע טריט צוריק, שטאַרק פֿערוואונדערט. איך האָב דערקענט אין דעם אונגליקליכֿען מענשען — ווּעמען מיינט איהר — מיין אַלטען חבר פֿאַניע פּרזשעזנסזשווינזשיטצסקי... ער מיר האָט אויך דערקענט. ווי דער שטייגער איז פֿון אַ שניידער, האָב איך מיך פֿריהער פֿון אַלסדינג צוגעקוקט צו זיין הלבשה, איז מיר פֿינכֿטער געוואָרען אין די אויגען. די קליידער זיינע זענען צוריסען, צופֿלאַטערט, די שיך אַלט, צוהאַקט, צופּיצעלט, צוקרימט און עפּיס אַ מין צוקנייטשטע קאַטערוכֿע, אַ מיצעל אַזוינע, אויף זיין קאָפּ. ער אַליין איז הויט און ביין, דאָס פּנים געל און גרין, פֿערשוואָלען פֿון הונגער. עטליכֿע מינוט זענען מיר אַזוי געשטאַנען, אָנקוקענדיג איינער דעם צווייטען שטיל, אָהן ווערטער, ווי פֿערטרוימטע. איך האָב מיך אויפגעוואַכֿט צום ערשטען. דאָס האַרץ האָט מיר ווערז

געטאָן פאַר רחמנות אויף מיין אונגליקליכען חבר. נעהם איך איהם בײ דער האַנד און טהו אַ פרעג:

— וואָס איז מיט דיר, פאַניע...? פאַר וואָס זעהסט־דו אַזוי שלעכט אויס?

איך אויף אונז פּוילישע — ענטפערט ער שטיל, אַראָבלאָזענדיג דעם קאָפּ, נישט צוקוקען מיר אין די אויגען — איך אויף אונז איז געקומען דאָס אומגליק, די גזרה אויסצוואַנדערן, ווי אויף אייך, יידען. און אַצינד, ווי דו זעהסט, שלעפּ איך זיך אַרום, זוכען אַ שטיקעל ברויט.

— נעבעך — זאָג איך, און שאָקעל מיטן קאָפּ.

— קען דאָס זיין, אַז דו זאָלסט האָבען אויף מיר רחמנות, נישט צו געדיינקען מיין פיינדשאַפט צו דיר? — האָט ער טרויעריג געזאָגט.

— גלות פאַרגיט אַלע זינד — זאָג איך איהם שטיף און וואַרעם האַלטענדיג איהם בײ דער האַנד — לאָמיר פערגעסען אַלטע זאַכען.

— מיינע זינד זענען מיר ווי שווערע שטיינער אויף מיין האַרצען. אַצינד, אַז מיר איז שלעכט, און איך געפין זיך אין אַזאַ צושטאַנד ווי דו, ערשט איצט פערשטעה איך שוין וואָס פאַר אַ ממשות עס האָבען די זינד, וואָס די זאַטע קלערען אויס אויף די הונגעריגע, דער בירגער אויף דעם פרעמדען, און דער שטאַרקער אויף דעם שוואַכען... פיעל, זעהר פיעל, האָב איך געלערענט אין דער שלעכטער צייט, און איך דאָ נישט לאַנג, פון דער געשיכטע מיט דעם שיינקער. הלואי עס זאָל זיך אַזוינס טרעפען יענע נארישע, אָבגעפיינטע, פערערדעלטע לײדיג־געהער, וואָלטען זיי בעסער און קליגער געוואָרען, און עס וואָלט אַזוי פיעל שלעכטעס אויף דער וועלט נישט געווען. — דו, משה, ביסט אַ גוטער אַ בראַווער מאַן און איך מוז זיך שעמען.

— נו, אַ בעל־תשובה שטעהט גאָר אויף אַ הויכער מדרגה — זאָג איך איהם מיט גרוים ליבשאַפט — דערמאָהן מיר מעהר נישט, ברודער, אַזוינס, וואָס דאָס איז אַ חטא פון אַ וועלט מענשען, וואָס געהט איבער פון טאַטעט צו קינדער אין אַלע דורות. אָט זעץ זיך נעבען מיר. לאָמיר טרינקען אַ גלעזיל ביער און ווערען ווייטער ברידער ווי אַמאָל.

די דאָזיגע שעה־צייט אין שיינקעל איז ווירקליך געווען פאַר אונז זעהר אַ גוטע — אַ צייט אויף אויסצורײדען זיך, אויסצוגיסען

איינער דעם צווייטען דאָס האַרץ, אַזוי ווי אַ מאָל אין דייטשלאַנד ביי אַ גלאָז ביער. מיר האָבען זיך דערמאָנט אונזער פערגאַנגענע לעבען, ווען מיר האָבען זיך געאַרבייט רוהיג, און אויך איינער דעם אַנדערען דערצעהלט די אַלע צרות, וואָס מיר זענען אויסגעשטאַנען אין אונזער אַרומוואָגלען זיך, אין גלות. איך האָב פאַר איהם אַרויס־געלייגט מיין פעקיל צרות, און ער זיין פעקיל, ווי ער וואַנדרעוועט אַרום שוין אַ לאַנגע צייט און קריגט נישט קיין שטאָך אַרבייט אין אַ פרעמד לאַנד. עס איז נישטאָ קיין אַרבייט און אויך קיין רחמנית ביי קיינעם היינטיגע צייטען, ווען די וועלט איז צוטומעלט שלים־שלים־מזל אין אַלע געשעפטען, די קאָנקורענץ איז גרויס, דאָס צוטרויען, דער גלויבען געפאַלען, און יעדער מענש איז פערהב'עט פאַר זיך. זיין ביסעל געלט האָט ער אויפגעגעסען אין וועג, און ביסלעכוויז פערקויפט זיינע חפצים. עס איז איהם מעהר נישט גע־בליבען ווי די הוילע נשמה, די אַלטע צעריסענע קליידער און דאָס העמד צום לייב. קומענדיג אַהער, איז ביי איהם אויסגעגאַנגען די לעצטע פרוטה, און עס איהם געבליבען חאָטש געה וואַרף זיך אין וואַסער אַריין. איך האָב איהם געטרייסט, געבענדיג איהם איין גלאָז ביער נאָך דער אַנדערער, כדי ווי דער פסוק זאָגט: „תנו שכר לאובד" גיב ביער דעם פערלאָרענעם. די מצוה האָט איהם גוט צו־וואַרעמט, די אַלטע פריינדשאַפט האָט זיך אין איהם צוגליהט — און ער האָט מיך געהאַלזט און געקושט, איך האָב אויך גענוג געטרונקען לכבוד אונזער בעגעגעניש, מיר האָבען געטרונקען, זיך פערגעסען אַביסעל אין די צרות און געוועז, ווי מען זאָגט, בגלופין, לעבעדיג־בערעדעוודיג, ביז דער שיינקער איז געקומען און האָט אַ זאָג געטאָן: „רבותי! עס איז שוין צייט צו געהן שלאָפען". —

די נאַכט איז געווען זעהר אַ ליכטיגע, די לבנה האָט געשיינט, אַרויסשטעלענדיג דער וועלט די גאַנצע צורה איהרע. קיין מענשענס פוס נישטאָ אין גאַס. אַלע שלאָפען שוין לאַנג, און מיר געהען פערטראַכט יעדערער פאַר זיך. אַרום און אַרום אונז איז שטיל, מיר העררען נאָר דאָס קלאַפען פון אונזערע איינענע טריט און דאָס בילען פון הינט, וואָס דרעהען זיך אַרום איבעראַל שמאָרט. ציקומענדיג צו אַ ראָג גאַס, וואו מיר האָבען זיך בעדאַרפט צושיידען, נעהם איך אָן מיין חבר ביי דער האַנד און דערפיהל, אַז ער איז קאַלט ווי אייז און ציטערט. —

— איך גער — זאָג איך איהם — מיט דעם געסיל, אין מיין סמאַנציע, און וואוהין געהסט־דו ?

— „וואוהין מיינע פיס וועלען מיך טראָגען" — ענטפערט ער מיר מיט אַ זיפץ.

— דו האָסט קיין סטאַנציע נישט ? — טהו איך איהם אַ פרעג.

— וועה, וועה ! — זאָגט ער מיט אַ זיפץ — אַ פויגעל האָט איהר נעסט, אַ פוקס האָט אויך זיין נאָרע, און איך, מענשען־קינד, האָב נישט וואו מיין קאָפּ אָנצושפּארען.

— איז ביי אייך דען גאָר קיין בעלי־צדקות נישטאָ ? וואו זענען אייערע רייכע ?

— ביי אונז זענען קיין בעלי־צדקות נישטאָ, אונזערע רייכע האָבען אויף אַ געוואונדען פרעמדען אָרעמאַן קיין רחמנות נישט. נישט אַלע רייכע הייזער זענען אָפען פאַר אָרעמע לייט און נישט יעדערער האָט די זכיה אריבערטרעטען זייער שוועל. —

— הער מיך צו ! — האָב איך איהם געזאָגט, שאָקלענדיג מיט'ן קאָפּ — „גלות", וואָס איז אַ טייערער שאַץ אין נאָטס אוצר, דאָס האָט ער געשיינקט אַ מתנה נאָר זיין געליעבט פאָלק ישראל. „גלות" געהער נאָר אונז, יודען, און נישט צו אייך, קיין אומה קען עס מיט איהר כח נישט פערטראָגען, לעבען אין גלות ווי מיר יודען. און וויבאַלד דו האָסט וולה געווען דערצו, האָסט־דו, ברודער, קיין אַנדער רפואה נישט ווי יודישקייט !

— וואָס הייסט ? ! — טהוט ער אַ פרעג שטאַרק פער־וואונדערט — איך זאָל ווערען אַ יוד, מיינסט דו ?

— נאָר איינער ! דער יודישער גאָט וויל נישט רייך ווערען מיט נאָך אַ יודען, ער לאָזט זיך בעגנוגען מיט די יודען וויפיעל ער האָט אויף זיין וועלטיל. אָהן דיר, נישקשה, האָט ער אויך גענוג יודישע קבצנים, מיט וועלכע ער איז פערנומען תמיד, צו שפּייזען זיי און צו דערהאַלטען זיי ביים לעבען מיט גרויסע נסים. איך מיין גאָר נישט, דיך מגייר צו זיין, זיי זיך אַ קריסט ווי פריהער, נאָר דו זאָלסט זיך צוגעוואוינען צו דעם יודישען אָרט לעבען, ראַטה איך דיר, כדי דו זאָלסט קענען ווי עס איז עקזיסטירען, אריבער־טראָגענדיג דעם יאָך פון גלות. אין־אָנהייב, ווייס זיך, וועט עס דיר שווער זיין. נאָר, נישקשה, מיט דער צייט וועסט־דו מיט יסורים געוואוינט ווערען, צרות, פורעניות וועלען דיך אויפלעהרנען. דו

מיינסט, אַז די יודען באַלד פונ'ם ערשטען אָנקומען זייערען אויף דער וועלט, זענען געווען אין דעם איצטיגען צושטאַנד זייערען, מיט אַלע פּאָסטעמקעס זייערע, ווי איך, אַ שטייגער? ניין! זעהר פיעל יאָהרען זענען זיי פערשוואַרצט געוואָרען, זעהר פיעל צרות, געבּרענטע און געבּראָטענע לייד זענען זיי אויסגעשטאַנען, ביז וואַנען זיי זענען געוואָרען דאָס, וואָס זיי זענען היינט. אָט דער גלות האָט זיי געמאַכט אַנדערש פון אַלע פעלקער, מיט די אייגענשאַפטען, מיט די פעהיגקייטען זייערע, און האָט זיי געגעבּען אַ בּעזונדער פאָרמע אין זייער צדקה געבּען און אין זייער צדקה נעהמען. ווער איז נאָך ווי דאָס יודישע פאָלק איין־איינציגס אויף דער וועלט, וואָס ווייסט ווי אַרום אויסצוגעפינען זיינע בּעדערפעניש, וואָס איהם איז נויטיג צו דערהאַלטען די נשמה? ווער איז נאָך ווי דאָס יודישע פאָלק, וואָס זאָל האָבּען אַזוי פיעל מיני חברות און צדקה־פּושקעס? אָרעמעלייט געהען שטענדיג אַרום איבּער די הייזער, און מאָהנען אַ נדבה ווי אַ חוב. בּעלי־הבּתים מאַכען נישט קיין גרויסע שאלות, ווער און וואָס די אָרעמעלייט זענען, און גיבּען. אין בּרירה, זיי גיבּען און גיבּען, ווילענדיג נישט ווילענדיג, יעדערען וואָס שטעלט נאָר אויס די האַנד צו בּעטען, ער מעג זיין געזונד און שטאַרק — נאָך מעהר, אַנדערע פאַרבּעטען אַליין, מיט'ן גוטען ווילען, אָרעמע־לייט צו זיך אַ היים צום טיש, נישט נאָר שבּת אָדער יום־טוב, אַפילו גאָר אין מיטען וואָך. אָרעמעלייט זענען בּיי זיי, ווי עס שטעהט געשריבּען טאַקי, גאַנצע בּני־בּית. אָט דאָס איז די ווירקונג פונ'ם גלות מיט אַלע זיינע שלעק, רדיפות, מכּות, און יסורים. מיר ווייסען ווי צו בּעגעהן זיך מיט דער דאָזיגער גאָטס מתנה, און זענען שטאַרקער פון אייזען אַזוינס אַריבּערצוטראָגען.

— זעהר גלייך האָט איהר געזאָגט, רב משה — רוף איך מיך אָן מיט אַ זיפץ — די געשיכטע פון אונזער שפּייזען זיך, איז דורך און דורך טאַקי מיט נסים, פון אָנפאַנג בּיז ענדע. פון דעם „מן", וואָס מיר האָבּען געגעסען אַמאָל אין דער מדבּר פערציג יאָהר, בּיז דעם בּעטעל־בּרויט אין היינטיגען גלות. און דעריבּער כּוו יעדער יוד אַלע טאָג זאָגען טאַקי די פרשה פון דעם מן, אין דער פריה נאָכ'ן דאַווענען, ווייל דאָס איז בּיי איהם אַ אַלטעגליכע געשיכטע. עס פּאַסט צו זיין שטייגער לעבּען, און איז מסוגל צו זיין נשמה. נאָר נישט דאָס בּין איך אויסען. דערצעהלט, זייט־זשע מוחל, ווייטער.

— שוין נישטאָ קיין סך וואָס צו דערצעהלען. בקיצור, דער חבר מיינער שטעלט אוים אויף מיר אַ פּאָר אויגען, דערהערענדיג מיינע ווערטער, און רופט זיך אָן צו מיר:

— זאָג־זשע מיר, ברודער, מיט אַ מזל, וואָס האָב איך צו מאָן? דו האָסט זעהר פיעל נערעדט, פּאַני משה, און פאַרשטעטען פאַרשטעה איך גאָרנישט.

— האָב צייט! איך וועל דיך לערנען הלכות גלות, ווי דו זאָלסט קענען אויסהאַלטען און נישט שטאַרבען אין דער נויט פון הונגער. פון איצט אָן נעהם איך דיך אַריין אין מיין געזינד, וועסט מיט אונז אינאיינעם וואַנדרעווען, ביז מיר וועלען געפינען אַ אָרט, אַ מקום מנוחה, וואו זיך צו בעזעצען, און אויסגלייכען די קראַנקע ביינער. נאָר שטאַרק זיך, מיין זוהן! נעהם אָן אויף זיך גערן די יודישע יסורים און פערגעס נישט מיין תורה, וואָס איך, דיין רבי, לעהרען דיך.

— און פון דענסטמאָל אָן, זינט ער האָט זיך מיט אונז סקאָמפּעניעט און „שיצט זיך אונטער מיינע פליגעלעך" — אונטער מיין השגחה, הייסט עס, לעהרען איך איהם דעם שלחן־ערוך פון דלות, אַ גוטע לעקציע האָב איך איהם געגעבען, אין דער טראַגעדיע פון דעם ווימטען פינסטערען יודישען לעבען. איך האָב איהם אויסגעלערענט לאָזען זיך בעגניגען מיט גאָרנישט, ווייניג עסען, ווייניג טרינקען, נישט צופיעל נאָכגעבען די כרפּה'נע קישקע, אדרבה, זי גאָר בעשטראָפען אָפט מיט תעניתים, זי זאָל דאַרבען, ביז עס וועט פון איהר ווערען אַ גרגרת דרבי צדוק — אַ פיינ הייסט עס.

איך האָב איהם אויך ענטפּלעקט דעם סוד פונ'ם געהן איבער־די־הייזער, געלעהרענט, אָנבויגען דעם קאָפּ פּאַר אוטליכען שלאַק, פּאַר אויטליכם אָנשיקעניש, ביי־צוקומען ווי וויט מעגליך די אַלע שטערענישען אין וועג, אויף צו בעקומען די נויטיגסטע מיטלען צו דערהאַלטען דאָס לעבען. אַזוינס און נאָך אַזעלכעס דעסגלייכען האָב איך איהם געלעהרענט, און געבליבען איז דער אויבערשטער, די מיה מיינע איז נישט געווען אומזיסט! תהילת איז איהם, דעם תלמיד מיינעם, שווער געווען אויסצוהאַלטען אַזעלכע ביטערע נסיונות, געוואָלט זיך אַ מעשה אָנטאָן, איידער אַזאַ לעבען אין צרות איז שוין גלייכער טאַקי באַלד אַ מיתה משונה איינצונעהמען, אָבער ביסלעכווייז

איז ער מיט צרות געוואוינט געוואָרען, געגאַנגען ווייט אין דעם לערנען אַזוי, אַז ער האָט שוין דערגרייכט די העכסטע שטופע פון קאַרגקייט, פון איבערטראָגען, אראָבשלינגען אַלערליי מיני פורעניות, אויך פייניגען דעם זינדיגען גוף פאַרשטעהט ער ווי אַ עלטער אמת׳ער יוד. הײנט, נישקשה, מעג ער שוין אָבריכטען גלות... אַז וואויל איז צו איהם! — האָט רב משה געענדיגט זיין ערצעהלונג מיט אַ שמייכעל — אַז וואויל איהם און אַז וואויל מיר, זיין רבי׳ן, וואָס איך האָב זוכה געווען אַזוינס צו זעהן"...

איך טהו אַ קוק צום פּאָליאַק, דערזעה איך, ווי ער שפּיעלט זיך, איז זיך משמח מיט לייזערקען, נאָכמאַכענדיג פאַר איהם אַלערליי קולות פון חיות און עופות, קרעהט ווי אַ האָהן, מעקעט ווי אַ קוה, הירזשעט ווי אַ פערד, קוואַקעט ווי אַ זשאַבע און ברומט ווי אַ בער, שען, פיין, נישט געליאַרעמט, מיט בערעכנונג, אַנדערע נישט צו בעאומרוהיגען. די קינדער טאַנצען אַרום איהם לעבעדיג-פרעהליך, יענקעלי פון איין זייט שפּרינגט, איציקעל פון דער אַנדערער זייט טאַנצט, די טרויעריגע כלה, ברײנדיל, פערגעסט זיך אויף אַ ווײלע און איהר זעליג׳ן און שמייכעלט מיט חן. די קלאָג-מוטער חיה, די פערזאָרגטע, נעבעך, ווייזט אויך אַרויס אַ פרעהליכע מינע, פרעהט זיך מיט איהרע קינדערלעך; און דער טאַטע, רב משה, קוועלט אָן, קוקענדיג, פאַר גרויס נחת, לעגט אַרויף די העגד אויף זיין בויך און זאָגט חינקענדיג צו מיר מיט איין אויג: „פרעהט זיך, מיינע געדערים, וואָס איך האָב זוכה געווען צו זעהן יפת׳ן אין די געצעלטען פון שם׳ן, ווי ער לערענט מיט גרויס חשק די דינים פון גלות! חזק, חזק, פאַניע יפת, שטאַרק זיך און בעגעהר לערנען, פון דיין טובה וועגען, און פון דיין רבי׳נס טובה וועגען, ונתחזק, און לאָמיר זיך ביידע שטאַרקען!" —

נאָך פיעל שאלות האָב איך געהאַט צו פרעגען משה׳ן, נאָר ס׳איז שוין נישט געווען מעהר גענוג צייט צו פערברייגגען מיט איהם — דער צוג איז צוגעקומען צו אַ גרויסע סטאַנציע, וואו איך האָב געדאַרפט אַראָבשטייגען און צו שיידען זיך מיט רב משה חיים און זיין הויז-געזינד.

אַרויסגעהענדיג פונ׳ם וואַגאָן מיט מיינע פעק, האָב איך בעמערקט, ווי דער פּאָליאַק שטעהט אין אַ ווינקעל און סוד׳עט זיך מיט׳ן קאָנדוקטאָר מיט גרויס הכנעה און אַ צובראָכען געמיטה,

און שטעקט דערבײַ מיט אַ רחמנות־פּנים׳ל איהם אַרײַן אין דער האַנד אַ זילבערנע מטבע. איך האָב באַלד פֿערשטאַנען דעם פּירוש פֿון זײַן איבערשמועסען זיך מיט דעם קאָנדוקטאָר, דעם סוד פֿון דער מטבע, און וואָס דער תלמיד רב משה דעם שנײַדערם פֿערלאַנגט. איך האָב אױפֿגעהײבען די אױגען צום הימעל און פֿון טיעפֿען הארצען געזאָגט:

„רבונו־של־עולם! עס זאָל זײַן דער װילען פֿון פֿאַר דיר גאָט, מײַן גאָט, עס זאָל נאָך זײַן פֿיעל, פֿיעל תלמידים אַזעלכע — וועט זײַן שם מיט יפֿת׳ן ברידער, שלום אויף דער וועלט, און פֿריעדען אויף כל ישראל, אָמן!“

פארלאג
מענדעלע
ווארשע

אַלע ווערק פון מענדעלע מוכר-ספרים

(ש. י. אַבראַמאָוויטש)

פערצעהנטער באַנד

נײַע פערבעסערטע אויסגאַבע

פערלאַג: געזעלשאַפט „צענטראַל", וואַרשאַ, נאָוואָליפּקי 7

1928

אַלע ווערק פון מענדעלע מוכר-ספרים

(ש. י. אַבראַמאָוויץ)

אין א שטורם-צייט

און אַנדערע ערצעהלונגען

פערלאַג „מענדעלע", װאַרשאַ

1928

Copyright by S. Sreberk NEW-YORK U. S. A. 1927

Printed in Poland

Zakł. Graf. „Stereotyp" Warszawa Nowolipki 7.

פערצענטער באנד

אין דעם באַנד XIV געהען אַריין פאָלגענדיגע דריי זאַכען: „אין אַ שטורם-צייט", „אין דער ישיבה של מעלה און ישיבה של מטה" און „אַ סגולה צו יודישע צרות".

די ערשטע צוויי זאַכען זענען געשריבען דורך מענדעלען אין העברעאיש און איבערגעזעצט אין יודיש דורך מ. אָלגין.

„אין א שטורם־צייט" (אין העברעאישען—„בימי הרעש") איז צו־ערשט געדרוקט געווען אין העברעאישען „פרדס" (אין יאָהר 1894), „אין דער ישיבה של מעלה און ישיבה של מטה"-אין דער זעלבער צייט אין „לוח אחיאסף".

אין דיביידע ערצעהלונגען שילדערט מענדעלע איף זיין איי־גענאַרטיגען שטייגער די יודישע פּאָגראָמען פון די 80-טער יאָהרען, די עמיגראַציע־בהלה און די נאַציאָנאַלע שטימונגען, וועלכע האָבען בע־הערשט דאַן די יודישע פאָלקס־מאַסען.

אין „אין שטורם־צייט" פיהרט מענדעלע אַרויס מייסטעריש צוויי טי־פּען, מענדעלען און ר' לייבען, וואָס דערמאָנען די קינסטלערישע טיפּען פון „מסעות בנימין השלישי" מיט זייער האַרציגקייט, תמימות און אומ־בעהאָלפענקייט. דער זיבעטער יודישער חן איז אויסגעגאָסען אויף זייער יודישלעבע בעוועגונגען, יודישע פשטותדיגע בעגלויבקייט, משונה־ווילד און גלייכצייטיג- קינדעריש איז די בהלה, דאָס לויפעניש, וואָס האָט אַרומגעכאַפּט די יודישע שטעדטלעך. מענדעלע אַליין שרייבט: „אַז איך דערמאָן מיר יענע צייטען, שוועבט אַ שמייכעל נישט ווילענדיג אויף מיינע ליפּען, אָבער אינעווייניג וויינט די נשמה; איך לאַך מיט טרערען, און דאָס האַרץ טהוט אַזוי וועה".

מענדעלע קארגט נישט, ווי זיין שטייגער איז, קיין פארבען אָבצומאָהלען וואָס שווערלעבער די יודישע אָרעמקייט, די יודישע נויט, די יודישע פארוואָרלאָזיקייט, וואָס נאָר ער איינער איז געווען דערויף אזא מייסטער! אָט קוקט ער אויף דעם טראַגישען, אומגליקלעכען ר' לייב דעם מלמד, וואָס האָט זיך געלאָזט צוגלייך מיט אלע קיין אדעס צו פאָהרען קיין פאלעסטינא צו ווערען א יודישער ערד־ארבייטער; מענדעלע קוקט זיך גוט איין אין איהם און זאָגט: „אז אָך און וועה איז צו דיר. און אַז אָך און וועה איז מיר און אז אָך און וועה איז אַלע קאַבצאנסקער יודען!...״

אין „אין דער ישיבה של מעלה און ישיבה של מטה״ חזרען זיך ווידער איבער די זעלבע שילדערונגען, מאָטיוועו, וואָס אין „אין א שטורם־צייט״. אין די ביידע ערצעהלונגען ווערען אַריינגעפיהרט א רייה נייע געשטאַלטען פון די חובבי־ציון. זיי ווערען ביי מענדעלען וועניגער געמאָלט, זיי רעדען ביי מענדעלען פיעל, האַלטען פייערדיגע דרשות. קינסטלעריש זענען די געשטאַלטען, פיעל שוואכער ווי די עלטערע, פשוטע אוממיטעלבאַרע קאַבצאַנסקער יודען. אין דער ערצעהלונג „אין דער ישיבה של מעלה״ איז צווישען אַנדערע פיין געמאָלט דער וואר־שעווער רייכער חסיד ר' שמשון.

„א סגולה צו יודישע צרות״ איז מענדעלע׳ס א פריע יודישע בעארבייטונג פון לעאָן פינסקערס בעריהמטער דייטשער בראָשור „אויטאָעמאַנציפאציאָן״, וואָס איז ערשיענען אין בערלין, אין 1882 אַנאָנים, אונטערן נאָמען: „מאהנרוף אַן זיינע שטאמעסגענאסען פאַן איינעם רוסי־שען יודען״. מענדעלע האָט די בראָשור שטאַרק פעריודישט, צוגע־געבען אַן אייגענע הקדמה, דעם סוף שטאַרק מקצר געווען און דעם גאַנצען אינהאַלט איבערגעשריבען אויף אַ אייגענעם יודישלעכען שטייגער. „אַ סגולה צו יודישע צרות״ איז צוערשט געדרוקט געווען אין גרשון באדערס „יודישער פאָלקס־קאַלענדאר״, אין יאָהר 1889.

נ. מ.

אינהאלט:

1) אין א שטורם-צייט.

2) אין דער ישיבה של מעלה און ישיבה של מטה.

3) א סגולה צו יידישע צרות.

אין אַ שטורעם-צייט.

א.

דאָס איז געווען אין יענע צייטען, ווען מיר האָבען זיך אַ לאָ געטאָהן, ניט היינט געדאַכט, פון דער היים און האָבען אָנגעשפּאַרט אַזש אין אָדעס — איך און נאָך אַ גאַנצע חאָפּטע קאַבצאַנסקער יורען. אָנגעקומען אַהינצו און דערזעהען, אַז אָדעסער יודען זענען אונז גאָר ניט אַרויסגעגאַנגען אַנטקעגען צום וואָקזאַל, ווי מיר האָבען גערעכענט לכתחילה, ניט אויפגענומען אונז פאַר טייערע געסט און ניט פערבעטען יעדערען אין אַ בעל-הבית'ישע שטוב, — האָבען מיר, במחילה, געמוזט נעהמען די קלומקעס מיט די זעקלעך אויף די פּלייצעס און אַוועק אין שטאָדט אַריין. אין שטאָדט איז די קאָמפּאַניע זיך בּיסלעכווייז צעקראָכען, ווער אַהין, ווער אַהער: מע מוז דאָך פּאָרט אין זינען האָבען אַ נאַכטלעגער. נאָר איך און ליב דער מלמד האָבען זיך געהאַלטען אינאיינעם, ווארום נאָך איידער מיר זענען אַרויסגעפאָהרען פון דער היים האָבען מיר אָבגערעדט, אַז מיר'ן זיין שותּפות: מיר האָבען אפילו אָנגעשריבען אַ שותּפות-כּתב און זיך געגעבען תּקיעת-כּף. מיט מיה און מאַטערניש האָבען מיר זיך אָבגעזוכט אַ אַכסניה, ווערליג אונזער גראַד — אַנ'ענג פינסטער חדר'ל ערגעץ גאָר אויבען, אונטער'ן דאַך.

דער דאָזיגער ליב דער מלמד, אַנ'עלטערער מענש, איינער פון די קאַבצאַנסקער מכובּדים, איז אַלע זיינע יאָהרען געווען אַ גרויסער עני ואביון און דערצו אַ מטופּל מיט קינדער. אַ חוץ, וואָס ער האָט געלערענט

פון ביאור ביז שפעט אין דער נאכט מיט יודישע קינדערלעך. כתות׳ווייז א כתה נאך א כתה, האט ער נאך געהאט עטליכע אנדערע מע״נה׳דיגע פרנסות: געווען אי א שדכן, אי א בעל־תוקע, אי געמאכט שמעק־טאבאקע פאר יודישע נעז, און נאך אלע זאכען איז ער געווען א קבצן אין זיעבען פאלעס; ווי זאגט מען דאס — א סך פרנסות און ווייניג ברכות. פונדעסטוועגען האט ער, חלילה, צו גאט קיין טענות ניט גע־האט, פערקעהרט, ער פלעגט נאך אפגעבען א דאנק און א לויב זיין ליעבען נאמען פאר דעם גרויסען חסד, וואס מע לעבט. איז אבער גע־קומען א צייט, וואס פון דער דאזיגער געמיינער פרנסה זיינער איז אויך געווארען א תל. גאט׳ס צארען האט זיך אויסגעגאסען פלוצלונג אויף קאבצאנסק און אויף די ארומיגע שטעדט. ס׳האבען זיך אנגעהוי־בען פאגראמען מיט שלעק מיט אימגליקען — ממש מעשה סדום. יודישע פרנסות זענען געווארען געשלאגען, יודישע געשעפטען געפאלען, יודען זענען געבליבען אהן ברויט. נו, אין א כלל איז, אז ווען מ׳איז הונ־געריג, רחמנא ליצלן, ווערט מען אן דעם יושר, דאס עהרליכקייט, קריכט מען איינער דעם אנדערען אין גרגרת, רייסט מען זיך און מע בייסט זיך, ווי די הינד איבער א טרוקענעם ביין. דאכט זיך, וואס קען שוין זיין ערגער ווי מלמדות, אז אך און וועה צו אזא ליעב־הארציג „געשעפט", האט זיך דא אויך אנגעהויבען קנאה מיט שנאה מיט מחלוקת, סע זענען געפלויגען דאנאסלעך און איינער דעם אנדערען האט גע׳רודפ׳ט ביז גאר. דער סוף האט זיך אויסגעלאזט, אז ליב דער מלמד, לא די וואס ער האט אנגעווירען זיין מעמד, האט ער נאך געמוזט בעצאהלען שטראף אויך, ווארום מ׳האט איהם גע׳מסר׳ט, אז ער לערענט אהן א בלעטעל. — א וואלף, א שטייגער, אז ער איז הונגעריג, קלאגט ער, וואיעט ער אין וואלד אינמיטען דער נאכט, גיסט ער אויס זיין שווער געמיט אין אומעטיגע קולות; א יוד אבער, אזוינער ווי רב ליב, אז סע דערגעהט איהם דאס וואסער ביז׳ן האלז, שווייגט ער, טראגט ער שטילערהייט זיינע וועהטאגען און לאזט פון זיך קיין פארע־נים הערען, נאר ער זיצט טאג ווי נאכט איבער׳ן משניות, אדער ער שטילט זיך דאס הארץ מיט א קאפיטעל תהלים. אמת, פון ליב׳ס צד וואלט גאר קיין מניעה נישט געווען, ער זאל בעקומען עפעס א שטעלע אין דער האנדעלס־וועלט, א שטייגער ווערען א בוכהאלטער אין א גרויסער קליט, א „מענש" אין א פאבריק, אין א באנק, אין א קאנטאר, פאר וואס ניט? א יוד טויג צו אלצדינג, אבי נאר מזל. אז גאט וויל שיקט

אַ בּעזעם, — איז דאָ אַ יודיש ווערטעל. האָט זיך אָבער, מעשה שטן, ניט געטראָפען אַזאַ מין שטעלע: די מניעה איז, פערשטעהט איהר מיך, געווען אינ׳ם אַנדערען צד; ליב דעם מלמד האָט אַלע זיינע יאָהרען ניט געשפּיעלט דאָס גליק, האָטש צעריים זיך. דעריבּער, אַז ס׳איז געוואָרען אַ געשריי: יודען, אין די קאָלאָניעס! — אָט ווי מע רופט אַ שטייגער: אין באָד אַריין, יודען! — האָט זיך ליב דער מלמד אויפגעחאַפּט מיט אַנ׳איםפּעט און געענטפערט: הנני! איך בּין אָנגעבּרייט, איך בּין מוכן ומזומן מיט אַלע מיינע רמ״ח אברים.

און בּעונותינו הרבּים איז מיר דעמאָלט אויך געגאַנגען, ווי זאָגט מען דאָס, מיט דער פּוטער אַראָב. דער מסחר מיט ספרים איז געוואָרען וואָס אַ טאָג ערגער. דער „קורא נכבּד״ האָט אויסגעזעהען ווי אַ חולה, וואָס ס׳איז איהם פּאַסקודנע אין מויל, סע נודיעט איהם אויפ׳ן האַרצען; ער וויל עפּעס אַ דערקוויקעניש, עפּעס אַזוינס, וואָס ס׳איז גאָר אויף דער וועלט ניטאָ, און וואָס מע זאָל איהם ניט געבּען, איז אידם פּע, מיאוס, חלשות. דערלאַנגסט איהם אַ לשון־קודש׳דיגע פּאַטראַווע, שרייַט ער: „געה! געה! ס׳איז טרוקען, האַרט, ניט צו פערדייען״. טראָגסט איהם אונטער אַ שפּאָגעל נייע זשאַרגאָנישע פּרעזשעניצע, וואַרפט ער זיך: „עט, בּלאָטע שבּבּלאָטע... גיט מיר בּעסער עפּעס אַזוינס... אַזוינס ווי אַ זעלעכס... אַז ס׳זאָל געהמען, ס׳זאָל קוויקען!״ — וואו בּעקומט מען אָבער אַזאַ מין סחורה, אַז אַלצדינג, וואָס איך פערמאָג אין מיין בּיידעל, איז זיי פריקרע, פון אַלצדינג קרימען זיי מיט דער נאָז. גאָט אין הימעל! ניטאָ קיין ערגערע יסורים, ווי האָבּען צו טאָן מיט אַ קבּצן אַ בּעל־גאוה, וואָס השגות האָט ער גרויסע, וועלען וויל ער דוקא זעהר אַ סך, נאָר אויספיהרען — לא מיט אַנ׳אלף. בּעטראַכט, אַ שטייגער, מיך אַליין. לא די, וואָס איך האָרעווע פּאַר זיי אַזוי פיעל יאָהרען, לא די, וואָס איך האָבּ אַריינגעבּראָכט אין דעם געשעפט אַ מטמון מיט געלט, אַוועקגעלעגט אי כח, אי צייט, אָבּגעגעבּען, דאַכט זיך, דאָס בּלוט פונ׳ם האַרצען און קיין מזל־בּרכה דוקא ניט געזעהען, קומט מיר נאָך איצט ׳אויסהערען אַלערליי שטעכווערטלעך, טענות, זידלערייען; זעהען, ווי יודען־חולאים קוקען אויף מיר בּייז, אַקוראַט ווי איך האָבּ זיי געטאָן ווער ווייסט וואָס פאַר אַ רעה. איז מיר טאַקי דעמאָלט געווען בּיטער און פינסטער, ס׳איז מיר פשוט נמאס געוואָרען דער גאַנצער עסק. וואָס טויג מיר, טראַכט איך מיר, דער גאָלדענער מסחר מיט די בּריליאַנטענע געשעפטען? וואָס טויג מיר דאָס נע־ונד זיין, דאָס

אַרומשרעפּען זיך בכל תּפוצות ישראל? וואָס טויג מיר דאָס האָבען צו טאָן מיט אונזערע ליעבהאַרציגע יודעלעך?

אין יענע שווערע טעג איז מיר פּלוצלונג נמאס ומאוס געוואָרען אַלצדינג: אי די אָרימע שמעדטלעך, אי די משונה'דיגע יודען, וואָס וואוינען דאָרט, אי דער גאַנצער וועג, וואָס איך האָב זיך גע־שלעפּט אויף איהם אַזוי פיעל יאָהרען. אַלצדינג האָט אין מיינע אייגען בעקומען אַ גאַנדער צורה. אַלצדינג איז מיר מיט אַמאָל געוואָרען פרעמד, — גאָר ניט דער וואַלד, גאָר ניט די פעלדער, וואָס פריהער. פּלוצלונג איז גאָט'ס וועלט מיט מיר געוואָרען אוים חבר, אַקוראַט ווי אַלצדינג אַרום און אַרום וואָלט געשעפּטשעט: ניט פון דיינעטוועגען, יוד, סוד'ען זיך דאָ די בוימער, וואַקסען די גראָזען, בעדעקען זיך מיט תּבואה די פעלדער, צייטיגען זיך די פּרוכטען; ניט פון דיינעטוועגען זינגען די פויגעלעך, וואָרקען די טויבען; ניט דיר שמעקען די קוויטען, גיסען זייער ריח אַלערליי בשׂמים! אפילו די זון, אוי וועה, וואַרימט אויך ניט ווי אַמאָל. דעריבער, אַז ס'איז אַרויס אַ קלאַנג וועגען יודישע קאָ־לאָניעס אין ארץ ישׂראל, איז דאָס מיר שטאַרק אַריין אין דער מחשבה; דערצו האָבען נאָך אונזערע קאַבצאַנסקער יונגע־לייטלעך געהאַלטען וועגען דעם ענין פייערדיגע דרשות, אָנגעשפּיגעוועטע מיט מליצות און צוגעשמאָלצענע מיט פּסוקים און טרייסט־ווערטער פון דער תּורה און די נביאים, האָבען מיר די דרשות אויך אונטערגעגעבען חשק. די פאַנטאַזיע האָט מיר אָנגעהויבען פליהען, איך האָב שוין געזעהען פאַר זיך דאָס היילִיגע לאַנד, וואו עס רינען טייכען פון מילך און האָניג און ציגען עסען באָקסערען און פייגען. וואָס איז דער חדוש? אַזוי איז דאָך די טבע פון אַ מענשען, אַז אין אַ עת־צרה הויבט ער אָן האָפען אויף נסים. איך האָב אַ קוק געטאָן אויף מיין פערדעל: הויט און ביין, קיים וואָס די נשמה האַלט זיך אין איהם, סע האָט שוין, נעבעך, קיין כּח ניט צו פלאָנטען מיט די פיס. טראַכט איך מיר: וואָס איז שולדיג אָט דאָס אומגליקליכע גאָט'ס בעשעפעניש? וואָס האָב איך צו איהם? וואָס מוטשע איך עס מיט טענתים און מיט דער שווערער משׂא פון יודישע ספרים אומזיסט־אומנישט? ביז וואַנען איז דער שיעור — ביז סע וועט שוין גאָר איינגאַנצען אומפאַלען און איינגעהמען אַ מיתה משונה? ניין, גענוג, טראַכט איך מיר, גלעטענדיג דעם אָדלער מיינעם פון הינטען, נעבען דעם אויסגעקראָבענעם ווידעל — גענוג שוין, שוין צייט, מיר זאָלען זיך צע־שיידען, און לאָז דיר גאָט העלפען אַ בעסערען עסק, איידער יודישע ספרים!...

אין אַ פּאָר טעג אַרום האָב איך שוין פערקויפט דאָס פערדעל פאַר אַ כאַר קערבלעך איינעם אַ וואַסער-פיהרער. מסתמא איז דער קליאַטשע שוין בעשערט געווען צו האָבען צו טאָן מיט וואַסער: ווי עס איז ידוע, איז אין אַ סך יודישע ספרים אויך מעהר ניטאָ ווי וואַסער.

אַז איך בעטראַכט איצט דאָס לויפעניש, וואָס מיר זענען דעמאָלט געראָפּען, שטעלט זיך מיר פאָר אזא מין בילד: אַ מהומה, אַ יריד אין קאַבצאַנסק! יודעלעך, צאַן קדשים, שטופּען זיך, יאָגען זיך, קריכען זיך צונויף אין טשערעדעס; ס'איז אַ געוואַלד, אַ געשריי, אַ געפּילדער, אַז סע דערגרייכט עד לב השמים. עטליכע באַראַנעס, וואווילע יונגען, וואָס ס'האָט זיך זיי עפּעס אויסגעדאַכט, זיי ווייסען אַליין ניט וואָס, שפּרינגען אַרויס, שטעלען זיך פאַרענט, לאָזען זיך געהן, — די טשערעדע נאָך זיי. גאַנצע וואָלקענס שטויב הויבען זיך פון אונטער די קאָפּיטעס, שפּרייטען זיך, פערבלענדען די אויגען, אַזוי אַז קיינער זעהט ניט דעם וועג. אַלע יאָגען, לויפען, איילען אין גרוים איספּעט מיט פאַרמאַכטע אויגען, אַקוראַט ווי עמיצער שלעפּט זיי, ווי עמיצער שמייסט זיי פון הינטען, און איך, אַלטער צאַפּ, בין איך בתוכם. די שאָף רוישען, מעקען, ברומען — וואָרום זיי זענען נעבעך הונגעריג; זיי לויפען אין איין אָטעם, וואוהין די פיס טראָגען, וואָרום זיי רעכענען: אפשר וועלען זיי פאָרט געפינען אַזאַ שטיקעל אָרט, וואו ס'איז דאָ אַביסעל פּאַשע...

אַז איך דערמאָן מיר יענע צייטען, שוועבט אַ שמייכעל ניט ווילענדיג אויף מיינע ליפּען, אָבער אינוועניג וויינט די נשמה; איך לאַך מיט טרערען און דאָס האַרץ טוט אַזוי וועה.

דאָס רוב טשערעדע זענען געווען אַלטע צאַפּעס, דאַרע, קוואַרע, וואָס אפילו צו דער שחיטה טויגען זיי אויך ניט, ס'זאָל זיי צו קיין בזיון ניט זיין. די ציקעלעך — די יונגע לייטלעך מיט די פראַמענדינע דרשות — האָבען זיך דוקא פונ'ם אָרט ניט גערירט; ס'טייטש, זיי האָבען דאָך געדאַרפט מונטערען אַ נ ד ע ר ע, איינריידען דעם עולם, אַז ס'איז ניטאָ קיין בעסערס, ווי נעהמען די פּעקלעך אויף די פּלייצעס און געהן; זיי האָבען געדאַרפט מזכה זיין דעם כלל מיט זייער שליחות. גערעדט האָט מען, אַז אין אָדעס איז דאָ מיליע-מיליאָסען גאָלדענע רענדלעך: פון קערות, פון צדקה-פּושקעס, פון אתרוגים וכדומה. געלט איז דאָ אַריבער געענוג, מע זיצט נאָר און מע וואַרט, סע זאָלען קומען יודען, נעהמט מען באַלד און מע שיקט זיי אָב קאָמפּאַניעס-ווייז מיט'ן ים און מיט דער יבשה, מע ניאַנטשעט זיך מיט זיי אין וועג און מע ברענגט זיי

בשלום אל המנוחה ואל הנחלה. פון די קלאַנגען האָט זיך דאָס גענומען די גאַנצע מהומה. גיכער, גיכער, גיכער! — האָבען יודען געריסען איינער צום אַנדערען, — ס'איז טייער יעדע מינוט: טאָמער וועט נאָך חלילה פאַר אונז ניט בלייבען קיין אָרט.

אָט אין יענער צייט האָב איך זיך דאָס צונויפגעקאָמפּאַניעט מיט ליב דעם מלמד. מיר האָבען אָבגעמאַכט צווישען אונז, מיט אַ תקיעת־כף און אַ נקיטת־חפץ, אַז אַלצדינג, וואָס דער אויבערשטער וועט אונז צושיקען, סיי אין זיין זכות, סיי אין מיינעם, זאָל זיין אונזער ביידענס, און אַ תנאי האָבען מיר אויסגענומען, אַז מיר זאָלען לעבען דוקא איינס אין איינעם, זיך ניט שיידען איינער פונ'ם אַנדערן. איך בין מיט דעם שותפות אויסען געווען צוויי זאַכען: ערשטענס איז גלאַט גוט, אַז מ'האָט אין דער פרעמד אַ היימישען מענשען, מיט וועמען אויסצורעדען אַ וואָרט; צווייטענס איז דעמאָלט יודישקייט שטאַרק אַריין אין דער מאָדע, האָב איך מיר געטראַכט: מיט אַזוינעם ווי רב ליב וועט מען ניט פערפאַלען. ער איז דאָך אַ מלמד, אַ כשר'ער יוד לכל הדעות, וועט ער אונז בייזשטעהען אין אונזערע נויטען. אַזוינעם ווי רב ליב פאַסט זעהר גוט אויסצושטרעקען אַ האַנד נאָך אַ נדבה, מאָהנען וואָס סע קומט פון צדקה, ויאָרום יודישקייט — דאָס איז דאָך זיין אַרטיקעל. אַז סע שטייגט אַ סחורה, ווערט געהויבען דער סוחר, וואָס האַנדעלט מיט איהר. מאַך איך, הייסט עס, אַ גוט געשעפט, וואָס איך נעהם רב ליב'ן פאַר אַ שותף. היינט גלאַט, וואָס אַרט מיך אַ שותפות אין אַזאַ מין עסק, וואו ביידע צדדים לעגען ניט אַריין קיין צעבראָכענעם גראָשען און זענען זיך נאָר מתחייב צו טיילען די כשר'ע מציאות, וואָס וועלען זיך זיי, אם ירצה השם, טרעפען.

אין גרוים איילעניש זענען מיר אָנגעקומען קיין גלופּסק. דאָרט האָבען מיר זיך אַריינגעזעצט אין דער באַהן און מיט אַ טראַסק אַריינגעפאָהרען קיין אָדעס.

וואָס זאָל איך אייך דערצעהלען? סע טרעפט זיך אַמאָל אַ מגפה, אַ אַנשיקעניש ניט נאָר אויף דעם גוף, נאָר אויך אויף דער נשמה פון די מענשען. אַמאָל מאַכט זיך, אַז די מגפה ווייזט זיך אַרויס אין אַזוינע סמנים, ווי ביי משוגענע הינד, רחמנא ליצלן: פונ'ם מויל רינט אַ גיפטיגע סלינע, דער כעס ברענט מיט סכנות נפשות, סע ווילט זיך אַנכאַפּען יענעם און בייסען, און צופען... און אַמאָל מאַכט זיך, אַז דער שכל ווערט געשלאָגען — זעהט מען אַנ'איבערגעקעהרטע וועלט,

אַ תהו ובוהו: דער קאָפּ אינטען, דער ווייִדעל איבען, דאָס גוטע קומט אויס שלעכט, דאָס פינסטערע — ליכטיג, דאָס ווייִסע — שוואַרץ; דער וואָלף ווערט אַ צדיק, דאָס שעפּעלע — אַ רשעה מרשעת; אַרצדינג ווירד, קאַפּויר, איבערגעדרעהט, אָהן אַ טאָלק, אָהן אַ סדר. אויף אונז אין יענע טעג האָט גאָט, ברוך הוא, אָנגעשיקט אויך אַזאַ מין קרענק: ס'האָט אונז, לא עליכם, געשטופּט, געהויבען אין דער לופטען, ניט געלאָזט אונז רוהען אַ רגע. דער מוח איז אונז געפּײַניגען, די פאַנטאַזיע האָט אונז געטראָגען פייל אויס'ען בויגען. איבערפאָדרען דעם ים איז ביי אונז דעמאָלט געוועזען אַ קלייניגקייט, אַ קינדער-שפּיעל, ניט ווערט אַ שמעק-טאַבאַקע.

נאָר וואָס מיר זענען אַריין אין דער אַכסניה, מיער אין איינגעמוטשעט פון דער נסיעה, דערפיהלען מיר: אַהאַ, סע טאָרקעט שוין, סע שטופּט אונז — זיצט ניט. פּעטערס, געהט, מוט, זייט זיך משתדל, — ס'איז אַ רענדעל אַ מינוט.

— רב מענדעלע, — זאָגט ליב דער מלמד, — לאָמיר ניט וואַרטען, לאָמיר אַריבערגעהן טאַקי תיכף ומיד!

וואוהין געהן, צו וועמען געהן? דאָס האָב איך אַליין אויך געוואוסט זעהר גוט, דאָס האָב איך פערשפּאָרט צו פרעגען. ס'איז דאָ, דאָט מען געשמועסט, אַזוינע מינע חברה-לייט, וואָס זענען פריהער געוועזען אַפּיקורסים און איצט האָבען זיי פּלוצלונג דערפיהלט אין זיך אַ יודישע נשמה — אין אונזערע מקומות האָט מען זיך אָנגעדערצעהלט וועגען זיי גאַנצע פּעק מיט מעשות, איינע וואונדערבאַרער פון דער אַנדערער, — אָט די בעלי-תשובה בענקען שטאַרק נאָך אַ יודען, זיי געהען פּשוט איים נאָך אַ יודען'ס טריט. זיי וועלען זיך דאָס מרחם זיין איבער אונז כרחם אב על בנים. זיי האָבען שוין אָנגעגרייט פאַר אונז אַ מקום מנוחה, זיי וועלען אונז פערזאָרגען, אַבי מיר זאָלען נאָר פאָרגען, וואָס זיי וועלען הייסען!.. דעם אמת זאָגענדיג, האָט זיך מיר אַליין אויך שטאַרק געגלוסט זיך זעהען מיט זיי וואָס גיכער און איבערגעבען אונזער בקשה, נאָר פאַר רב ליב'ן האָב איך זיך געקנייטשט, געמאַכט אַ מינע, אַקוראַט ווי איך וויל זיך פריהער אַביסעל אויסרוהען פון'ם וועג.

— זאָגט מיר, איך בעט אייך, — פרעג איך איהם, — וואָס איז דאָס אײַלעניש מיט אונז? וואָס וועלען מיר אָנווערען, אַז מיר וועלען געהן אַביסעלע שפּעטער?.. ווייסט איהר נאָר, וואָס איך וועל אייך זאָגען, רב ליב? ווען גאָט העלפט מיר בעסער אַ רעכט מרחץ,

אי וואָלט איך דאָס אַרויפגעקראָכען אויף דער אויבערשטער באַנק און וואָלט זיך אויסגעצייגען, ווי איך בין גרויס, און וואָלט זיך אָבגעשמי־סען מיט א גוט בערעזעווע בעזעמעל, וואָלט איך זיך, כלעבען, אויס־געגלייכט מיינע אַלטע ביינער! דאָס וואָלט געווען ממש באמת פקוח נפש!...

— ניין, רב מענדעלע, — ענטפערט מיר רב ליב מיט זיינע גלאַטע רייד־עלעך, — ראשית חכמה דאַרף מען אין זינען האָבען געשעפט, פרנסה איז קודם צו אַלצדינג. א מרחץ וועט פון אייך ניט אַנטלויפען, אָבער דער ענין, וואָס מיר זענען אין איהם עוסק, קען נאָך, חלילה, ווערען עבר זמנו. דאָס איז ניט קיין שפּילבעל, רב מענדעלע! איהר פרעגט: וואָס ווערט מיר אָן? אודאי און אודאי ווערען מיר אָן! איך זאָג אייך, רב מענדעלע, איך בין דאָך עפּעס ניט קיין נעכטיגער, איך האָב שוין פערזוכט אין מיין לעבען אַלצדינג, ווייס איך פון מיין אייגענער פּראַקטיקע: א מלמד, אז ער פערהאַפּט ניט דעם בין־הזמנים, איז פער־פאַלען, קומט אַנ'אַנדער מלמד און נעהמט צו דאָס יונגעל — און אויס! והילד איננו!... ביי אונז איז היינט בין הזמנים; פון אַלע זייטען יאָגען זיך מלמדים, וואָס זענען גרייט צו אַקערען די ערד אפילו מיט דער נאָז. יעדער איינציגער וויל פערהאַפּען אַנ'אָרט, בעקומען א שטיקעל נחלה דאָרט, אינ'ם לאַנד פון די אבות. א קאַטאָוועס עפּעס?... ניין, רב מענדעלע, קומט, אָבער קומט טאַקי וואָס גיכער.

פון די קאַבצאַנסקער יונגע לייטלעך האָבען מיר געהאַט בשותפות עטליכע בריעף צו אייניגע פון די היגע חברה־לייט. האָב איך געפּאָלגט רב ליב'ן און מיר זענען קודם־כל אַוועק זיך זעהען מיט זיי.

ב.

געמיינט האָבען מיר, אז די דאָזיגע לייט זענען ווער ווייסט ווער — חשוב'ע מענשען, גדולי הדור, וואָס די איבעריגע אָרעמער יודען קומען אויס אַנטקעגען זיי, ווי קאַרליקעס אַנטקעגען א ריעז, ווי קליינע זעמליאַנ־קעס אַנטקעגען א הויכען מויער. מסתמא, האָבען מיר גערעכענט, קען זיי דאָ דאָס מינדסטע קינד, מסתמא וועט יעדערער, וועמען מיר'ן

אַ פרעג טאָן, באַלד אָנוויזען אויף זיי מיט'ן פינגער. היינט מאַלט אייך אויס, ווי אַזוי מיר האָבען זיך גע'חדוש'ט, אַז מיר האָבען אַ פרעג געטאָן איין דורכגעהער, דעם אַנדערען, דעם דריטען: וואו וואוינט דער און דער — און קיינער ווייסט ניט! מיר פרעגען און פרעגען, מיר לאָזען שוין ניט דורך קיינעם — אָבער סע העלפט ניט. מע קוקט נאָך אויף אונז מיט חוזק, מע לאַכט, חאָטש נעהם בעגראָב זיך פאַר בושה. פערטראַכט איך מיר: אַ שיינע שטאָדט, אַז אָך און וועה! נעהערט אַ קהלה, וואו קיינער קען ניט די חשוב'סטע מענשען, די שענסטע מנהיגים. ניט אומזיסט זאָגט מען, אַז דאָס איז אַנ'אויסגעלאַסענע שטאָדט, אַ פערשייטע, אָהן אַ פיצעל דרך-ארץ פאַר עלטערע! דערווייל איז אונז טאַקי גוט נמאס געוואָרען זיך אַרומדרעהען אין די גאַסען, מ'איז שוין געווען מיעד אויך, אַ גליק, וואָס גאָט האָט אונז צוגעשיקט אַ בעקאַנטען, וועלכער האָט אויף אונז רחמנות געהאַט און אונז צוגעפיהרט בשלום צו דעם הויז, וואו איינער פון אונזערע ארונים האָט געוואוינט.

נאָך פונ'ם ערשטען קוק אָן איז מיר ניט געפעלען ניט דער ענגער בלאָטיגער הויף, ניט די שטוב, וואָס אפילו צווישען אונזערע קאַבצאַנסקער חורבות וואָלט זי געווען אַנ'אויסנאַהם מיט איהר משונה'דיגער געשטאַלט, ניט די הויכע שמאָלע טרעפּ, וואָס האָבען אונז געפיהרט צו דער נידעריגער דירה דאָרט אין עק בוידעם. נאָר פונדעסטוועגען בין איך ביי זיך ניט אָראָבגעפאַלען. מאַלע וואָס, — האָב איך מיר געטראַכט, — קאָרג יודישע גבירים איז דאָ, וואָס זענען אָנגעשטאָפּט מיט געלט, ווי קורח, און לעבען לעבען זיי אין שטיקעניש און אין עפּוש, ווי די חזירים. אַז מיר זענען אָבער אַריינגעקומען אינוועניג, איז מיר געוואָרען זעהר קאַלעמוטנע. אינוועניג האָבען מיר דערזעהען אַ יונגען-מאַנטשיק פון אַ יאָהר עטליכע און צוואַנציג, אַ דאַרען און אַ לאַנגען, מיט שיטערע האָר און אַ קורץ בערדעל; דאָס פנים איז ביי איהם געווען בלייך, קראַנק, ווי ביי איינעם, וואָס איז נאָר וואָס איבערגעקומען דעם פריזיוו.

— דאָ וואוינט רב גימפּל ב"ר זרח? — פרעג איך.

— רב גימפּל ב"ר זרח וואוינט דאָ? — פרעגט מיט מיר אינאיינעם רב ליב דער מלמד, כדי צו ווייזען, אַז ער איז אַ שותף, אַז ער טוט אויך עפּעס אין אונזער עסק.

— יאָ, — ענטפערט דער יונגער מאַן, — וואָס וועט איהר עפּעס זאָגען?

— מיר דאַרפֿען האָבען צו אייער טאַטען, — זאָג איך, און רב ליב דער מלמד הור'ט נאָכדעם איבער דאָס אייגענע וואָרט אין וואָרט.

— איך האָב ניט קיין טאַטען. דאָס דאַרפֿט איהר, מסתמא האָבען צו מיר אַליין טאַקי — ענטפֿערט דער יונגער מאַן מיט אַ פֿריינדליכען שמייכעל.

— דאָס זענט איהר טאַקי אַליין! — זאָג איך און גיב אַ מאָדנע דרעה מיט דער נאָז, ווי איינער רעדט: זאָלסט דערלעבען אָנזאָגען שע־נערע בשורות.

— איהר אַליין זענט דאָס טאַקי, פֿאַני!! — זאָגט מיר נאָך רב ליב, נאָר מיט אַ מאָדנער, התלהבות און מיט אַ שיינענדיג פּנים. פֿאַר גרוים שמחה רוקט ער זיך אַרוים אַ פֿריהער אין שיסט אוים:

— מיר האָבען אַ בריעף... אַ בריעף האָבען מיר צו אייך, פֿאַני!

דער יונגער מאַן לייענט איבער דעם בריעף, נאָכדעם דרעהט ער זיך אוים צו אונז, גיט אונז אָב שלום, דערלאַנגט אונז בענקלעך און זאָגט מיט אַ פֿרעהליך פּנים:

— זיצט, ליעבע יודען. מע שרייבט מיר דאָ אין בריעף, וואוהין איהר קלייבט זיך פֿאָהרען. וואויל, זעהר וואויל! שוין לאַנג צייט. דאָס וויסטע לאַנד, די פֿערלאָזטע אַלמנה. וואָס קוקט שוין אַזוי פֿיעל יאָהרען אַרוים אויף איהרע פֿערטריבענע קינדער. רופֿט איצט צו אייך, שטרעקט אוים איהרע אָרעמס. וואויל איז אייך, וואָס איהר קעהרט זיך אום צו איהר מיט אייער אייגענעם גוטען ווילען. אַזוינע יודען, ווי איהר, מעג מען רופֿען גבורי הדור, גבורים זענט איהר, וואָס האָבען בכח אויפֿצוטאָן גרויסע, וואונדערליכע מעשים לכבוד אונזער פֿאָלק ישראל.

— מיט דעם אויבערשטענ'ס הילף! ער, ברוך הוא, איז אודאי דער גרויסער בעל־יכולת, ער האָט דעם כח און מיר די גוטע כונה, — זאָגט רב ליב דער מלמד מיט גרוים נחת־רוח און ענדיגט מיט אַ פּסוק: — רצו עבדיך את אבניה ואת עפרה יחוננו. אודאי ווילען מיר בעקומען אַ נחלה אין ארץ ישראל.

— מיט דעם אויבערשטענ'ס כח און מיט יודיש געלט. — מיש איך זיך אַריין, כדי צו געבען אָנצוהערעניש, אַז מע מיינט דאָ טאַקי די קלינגערס, וואָס מע דאַרף האָבען צום ענין.

— דערפֿאַר זאָלט איהר גאָר ניט האָבען קיין דאגה, ס'וועט שוין זיין רעכט, אם ירצה השם, — זאָגט דער יונגער מאַן און שמייכעלט

דערבײַ ווי, אײנער, וואָס ווײסט אַ סוד, נאָר ער טאָר איהם ניט אויס־זאָגען. — געלט וועט זײַן. כּלל ישׂראל איז ניט אָרים, און מע טוט טאַקי, ברוך השם, אויך. מע אַרבײַט אין דעם עסק באמונה..

בשעת מיר זענען אַזוי געזעסען און געשמועסט וועגען אונזער ענין, איז אָנגעקומען נאָך אַ יונגער מאַן און נאָך אײנער, ביז ס'האָט זיך בּיס־לעכווײז אָנגעקליבען אַ שטאַרקער מנין. אויך חברה־לײַט פון אײן קלײַזעל, מיט אײן האַרץ און אײנע דבורים. אַ קוק טאָן אויף זײ, האָט מען באַלד דערקענט, אַז סע טוט זײ שטאַרק הנאה, זײ קוועלען ממש אָן... די אַלע יונגע לײַט האָבען אונז אָבגעגעבען דעם שענעם ברוך הבא און האָבען זיך אַרײַנגעלאָזט מיט אונז אין אַ ברײטען שמועס וועגען ישוב. בּיס־לעכווײז האָבען זײ זיך צעהיצט, פערפלויגען גאָר הויך, אָנגעהויבען שיטען מיט נבואות: נאָך אַביסעל וועט געהאָלפען ווערען יהודה, און דאָס פאָלק ישׂראל וועט רוהען, ווי פריהער, אויף זײַן ערד, יעדער יוד אונטער זײַן ווײַנשטאָק און זײַן פײַגענבוים, מיט דעם אויבערשטען'ס הילף. מ'האָט געקלעהרט, געקליגט זיך, וואו נעהמט מען געלט. יעדערער האָט געהאַט זײַן פּלאַן, זײַנע פּראָיעקטען, מ'האָט געצעהלט, גע'חשבונ'ט, און ס'איז אויסגעקומען גאָר אַ שלל, עפּעס גאַנצע בערג מיט געלד. ווער סע וויל זיך בּעקענען מיט די אַלע עצות און פּלענער און גרויסאַרטיגע חשבונות בפרטות, — פערשפּאָר איך איהם דאָס דערצעהלען: מע קען זײ אַלע געפינען אין די וואונדערבאַרע מאמרים, וואָס זענען געדרוקט געוואָרען אַביסעל שפּעטער אין די יודישע גאַזעטען.

אַרום האַלבּע נאַכט זענען מיר געקומען צוריק אויף דער סטאַנציע. איך זיץ און שוויַג, ס'איז מיר דוקא ניט שטאַרק אויפגעלעגט אויפ'ן האַרצען; רב ליב, פערקעהרט, איז זעהר קאָנטענט און האַלט אין אײן דיידען. סע שיט זיך פון איהם, ווי פון אַ זאַק, ער קען זיך ניט אײַנ־האַלטען פאַר גרויס הנאה, וואָס ער האָט פון זיך אַליין. ער איז מיט אַמאָל געוואָרען חשוב'ער בײַ זיך אין די אויגען, אַקיראַט ווי ער וואָלט באמת געווען אײנער פון די אַמאָליגע גבורי ישׂראל, אַקוראַט ווי ער וואָלט פון אַ מלמד געוואָרען פּלוצלונג אַ פריץ, אַ פּאָמיעשטשיק. ער פּ:אַפּעלט, וואָס סע קומט איהם אויף דער מחשבה.

— וויפיעל, האָט ער געזאָגט, איז דאָ בײַ אונז יודען? — פרעגט מיך ליב און קוקט מיט אַזוינע אויגען, ווי אַ מענש, וואָס איז פערטאָן אין אַ טיעפען ענין.

— איך געדענק ניט, וואָס ער האָט דאָרטען געבעבעט. — ענטפער

איך קאַלט און לאָז אַרויס אַ גענעץ. — וואָס דאַרפט איהר אַ שטייגער וויסען, וויפיעל יודען ס'איז דאָ? זאָל גאָט העלפען, ס'זאָל זיין נאָך טויזענט מאָל מעהר. אייער דאגה...

— מיר דאַכט, יאָ... אַזוי, אַזוי. ער האָט אויסגערעכענט עפּעס אַ פינף מיליאָן, — זאָגט רב ליב, פערבייסענדיג די אויבערשטע ליפּ און קנייטשענדיג דעם שטערען, — ווערליג איך פערשטעה, דאַרף זיין נאָך מעהר. נאָר לאָמיר רעכענען אויפ'ן ערגסטען פאַל — פינף־זעקס מיליאָן. נו, שטעלט אייך פאָר, אַז יעדער יוד צאָהלט אַלע יאָהר נאָר איין קערבעל, האָט איהר זעקס מיליאָן קערבלעך אַ יאָהר, אין אַ משך פון פופציג יאָהר — דרייהונדערט מיליאָן, היינט פראָצענט פאַר דער גאַנצער צייט, האָבען מיר אַ קימא־לן אפשר פון טויזענט מיליאָן. ס'איז דאָך אַ פשוט'ער חשבון, קלאָר ווי דער טאָג. וואָסער אַ יוד וועט זיך דאָס אָפּזאָגען צו געבען אַ קערבעל אויף אַזאַ גרויסען ענין? האַ? איך בין בטוח, אַז אונזערע גבירים וועלען דוקא געבען הונדערט מאָל אַזוי פיעל. וואָס זשע דאַרפט איהר נאָך, רב מענדעלע? — וואָס שווייגט איהר, רב מענדעלע? רעדט ווערטער!

— איהר קלויבט זיך, ווייזט אויס, אויף זיין היינטיגע נאַכט, — ענטפער איך, — איהר האָט ניט קיין אַנדער אַרבייט, ווי בערעכענען דעם כלל־ישראל? פאָלגט מיך, לאָמיר זיך בעסער לעגען שלאָפען. איך בין מיעד און ס'איז שוין טאַקי שפּעט. אויך מאָרגען דאַרף מען פריה אויפשטעהן און זיך נעהמען צו דער אַרבייט.

— וואָס זאָגט איהר, רב מענדעלע? מיר וועלען ענדיגען מאָרגען אונזער עסק? — פרעגט מיך רב ליב. נאָר איך ענטפער איהם ניט, פערדעק זיך מיט דער קאָלדרע און שלאָף.

ג.

אויף מאָרגען, אַז רב ליב דער מלמד איז אויפגעשטאַנען, איז ער געווען זיבער, אַז היינטיגען טאָג ווערט ער פאַרטיג מיט'ן גאַנצען ענין און אין אַ צוויי־דריי טעג אַרום קלויבט ער זיך איבער אין אַ גוטער שעה צו זיך אין דער נייער נחלה אין הויבט אָן צו לעבען אין עושר און אין

כבוד, ווי אַ בן־מלך. מיט אַ לויטערען קאָפּ און אַ רוהיג געמיט, ווי אַ פריץ, אַ בעל־הבית פון מאַיאָנטקעס, האָט ער זיך גענומען זיינע אינסטרומענטען, דאָס הייסט דעם טלית מיט די תפילין, און איז אַוועק צו דער אַרבייט, דאָס הייסט צום דאַווענען — שיקען אַ שבח און אַ לויב זיין ליעבען נאָמען אינאיינעם מיט אַנדערע יודען, און אגב טאַקי בעקע־נען זיך מיט געוויסע מענשען, וואָס מיר האָבען זיי געדאַרפט האָבען צו אונזער עסק. מיך, זאָל מיך גאָט ניט שטראָפען פאַר די זינד, — האָט ניט שטאַרק געצויגען אין בית־מדרש אַריין, האָב איך מיר מתיר געווען צו דאַווענען ביחידות און עס דוקא געמאַכט בקיצור, ווי מיין שטייגער איז. דערפאַר האָב איך נאָכדעם מאריך געווען אין דער מצוה פון אי־בערבייסען. איך האָב מיר געקויפט פירות פון ארץ־ישראל — באָקסערען און פייגען און אונטערגעפּוילטע פּאָמעראַנצען, — אַ סחורה, וואָס מע קריעגט אין אָדעס בחצי חנם, און האָב זיך גענומען צו דער אכילה מיט דער גרעסטער כונה. איך בין נאָך ניט געווען פאַרטיג, ווען רב ליב דער מלמד האָט זיך אומגעקעהרט און מיר אָנגעזאָגט די גוטע בשורה, אַז ער ווייסט שוין אויף געוויס, מיט וועמען מיר דאַרפען ריידען און וואָס מיר האָבען צו טאָן. קודם כל, זאָגט ער, דאַרפען מיר זיך זעהען מיט דעם קאַרלינער — דאָס איז דער אַרי שבחבורה, דער קאָפּ, דער מנהיג. ער איז אַ גרויסער געלערענטער, בקי אין אַ סך חכמות און האָט דערצו אַ יודיש האַרץ. און איהם ווענדט זיך אַלצדינג: וואָס ער וועט זאָגען, אַזוי וועט זיין.

— אָט וועט איהר זעהען, רב מענדעלע, אַז מיר'ן נאָך היינט, מיט דעם אויבערשטענ'ס הילף, קאָנטשען אַלע אונזערע געשעפטען. וואָרום פאַר וואָס טאַקי ניט? אויב דער קאַרלינער האָט נאָר איין פונק פון יודישקייט אין האַרצען, מוזען מיר דאָך נושא חן זיין ביי איהם אין די אויגען. וואָס זאָגט איהר? וואָס פאַר חסרונות קען מען, חלילה, געפינען און אַזוינע יודען ווי מיר? — אַזוי זאָגט רב ליב דער מלמד און גלעט זיך דערביי די באָרד און די פאות און בעקוקט זיך פון אַלע זייטען. — מיר דאַכט, אַז קיין בעסערע יודען דאַרף מען גאָר ניט. אַלצדינג וואויל און פיין, ווי סע געהער צו זיין. נאָר וואָס דען? איך האָב מורא... איך זאָל עס גאָר ניט אויסריידען אין אַזאַ שעה... אפשר ווילען דערוויל אונזערע קאַבצאַנסקער יודעלעך... איהר פערשטעהט דאָך אַליין, וואָס איך מיין.

— איהר האָט מורא, אַז אונזערע קאַבצאַנסקער זאָלען ניט קומען

פריהער און נים פערהאַפּען, — פּאַל איך איהם אריין אין די רייד.

— איך האָב מורא פאַר אַנ'ערגערער צרה — ענטפערט ליב דער מלמד און שאָקעלט מיט'ן קאָפּ. — איך האָב מורא, אַז ס'וועלען קומען די קאָבּצאַנסקער מלמדים — איהר פערשטעהט, וואָס איך מיין ?... וועלען זיי דאָך, מסתמא, וועלען אויסהאַפּען דאָס יונגעל, וועלען זיי אַנריידען איוף אונזער חדר ווער ווייסט וואָסערע פּאַסקודסטווע, קענען מיר נאָך, חלילה, בלייבען אָהן אַ קנעלונג... איהר קענט דאָך אונזערע יודעלעך...

— איהר מיינט, הייסט עס, דאַנאָסען, מסירות ? — ענטפער איך. — ניין, רב ליב, דערפאַר איז ניטאָ, וואָס מורא צו האָבען. אמת, אונזערע יודען האָבען ליעב אַנצורייזען איינער אויפ'ן אַנדערן. און די קאָבּצאַנסקער האַלטען פון דער מדה זעהר און זעהר. סע גלויבט זיך אָבער ניט, אַז איצט אָ, ווען מיר הויבען אָן אַ נייעם ענין, זאָל מען באַלד טאַקי זיך נעהמען צו די אַלטע מנהגים. עסט בעסער איבער־בייסען, רב ליב, ס'איז שוין צייט.

רב ליב וואַשט די הענד און עסט מיט אַפּעטיט די ארץ-ישראל־פּירות. ער קומט ביסלעכווייז צו זיך און הויבט אָן דערצעהלען נסים ונפלאות, ווי גוט און וואויל עס וועט אונז זיין, אם ירצה השם, אין אונזער נחלה, וואָס פאַר אַ גליק סע וואַרט דאָרט אויף אונז. ער קוועלט פאַר נחת, ער שמעלצט זיך ממש, ריידענדיג.

תיכף נאָכ'ן עסען לאָזען מיר זיך אין שטאָדט אריין. אין איינער פון די גאַסען זעהען מיר אַ שפּייכלער פון תבואה. נעבען איהם שטעהען עטליכע מענשען און ריינינען ווייץ. רב ליב שטעלט זיך אָב, נעהמט אָן אַ פולע זשמעני ווייץ און קוקט זיך איין, ווי אַ בקי, וואָס בעטראַכט אַ פראָבע כדי צו ווייסען, וויפיעל מע מעג צאָהלען פאַר אַ פוד. אין דער מינוט שפּרינגט אונטער אַ יודעל:

— ווייץ ווילט איהר ? איהר ווילט קויפען ווייץ ? קומט, איך האָב אַנ'אָרט, וואָס מע קען קויפען בזול הזול. איך בין אַ מעקלער בין איך.

רב ליב שאָקעלט מיט'ן קאָפּ אויף ניין און פערדרעהט די נאָז.

רב ליב, דאַרפט איהר וויסען, האָט אפילו נים געטראַכט וועגען קויפען ווייץ. נאָר וואָס דען ? אַזוי ווי ער האָט זיך שוין געהאַלטען פאַר אַ שטיקעל פּאָמיעשטשיק, אַ יוד פון אַ נחלה, מוז ער דאָך האָבען עפּעס אַ שיכות צו תבואה. הייסט אַז ער האָט אויפ'ן וועג צו זיין נחלה דער־זעהען אַ קופּע מים ווייץ, האָט ער זיך בכיון אָבגעשטעלט און אַ קוק

נעמאָן, כדי ער זאָל נאָכדעם קענען זאָגן: ווייך? אהאָ! אויף ווייך פרעגט מיך. איך האָב זיך אין מיין לעבען גענוג אָנגעזעהען מיט ווייך.

— אויב איהר קויפט ניט, טאָ אפשר פערקויפט איהר טשאַסאָם? — פרעגט דער מעקלער און חאַפּט אָן רב ליב׳ן פאַר דער פּאָלע. — רעדט ווערטער, פּאַני. איך האָב גראָד אַ קונה אויף ווייך, אויף מיינע נאמנות.

רב ליב לאָזט זיך געהן, שטאַרק צופריעדען, וואָס מע האַלט איהם פאַר אַ סוחר, און ענטפערט קיין וואָרט ניט. דער מעקלער טרעט פון אונז אָבער ניט אָב, ער געהט אונז נאָך, ווי אַ קוה אַ קאַלב, און האַלט אין איין ריידען: ענטפערט, רב יוד! וואָס אַרט אייך, אַז איהר וועט ענטפערן, וואָס? איהר גלויבט מיר אפשר ניט, האַ? טאָ דערפרעגט זיך אויף מיר, אדרבא, פרעגט וועמען איהר ווילט. וועט מען אייך זאָגן, אַז איך, חייקעל דער מעקלער, בין אַ קאַראַנטנע מענש, מע מעג זיך אויף מיר פערלאָזען. ביי מיר אַ וואָרט איז הייליג, גערעדט איז גערעדט, ניט ווי די איבעריגע מעקלערס, די זשוליקעס, די בייטעל-שניידערס, וואָס ס׳איז אַ סכנה אריינצופאַלען אין זייערע הענד. איך, פּאַני, בין אַליין געוועזען אַ סוחר בין איך, נאָר וואָס קען מען טאָן, אַז ס׳איז נימאָ קיין מזל?... איך בעט אייך, רב יוד, זייט ניט קיין עקשן, זאָגט, אפשר האָט איהר צו פערקויפען?

— וואַרט אַביסעל, וועלען מיר מיט אייך מאַכען געשעפטען, אם ירצה השם, — ענטפער איך, כדי פּטור צו ווערען פון אַ שלאַק, אַני-אַנשיקעניש. אין האַרצען טראַכט איך מיר: וועסט שוין זעהען אונזער ווייך, ווי דו זעהסט דיינע אויערען. — וואַרט אַביסעלע, רב יוד. איצט האָבען מיר זעהר קיין צייט ניט. מיר לויפען צוליעב אַ ספּיעשנע עסק.

— איהר לויפט? זאָגט זשע מיר, ליעבע יודען, וואוהין לויפט איהר? — פרעגט דער מעקלער אויף׳ן יודישען שטייגער. וועגען אָב-טשעפען זיך פון אונז טראַכט ער נאָך אַלץ ניט.

לכתחילה האָב איך בדעה געהאַט איהם גאָר ניט אָבצוענטפערען אויף אַזאַ נאַרישער קשיה. נאָר נאָכדעם האָב איך זיך מישב געווען: לאָמיך איהם בעסער אויסזאָגען, וואוהין מיר געהען, וועט ער טאָקי מוחל זיין אונז אָבפיהרען צום קאַרלינער, וואָרום ניט איך, ניט רב ליב ווייסען ניט דעם וועג אַ הינצו. אַזוי אַזוי, רב חייקעל, ביסט טאָקי אַ גרויסער חכם, ווילסט וויסען אַלע סודות, מענדעלע איז אָבער קליגער

פון דיר. ער וועט דיך אין אַ גוטער שעה איינשפּאַנען, און דו וועסט איהם דיענען ווי אַ כשר'ע בהמה! — איך פערדרעה די נאָז, פערקנייטש דעם שטערן און ענטפער מיט אַ פראַגע אויף אַ פראַגע — אויך אויפ'ן יודישען שטייגער:

— און אַז מיר געהען צום קאַרלינער, איז וואָס? אפשר ווילט איהר אויך געהן מיט אונז?

— אודאי געה איך מיט אייך! ווי דען? דער קאַרלינער! איך בין דאָך ביי איהם אַנ'איינגעהער, אַ שטיק חשוב, — ענטפערט דער מעקלער מיט שמחה, און תיכף כדי דבור שפּרינגט ער אַרויס פאָרענט און לאָזט זיך געהן. אַלע מינוט קוקט ער זיך אום, מאַכט צו אונז פון דער ווייטענס מיט די הענד, אַז מיר זאָלען נאָכגעהן נאָך א־הם.

וואָס אמת איז אמת, די כשר'ע בהמה, וואָס גאָט האָט האָט אונז צוגעשיקט, האָט אונז געדיענט באמונה. חייקעל דער מעקלער האָט אונז אַזוי לאַנג געפיהרט דורך גאַסען און פלעצער, ביז ער האָט אונז געבראַכט בשלום צום קאַרלינער'ס הויז.

— אָט דאָ וואוינט ער! זאָגט חייקעל אַ פערסאָפּעטער, אַ צעהיצטער פונ'ם ווייטען וועג, און ווישט זיך דעם שוויים מיט'ן עק פּאָלע.

— אַ דאַנק אייך! — רוף איך זיך אָן. — איצט וועלען מיר שוין אַליין געפינען די טהיר.

דער מעקלער בלייבט שטעהן, ווי מטושטש. ער מאַכט עפּעס מיט די ליפּען, דרעהט מיט די פינגער, נאָר איך מאַך זיך ניט וויסענדיג. איך נעהם רב ליב'ן און מיר לאָזען זיך ביידע געהן אויף די מירמעלשטיינענע טרעפּ.

מאָלט אייך, ס'איז מעשה נסים, וואָס מיר זענען ניט געפאַלען אויף די טרעפּ. איהר דאַרפט ניט פערגעסען, אַז פון קינדרוויוז אָן זענען אונזערע פיס געוועהנט צו טרעטען דאָס מיסט און די בלאָטעס פון קאַבצאַנסק און פון אַנדערע אַזוינע יודישע שטעדטלעך; דאָרט זענען זיי אויסגעוואַקסען, דאָרט האָבען זיי בעקומען זייער בעזונדערע צורה. היינט אַז זיי האָבען פּלוצלונג דערפיהלט אונטער זיך אַ גלאַטע, ציכטיגע, אָבגעוועקסעלטע שטיינערנע פּאָדלאָגע, האָבען זיי זיך נעבעך געגליטשט, געדוקט זיך, ניט געקענט איינשטעהן. ווען ניט זכות אבות, וואָלטען מיר צעהן מאָל געפאַלען און געבראָכען, חלילה, האַלז און נאַקען.

דער פאָרער־צימער איז געווען פול מיט מענשען, וואָס האָבען געהאַט בקשות צום קאַרלינער: איינער געהט אַרויס, דער אַנדערער אַריין,

און אַלע אָהן היטלען . השם יתברך איז יודע דעם אמת, ווי שווער ס'איז אונז געווען אָבצודרעקען אונזער קאָפּ, וואָס זינט מיר לעבען, זינט מיר זענען אַרויס פון דער מאַמע'ס בויך, איז ער ביי אונז געווען צוגעדעקט אי ביי־טאָג, אי ביי־נאַכט. נאָר וואָס האָבען מיר געוואָלט טאָן, אַז דער משרת, דער צורר, וואָס איז געשטאַנען ביי דער טהיר, האָט עס אונז פערזאָגט מיט'ן האַרבען וואָרט. אפילו די יאַרמעלקע האָט ער אונז גע־הייסען אויסטאָן! אָהן היטלען האָבען מיר זיך געפיהלט זעהר לא עליכם־דיג, אָט אַשטייגער ווי מע זאָל עמיצען פלוצלונג איסטאָן נאַקעט צווי־שען אַ עדה מיט מענשען. רב ליב איז געשטאַנען, ווי אַן'איינגעפּאַט־שטער, אַז ס'איז געווען אַ בזיון און אַ האַרץ־ווערטאָג אויף איהם צו קוּ־קען. אָט אַזוי האָבען מיר געוואַרט אַ שטיקעל צייט אין איינע יסורים, ביז מ'האָט אונז געהייסען אַריינגעהן צום קאַרלינער אין קאַבינעט. איצט האָב איך דוקא אָבגעטרעטען דעם כבוד רב ליב'ן: איך האָב איהם ביי דער טהיר אַ שטופּ געטאָן, ער זאָל געהן פאָרענט, און איך בין געגאַנגען נאָך איהם.

ס'איז דאָ מענשען, וואָס אַז מע זעהט זיי איינמאָל, קען מען זיי שוין קיינמאָל ניט פערגעסען. זיי ווערען דיר ווי איינגעבאַקען אין האַר־צען, זיי בעקומען אַ שליטה איבער דיינע געדאַנקען און דיינע געפיהלען; אַז דו קלויבסט זיך עפּעס טאָן, דערמאָנסטו זיך אין זיי און דו סטאַ־רעסט זיך, ווי אַ יונגעל פאַר'ן רבי'ן, אַז דיין אַרבייט זאָל זיין אָבגע־טאָן וואָס בעסער. איך געדענק נאָך איצט אויך דעם קאַרלינער, ווי אַ לעבעדיגען: אַ שענער מענש, ניט זעהר קיין הויכער. אַ שטילער אומעט רוהט אויף זיין בלייכען פּנים, און אַז ער רעדט מיט עמיצען און טוט אַ שמייכעל, איז דאָס ווי דער מאָרגענשטערן, וואָס שיינט אַרויס פון צווישען די וואָלקענס. מע פיהלט, אַז דער אומעט א'ז ניט קיין סימן פון אַ בייזען האַראַקטער צו פון אַ קאַפּריז, נאָר ער נעהמט זיך פון אַ סך טראַכטען און קלערען איבער טיפע ענינים. ער רעדט וועניג, אָבער ער קוקט אַ סך. ער פערקוקט אייך, דאַכט זיך, טיעף אין האַרצען. זיינע אויגען דערצעהלען די ערעלקייט פון זיין נשמה, די קנייטשען אויפ'ן שטערען זאָגען אויס זיינע הויבע מחשבות, אפילו די גראָהע האָר געבען איהם צו אַ בעזונדערען חן.

דער קאַרלינער האָט אונז אויפגענומען, שטעהענדיג נעבען אַ שרייב־טיש מיט אַ סך שרייב־געצייג. אויף יענער זייט טיש איז געזע־סען איבער אַ פּאַק מיט בריעף איינער אַ מאַן פון אַ יאהר פערציג מיט

אַ לאַנגער באָרד, ווייזט אויס, אויך אַן׳עדעלער נפש, אַ קאָפּ־מענש — דאָס האָט מען דערקענט אין זיין פּנים און אין זיינע אויגן. דער קאַרלינער האָט זיך אין אונז איינגעקוקט און ווינקט אונז, מיר זאָלען זאָגען, וואָס מיר דאַרפען.

— מיר זענען קאַבצאַנסקער זענען מיר, און ווילען פאָהרען אין די קאָלאָניעס. — זאָגט רב ליב און פערנווינט זיך דערביי משונה׳דיג. און דאָס פּנים ווערט ביי איהם מאָדנע אויסגעקרימט, ווי ביי אַ יודענע.

— און וואָס האָט איהר געטאָן ביז אַהער?

— אַ מלמד בין איך געווען, געלערענט יודישע קינדער האָב איך.

— ווילט איהר, הייסט עס, זיין אַ מלמד אין די קאָלאָניעס? — זאָגט דער קאַרלינער און בעטראַכט רב ליב׳ן מיט איין אויג פון׳ם קאָפּ ביז די פיס. — די קאָלאָניעס זענען נאָך ערשט אַ פּראָיעקט, זיי זענען נאָך גאָר ניטאָ אויף דער וועלט, און מלמדים קומען שוין זיי מזכה זיין מיט זייערע חדרים!...

— די תורה איז געווען פאַר בריאת עולם, אַ כל שכן פאַר די קאָלאָניעס, — רופט זיך אָן דער, וואָס זיצט ביי׳ם שרייב־טיש און הויבט אויף דעם קאָפּ פון די בריעף און בעטראַכט מיך פון דער וויטען.

— ניין, פּאַני, — ענטפערט רב ליב און קוועטשט דעם „ניין״ מיט׳ן נוסח פון אַ שלשלת. — איך וויל ניט זיין קיין מלמד, איך וויל בע־קומען אַן׳איינענע נחלה אין ארץ־ישראל.

— געהט איך בעסער צוריק צו דער תורה און צום טייטעל, — ענטפערט דער קאַרלינער מיט אַ שמייכעל. — פאַר אייך איז, דאַכט זיך, ניטאָ קיין בעסערער מקום, ווי קאַבצאַנסק.

— איך שווער אייך, פּאַני, אַט האָט איהר מיין הן צדק, אַז איך בין מוכן ומזומן אָוועקצוגעבען מיין נשמה פאַר דעם פאָלק ישראל, איך וויל זיך מפקיר זיין פאַר זיין כבוד, אַבי מע זאָל מיר נאָר געבען אַ שטי־קעל פעלד מיט אַ וויינגאָרטען אין ארץ־ישראל.

דער קאַרלינער פערבייסט די ליפּען און קוקט אויף רב ליב׳ן מיט שפּאָס, ווי איינער רעדט: וואָס טוט מען מיט אַזאַ שלאַק? ער שווייגט אַ ווילע, נאָכדעם רופט ער זיך אָן צו מיר:

— און וואָס זענט איהר? אויך אַ מלמד?

— איך בין אַ יוד. — פּלאַפּעל איך אַ צעטומעלטער און אַ דערשראָ־קענער פון דעם קוקען, וואָס דער קאַרלינער און דער אַנדערער האָבען

אויף מיר געקוקט. איך פיהל אליין, אז ס'איז נאריש, און לאז פאר
חרפה אראב דעם קאפ. ווען די ערד עפענט זיך אונטער מיר און שלינגט
מיך איין אויפ'ן ארט, מעגט איהר מיר גלויבען, אז ס'וואלט מיר דע-
מאלט געווען מעהר ניחא, איידער שטעהן און פיהרען אט דעם
שמועס.

— דאס פרעג איך אייך נים, — ענטפערט דער קארלינער, — דאס
אהט מען אין אייך. איך וויל וויסען, וואס איז אייער פרנסה.

— ער איז מיין שותף! — העלפט מיר רב ליב ענטפערן דעם
קארלינער. רב ליב, זעה איך, האלט זיך פאר וועלטליכער פון מיר,
פאר מעהר מעורב עם הבריות. — דער יוד איז מיט מיר שותפות אין
דער נחלה, וואס מיר וועלען, אם ירצה השם, בעקומען. מיר האבען
אפילו א שותפות-כתב כתוב וחתום.

זינד איך לעב האט מיר קיינער נים אנגעטאן אזוי פיעל יסורים,
ווי רב ליב מיט אט דעם ענטפער. איך בין מבולבל געווארען נאך מעהר
ווי פריהער, טראפענס קאלטען שוויים זענען מיר ארויסגעטרעטען אויפ'ן
פנים. ווען מע גיסט אויף מיר אוים א זודיגען אקראפ, וואלט ביי מיר
געווען בעסער, איידער דער געלעכטער, וואס דער קארלינער, ווי איך
האב געמיינט, וועט פון מיר לאכען. דאנקען גאט, וואס ס'איז דערצו
נים דערגאנגען. דער קארלינער האט א טיעפען זיפץ געטאן און געפרעגט
מיט רחמנות:

— וואס זשע ווילט איהר, רבותי?

— מיר זענען געקומען אייך בעטען, אזוי ווי איהר זענט דער
בעל-הבית פון די קאלאניעס, זאלט איהר אונז אויסהעלפען מיט געלט,
וויפיעל מיר וועלען דארפען. ביי אייך איז דאס דאך א קלייניגקייט, און
אונז וועט איהר טאן די גרעסטע טובה, — זאגט רב ליב מיט'ן נוסח פון
„יקום-פורקן": ער הויבט אן מיט א בקשה און לאזט אוים מיט א דאנק —
דער אויבערשטער וועט אייך דערפאר געבען אריכת-ימים און וועט אייך
העלפען, וואו איהר וועט זיך קערען און ווענדען.

— איך קען אייך איצט נים העלפען, זאל אייך גאט העלפען, —
ענטפערט דער קארלינער מיט א זיפץ און טוט א מאך מיט דער האנד,
מיר זאלען ארויסגעהן.

רב ליב מאכט זיך אבער נים וויסענדיג און רירט זיך נים פונ'ם
ארט. ער גרייט זיך ערשט פערפיהרען א לאנגען שמועס, ווישט די נאז,
דרייבט דעם שטערען. איך נעהם איהם אן פאר דער פאלע און שלעפ

איהם צו דער טהיר. אַזוי געהען מיר אַרויס: איך פריהער, ער נאָך מיר.

בשעת מיר זוכען אין פאָדער־צימער אונזערע היטלען און דרעהען זיך פון איין ווינקעל צום אַנדערען, קומט אַרויס יענער, וואָס איז געווען בײַ'ם טיש. ער דערזעהט מיך און מאַכט צו מיר:

— דאַכט זיך, איך האָב אײַך אַמאָל געזעהען אין גלופסק אָדער אין אַן'אַנדער שטעדטעל פון יענעם קאַנט. אויב איך האָב קיין טעות ניט זענט איהר מענדעלע מוכר ספרים.

— יאָ, איהר האָט ניט קיין טעות. ווער זשע זענט איהר.

— איך בין.... סע פרעהט מיך צו זעהען אַזאַ וואוילען גאַסט. איצט קען איך מיט אײַך קיין סך ניט ריידען, ווייל איך בין שטאַרק פאַרנומען. אָבער איך האָף, אַז מיר וועלען זיך נאָך זעהען און וועלען נאָך שמועסען באריכות. האָט מיר אַ גוטען...

אַז דער מעקלער האָט אונז דערזעהען אַרויסגעהענדיג פונ'ם קאַר־לינער, האָט ער זיך אַלאָז געטאָן צו אונז מיט אַ הכנעה'דיג שמייכעלע און געקוקט אונז אין מויל אַריין, געחאַפּט איטליכע תנועה אונזערע, געבוויגען זיך אין דרייען, און יעדער זיינער האָט געזאָגט: הנני! איך בין אָנגעברייט! שיקט מיך, וועל איך לויפען אין פייער און אין וואַסער!... מיר אָבער האָבען זיך געמאַכט ניט וויסענדיג און זענען געגאַנגען שטילשווייגענדיג, וועלענדיג פּטור ווערען פון איהם. יענער איז אָבער קיין נאַר ניט און האָט דוקא בעשלאָסען נאָכצוגעהן נאָך אונז, און בשום אופן ניט געוואָלט אָבטשעפּען זיך. אַז ער האָט דערזעהען, מיר געהען אַלץ און שווייגען און קוקען זיך ניט אום, האָט ער אָנגע־הויבען זיך בעטען:

— האָט רחמנות, יורען! מאַכט דורך מיר אַ געשעפטעל, וועט איהר, מיט דעם אייבערשטענס הילף, ניט דערלעגען. איך בין, ניט פאַר אײַך גערעדט, אַ גרויסער אביון און אַ מטופל מיט קינדער. האָט רחמנות, זאָל אַ יוד דורך אײַך פערדיענען אַ גראָשען.

מחמת ס'איז מיר דענסטמאָל געווען זעהר אָנגעזאָלצען אויפ'ן האַר־צען און איך האָב שטאַרק געוואָלט פּטור ווערען פון דער זלודניע, האָב איך שטיל אַ זאָג געטאָן צו רב ליב'ן:

— דאָס זענט איהר שולדיג, וואָס ס'האָט זיך צו אונז צוגע־קלעפּט אַזאַ פאַרשלעפּטע קרענק. אַ מאַכער פון ווייץ זענט איהר מיר

געוואָרען אינמיטען דערינען. א פיינער מאַכער! ענטפערט איהם שוין. איך בעט אייך, און זאָל ער געהן צו אַלדי רוחות.

— אומזיסט אייער טרחה, פעטער, — האָט ר׳ ליב זיך אָנגערופען צום מעקלער. — איצט וועט ניט זיין גאָר ניט, איך שווער אייך אויף מיינע נאמנות! איבער א יאָהר, אם ירצה השם, לשנה הבאה...

— איבער א יאָהר מעגט איהר איבערגעהן אויף מיין פערמעגען, א רוח אין אייער!... האָט דער מעקלער אָנגעהייבען שעלטען מיט טויטע קללות. נעבעך! ער האָט אַלץ געהאָפט, אז ער וועט מאַכען א געשעפטעל, און דאָ זעהט ער די סוחרים אַנטלויפען גאָר פון איהם. מען שטעלט פיס און מען קוקט זיך ניט אום — און פונ׳ם גאַנצען מסחר לאָזט זיך אויס א בוידעם, א נעכטיגער טאָג.

ד.

אומעטיג און קאַלעמוטנע איז מיר געווען אויפ׳ן הארצען נאָכ׳ן שמועס מיט׳ן קאַרלינער. א וואָלקען פון טרויער האָט זיך אָנגערוקט אויף מיין נשמה — און די פליגעל פון מיין האָפנונג זענען געלעגען מאַט, ניט צו קענען פליהען הויך ווי פריהער. ר׳ ליב דער מלמד האָט זיך געטאָן זיינס, ווי עס פאַסט פאַר א כשר׳ן יודען, ער איז זיך געגאַנגען מיט א קאַלטער לעבער אין בית־מדרש אריין, דאַוונען מעריב בצבור. מיך האָט אָבער די גאַנצע מעשׂה ניט געלאָזט רוהען. איך האָב מיר געוואָלט אַביסעל צושלאָגען די געדאַנקען, האָב איך זיך געלאָזט אין שטאָדט אריין, שפאַצירען. איך האָב זיך ארומגעבלאָנקעט א פאַרטראַכטער עטליכע שעה און בין ערשט נעקומען צו זיך, ווען ס׳האָט אָנגעהויבען געהן א רעגען און האָט מיר געגעבען אָנצוהערעניש, אז ס׳איז שוין צייט צו געהן אַהיים. אויפ׳ן גאַס איז שוין ניט געווען קיין לעבעדיגער נפש.

אויף דער סטאַנציע האָב איך דערזעהען: ר׳ ליב ליגט אויפ׳ן בעטעל און שלאָפט, און די פערדריפּעטע קאַפּאָטע זיינע טריקענט זיך נעבען דער הרובע. איך האָב זיך אַנידערגעזעצט בײ׳ם טיש, א פאַרזאָרגטער, א צעטראָגענער, שטאַרק איינגעבראַכט אויף מיר טאַקי אַליין. ר׳ ליב איז געלעגען אויסגעצויגען אויפ׳ן רוקען, געחראָפּעט, געבלאָזען תקיעות מיט זיין לאַנגער קרומער נאָז, ווי א שופר, און איך האָב געקוקט אויף

איהם, בײ דער שײן פון אַ חלב'דיג ליכטיל, בעטראַכטענדיג דעם נפש פונ'ם קאָפּ ביז די פּיאַטעס. אַ שענער נפש! דער גוף דאַר, קװאַר, טרוקען, װי אַ שפּינדעל, אָן אַ לויט פלײש אויף די בײנער; די הענד — לאַנגע, דינע צוים־שטעקלעך, מיט בראָהע אָנגעשװאָלענע אָדערען, װאָס סטאַרטשען אַרױס פון אונטער דער געלער הויט. דאָס פּנים — אַ װיסטע חורבה, אײנגעשרומפּענע באַקען, אײנגעפאַלענע אויגען, אַ לאַנגע האָרבאַטע נאָז שטעקט אינמיטען, װי אַ קוימען, אין אַ אָבגעבּרענט הויז, בײ דער זײט אַ אַלטער אויסגעפּיקטער בעזים — דאָס איז ר' ליב'ס זקנה. איך קוק אויף איהם מיט אַ שמײכעל פון צער אויף די ליפּען און טראַכט מיר: אַ פּײנער פּ ו ע ל, אַ שעהנער ערד־אַרבײטער, משטײנס געזאָגט!..

און ד אָ ס רײסט זיך אָב פון אַ הײם, פון װײב און קינדער, און זוכט זיך נײע גליקען מיט נײע פּרנסות, װאָס ער האָט פון זײ ניט די מינדסטע השׂגה. פײן, כ'לעבען!... און טאַקי באַלד האָב איך אַ קלײַהר געטאָן: און דו, מענדעלע? װי קומסט ד ו צו אַזאַ נאַרישקײט, צו אַזאַ גראָבען טעות? — אַ שטאַרקער פּאַרדראָס האָט זיך אויפגעהויבען אין מײן נשמה, איך האָב אָנגעהויבען מוסר זאָגען מיר אַלײן און דעם גאַנצען כּלל ישׂראל: װאו איז אײער חכמה, װאו איז אײער אויסגערעכענטקײט, יודע־עך? רק איהר חאַפּט זיך, רק איהר יאָגט זיך, אומעטום זענט איהר מקדים נעשה לנשמע, קײנמאָל בעטראַכט איהר ניט, צו טויגט איהר צו דער אַרבײט, װאָס איהר נעהמט זיך, צו װעט איהר ניט קאַליע מאַכען דעם גאַנצען עסק. װאָלט נאָך דאָס חאַפּעניש זיך גענומען נאָר דערפון, װאָס מיר רעכענען ניט אויס אַ פריהער — װאָלט נאָך געװען צו דערלײדען. איך האָב אָבער מורא, אַז דאָ שטעקט אַ סך אַ גרעסערער אומגליק. אַדרבא, מיר האָבען דוקא יאָ אַ חשבון, אַ אויסרעכענונג, מיר חאַפּען זיך און יאָגען זיך טאַקי, װ ײ ל מיר האָבען שטענדיג אַ בעהאַלטענעם מיין. אונז איז דער עיקר ניט דער ענין, נאָר אונזער אײגען פּערדיענסטעל, ניט די זאַך גופא, נאָר אונזער פּרנסה. אונז הויבט ניט אָן צו אַרען, װאָס מיט אונזער לויפעניש און שטופּעניש װעלען מיר בּרײנגען אַ שאָדען דער אַרבײט, אַבי מיר אַלײן זאָלען דאָ אָבלעקען אַ בײנדעל. כּל זמן ס'איז דאָ אַ שפּאַלט, אַ שפּאַרונע — רוק זיך, בּן אדם, שפּאַר זיך און גנב'ע זיך אַרײן!... כּל זמן ס'איז דאָ אַ טראָפּען מילך בײ דײן קוה אין די אײטער — קוק ניט, װאָס זי איז הונגעריג, מעלק! אײ. טאָמער װעט דורך דײן שטופּעניש חרוב װערען דער גאַנצער בנין, — ס'אַ דאגה דו האָסט, זאָל ער חרוב װערען, נו װעט זײן ניט

מיר, ניט דיר, פון צוויי וועגן איז דער בעסטער דער, וואָס טויג מ י ר, אויב אָבער איך קען פון איהם קיין נוצען ניט האָבען, מעג ער זיך אפילו בעצם זיין זעהר אַ גלייכער וועג, — מ י ר איז ער קרום, זעל איך אויף איהם שפייען קלעק. אַזוי פיהרען מיר זיך, אַזוי איז אונזער שטייגער: אַלצדינג נאָר די אייגענע טובה, אַנדערש ווערט אַ יוד ניט קיין חובב... איהר פערשטעהט דאָך, וואָס איך מיין.

אָט אַזוי האָב איך גע'טענה'ט, געאַמפּערט זיך מיט מיר אַליין, געזוכט אַלץ חסרונות. ר' ליב איז דערווייל געשלאָפען, געחראָפּעט און געפייפט מיט דער נאָז. נאָכדעם האָט ער אָנגעהויבען זיפצען און קרעכצען פונ'ם שלאָף, דער הוסט האָט איהם געמוטשעט, געשטיקט דעם אָטעם, די ליחות האָבען זיך געשטעלט אין האַלז, געבולבעט און זיך איבערגעקייקעלט אַרויף און אַראָב, אין האַרצען האָט ביי איהם געסזוישטשעט, געריפּעט, געסקריפּעט, ווי אַ גאַנצע קאַפּעליע כלי-זמר. מיך האָט דערקלעמט ביי'ם האַרצען און איך האָב אַ טראַכט געטאָן: אַז אָך און וועה איז איהם! ער ווייסט דען, נעבעך, פון אַ לעבען. ער האָט דען פערזוכט אַמאָל אַ גוטען טאָג! אוי, רבונו של עולם! וויפיעל יודען מוטשען זיך אַזוי אָב אַלע זייערע יאָהרען, ווערען פאַרשוואַרצט, פאַרפינסטערט, אויסגעריסען פון דער יוגענד ביז דעם סוף פון זייער ביטערען לעבען! ס'ווערט געבוירען אַ נייער נפש, אַ לעבעדיגע נשמה געהט אַרוים פון דעם אויבערשטענ'ס הענד און בעקליידט זיך מיט הויט און פלייש. צוליעב וואָס? כדי צו הנאה האָבען פון גאָט'ס וועלט, כדי מיט אַלע חושים צו געניסען די שפע, וואָס דער בורא האָט אויסגעגאָסען אויף דער ערד. וואָס זשע טוען מענשען? מע לעגט אַרויף אויפ'ן יונגען נפש אַ שווערען יאָך, מען בינדט איהם, מע פּענטעט איהם הענד און פיס, מע זאָגט איהם: אַזוי און אַזוי, אָט דאָס טאָרסטו ניט, אָט יענס איז דיר פערבאָטען; ביסט אַ יודעלע, אַ לייבעלע ביסטו, אַ גאַנצער פּאַק גזרות און חומרות איז פאַר דיר אָנגעשריבען, אָנגעגרייט פון פריהער, און דו מוזט פאָלגען. און אָט אַזוי וואַקסט אַ נייער נפש, פערוויסט און פעראומערט, פערקלאָגט און פערצאָרענט, שטענדיג הונגעריג און דאָרשטיג, אָהן לייב, אָהן לעבען. אָהן זאַפט און אָהן חיות, ווי אַ קאַרטאָפליע, וואָס וואַקסט אין אַ פינסטערען פערשטונקענעם קעלער, וואו די זון שיינט אַריין נאָר דורך אַ קליין שפּעלטעל. און אָט שטעהט ער פאַר דיר אַ פאַרטיגער — אַ בינדעל ביינער אַרומגעפלאָכטען מיט שס"ה גידין!... דער קראַנקער פּנים, טויט ווי אַלע מויטע, דערצעהלט, אָהן

א שום תרעומות, חס ושלום, זיינע צרות אין וועהטאָגען און בעט-דאַכט זיך, רחמים; זיינע טרוקענע בּיינער ריידען, טענה'ן: זעהט, וואָס פון א מענשען קען ווערען! יעדער הוסט, יעדער זיפץ, יעדער קרעכץ איז א ביטערער געשריי, דאָס בעקלאָגט זיך א מענש אויף זיין וויסט לעבען, וואָס איז ניט מעהר ווי* איין לאַנגע גסיסה. ווי זשע קען מען האָבען צו איהם טענות, וואָס ער וואַרפט זיך, זוכט, נישטערט, אפשר וועט ער אַביסעל גרינגער מאַכען זיין וועהטאָג? וואָס פאַר א אויסגערעכענטקייט קען מען פערלאַנגען פון א מענשען, וואָס איז גאָר ניט ביי די חושים, וואָס געהט אוים פאַר יסורים? ווי קען מען גאָר האָבען די העזה צו אָבלאַכען פון איינעם, וואָס חאַפּט זיך אָן פאַר א שטרוי בשעת ער טרינקט זיך? ווער וועט דאָס געהן זידלען א הונ-געריגען, וואָס ער טראַכט נאָר וועגען דער אכילה, וואָס ער איז גרייט צו לויפען אפילו קיין בויבעריק צוליעב א שטיקעל לחם? — אַז אָך און וועה איז דיר, ליב מלמד, אַז זינט דו לעבסט האָסטו סך-הכל געהאַט נאָר איין געדאַנק, איין כונה, איין פערלאַנג: איבערחאַפּען א כזית, כדי דו זאָלסט ניט אויסגעהן פאַר הונגער. אַז אָך און וועה איז דיר און אַז אָך און וועה איז מיר און אַז אָך און וועה איז אַלע קאַבּצאַנסקער יודען!...

— דאָס זענט איהר, ר' מענדעלע?! — האָט מיך א פרעג געטאָן ר' ליב, וועלכער האָט זיך אָקאָרשט אויפגעהאַפּט פונ'ם שלאָף. אויף זיין פנים איז געווען א שמייכעל און אַליין האָט ער בשעת מעשה גע-קרעכצט פון טיעפען האַרצען.

— וואָס קרעכצט איהר אַזוי? — האָב איך איהם געפרעגט מיט גרויס רחמנות. — איהר זענט חלילה קראַנק?

— חס ושלום! סע קרעכצט זיך עפּיס אַזוי... גלאַט אין דער וועלט אַריין... אַזאַ טבע ביי מיר... דאָס מאַכט ניט אוים, דער-צעהלט בעסער, וואָס הערט זיך עפּיס נייעס?

— וואָס זאָל זיך הערען? גאָר ניט! — האָב איך איהם געענט-פערט מיט א טיעפען זיפץ.

— איהר נעהמט זיך אַלץ צום האַרצען, ר' מענדעלע, און מיר האָט זיך גע'חלומ'ט א טייערער חלום, — האָט ר' ליב געזאָגט מיט א זיסען שמייכעל. — מיר האָט זיך גע'חלומ'ט, אַז איך שפּאַציר זיך מיר אַרום, ווי א בעל-הבית, צווישען א ווייגגאָרטען און גיב אַכטונג אויף די פועלים. זיי אַרבייטען, און איך טרייב זיי אונטער: פוילט זיך ניט,

יודען, ארבייט, ארבייט, דער טאָג שטעהט ניט! זיי ענטפערען מיר אָב: האָט קיין דאגה ניט, בעל־הבית, מיר טוען אונזער ארבייט בשלמות, קוקט זיך בעסער אום אויף אייער אייגען געזונד, סע זאָל אייך, חס ושלום, ניט שאַדען, וואָס איהר בויגט זיך; מיר וועגען אייערע קנעכט, מיר וועגען גרייט צו האַרעווען, צו אַקערען מיט דער נאָז, אַבי איהר זאָגט אונז זיין געזונד און שטאַרק און זאָלט פאַר אונז תפלה טאָן. — איך געה מיר אַזוי אַרום איבער'ן ווייגגאַרטען און איבער'ן פעלד, איך מאַך אַ ברכה און בין טועם פון די פייגען און טייטלען און באָקסערען, און איך קוויק מיך מיט ווייגטרויבען און מיט מילגראַ־מען און שטופּ מיר אָן פולע קעשענעס מיט ארץ־ישראל־אויבס. — הא, וואָס זאָגט איהר, אַ וואוילער חלום?

— אויב אַזוי, שלאָפט אייך געזונטערהייט... לעגט זיך, רב ליב, וועלען זיך אייך אפשר חלומ'ן נאָך שענערע חלומות, אויב איהר האָט פון זיי אַזאַ נחת־רוח, — האָב איך איהם געענטפערט און זיך אויך גע־לעגט שלאָפען.

און דער פריה, אַז איך בין אויפגעשטאַנען, האָב איך זיך גע־פיהלט, ווי אַ שכור, וואָס אַז ער חאַפּט זיך אויף נאָך אַ שווערען שלאָף, איז ער בייז, צושויבערט, אַלצדינג זעהט ביי איהם אויס קאַפּויר, אַלצדינג רייצט איהם די געבליטען און אַליין ווייסט ער ניט, וואו ער זאָל זיך אהינטאָן פאַר גרויס עגמת נפש. ר' ליב דער מלמד איז זיך אויפגעשטאַנען גאַנץ פריה און אוועק אין זיין וועג אריין — דאַוונען בצבור, איבערשמועסען מיט מענשען און זיך משתדל זיין וועגען אונזער ענין. ער האָט זיך אַזוי געחאַפּט, אַז ער האָט ניט אוספּייעט אָבריי־ניגען די בלאָטע פון זיין בגד, אַקוראַט ווי עס וואַרט אויף איהם ווער ווייסט וואָס פאַר אַ מציאה און ער האָט מורא, מע וועט זי ביי איהם ניט איינחאַפּען. — וועט איהר דאָך פרעגען, פון וואָס לעבט אַ שטייגער אַזאַ יוד, אַז אין קעשענע איז שוין ניט געבליעבען קיין צובראָכענער גראָשען? עט! אַ קשיא אויף אַ יודען! אַ יוד לעבט דאָך שטענדיג מיט נסים, ער לעבט בעל־כרחו, מיט'ן כח פון דעם שטויס, וואָס מ'האָט איהם געגעבען, בשעת ער איז אַרויס פון דער מאַמעס בויך; אַ יוד לעבט מיט אמונה און בטחון — און אַז וואויל איז דעם, וואָס ער פערמאָגט חאָטש אַזאַ קאַפּיטאַל. אָבער וואָס קען זיין פון אַזוינעם ווי איך, וואָס דער שכל האָט איהם שוין איבערגערעדט, ווי די שלאַנג האָט איבערגערעדט אונזער מוטער חוה'ן, און ער האָט זיך שוין אריינגעלאָזט

אין פֿרעגנענישען און חקירות? אַזוינער וועט שוין האָבען יסורים אין קלעמענישען אויפֿ'ן פֿוד. ציווי וועגען זענען אָפֿען פֿאַר דעם מענשען: אָדער זיי אַ יוד, ווי אַלע יודען, לעב מיט בטחון, געה מיט פֿערמאַכטע אויגען אַהין, וואוהין דער ווינט טראָגט דיך, פֿרעג ניט קיין קשיות און האָב ניט קיין טענית — און לעב! אָדער, אַז דו ווילסט זיין אַ דבש, איבערקלעהרען, שטעלען קלאָץ־קשיות: דאָס לעגט זיך דיר אויפֿ'ן שכל און דאָס ניט, דאָס געפֿעלט דיר און דאָס איז חוץ מדרך הטבע — טאָ נעהם און לעג זיך אַוועק אין שטאַרב. דיינע טענית זענען בלאָ־טע, קיינער דאַרף זיי ניט האָבען... בלינדע אמונה און בטחון זענען נאָך אַ גליק פֿאַר'ן יודען, זיי העלפֿען איהם נאָך אין זיינע נויטען, ווי דאָס שלאָף־געטראַנק, וואָס מע גיט איין אַ מסוכ'נעם חולה, העלפֿט איהם, ער זאָל ניט פֿיהלען דעם ווערהטאָג בשעת מע שניידט איהם, אַניט וואָלט דער ווערהטאָג געווען צו גרויס, ניט צום איבערטראָגען. ניטאָ אויף דער וועלט קיין אומגליקליכערעס בעשעפֿעניש, ווי אַ יוד וואָס הויבט אָן קלערען. אַזוינער פֿיהלט שוין די בראָדיוועקע אויף זיין נאָז, ער שעמט זיך שוין פֿאַר זיך אַליין, און ווי טיטוס'עס פֿליעג לעבערט איהם זיין מח די שאלה: וואָס וועלען לייט זאָגען? ס'איז ממש אַ האַרצוועה־טאָג אָנצוקוקען, ווי אַזוינער האַלט מלחמה מיט זיך אַליין, ווי ער וויל פֿערדייקענען זיין איינענעם „איך" און וואָלט אַ בעלן געווען אַריינ־קריכען אין אַ פֿרעמדער הויט. איז שוין, כ'לעבען, טייזענטמאָל בעסער אַזוינעם, ווי ר' ליב דער מלמד. וואָס פֿעהלט איהם? ער פֿיהלט נאָר ניט, אַז ער האָט אַ בראָדיוועקע אויף דער נאָז, ער געהט זיך פֿאַ־וואָלינקע, מיט אַנ'אָנגעביינענעם קאָפּ, ווי אַ ניונקעלע, און פֿרעגט ניט קיין קשיות. ער איז מקיים אַלע תרי"ג מצות, ווי גאָט האָט גע־באָטען, און פֿערלאָזט זיך אויף נסים.

אין שיהל אַריין, מענדעלע! — האָב איך גע'טענה'ט מיט זיך אַליין. — צו עבודת הבורא, מענדעלע! בטחון איז אַ יודישע זאַך, געגנוג שוין פֿילאָזאָפֿיע! ווי קומט נאָר אַ קאַבצאַנסקער יוד צו פֿילאָזאָפֿיע? אַ קבצן, אַז ער הויבט אָן חקירה'ן, איז דאָס פֿאַר איהם די גרעסטע סכנה. ס'טייטש דו, מענדעלע, ביסט דאָך אַוועק פֿון דער היים, ווי אַנ'אמת'ער יוד, האָסט גענומען די פֿיס אויף די פּלייצעס און האָסט זיך אַלאָז געטאָן, צוזאַמען מיט אַלע קאַבצאַנסקער יודען, אין דער וויימער יועלט אַריין מיט אַ גרויסען בטחון אויף זיין ליעבען נאָמען, האָסט ניט איבערגעקלעהרט און ניט איבערגעפֿרעגט און ביסט געלאָפֿען—

און פלוצלונג פרעגסטו נאָך קשיות און שאַרפסט זיך אַ מח! וואָס איז? עמיצער האָט אויף דיר אַ קוק געטאָן, ווי אויף אַ טפש, און האָט אָבגעלאַכט פון דיר און פון דיינע בטלנ׳ישע דרכים! איז זשע וואָס? אַ יוד טאָר ניט זיין אַזאַ גרויסער גדלן, אַז מע דאַרף — בויגט מען אָן במחילה דעם קאָפּ און מע געהט נאָך אַמאָל און ווידער אַמאָל און אָבער אַמאָל און מע בעט און מען מאָנט און מע דערקוטשעט — און מע געהט שוין בפירוש ניט אַוועק מיט לעדיגע הענד. ווען עמיצער וועט דיר זאָגען: כ׳האָב געזעהען אַנ׳אָרימאַן אַ בשת-פנים, וואָס יודען בני-רחמנים האָבען זיך אויף איהם אָ ל יי ן אומגעקוקט און איהם געגעבען אַ מתנת-יד מיט זייער גוטען ווילען — זאָלסטו ניט גלייבען. שקר וכזב! מיט׳ן גוטען ווילען וועט אַ יוד קיינמאָל ניט געבען; זיינער אַ קאָפּיקע איז אַזוי שווער זיך צו שיידען מיט דער קעשענע, ווי, להבדיל, דער נשמה צו פערלאָזען דעם גוף. און געהט זי שוין יאָ ארוים, די קאָפּיקע, פון אַ יודישען בייטעל, ווערט דערביי אַזאַ געררודער מיט אַ געשריי מיט אַ טראַסק-קע־יי, אַז סע הערט זיך פון איין עק וועלט ביז דעם אַנדערען, און דער געבער בעקומט זיין שכר דוקא אויף ד ע ר וועלט: כבוד און גדולה און חניפה א ו נ ט ע ר די אויגען און א י ן די אויגען. אַזוי איז שוין, ברודער, דער כדר העולם.

די דאָזיגע געדאַנקען האָבען מיך ביסלעכווייז בערוהיגט. איך האָב מיר געזאָגט: איך בין אַ יוד, ווי אַלע יודען, איך מוז זיין אַ עניו, ניט מקפיד זיין זעהר שטאַרק אויף מיין כבוד און זיך פאַרלאָזען אויפ׳ן רבונו של עולם: זאָל ער פיהרען, ווי ע ר פערשטעהט.

ה.

אויסגעקוקט ווי עס ...יז מיט זיך אַליין, האָב איך, ווי אַנ׳אמת׳ער יוד, זיך גענומען צום ג ע ה ן און צום ר י י ד ע ן. איך בין פלוצלונג געוואָרען אַ משונה׳דיגער בעל-דברן און אַ געהער — איינס אין דער וועלט. איך האָב שוין ניט געקענט איינזיצען קיין מינוט אויף אַנ׳אָרט, איך האָב זיך כסדר געשלעפּט פון בוני׳ן צו שמוני׳ן — ניין, וואָס זאָג איך „געשלעפּט“: ג ע ל אָ פּ ע ן, געאיילט זיך מיט גרוים אימפּעט,

געארבייט מיט אלע אברים, ווי דער שטייגער איז ביי אונז יודען — אין דערביי אלץ גערעדט, געשיט מיט ווערטער, ווי ניט אין זיך, גע׳דרשנ׳ט וועגען אזוינע זאכען, וואס איך הויב זיי ניט אן צו פערשטעהן. וואלט קאבצאנסק געווען דאס אמאליגע קאבצאנסק און די יודען וואלטען גע־זעסען, ווי אין די גוטע יאהרען, אין בית־מדרש אונטער דער הרובע, איז ביי מיר קיין ספק ניט, אז איך וואלט דארטען געווארען דער ראש המדברים און וואלט דערצעהלט גאנצע פעק מיט מעשיות פון פאליטיקע און פון מלחמות. איצט פלעגען מיר זיך אפט צונויפקלייבען ביי איינעם פון יענע יונגע־לייטלעך און מיר פלעגען שמועסען וועגען ערד־ארבייט, וועגען פלאנצען בוימער, וועגען הלכות וויינגארטען ובדומה. אלצדינג האבען מיר, פערשטעהט זיך, געוואוסט, וועגען אלצדינג געהאט א ידיעה, יעדערער איז זיך געגאנגען מיט זיין אייגענער שטה, געהאט דיינע אייגענע חשבונות — און ניט, חלילה, ווייל מיר האבען ווען עס איז געפרובט זיך פערנעהמען מיט אזוינע זאכען. פערקעדרט, קיינער פון אונז האט אין די אויגען ניט געזעהען קיין וויינגארטען זינט ער לעבט. נאר וואס דען? מיר האבען זיך געקליגט מיט אונזערע גמרא־קעפלעך, מיר האבען בעשאפען סברות, איינע שארפער פון דער אנדע־רער, געבויעט גאנצע בנינים אויף אזוינע פונדאמענטען, וואס מיר האבען זיי געפונען פארטיג אין אונזער פאנטאזיע אדער אויסגעזויגען פונ׳ם פינגער. איך, הקטן מענדעלע, בין דוקא ניט אראבגעפאלען פאר׳ן איבעריגען עולם, איך האב אויך גע׳דרשנ׳ט וועגען פלאנצען און זייען און קלויבען פרוכטען, ווי עס שטעהט געשריעבען אין משניות סדר זרעים, און ווי איך האב געדענקט נאך פון יונגעלוויז, ווען איך האב געלערענט אין חדר.

אזוי זענען אוועק עטליכע טעג און איך האב אלץ פערבראכט צווי־שען גוטע פריינד און געבויעט לופט־שלעסער מיט דער הילף פון אמינה און בטחון, ווען דער יצר־הרע, דער ימח־שמו׳ניק, האט מיך ווידער גענומען צום סמיך און האט אנגעהויבען מיר פיקען אין מח: זעה, מענדעלע, וואס פאר א צורה דו האסט! בעטראכט זיך נאר, וואוהין דו ביסט פערקראכען. דיין קישקע מאנט דיך: עסען — און דו האדע־וועסט זי מיט הבטחות! זי בעדארף ברויט — און דו טרייסט זי מיט גליקען, וואס זענען ניט געשטויגען, ניט געפלויגען. וואס קומט דיר ארויס פון די אלע טייערע שמועסען, אז דיינע חברים רעדען נאר, אז טוען טוען זיי ניט אהאנד אין קאלט וואסער און האבען ניט בכח

דיר צו העלפען, אפילו ווען זיי זאָלען וועלען. הייסט די פרומקייט דיינע, בעטראַכט זיך נאָר, וואָס זי האָט פאַר א פנים. פרומקייט איז טאַקי אַ גוטע רפואה געגען אַלערליי צרות און שרעק. נאָר ווען זשע איז דאָס געוואָרען? ווען זי שטעהט איין ביי אַנ׳אמת׳ן חניאָק, ביי אַ שוטה בן פיקהאָלץ. דו ביסט דאָך אָבער בטבע גאָר ניט קיין נאַר, ביי דיר איז דאָך בעסער איין חיי-שעה פאַר׳ן גוף איידער אַ׳לע תענוגים פון דער נשמה, דו ווייסט דאָך אָבגעבען אַלע דיינע פאַנטאַזיעס פאַר אַ שטיקעל ממשות׳דיגע טובה. הייסט גלאַט נאַרסטו דאָס גאָר זיך אַליין, פערשלאָגסט זיך האַקע-באַקע, כדי דו זאָלסט פערשפּאָרען טראַכטען — און דאָס, זעהסטו, איז שוין גאָר ניט פיין. דאָס פּאַסט גאָר ניט פאַר אַזאַ אַלטען יודען, ווי דו — פע, מיאוס, מענדעלע! לא די, וואָס דו ביסט אַ קבצן, ווילסטו נאָך זיין אויף דער עלטער אַ רמאי אויך! איך האָב זיך דאָס, כ׳לעבען, אויף דיר ניט געריכט...

איהר זעהט, רבותי, וואָס פאַר אַ מאָרנעם יצר-הרע איך האָב: ער קומט, כלומרש׳ט, אינ׳ם נאָמען פונ׳ם אמת. ער נעהמט מיך דורך מיט אויסגערעכענטער מיושב׳דיגע ווערטער, ער רעדט מיך איבער מיט זיין קלאָרען פערשטאַנד און איך קען איהם ניט בייסטעהן. שלעכט! פער-פאַלען מיין גאַנצער בטחון! דער יצר-הרע האָט פון איהם געמאַכט אַ בערגעל אַש. אוים! איך האָב ווידער דערפיהלט מיינע אַלע וועה-טאָגען. דער עסק איז קיין עסק ניט, די צייט געהט אַוועק אומזיסט-אומנישט און וואָס וועט זיין דער תכלית! איך בין פאַר עגמת נפש געוואָרען אַ שטיק אַפיקורס און האָב אָנגעהויבען געפינען חסרונות אין אַלע אונזערע גאָלדענע פלענער.

איינמאָל זיץ איך מיר אַזוי אויף דער סטאַנציע אין געהאַקטע וואָג-דען, — איך גיב אַ קוק דורכ׳ן פענסטער און טו מיך אַזש אַ טרייסעל. ר׳ ליב דער מלמד, מיין טייערער זווג, געהט זיך פראַנק און פריי איבער דער גאַס מיט עפּים אַ פריצה פון איין זייט און אַ פריץ׳ל אין אַ קאַפּעלוש פון דער אַנדערער. אַלע זענען זעהר שטאַרק אויפגעלעגט, מע רעדט און מע לאַכט און מע קוועלט ממש פאַר נחת. די פריצה איז שטאַרק צעקאָכט, רעדט עפּים און שטורכעט ר׳ ליב׳ן פון איין זייט און דער קאַפּעלוש פון דער אַנדערער, און מיין רב ליב דער מלמד איז שטאַרק בגלופין, ער בעבעט עפּים מיט גרוים התלהבות, דרעהט מיט׳ן גראָבען פינגער און שטורכעט זיי ביידע מיט די עלענבויגענס. די פאָלעס פון דער קאַפּאָטע זענען ביי איהם צעפלויגען, איינע אַהין,

איינע אַהער, און פֿון אינטימען קוקען אַרויס אַ פּאָר פּיס אָנגעטאָן אין ווייסע גאָטקעס, במחילה. אַ שעהנע קאַרטינע! ס'האָט בײַ מיר געהאַט אַ פּנים, אַקוראַט ווי ער איז אַראָב פֿונ'ם זינען, איך האָב בשום אופֿן ניט געקענט פֿערשטעהן, וואָס דאָ טוט זיך. תּחילת האָב איך אַ טראַכט געטאָן, אפֿשר איז דאָס נאָר אַ חלום, איך האָב זיך אָבער אַ קניפּ געטאָן און האָב דערפֿיהלט, אַז ס'איז וואָהר, יאָ, ס'איז אַנ'אמת: ליב דער מלמד געהט אינטימען נאָס מיט עפּיס אַ נפֿקא — ליב דער מלמד, ער אַליין בכבודו ובעצמו. ווי געפֿעלט דאָס אײַך? רבונו של עולם, האָב איך מיר אַ טראַכט געטאָן, אפֿשר איז טאַקי אמת, וואָס מע זאָגט, אַז דאָ, אין אָט דער שטאָדט, איז דער טויער פֿונ'ם גיהנם און אַז דער שטן שפּיעלט זיך דאָ מיט יודישע נפֿשות. אָבער געוואַלד! דער שטן, האָבען מיר אַ קימא לן, איז דאָך אַ דורכגעטריבענער, אַ יונג אַ כוואַט, ווי זשע קומט ער צו אַזאַ ווילדער נאַרישקייט ווי פֿערפֿיהרען עסקים מיט רב ליב'ן? וואָס, ער האָט שוין קיין בעסערס, ווי רב ליב, גאָר ניט געקענט געפֿינען!?

אַ פֿערביטערטער, אַ דערצאָרענטער, האָב איך זיך אויפֿגעהויבען פֿונ'ם בענקעל און גענומען אַרומשפּאַנען איבער'ן חדר. נאָכדעם האָב איך זיך אַנידערגעלעגט אויפֿ'ן בעטעל און בין געלעגען אַ שטיקעל צייט — אפֿשר וועט מיר ווערען אַביסעל רוהיגער אויף דער נשמה.

ווי איך ליעג אַזוי, עפֿענט זיך די טהיר און ס'קומט אַריין ר' ליב דער מלמד מיט אַזאַ פּנים, ווי אַ יוד קומט, אַ שטייגער, צו זיינעם אַ פֿריינד גוט יום־טוב ביטען. ער שיינט ממש, די אויגען לייכטען, אויף די ליפּען אַ זיס שמייכעלע — מע זעהט, סע טוט איהם שטאַרק הנאה. ער קוועלט אָן פּאַר נחת. איך האָב אומיסנע פֿערמאַכט די אויגען, געמאַכט זיך, אַז איך שלאָף, און דערווייל בעטראַכט דעם טייערען נפֿש מיט אַלע זיינע פּאָסטעמקעלעך. ר' ליב איז צוגעגאַנגען צו מיין בעטעל, נאָר אַז ער האָט דערזעהען — איך שלאָף, האָט ער זיך אָבגערוקט און גענומען אַרומגעהן איבער'ן חדר שטילערהייט, אויף די שפּיץ פֿינגער. שפּעטער האָט ער אויסגעטאָן די וואָכעדיגע קאַפּאָטע און אַראָבגענומען פֿונ'ם פּלעקעל די שבת'דיגע, אַרומגעקוקט זי פֿון אַלע זייטען און אָנגעטאָן אויף זיין דאַרען גוף. נאָכדעם האָט ער זיך אַרומגעטאַפּט די פּאות, די באָרד, פֿעררוכט דאָס היטעל אויפֿ'ן קאָפּ און אַזוי זיך פֿער'גנב'ט און געחאַפּט אַ קוק אינ'ם שפּיגעלע, וואָס איז געהאַנגען אויף דער וואַנט. פֿון זיין שמייכעלע האָט מען געקענט

פערשטעהן, אז עד איז מיט זיך זעהר צופריעדען, אז ס'איז איהם גוט אויפ'ן הארצען. אפשר האט ער מאקי געפונען חן און לייטזעליגקייט אין זיינע אייגענע אויגען, ווי אלע מיאוס'ניצעס, וואס אז זיי פוצען זיך פאר'ן שפיגעל, רעכענען זיי, אז זיי זענען פארשייגען, שעהנקייטען איינס אין דער וועלט. דעם אמת מוז איך זאגען, אז מיר איז ר' ליב דוקא ניט אזוי געפעלען, פערקעהרט: דאס פוצען זיך האט איהם נאך געמאכט מגושם'דיגער, ווי ער איז געוועהנליך. איך האב ניט ווילענדיג א טראכט געטאן וועגען דעם יונגען יוסף'ן מיט פוטיפר'ס ווייב זליכה — און אז איך האב ווידער א קוק געטאן אויף מיין ליעבהארציגען שכן אין זיינע שבת'דיגע בגדים, איז מיר געווארען פינסטער אין די אויגען, איך האב זיך פערשעמט פאר זיך אליין — און איך האב ניט געוואוסט, וואס פריהער: חוזק מאכען אדער זיין אין כעס. נאר וואס מיין בן-זוג איז ארויסגעגאנגען, בין איך אראב פונ'ם בעטעל און האב זיך צולאכט מיט א ביטערען געלעכטער.

עס טרעפט זיך אמאל, איך פיהל, אז אין מיר לעבען צוויי מענדעלעך, צוויי בעשעפענישען, יעדע פערשיעדען פון דער צווייטער; זיי וואוינען ביידע אין איין דירה, נאר זיי קוקען אויף אלצדינג מיט פערשיעדענע אויגען, זיי האלטען כסדר מלחמה און קענען איינע ניט גובר זיין די צווייטע. אז איין מענדעלע וויינט, ווילט זיך דעם אנדערען לאכען, און וואס איינער לויבט, איז ביי'ם אנדערען ניט ווערט א דריי-ער. איין מענדעלע איז א שוטה, א פתי יאמין לכל דבר, אז ער זעהט מענשען פיינען זיך פאר איהם אויס מיט ווערטער, ריידען שעהנע מליצות, מיינט ער: ס'איז תורת לאקשען. זאגט מען איהם עפּיס א גוט ווארט, איז דאס ביי איהם א כשר'ע מטבע. ער גלויבט באמונה שלמה, אז אלע האבען איהם ליעב, אז אלע זענען מוכן ומזומן צו העלפען איהם אין זיינע נויטען. דער אנדערער מענדעלע איז גראד א חכם, אנ'איבערגעשפיצטער; ער פיהלט שטענדיג, וואו דער שוך קוועטשט, ער ווייסט, אז ניט אלצדינג, וואס סע בלישטשעט, איז גאלד, און אז א חזיר בלייבט א חזיר, האטש ער מעג אפילו ארויסשטעלען דאס היני-מערשטע פיסעל. בשעת הדחק, ווען די תוכחה האט זיך אויסגעגאסען אויף די קאבצאנסקער יודען — „ויסעו״, און מ'האט גענומען לויפען, האט דער ערשטער מענדעלע געפיהרט די געראלדיע, ער איז גע-ווען דער גאנצער כל ולך, ווי, אשטייגער, דער גבאי, אז סע קומט זיין חודש. ער האט דאס זיך אנגעהאפט מיט הענד און מיט פיס פאר

די קאָלאָניעס אין האָט זיך אויסגעמאָלט אין דער פאַנטאַזיע אַ נייַ לעבען אויף דער עלטער; ער האָט דאָס געחאַפּט און פערקויפט דאָס פערדעל, אַוועקגעוואָרפען דעם מסחר מיט ספרים, געמאַכט שותפות מיט ר׳ ליבן אין אַוועק מיט איהם צו אַלדי שוואַרצע יאָהר, זוכען אין די ווייטע מקומות מזל־ברכה; ער, דער ערשטער מענדעלע, איז געווען בטוח, אַז מיט דעם וואָס לעבט אייביג׳ס הילף און מיט יודיש געלד וועט ער זיך בעזעצען אין אַ רוהיגען מקום אונטער זיין וויינשטאָק און זיין פייגען־בוים. איצט האָט דער צווייטער מענדעלע איבערגענומען די ממשלה, ער האָט אָנגעהויבען אויסרעכענען דעם ערשטען מענדעלע אַ צעטעל חטאים, דערוויזען איהם זיין נאַרישקייט און געמוסר׳ט אין איין אָטעם: ס׳טייטש, אַנ׳אַלטער יוד, אַ צעבראָכענער שאַרבען, הויט און ביין, ווי קומסטו גאָר טראַכטען וועגען אַזוינע זאַכען, אויסמאָלען דיר אַזוינע מינ׳ע פייגעלעך, וואָס ס׳איז גאָר ניט נאָך דיין כח און נאָך דיינע יאָהרען? ווי קומסטו גאָר וועלען זיך פערשטעלען פאַר אַ יונגען מאַן?... וואיהין טראָגט דאָס דיך, שוטה איינער, ווילסט פערזוכען דעם טעם פון אַ צדקה־פושקע?... פערגעס זשע ניט, אַז דערמיט שאַדסטו אַנדערע יודען, וואָס פאַר זיי איז די צדקה־פושקע מעהר אָנגעמאָסטען ווי פאַר דיר, און זיי האָבען זי טאַקי כשר פערדיענט. וואָס זשע וואַלגערסטו זיך דאָ אין דער אַכסניא, פוילע בריאה? וואָס וועסטו אויס־ליגען אין אַזאַ לאָך?

מילא, כל זמן דער צווייטער מענדעלע האָט נאָך אַלץ גע׳טענה׳ט אַזוינע מינ׳ע טענות, האָט דער ערשטער נאָך צוגעשאָקעלט מיט׳ן קאָפּ און אַמאָל אַריינגעשטעלט אַ וואָרט צוליעב יוצא וועגען. אַז יענער האָט זיך אָבער גענומען צו זיין יודישקייט אויך און האָט איהם אָנגעהויבען בעווייזען מיט אותות ומופתים, אַז זיין יראה, זיין אהבה און זיין פרומקייט זענען נאָר לפנים, אַז דאָס איז גאָר אַ מאַניפאָרגע, אַנ׳אָנ־שטעל, אַז ער מיינט גאָר ניט די הגדה, נאָר די פאַלירטשיקעס, דעם שכר אויף דער וועלט, — איז דער ערשטער מענדעלע געוואָרען מלא חימה און האָט אויפגעהויבען אַ געוואַלד: אַזוי, שייגעץ, דו קריכסט מיר שוין גאָר אין די גרגרת, דו פערקלייבסט זיך צו מיר לפני ולפנים אין ווילסט אויסזאָגען פונ׳ם חדר, אַז מיין ליעבשאַפט און מיין איבער־געגעבענקייט זענען נאָר מיט אַנ׳אויסוועניגסטער פּניה — פע! אַזאָס! דאָס וועסטו ביי מיר ניט פּועל׳ן בשום ענין ואופן!

ויתרוצצו... האָבען זיך די צוויי מענדעלעך געבוצקעט אינווייניג.

געריסען זיך און געפליקט, ווי די הענער, דערביי האָבען זיי געמאַכט אזוינע קולות, אַז ס'האָט מיר געלעכערט דעם מוח. איך האָב מיר גע־טראַכט, אפשר וועלען זיי שטילער ווערען, ווען איך וועל אַראָב אין גאַס אַריין, ס'האָט אָבער געהאָלפען, ווי אַ טויטען באַנקעס, זיי האָבען זיך אַלץ געווערטעלט, געקראָכען איינער דעם אַנדערען אין די לעבער, געצופּט מיך דער אַהין, דער אַהער, אַז איך האָב ניט געוואוסט, וואו צו איך זיך אַהין. דער שוטה מיינער טאָרעט מיך: צוריק, מענדעלע, צו דיינע יודעלעך, צו די פערוויסטע, פער'חשב'טע, פעראומערטע יורע־לעך, וואָס האָבען זיך, ווי דו, אַוועקגעלאָזט אויף קדוש השם; דאָרט וועסטו אויסרוהען דיין פערמאַטערטע נשמה! אָבער דער חכם מיינער האָט זיך צן מיר געהאַלטען שטאָל און אייזען — און האָט געשריען אויף אַ קול: שוטה שבעולם! וואוהין געהסטו? וואָס וועסטו דאָרט טאָן?.. וואָס פאַר אַ רוה וועסטו געפינען צווישען אָט די קראַנקע, צעבראָכענע, פערוויינטע נשמות, וואָס ווייסען אַליין ניט, ווער ס'האָט זיי פערשלייערט?.. אָט אַזוי האָב איך זיך אַרומגעדרעהט איבער'ן שטאָדט, די פיס האָבען מיך געטראָגען אַהין, אַהער און דער קאָפּ האָט זיך געדרעהט, ווי אַ ווינד־מיהל.

— רב מענדעלע! — האָט פלוצלונג אויסגערופען איינער אַ יוד, וואָס פאַר גרוים אייל'עניש האָב איך זיך אָן איהם אָנגעשטויסען אינמיטען גאַס, אָבער מיט אַזאַ אימפעט, אַז ס'האָבען מיר אָנגעהויבען ווערה טאָן די זייטען. איך גיעב אַ קוק: דער יוד, וואָס איז דעמאָלט געזעסען ביי'ם קאַרלינער!

— וואוהין לויפט איהר אַזוי אָהן אָנ'אָטעם? — פרעגט מיך יענער און האַלט מיך אָהן ביי דער פּאָלע.

— איך לויף דען? — ענטפער איך — דאָס הייסט אַזוי געגאַנגען. אַ יוד, פערשטעהט איהר מיך, האָט קיין צייט ניט, אַ יוד יאָגט זיך שטענדיג... דאָס האַרץ ציהט, די מחשבות פליהען, די אברים אַלע געהען חאַדאָראָם, דער מוח ברענט און די פיס לויפען...

— אַ יוד איז דאָך אָבער אַ מענש, אַ בר־דעת — האָט יענער גע־ענטפערט מיט אַ פריינדליכען שמייכעל, — און אַ מענש דאַרף וויסען, אַז אויף אַלצדינג איז דאָ אַ צייט.

— אויף אַלצדינג איז דאָ אַ צייט, אָבער ניט ביי יודען — האָב איך געענטפערט מיט אַ ביטער געפיהל — אַ יוד, ווי איהר זעהט איהם, לעבט קיינמאָל ניט צו דער צייט: ער עסט ניט און טרינקט ניט צו דער

צייט, ער צאָהלט זיינע חובות און קומט מיט בקשות און טוט תשובה און האָט חרטה — נאָך דער צייט. ער נעהמט אַ ווייב און האָט קינדער און ווערט געעלטערט און שטאַרבט — פאַר דער צייט... די גאַנצע יודישע היסטאָריע, פונ'ם אָנהויב ביז'ן סוף, איז איין לאַנגער צעטעל פון צרות מיט וועהטאָגען מיט שלעק מיט פורעניות, וואָס האָבען זיך געטראָפען אונזערע ברידער — אין די ערשטע דורות, ווייל זיי זענען צופריה געקומען אויף דער וועלט, און אין די לעצטע דורות, ווייל זיי זענען, ווי די שונאים זאָגען, צו־שפעט, צו־לאַנג פערבליעבען אויף דער וועלט. נעהמט בעטראַכט אפילו איצט, וויפיעל נאַראָנים איז דאָ צווישען אונזערע יודעלעך, וואָס ווילען איבערדרעהען דאָס רעדעל אויף צוריק, מיהען זיך אויפצוטאָן אַזוינע זאַכענישען, וואָס ס'איז שוין לאַנג עבר זמן. איך זאָג דאָס פאַני, טאַקי אַנטקעגען מיר אַליין: מיר האָט זיך אייך געטראָפען אַ מכשול — איך האָב זיך בענאַרישט און אויף דער עלטער זיך גענומען צו אַזאַ עסק, וואָס ס'איז שוין פאַר מיר ניט די צייט. ניטאָ דערצו ניט דער כח, ניט די יאָהרען.

— איך פערשטעה, ר' מענדעלע, אוי, פערשטעה איך, וואָס איך קוויטשעט. איהר טוט זיך אַליין אַ ביס און אַנדערע דערפיהלען איהם איך, דעם ביס. איך וואָלט אייך געקענט אָבענטפערען אויף אייניגע פון אייערע רייד, איך זעה אָבער, איהר זענט שטאַרק צוטראָגען, וויל איך זיך מיט אייך איצט ניט אַריינלאָזען אין וכוחים, — האָט יענער געענטפערט און האָט אַ קוק געטאָן אויף מיר מיט ליעבשאַפט און רחמנות. איך האָב זיך אויך איינגעקוקט אין זיין פנים און האָב דערזעהען, אַז אין איהם לעבען אויך צוויי נשמות, צוויי בעזונדערע מענשען. מיר זענען געשטאַנען אַ ווילע און געקוקט איינער אויפ'ן צווייטען, מיין חכם האָט געקליעבען נחת פון זיין חכם, און מיין נאַר האָט זיך שטילערהייט גע'סוד'עט מיט זיין נאַר, און ביידע האָבען מיר בשעת מעשה געפיהלט, אַז מיר האָבען אַלץ איינע געדאַנקען און אַז קיין מהלוקת וואָלט צווישען אונז ניט געקענט זיין, סיידען מע זאָל פערדרעהען די יוצרות, אַזוי אַז איינעמ'ס שוטה זאָל מלחמה האַלטען מיט'ן אַנדערענ'ס חכם אַט פונקט ווי די צוויי האַלטען מלחמה אין יעדען פון אונז ביידע.

יענער האָט ווידער אָנגעהויבען רעדען:

— הערט, ר' מענדעלע, איך האָב שוין עטליכע מאָל געשמועסט וועגען אייך מיט דעם קאַרלינער. ער וואָלט אייך זעהר אַ בעלן געווען

זעהען, נאָר מחמת איך האָב אַלץ קיין צייט ניט, האָב איך אייך וועגען דעם ניט געקענט איבערגעבען. גוט, וואָס מיר האָבען זיך בעגעגענט. איך וועל נאָך היינט טאַקי בעטען דעם קאַרלינער, ער זאָל מיר זאָגען בעשטימט, ווען איהר זאָלט צו איהם קומען. און איך גיעב אייך מיין עהרען-וואָרט, אַז איך וועל אייך וועגען דעם מודיע זיין צו דער צייט און וועל ניט פערשפעטיגען, חאָטש איך בין אַ יוד מיט אַלע יודישע תנועות. און איצט האָט אייך אַ·ומען... איך מוז געהן ווייטער!

איידער איך האָב אויספייעט ענטפערען אַ האַלב וואָרט, איז יענער שוין ניט געבליעבען. איך בין געשטאַנען אינמיטען גאַס און האָב ביי מיר אַליין געהאַט אַ פנים ווי יענער חסיד, וואָס מ'האָט איהם אָנגעזאָגט אַ בשורה: היינט געפינסטו אַן אוצר.

ו.

יענע נאַכט בין איך געשלאָפען זעהר שלעכט. די געדאַנקען האָבען זיך מיר געפּלאָנטעט אין קאָפּ, געטאַנצט און געדרעהט זיך און געזשומעט, אַזוי ווי די פליגען, אַז זיי דערשמעקען דעם ריח פון האָניג. דער האָניג, פערשטעהט איהר דאָך, דאָס איז געווען די טייערע בשורה, אַז דער הערר קאַרלינער וויל זיך מיט מיר זעהען. נאָר וואָס זאָג איך: „האָניג"? די בשורה האָט ביי מיר געהאַט אַלערליי טעמים, איך האָב אין איהר געשמעקט אַלע ריחות פון גן-עדן. אַ קאַטאָוועס! דער הערר קאַרליגער וויל מיך זעהען! מיין נאָר איז ווידער עולה לגדולה געוואָרען, ער האָט זיך אָנגעהויבען פשט'לען, דרשנ'ען אַלערליי סברות און האָט מיר צוגעזאָגט ישועות ונחמות, הלואי אויף אַלע יודען. ס'איז שוין אַריבער האַלבע נאַכט, און איך בין נאָך אַלץ ניט געשלאָפען. ר' ליב איז ניט געווען אין דער היים, און מיר איז דאָס גאָר גיט קשה געווען, וואָרום איך בין, לא עליכם, געווען שטאַרק פער'טרוד'ט מיט מיינע איינענע געשעפטען. אינדערפריה, אַז איך האָב זיך אויפגעכאַפּט, האָב איך דערזעהען, ר' ליב איז אַלץ ניטאָ. דאָ איז מיר שוין געוואָרען פריקרע. היתכן? זעלט'ס אַנדערש זיין, אַז ער איז געקומען, בשעת איך בין שוין געשלאָפען און איז אַוועקגעגאַנגען דאַוונען גאַנץ פריה, איידער

איך בין נאָך אויפגעשטאַנען, וואָלט ער דאָך געדאַרפט מיטנעהמען דעם טלית און תפילין — און דאָ זעה איך, זיין טלית־זאַק ליעגט זיך אויף זיין געוועהנטליכען אָרט — אויף דער קאָמאָדע. וואָס זשע דען, מוז מען זאָגען, אז ר׳ ליב האָט ניט געגעכטיגט אין דער היים, איז דאָס דאָך מאַקי זעהר מיאוס, וואָס מיאוס הייסט, סע שלאָגט מאַקי חלשות צום האַרצען! ניט אומזיסט האָט ער נעכטען זיך אַרומגעשפּאַצירט מיט אַ פּ־יצה אינמיטען גאַס, מסתמא איז דאָס ניט גלאַט... און דאָס, וואָס ער האָט זיך נעכטען געפּוצט אַנטקעגען שפּיגעל און געטאַפּט די פּאות און צורעכט געמאַכט די קאַפּאָטע, מוז דאָ אויך, פערשטעהט זיך, עפּיס שטעקען... ווי איך ליג אַזוי און טראַכט, וואָס קען דאָס בע־דייטען, קומט אַריין דער משרת פון דער אַכסניה און פרעגט מיך: „וואו איז אייער יוד, פעטער, אייער שכן, מיין איך? עפּיס אַ באַרישנע פרעגט זיך אויף איהם, זי האָט שטאַרק חשק איהם צו זעהען”. איך האָב איהם געענטפערט, אַז ר׳ ליב איז ניטאָ אין דער היים, און יענער איז אַרויס מיט אַ שמייכעל פון אַ עזות־מחוצף־אַרצע־פּ־אַסקע, ווי איינער רעדט: „פעטערס, מע קען אייך, מיר ווייסען, אַז איהר זענט גרויסע פּאַסקידניאַקעס, האָטש איהר פערשטעלט זיך פאַר כשר׳ע יודען, גאָט און ציצית”. מיר איז די גאַנצע מעשה געוועזען זעהר ניט צום האַרצען. איך האָב אונטער די אויגען אָבגעגעבען ר׳ ליב׳ן אַ פיינע פּאָרציע שטעך־ווערטלעך מיט זלזולים, און דאָ האָב איך נאָך דערזעהען זיין וואָכע־דיגע קאַפּאָטע, ווי זי העננגט אויף דער וואַנד, אַ טרויעריגע אַ פער׳־יתום׳טע, אויסגעשמירט נעבעך אין בלאָטע ביז׳ן גאַרטעל, ווי דער שמייגער ביי אַ יודענע דער פאַרטוך ערב שבת. אויך אַ רעשטעל צו די צרות! אז אָך וועה איז איהר נעבעך, האָב איך מיר געטראַכט, אויף וואָס זי, שלימזול, איז איבערגעקומען! אַלע איהרע יאָהרען האָט זי איהם טריי געדיענט, פון שבת צו שבת געוועזען בעהעפט צו איהם, צו זיין לייב, ניט פערלאָזט איהם אַזוי לאַנג, ביז זי האָט זיך אַליין אויס־געריבען אויף אַ שמאַטע, און איצט האָט ער זיך גענומען אַנ׳אַנדערע און ד איבערגעלאָזט אַ וויסטע עגונה! אַ שענעם פּנים האָט זי איצט, ניט פאַר קיין שום יורישער יופי געדאַכט. די קעשענע איז צוריסען, צופּיצעלט, פון אַ לאָך שטעקט אַרויס עפּיס אַ שטיק פּאַפּיר. איך ציה אויס, ניט ווילענדיג, מיין האַנד און שלעפּ אַרויס דאָס פּאַפּיער. איך זעה: אַ שעהנע האַנדשריפט, אָנגעשריעבען שוואַרץ אויף ווייס כהאי לשנא: „זייט זיך מטריח, קומט צו געהן היינט אויפדערנאַכט אַהין און אַהין, אין דעם

און דעמ'ס הויז, צימער נומער אזוי און אזוי". עהע! טראכט איך מיר, גוטע יאהרען זיך דערלעבט! איהר פערשטעהט עפּיס א פשט?

א גליק, וואס איך בין דעם טאג געווען זעהר פער'טרוד'ט: איך האב געשריעבען בריעף צו מיין ווייב און צו בעקאנטע, האב איך זיך אביסעל פערקלאפּט דעם מוח, איך זאל ניט איבערטראכטען. די בריעף זענען, פערשטעהט איהר דאך, ניט געווען קיין פרעהליכע: א שווערע מרה־שחורה איז אויף זיי געלעגען אויסגעשפּרייט און דער ניגון פון קינות האט זיך געלאזט הערען פון יעדער שורה. שלעכט, ביטער! א מיאוס'ע וועלט! ניטא קיין אמת, ניטא קיין אמונה, ניטא קיין יראת שמים, אלצדינג איז שקר, — אפילו באָרד און פאות און ציצית, האב איך מיר געטראכט, זענען אויך ניט קיין גאראנטיע היינטיגע צייט. אלצדינג שקר וכזב! נאר נאכדעם האב איך אנגעהויבען איבערקלעהרען וויעדער צוריק: „סך הכל פון וואנען נעהמען זיך ביי מיר די אלע ביטערע מחשבות? — פון איין רב ליב'ן! נו, איז דאס דען ניט א נארישקייט? איין פויל שייטעל האלץ, איין טרוקען שפּענדעל האט דאס אין מיר אנגעמאכט אזא מורא'דיגע שרפה, אז איך ברען און פלאקער און שיט שוועבעל און פעך און הייסע קוילען אויף דער גאנצער וועלט! ווי שיקט זיך דען אזוינס! — וואס וואלסטו, מענדעלע, אליין געזאגט דערויף, ווען דו זעהסט, א שטיינער, עמיצער בויעט א גאנצע שיטה וועגען הנהגת העולם, פּסקנ'ט אלצדינג להומרא, מאכט א תל פון א וועלט מיט מענשען, נאר דערפאר, וואס ס'האט זיך איהם פערשטעלט א קוצע קוה פאר א ווינד־מיהל און ער געהט ארום א צוקאכטער? היתכן? טוט דען דאס א בר־דעת? שטעל דיר פאר, דארט האט א בעל־דרשן בעקומען דאס עהרליכע אויסקומעניש פון זיין פלונית'טע, די ארורה; וועט ער געהן שרעקען דעם גאנצען עולם און שול מיט שבעה מדורי גיהנם? דארט האט א געלערנטען א בים געטאן א פליעג און נאז בשעת ער שרייבט זיין ספר, נו, וועט ער אויסגיסען כל חמתו אויף דער גאנצער וועלט און וועט שרעקען, אז הכל הבל — אלצדינג איז בלאטע?.. שעהן, הא?— אזוי האב איך גע'מוסר'ט מיין שוטה, איינגע'טענה'ט מיט גוטען און מיט בייזען, אויפגעוואָרפען איהם, וואס ער איז אזא חאפּער. פון אלצדינג ווערט ער נתפעל, פון א ליאדע קיצעל געהט ער ארויס פון די כלים, אלצדינג חאפּט ער און שלינגט, ווי הייסע לאקשען, נים פרעגענדיג און ניט קלערענדיג און ניט איבערלעגענדיג, און וואס אויף דער לונג איז ביי איהם באלד אויף דער צונג, חאטש סע מעג זיין א נארישקייט.

אַ גרויסע עולה. אַזוי האָב איך איהם אויסגערעכענט פּאַוואָלינקע זיין דייסטער חטאים, ביז די טהיר האָט זיך אָנ'עפֿענט געטאָן און ס'איז אַריין ר' ליב דער מלמד, אויסגעפּוצט אין דער שבת'דיגער קאַפּאָטער מיט אַ פּנים, ווי אַ מחותן.

— סקאָצעל קומט, מחותן! וואָס מאַכט איהר עפּיס גוטס? — האָב איך איהם אַ זאָג געטאָן מיט אַ געלעכטערעל, וואָס ס'שטעכט אין דער זיבעטער ריפּ. — ווי טאַנצט מען דאָס אַ גאַנצען מעת־לעת פֿאַר דער כלה און מע רופט זיך גאָר ניט אָפּ? איהר זענט גאָר ניט מיעד?

— וואָס רעדט איהר וואָס? — זאָגט ר' ליב און שטעלט אייך מיר אויס אַ פּאָר אויגען.

— אָט דאָס, וואָס איהר הערט. זאָגט נאָר, ר' ליב, האָט איהר געגעבען אייער אַלטער אַ תנאי־גט איידער איהר האָט זיך געראַנגט אַ הער?

ר' ליב שטעהט ווי אַ גולם, מויל און אויערען אויפגעשטעלט, די באָרד און די נאָז אויפגעהויבען אין דער הויך, און איך רייד ווייטער, איהם אויף צופוקעניש:

— וואָס איז? ס'איז דאָך אַ יודישע זאַך, מע פֿאָהרט אין אַזאַ סדום, מע ווייסט ניט, צו וועט מען קענען בייטעהען דעם יצר־הרע, אַ קשיא אויף אַ מעשה, וואָס מע קען זיך מיט אַ יורען טרעפֿען. מ'איז דאָך ניט מעהר, ווי אַ בשר ודם, נו, ניט מען דערוויילע דעם ווייב אַ גט... כדי ס'זאָל, חלילה, ניט זיין קיין מכשול... וואו האָט איהר דאָס גע־נעכטיגט היינטיגע נאַכט, פֿעטער?

— ביי אַ היימישען יודען, וואָס וואַרט אויך אויף אַ נחלה. מיר האָבען געשמועסט דעם גאַנצען אויפדערנאַכט, ביז מיר זענען אַנשלאָפֿען געוואָרען.

— וואָס זשע האָט איהר זיך אַזוי אויסגעפּוצט, ווי צום טאַנץ?

— וואַרט אויס אַביסעל, ר' מענדעלע, איהר וועט מיט גאָט'ס הילף געוואָהר ווערען אַלצדינג, — האָט מיר ר' ליב געענטפֿערט מיט אַ פֿרעהליכער מינע, אויסטוענדיג די קאַפּאָטע און בלייבענדיג אין איין טלית־קטן.

— אוי זענט איהר אַ פֿאַרשוין, ר' ליב, קיין בייז אויג זאָל אייך ניט שאַדען, אַ מלכות, אַ קיסר'שע צורה. מיידלעך קוקען אויף אייך פֿון אַלע פֿענסטער, מע לויפט אייך נאָך אין די גאַסען. איינע אַ פֿיינע

פריצה, האָט זיך אפילו נאָכגעפרעגט נאָך אייך אויף דער סטאַנציע, זי געהט ממש אויס נאָך אייער טריט.

— אַזוי? זי איז געווען דאָ... זי האָט זיך געפרעגט אויף מיר!.. איצט, רבי טענדעלע, מעגט איהר מיר טאַקי זאָגען מזל-טוב!.. האָט ר' ליב אויסגעשריגען מיט התפעלות און פאַר גרויס חדוה האָט ער אָנגעהויבען ריידען אויף עפּיס אַ משנה'דיגען תרגום-לשון. — איהר הערט? איך זאָג עס אָהן ליצנות. סע קומט מיר מזל-טוב קומט מיר.

איך האָב איהם בעטראַכט פון קאָפּ ביז די פיס: צי איז ער ניט אַראָב פון'ם זינען. וואָס טוט זיך מיט דעם יונגען?

— וואָס בעטעט איהר? — זאָג איך צו איהם. — וואָס איז דאָס פאַר אַ לשון? ר' ליב, רעדט בעסער יודיש, ווי מיר האָבען גערעדט ביז אַהער!...

ר' ליב הערט אָבער ניט. ער פּלאַפּעלט עפּיס אויף אַ צוקאַליעטשער שפּראַך, פּאָלאָווינע יודיש, חצי לשון-קודש, און סע קומט איהם אָן מיט בייך-וועהטאָג, וויאָרום ער איז, נעבעך, ניט געוועהנט. ער וואַרגט זיך מיט יעדען וואָרט, סע שטעלט זיך איהם אין האַלז, ניט אַהין, ניט אַהער, ביז איך קום איהם צו הילף און שלעפּ עס אַרויס פון זיין גאַרגעל. אין דער מינוט האָט ר' ליב געהאַט אַ פּנים פון אַ יודענע, וואָס זי געהט נעבעך שווער צו קינד, און איך בין געווען די באָבע, וועלכע פּאָרעט זיך נעבען איהר, מיט מעשים, פּרובט אַלערליי סגולות, כדי צו העלפען דער יולדת איבערקומען בשלום. אַזוי לאַנג, אַזוי ברייט, ביז גאָט האָט געהאָלפען, ס'איז אַריינגעקומען דער משרת און האָט איבערגעגעבען ר' ליב'ן עפּיס אַ צעטעלע. ר' ליב האָט עס איבערגעלייענט און זיין פּנים האָט נאָך מעהר אָנגעהויבען שיינען. ער האָט תיכף אויפ'ן שטעל אָנגעטאָן די שבת'דיגע קאַפּאָטע און איז אַרויס פון'ם שטוב, ווי אַ וויכער.

— די באַרישנע וואָס איז דאָ געווען אינדערפריה, האָט דאָס איבערגעלאָזט אַ צעטעלע פאַר אייער יודען... פאַר אייך אַליין איז אויך דאָ עפּיס — האָט געזאָגט דער משרת און האָט מיר איבערגעגעבען אַ בריעף מיט אַ שמייכעלע פון אַ עזות-פּנים, אַ נאָטקע-גנב.

דער בריעף איז געווען פון דעם יודען, וואָס איך האָב נעכטען בעגעגענט אין גאַס. ער האָט מיר געשריבען, אַז היינט פאַרנאַכט מעג איך קומען צום קאַרלינער.

ז.

ווי דער שטיינער איז פון נאראנים, וואס האבען ניין מאס רייד, האט מיין שוטה דעם גאנצען וועג זיך גע'חזר'ט א לאנגע דרשה, וואס איך וועל אוועקלעגען פאר'ן קארלינער. אין דער דרשה הויבט ער דעם קארלינער ביז'ן הימעל אריין, און מיך מאכט ער נידעריג ביז צו דער ערד, ווי ס'זענען זיך נוהג אחינו בני ישראל, ווען זיי דארפען אנקומען צו דער לאסקע פון א גביר. אז איך בין אבער אריינגעקומען צום קארלינער אין שטוב, האט דער חכם א שנעל געטאן דעם שיטה איבער דער נאז און יענער האט פערגעסען די גאנצע דרשה און האט געמוזט שווייגען, ווי א מצרים-הונד.

דער קארלינער איז געזעסען און האט געלייענט א בוך. אויפ'ן טיש האט געברענט א לאמפ, און פון ביידע זייטען זענען געלעגען קופעס ביכער מיט קונטרסים. אז איך בין אריינגעקימען, האט דער קארלינער מיר אויסגעשטרעקט א פריינדליכען שלום-עליכם און האט מיך געבעטען זיצען.

— איך האב געהערט, — מאכט ער, — אז איהר זענט בעקאנט מיט'ן לעבען פון אונזערע יודען און מיט זייערע פיהרעבצען, האב איך זיך געוואלט דורכשמועסען מיט אייך. ס'איז היינט, פערשטעהט איהר מיך, אזא צייט, וואס אלע ריידען פון דער יודישער אומה, אלע אינטערעסירען זיך מיט איהר. די מיינונגען זענען, ווי איהר ווייסט, זעהר פערשיעדען, פארהאן אזוינע, וואס לויבען זעהר שטארק דעם יודען און געפינען אין איהם א סך מעלות; אנדערע, פערקעהרט, זעהען אין איהם נאר חסרונות. איך אליין בין זיך מודה, אז איך קען בשום אופן ניט פערשטעהן דאס יודישע פאלק. אפטמאל געפין איך אין איהם אזוינע זאכען, וואס זענען סותר איינס דאס אנדערע.

— דאס זענט איהר טאקי גערעכט, — האב איך איהם איבערגעריסען די רייד. — א יוד איז איין גרויסע סתירה, אט ווי ער שטעהט און געהט, איין לעבעדיגער „ווידעראנאנד": א חכם און א טפש; א בעל-חשבון, ווי א אויס-ערעבענטער סוחר, און פול מיט פאנטאזיעס, ווי א קינד; א ברענענדיגער, ווי פייער, און א קאלטער, ווי אייז; א מאמין און אנ'אפיקורס; א למדן און אנ'עם-הארץ; א ענו און א מגושמ'דיגער גדלן; א שעמענדיגער און א מחוצף; א תקיף און א ניונקעלע; א ניט-פאלגער, ווען עס הייסען איהם לייטישע מענשען, און א זריז צו מקיים

זיין, ווען ס'בעפעהלט איהם דער שווארץ יאָהר ווייסט ווער; א ווייבער און א הארטער; א גבור ווי א לייב, און א שרעקענדיגער, ווי א האז; א בעל-רחמנות און אנ'אכזר; א ותרן און א קמצן; א אויסגעפוצטער און א שלעפער א מנוול; און נאָך און נאָך אלערליי סתירות, וואָס אז איהר ווילט, וועל איך זיי אייך אויסרעכענען בפרטות.

— פאוואָלינקע רב מענדעלע, רוהט זיך אָב, זייט מוחל, — האָט געזאָגט דער קארלינער מיט א שמייכעל, — אגיט וועט איהר מיך דאָך פערפלייצען מיט דעם מבול פון אייערע סתירות. פון די עטליכע, וואָס איהר האָט אויסגערעכענט, וואָלט מען שוין אויך געקענט מאַכען א גאַנ-צען ספר, ווען מע זאָל זיי וועלען אַרומקלעהרען פון אַלע זייטען. פאר מיין ענין וועט אָבער זיין גענוג נאָר א קלײנער טהייל. איך קוק זיך צו צו דער לאַנגע פון די יודען אין גלות און איך זעה, אז אלע צרות קומען אויף זיי נאָר דערפאר, וואָס זיי בלאָנקען זיך ארום איבער פרעמדע מלוכות, ווי די נשמות אין עולם-התועה. זייער נאַציאָנאַליזם שוועבט אַרום אין דער לופטען, ניט ווי ביי אַנדערע פעלקער, וואו ער האָט הויט און פלייש. און ווייסט איהר פאר וואָס? ווייל ביי די אומות העולם פערנעהמט דער גוף א געוויסען פלאַץ אויף דער ערד און זיינע אברים בעשיצען זיי פאר אַלע אַנשיקעניששען און פגעים רעים. אז אָך און וועה איז אָבער אזא פערוואָגעלט בעשעפעניש, וואָס קען זיך אַליין ניט העלפען, נאָר סע מוז אָנקומען צו עמיצענס לאַסקע. פאר אחינו בני ישראל איז ניטאָ קיין אַנדער עצה, אויב זיי ווילען בלייבען ביי'ם לעבען, סיידען זייער נאַציאָנאַליזם זאָל אויפהערען זיין א רוחניות און זאָל ווערען א גשמיות, ער זאָל האָבען א ממשות, דאָס הייסט, ער זאָל זיין פער-בונדען מיט אנ'אָרט. אָט דאָס וועט אייך דערקלעהרען, פאר וואָס איך און אַנדערע יודישע פריינד האָבען געקוקט מיט האָפנונג אויף די קאָלאָניעס. מיר האָבען זיך געזאָגט: מה דאָך א יחיד, א פרט, ווערט ניט געבוירען א פאַרטינער אויף דער וועלט, נאָר ביסלעכווייז וואַקסט זיין גוף און ווערט שטאַרקער, און פאוואָלינקע, דורך גוטען חנוך און פיינע הדרכה, ארבייט זיך פון איהם אויס א רעכטער מענש, — א כל-שכן אנ'אומה, א גאַנץ פאָלק, קען ווערען גרויס און געזונד נאָר אינ'ם משך פון א לאַנגער צייט, ווען עס וועט האָבען גענוג מיטלען צום לעבען און ס'וועט זיך צוגעוועהנען צו פרודוקטיבאַרער ארבייט. און אזוי ווי מיר האָבען א קימא-לן, אז יודען זענען מענשען מיט קעפ און דערצו רחמנים בני רחמנים און גרויסע נדיבים, האָבען מיר זיך געטראַכט: מיט דעם

זכות פון אָט די מדות טובות וועלען מיר מצליח זיין. מיר האָבען זיך געזאָגט: זאָלען אָנהויבען בויען דעם ישוב ד י י ו נ ג ע, וועלכע האָבען כח און טויגען צו דער ־בייט, די איבעריגע וועלען זיי אונטערהאַלטען פון דער ווייטענס, יעדערער ווע־ליג זיין פערמעגען, וועט אויף אזא אופן דאָס פאָלק ישראל ביסלעכווייז איינגעוואָרצעלט ווערען אויף זיין ערד, כדי ס'זאָל שפּעטער אָנהויבען וואקסען און בליהען. אזוי האָבען מיר גערעכענט. וואָס זשע איז אָבער געוואָרען דער סוף? יודען האָבען דערהערט: קאָלאָניעס, האָבען זיי גענומען לויפען אָהן א שום ישוב־הדעת: אַלטע ייִדעס זענען אראָב פון די אויוונס און קאַליקעס האָבען געחאַפּט זייערע קוליעס; דער שניידער האָט אוועקגעלעגט די נאָדעל און דער שוסטער די קאָפּיטעס מיט דער אָל; דער מלמד האָט פער־לאָזט זיין חדר און דער בטלן זיין בית־מדרש, און אַלע לויפען, איי־לען, יאָגען און איין אימפּעט און בעטען יעדערער א נחלה!..

די לעצטע ווערטער האָט דער קאַרלינער אויסגערעדט האסטיג, אין איין אָטעם. מ'האָט געזעהען, אז דער מענש איז א צוקאָכטער. מיר איז דאָס געווען ערגער, איידער מע זאָל מיר געבען צעהן פּעטש. איך האָב גוט געפיהלט, ווענען מע מיינט דאָ, און חאָטש מיר האָט שטאַרק פערדראָסען, וואָס ער מאַכט מיך איננאַנצען אויסצודרעהען, נאָר איך האָב איהם ניט געהאַט, וואָס צו ענטפערען. בין איך געזעסען מיט אַנ'אראָבגעלאָזטען קאָפּ און געשטומט.

— און איהר מיינט, דאָרט אויפ'ן אָרט איז געווען בעסער? — האָט דער קאַרלינער ווייטער גערעדט. — מ'איז נאָר וואָס אָנגעקומען, האָט זיך אָנגעהויבען קריעג און רייסעניש און שנאה און קנאה, איינער דורפ'ט דעם אַנדערען, איינער שטעלט אונטער דעם אַנדערען א פיסעל, ווי אמת'ע העגדלער. אז אָך און וועה! מאוס צו הערען! מיט געלט איז עפּיס אויך ניט אזוי שטאַרק געהויבען, ווי מ'האָט גערעכענט פריה־ער. יודעלעך חאַפּען זיך ניט, די מדת־הרחמים שווייגט, און געבען גיט מען נאָר, ווען מע קען שוין בשום אופן ניט אָפּזאָגען. אונזערע נדיבים זענען ותרנים אויף א וואוילע עצה, אויף א קרעכץ, אויף א גוט וואָרט, אז סע קומט אָבער צו דער קעשענע, איז לא מיט אַנ'אַלף, ניט זיי מיינט מען. ביי זיי איז דער גראָשען טייערער, ווי דאָס גאַנצע יודישקייט מיט'ן נאַציאָנאַליזם א צוגאָב... חברים כל ישראל, אַלע יודען זענען חברים, אַלע זענען ערב איינער פאַר'ן אַנדערען, אָבער נאָר אין עניני עולם הבא דאָרט, און וואָס ס'איז שייך דאָ צו ד ע ר וועלט,

זענען מיר ווייט אָבגעשיידט איינער פונ'ם צווייטען, יעדערער אַ וועלטעל פאַר זיך, יעדערער האָט נאָר זיך אין זינען, אַזוינס איז, דאַכט זיך, ניטאָ ביי קיין שום אומה ולשון.

דאָ האָב איך שוין געהאַט אַ געלעגענהייט צו אָנגעהמען זיך פאַר כל-ישראל'ס קריוודע; אגב האָב איך געוואָלט זיך אַליין אויך אַביסעל פערענטפערען. האָב איך דעם קאַרלינער אַזוי אַ זאָג געטאָן:

— איהר זענט טאַקי זעהר גערעכט, כ'לעבען, אָבער דאָס, וואָס איהר האַלט פאַר אַ שלעכטער מדה, איז נאָר אַ גליק, אַ טובה פאַר כלל-ישראל, און ווען ניט די דאָזיגע מדה, ווער ווייסט, צו ס'וואָלט שוין נאָר געווען אַ זכר פון אַ יודען אויף דער וועלט שטעלט אייך פאָר, ווען יעדער יוד זאָל, אַשטייגער, אויפהערען אין זינען האָבען זיך און נאָר נעהמען קלעהרען וועגען טובת-הכלל. ווען אַלע יודען זאָלען זיך בעהעפטען צו שיצען די יודישע אומה פאַר איהרע שונאים, — וואָס זשע וואָלט געווען? עס וואָלט פון זיי לאַנג שוין קיין שריד-ופליט ניט געבליעבען, זיי וואָלטען געוואָרען אָבגעמעקט פון דער ערד, ווי ס'זענען אָבגעמעקט געוואָרען אַלע אַנדערע פעלקער, וועלכע האָבען מבטל געווען דעם יחיד, דעם פרט צוליעב דעם כלל און האָבען געמאַכט יד-אחת מלחמה צוהאַלטען געגען אויסווענינגסטע שונאים. די דאָזיגע אַלע פעלקער האָבען בפירוש יאָ אין זינען געהאַט עולם-הזה, זיי האָבען געשטעלט אין קאָן זייער לעבען, זיי האָבען געזאָגט: אָדער גובר זיין, אָדער שטאַרבען —, זענען זיי טאַקי געשטאָרבען, ווייל די פיינד זייערע זענען געווען שטאַרקער. אַנדערש איז מיט אחינו בני ישראל. יעדער יוד איז זיך אַנ"עם קטן" — אַ פאָלק פאַר זיך. אַז מע שלאָגט איינעם, פיהלט ניט דער צווייטער, און אַז אויף איינעם קומט אַ צרה, אַנ'אָנשיקעניש, אַ רדיפה, ריהרט עס די איבעריגע ניט אָן: דער פרומער, דער וצדקתך, דאַנקט דעם אויבערשטען, וואָס איהם האָט עס ניט פערמשפעט, און ער בעהאַלט זיך אויפ'ן בוידעם אין אַ לאָך, ביז די צרה וועט אַריבער; אין דער רייכער — דער מאַכט זיך גאָר כלא ידע, ווי ניט איהם מיינט מען. ער פערשטעלט זיך. כלומרשט קען ער ניט זיינע ברידער, און ער טראַכט זיך: איך בין בעוואָרענט פון כל צרה שלא תבא. ניין, פאַני, די מדה איז גאָר ניט אַזאַ רעכטע, איהר האָט ניט, וואָס צו פאַראיבעל האָבען אויף אונזערע יודען. בעסער זאָלסטו ליעב האָבען זיך אַליין און זיך דערהאַלטען ביי'ם לעבען, איידער זיי זאָלען

זיך מקריב זיין פאר'ן כלל און זאָלען מיט אמאָל פערטילינגט ווערען פון דער וועלט.

— איך זעה, ר' מענדעלע, אז איהר האָט, קיין עין הרע ניט, א שאַרפען מח און קענט דרשנ'ען, דורכציהען א העלפאַנט דורך א לע־כיל פון א נאָדעל, מאַכען פון שוואַרץ ווייס, — מאַכט דער קאַרלינער מיט א שמייכעל. — אפשר זענט איהר ניט אינגאַנצען אומגערעכט אויך, חאָטש אין פלוג זענען אייערע ווערטער זעהר פליאה'דיג און לענען זיך ניט אויפ'ן שכל. נאָר ווי די מעשה איז — פאַר דעם ענין, וואָס מיר רעדען דאָ פון איהם, איז די דאָזיגע מדה אַנ'אומגליק, זי האָט אונז שוין אָנגעמאַכט א גרויסען שאָדען. מיר ווילען בויען — און זי צו־שטערט, מיר זוכען שטיינער און צעמענט צו אונזער בנין — און זי גיט אונז צוּבראָכענע ציגעל און צוּבריקעלטע לעהם, וואָס סע טויג אויף צעהנטוויזענט כפרות.

דער קאַרלינער האָט געשוויגען עטליכע מינוט און זיך שאַרף איינגעקוקט אין מיין פנים. נאָכדעם האָט ער ארויסגערעדט בעהאַרצט:

— ר' מענדעלע! וואָס טויג אונז שפּילען אין בעהעלטעניש, לאָמיר בעסער ריידען קלאָרע דבורים. איהר אליין האָט אלע אייערע יאָהרען עוסק געווען אין דעם מסחר מיט ספרים, איהר זענט אויסגעווען אין אלע יודישע שטעדטלעך. איהר האָט זיך צוגעקוקט צום לעבען פון אחינו בני ישראל — און, אָהן חניפה, איהר האָט טאַקי געבראַכט א נוץ מיט אייער אַרבייט. ווי זשע קומט איהר איצט אַוועקלעגען אינמיטען דערינען שער און אייזען, גראָד איצט, ווען אַזוינע מענשען, ווי איהר, זענען נויטיג, ווען איהר וואָלט עפּיס געקענט האָבען א פעולה אי מיט אייערע ספרים, אי מיט אייערע ווערטער? מיר האָבען איצט אָן א גרויסע אַרבייט, מיר דאַרפען איהר אַוועקגעבען אלע אונזערע כחות — סיי די כוחות פון דעם גוף און סיי פון דער נשמה. וואויל איז דעם, ווער עס האָט גוטע הענד, א שטאַרקען גוף און א הייסען רצון צו נעהן בעראַבייטען די ערד מיט דעם שווייס פון זיין אייגענעם פנים. מע דאַרף אָבער אויך אַזוינע מענשען, וואָס זייער כח איז דאָס וואָרט, וואָס זייער גבורה איז די פלאַם־פייערדיגע פען. רייניגען דאַרף מען, ברודער, אויסראָמען דאָס מיסט און די בלאָטע, וואָס האָט זיך אָנגעקליבען אין די שלעכטע צייטען, אריינטראָגען ליכט אין דעם תהו־ובהו; פון אונזערע קהל'שע עסקים, וואו אלערליי ווילדע מנהגים, נאָט'ס סטראַפּטשעס, קאָך־לעפעלס, גבאים־נאַראָנים־גראָבע־יונגען, חאַפּ־לאַפּערס פון כל המינים.

האָבען ביז אַהער געפיהרט דאָס רעדעל און געטאָן, וואָס זייער האַרץ גלוסט.

— וואָס רעדט איהר? — האָב איך געפרעגט מיט אַ שווער געמיט. — אין אַזאַ שטאָדט, ווי אייערע, זענען אויך דאָ די דאָזיגע משונה'דיגע ברואים? און איך האָב געמיינט, אַז דאָס איז אַזאַ אָנשיקעניש נאָר אויף אונז, און אונזערע קליינע, פער'עפוש'טע שטעדטלעך, וואו עס וואוינען קבצנים־דלפנים.

— אוי, ר' מענדעלע, נאָך ווי אַזוי! די דאָזיגע ברואים זענען אַ מכת־מדינה, יודישע וואַנצען זענען דאָס, זיי זענען פערשפרייט אומעטום, בכל תפוצות ישראל. איהר מעגט מיר גלויבען, ניטאָ ביי אונז איין חברה, איין צדקה־זאַך, וואו ס'זאָל ניט זיין די דאָזיגע מכה. זיי פרעסען דאָס יודישע לייב און זויגען דאָס בלוט פון אַלע אָדערען. ס'ווייזט אויס, נאָך ניט געקומען די צייט, אַז דאָס פאָלק זאָל אַליין קענען פיהרען זיינע קהל'שע ענינים. ס'זענען נויטיג מנהיגים, זייטיגע מענשען, וואָס זאָלען אַרבייטען פאַר'ן כלל. דעריבער ווילען מיר קודם כל איינפיהרען, אַז אין אונזער קהלה זאָל זיין אַ שטיקעל סדר, אַז אַלצדינג זאָל זיך טאָן מיט ישוב־הדעת; מיר ווילען, אַז אַ מנהיג זאָל זיין ניט דער, וואָס האָט די מטבע, נאָר דער, וואָס האָט אַ קלאָרען פערשטאַנד און אַ ריינע נשמה.

— אשרי המאמין! — האָב איך געזאָגט מיט אַ קרעכץ. — צו אַלע שלעק איז דאָ אַ תרופה: צו אַ מכה — אַ פלאַסטער, צו וואַנצען און טאַראַקאַנעס — פערסישער פראָשעק. צו אַ פערשימעלט מלבוש איז אַ רפואה — לופטערען, אָבער וואָס מע טוט מיט אונזערע יודישע וואַנצען — הייב איך ניט אָן צו וויסען.

— טינט, ברודער! — האָט דער קאַרלינער געזאָגט, דערהויבענדיג זיך פונ'ם אָרט. — גיסט אויף זיי אום אַביסעל טינט, ווייזט זיי פון דער ווייטענס אַ פעדער. פאַר טינט האָבען די דאָזיגע בעשעפעניש מורא, ווי פאַר ווייַרויך, און פאַר אַ פעדער פון אַ שרייבער ציטערט אפילו דער ניט־גוטער אַליין אימת מות.

— די רפואה איז שוין אויך קאַליע, — דער ניט־גוטער הערט זי שוין, ווי דער פאַראַיאָהריגען שניי. היינט איז געוואָרען אַ מאָדע אויף „יודישקייט", מ'האָט זיך אָנגעהויבען אַרומטראָגען דערמיט, ווי מיט אַ טייערען חפץ, האָט זיך באַלד געפונען אַ קאָמפּאַניע צבוע'קעס, לינגערס, וואָס לעקען דערפון אָב אַ ביינדעל, אפילו דער ניט־גוטער מיט

זיין גאַנצער כּנופיא פֿערשטעלען זיך היינט פֿאַר יודען, כּדי ס׳זאָל זיי גרינגער אָנקומען זייער שוואַרץ־מיאוסע אַרבייט. היינט איז פֿרומקייט געהויבען, דעריבער קוקט מען זיך גאָר ניט אום, וואָס סע טוט זיך אונטער אַ פֿרומע מאַסקע.

— וואָס צו איז איבעריג, צו פֿיעל נאַציאָנאַלע ליעב: קען שאַדען פּונקט אַזוי, ווי עס שאַדט, ווען אַ יחיד האָט אין זינען נאָר זיין אייגענע טובה. דאָס איז אַנ׳אומגליק אי פֿאַר׳ן פּרט, אי פֿאַר׳ן כּלל. אָט דעריבער האָב איך טאַקי געוואָלט זיך דורכריידען מיט אייך, ר׳ מענדעלע; מיר וועלען זיין זעהר צופֿריעדען, ווען איהר וועט צושטעהען צו דעם ביסעלע שרידים־יחידים, וואָס מיינען טאַקי מיט׳ן גאַנצען האַרצען די טובה פֿון אונזער פֿאָלק ישראל און ווילען העלפֿען אויפֿבויען די חורבות פֿון זיין נאַציאָנאַלען לעבען. אין אַ שלעכטער צייט איז יעדער מענש טייער. ווער עס קען און וויל — זאָל זיך נעהמען צו דער אַרבייט. בעטראַכט זיך, רב מענדעלע! קעהרט זיך אום צו אייערע ספרים — און לאָז אייך גאָט העלפֿען הצלחה.

איך האָב ניט געהאַט, וואָס צו ענטפֿערען דעם קאַרלינער. איך האָב געשוויעגען, געקרעכצט און געטראַכט ביי זיך: „אמת, ס׳איז טאַקי געווען אַ נאַרישקייט, וואָס איך האָב זיך אויפֿגעריסען אינמיטען דערינען און אַוועקגעוואָרפֿען די ספרים מיט דעם ביידעל. ס׳איז אַריין אין מיר עפּיס אַ שד, רחמנא לצלן, און האָט מיך געיאָגט אויף דער עלטער און האָט מיר פֿערדולט דעם מח מיט פּוסטע חלומות. אָבער וואָס טוט מען איצט? איך בין אַ גרויסער עני ואביון און האָב ניט קיין קאָפּיקע ביי דער נשמה.

דער קאַרלינער האָט פֿערשטאַנען, וואָס מיך קוועטשט און ער האָט מיך געטרייסט מיט גוטע ווערטער: ניש׳קשה, ניט געזאָרגט, ס׳וועט זיין רעכט. אַ מענש ווערט ניט פֿאַרפֿאַלען.

ח.

אז איך בין געקומען אויף דער סטאַנציע, האָב איך דערזעהען — ר׳ ליב דער מלמד איז ווידער ניטאָ אין דער היים. תּחילת איז דאָס

מיר ניט געוועזן קשה, וואָרום ער פלעגט זיך דאָך אַרומשלעפּן אין שטאָדט גאַנצע טעג און כסדר זיך אומקערהרען אהיים ערשט שפּעט ביי-נאַכט. איך גיעב אָבער אַ קוק — עהע! — פון ר׳ ליב׳ס זאַכען איז אויך גאָר קיין אבר ניט געבליעבען: ניטאָ ניט די וואָכעדיגע קאַפּאָטע אויף דער וואַנד, ניט דער טלית און תפילין, ניט דאָס רענצעל. וואָס זאָל דאָס, טראַכט איך מיר, בעדייטען? וואו איז דאָס פערשוואונדען מיין ליעבהאַרציגער שותף? אין דער אייגענער מינוט קומט אריין דער משרת און דערצעהלט מיר, אז מיין יודליך — אַזוי האָט ער גערופען ר׳ ליב דעם מלמד — איז געקומען היינט אויפדערנאַכט אין גרוים איילעניש, בע-צאַהלט דעם בעל-אכסניה פאַר סטאַנציע און זיך אָבגעטראָגען מיט׳ן ביסעל זאַכען. למאי זאָל איך לייקענען? פון דער דאָזיגער מעשה האָט זיך ביי מיר אַביסעל צושפּיעלט די פאַנטאַזיע. איך האָב מיר אָנגעהויבען קלערען אַלערליי סברות. מסתמא איז דאָ שולדיג די פּריצה, וואָס איך האָב זי געזעהען געהן מיט איהם. ניט אַנדערש — זי איז דאָ אינדער-מיט. אניט, וואו דען האָט געקענט אהינקומען אַזאַ יוד ווי ר׳ ליב? אַזוי האָב איך מיר געטראַכט, און פון צופיעל טראַכטען האָב איך ניט גע-קענט שלאָפען ביינאַכט, און אַז איך האָב שוין יאָ צוגעמאַכט אַנ׳אויג, זענען מיר געקראָכען אין קאָפּ אַריין אַלערליי בייזע חלומות.

אינדערפריה עפענט זיך די טהיר און ס׳רוקט זיך אַריין ר׳ ליב. ער קושט די מזוזה און זאָגט אויף אַ קול: גוט מאָרגען! איך שווייג און בעטראַכט איהם פון קאָפּ ביז די פיס מיט אַ פינסטערען קוק.

— איך האָב צו אייך אַ בקשה, ר׳ מענדעלע — הויבט ער אָן שטאַמלען, בשעת מעשה גלעטענדיג די פאות און ווישענדיג די נאָז מיט אַ הוסטעלע און אַ קנייטש מיט די פּלייצעס. ווי איינער, וואָס וויל עפּיס זאָגען, נאָר ער קען עס ניט אַרויסברייגגען פאַר׳ן מויל — האָט ניט קיין פאַראיבעל, ר׳ מענדעלע...

— וואָס עפּיס איך? — האַק איך איהם איבער די רייד — פאַראיבעל דאַרף האָבען אייער ווייב, זאָל לעבען, ניט איך...

— אַדרבא, מיין אַלטער וועט עס דוקא הנאה טאָן, אַז זי וועט דערהערען די גוטע בשורה — ענטפערט ר׳ ליב עפּיס אויף אַ מין לשון-קודש — מיין אַלטע וועט טאַנצען פאַר שמחה, וואָס איהר מאַן האָט דאָ, מיט גאָט׳ס הילף, נושא חן געווען און זיך דערשלאָגען צו אַזאַ מעמד.

— איך בעט אייך, ר׳ ליב — זאָג איך מיט אַ ביטער שמייכעל —

האָט רחמנות אויף מיר און אויף אייך און רעדט ווי אַ מענש. וואָס איז דאָס פאַר אַ דבוק אין אייך אַריין די לעצטע צייט, וואָס רק איהר בעבעט עפּיס גאָר טערקיש. בעהיט זאָל מען ווערען... רעדט יודיש, ר׳ ליב, ווי אַלע יודען, און וואַרפט אַוועק אייער משוגעת.

— חלילה וחס! — כאַפּט זיך ר׳ ליב אויף, ווי אַנ׳אָבגעבריהטער. — חלילה וחס! הערט פריהער אויס, ר׳ מענדעלע, וועט איהר זעהען, אַז איהר האָט אַ טעות. וואס זאָל איך אייך מאריך זיין? ס׳איז חדושים ונפלאות, ר׳ מענדעלע. ממש מויל און אויערען אויפצושטעלען! די אַדעסער יודען זענען, פערשטעהט איהר מיך, געוואָרען בעל־תשובה׳ני־קעס, פרומע כשר׳ע נשמות, מע קומט זיך צונויף און מע רעדט לשון־קודש!... וואָס קוקט איהר מיך אַזוי אָן? — שלאָגט ער זיך אַליין איבער, דערזעהענדיג, אַז איך בין שטאַרק פערוואונדערט. — איך דער־צעהל אייך ניט קיין גוזמות, חלילה, כ׳האָב אַליין געזעהען מיט מיינע אויגען און געהערט מיט מיינע אויערען, איך זאָל אַזוי זעהען אַלדאָס גוטס. וואָס טויג אייך מעהר? איך בין אַליין געוועזען אין אַזאַ חברה. אַנ׳אַקט, כ׳לעבען. בחורים און בתולות, פראָסטע יודען און פערפּוצטע דייטשען מיט קאַפּעלושען און לאַנגע הויזען קומען זיך צונויף און מען מוטשעט זיך נעבעך, מע וויל נאָר ריידען לשון־קודש. איך בין מיר תחילת געשטאַנען אַ צוטומעלטער פון דערוויטענס און געשוויעגען, אָבער באַלד האָב איך מיר אַ טראַכט געטאָן: וואָס האָב איך זיך צו שעמען? אַדרבא, לאָמיך נאָר עפענען אַ מויל, ווי אין מחזור שטעהט: בפצותי שיח להשחיל, וועלען זיי דערזעהען, אַז מיין נשמה איז ניט פון קלאָטשע, און וואָס איך פערמאָג אין פיאַטע, פערמאָגען זיי נאָך ניט אין קאָפּ. בקצור, איך האָב זיך טאָקי ניט געקענט איינהאַלטען — זשריות שותא און האָב גענעבען אַ זאָג מיט׳ן פּיוט, מיט יוצרות. נו, זענען זיי געבליבען שטעהן פערגאַפט. איך בין דאָך עפּיס אַ מלמד אויף דער וועלט און געדענק די אַלע גוטע שטיקלעך אויף אויסוועניג. נו, פערשטעהט איהר דאָך, אַז איך האָב געשיט ווי פון אַרבעל, ושפתי, און די לעפצען מיינע, האָבען געטריפט נופת הויבע מליצות. איך זאָג אייך, דער עולם האָט גאָר אָנגעקוועלט, די זאָגערס זייערע זענען געווען געפלעפט. די דייטשען האָבען זיך מיט מיר גאָר געפריט, ווי מיט אַנ׳אבן טוב, מ׳האָט מיך ממש אַרומגעטראָגען אויף די הענד. פון דער־וויטענס האָב איך געהערט ריידענדיג: אָט אַזוינע יודען דאַרפען מיר היינט האָבען, דאָס איז דער רעכטער מענש אין דער רעכטער צייט.

צו, וואָס זאָל איך אייך זאָגן, רב מענדעלע, פון דעמאָלט אָן האָט מיר אָנגעהויבן דאָס מזל שיינען. איך לעב בטח, זיכערליכען. הערט איהר? אַזוינע יודען, ווי אין אָדעם, וועט איהר ניט געפינען אפילו אין גלופסק. אין קאַבצאַנסק אפילו אויך ניט! איהר מעגט זיי דאָרט זוכען מיט ליכט. אָנקוקענדיג איינעם, דאַכט זיך — אַ גאַנצער דייטש. צונעהמט איהם אָבער די פּאָלעס — וועט איהר זעהען אַ טלית־קטן, — אַ אידלאַק מיט אַלע פּירושים. איהר פערשטעהט, וואָס דאָס הייסט אַזוינס?

— מילאָ, נו, בין איך אייך מוחל, זאָל שוין זיין געלשון־קודש'ט — מאַך איך מיט אַ שטייבעלע — איך בין אָבער אַ בעלן צו וויסען, וואָס בעטייט דאָס מיידעל?... עפּיס געהען צו אייך מיידלעך און מע שרייבט אייך בריוועלעך, ר' ליב — האַ, וואָס הייסט דאָס?

— דאָס מיידעל? — ענטפערט ר' ליב בתמימות און דאָס פּנים שיינט ביי איהם פאַר שמחה — דעם פשט פונ'ם מיידעל ווילט איהר וויסען? ס'איז אַ לשון־קודש־מיידעל, אַ כשר'ע יודישע טאָכטער, כ'לעבען. זי האָט עס אויף זיך גענומען מיר צונויפשטעלען אַ חדר, איך זאָל האָבען אַ שטיקעל מעמד. אַ מדובר האָב איך געהאַט מיט איהר, אַז באַם זי וועט געפינען עפּיס רעכטס, וועט זי מיר תיכף געבען אַ ידיעה אויף דער אַכסניא. וכך היה, זי האָט זיך טאַקי בכבודה ובעצמה מטריח געווען אַהער מיר אָנזאָגען די גוטע בשורה. איצט האָב איך אַ קנעלונג ביי אַ היגען בעל־בית, איך לערען מיט זיינע דריי קינדער און עס מיר טאַקע דאָרט קעסט. אַצונד בין איך נאָר געקומען בעטען אייך, ר' מענדעלע, איהר זאָלט מיר מוחל זיין...

— אודאי איז דאָס ניט שעהן פון אייך — פּאַל איך איהם אריין אין די רייד — ס'טייטש, ווי בעהאַלט מען דאָס פון אַ שותף אַזאַ גליק! פיין, כ'לעבען, האַ?

— נאָט איז יודע דעם אמת, ר' מענדעלע, אַז איך האָב אייך אַלצדינג געוואָלט דערצעהלען פון אָנהויב אָן. נאָר וואָס דען? ס'איז פּשוט קיין צייט ניט געווען. יעדערער פון אונז האָט זיך נעהאַט זיינע געשעפטען, געווען פערטרוד'ט טאָג ווי נאַכט. אחוץ דעם האָב איך דערקענט אָן אייער נאָז, אַז עפּיס שמעקט אייך ניט מיינע דרכים. מילא, קענט איהר צו מיר אין דעם פּרט קיין טענות ניט האָבען. וואָס ושעדען וויל איך איצט? איהר זאָלט מיר מוחל זיין דעם תקיעת־כף און צורייסען דאָס שותפות־כתב, וואָס מיר האָבען געמאַכט. אדרבא, בעטראַכט זיך נאָר אַליין — האָט ער מיר גענומען איינריידען — במה

דברים אמורים, ווען איך האָב אַן׳איינענע דירה מיט אַן׳איינענער בעל־הבתישקייט, איז מהיכתיתי, וואוינט איהר בײַ מיר אין דירה און עסט מיט מיר בײַ איין טיש. איצט אָבער, אַז איך אַליין זיץ אויף קעסט בײַ יענעם, מיט וואָס פאַר אַ יושר קען איך נאָך צונעהמען צו מיר מיין שותף אויך? ווי זאָגט זי דאָרט, די גמרא: אין אורח מכניס אורח.

— יאָ, אָבער פאַר וואָס זשע האָט איהר נאָר לכתחילה אָננענומען אזא שטעלע, וואָס קען מבטל זיין אונזער שותפות? פע, ר׳ ליב, איהר האָט עובר געווען אויף דעם תקיעת־כף, נישקשה, איהר וועט מוחל זיין צאָהלען קנס...

געזאָגט האָב איך דאָס נאָר אויף קאַטאָוועס: איך האָב געוואָלט זעהען, וואָס וועט מיר ענטפערען אזא יוד, ווי ר׳ ליב. אין האַרצען האָב איך איהם שוין לאַנג מוחל געווען. אדרבא, ס׳האָט מיר דוקא הנאה געטאָן, וואָס איך פּטר אזא שותף.

— אָ, דערפאַר איז ניטאָ, וואָס מורא צו האָבען, דאָס האָב איך בעוואָרענט באַלד טאַקע בײַ אונזער אָבמאַך — ענטפערט ר׳ ליב גלעטענדיג די באָרד און לאַכענדיג מיט אַ חיטרע געלעכטערעל. — באַלד טאַקע בײַם שליסען אונזער שותפות, האָב איך מוסר מודעה געווען פאַר כשר׳ע עדות, אַז דאָס טו איך פאַר נויט. בין איך על־פי דין פטור...

וואָס מיר מוסר־מודעה, ווען מיר מוסר־מודעה! גאָט איז מיט אייך! ס׳איז דאָך, האָט קיין פאַראיבעל ניט, מעשה רמאי! נויט — זאָגט ער! ווער האָט אייך גענויט? ווי עפּענט זיך דאָס אַ יודען אַ מויל צו זאָגען אַזוינס? — זאָג איך, באמת טאַקע ווערענדיג אין כעס, אַז אַ מלמד אַן׳עהרליכער יוד זאָל זאָגען אזא ליגען — וואָס הייסט עס, ר׳ ליב? איך האָב אייך גענויט?

— ניט איהר, ר׳ מענדעלע, ניט איזהר, חס וחלילה — ענטפערט ר׳ ליב מיט אַ שווערען זיפץ. — די נויט, די נויט האָט מיך געיאָגט, דער דלות האָט מיך געטריבען צו עסקים, וואָס ניט פאַר מיר, ניט פאַר מיינע יאָהרען. אוי, די צרות, ר׳ מענדעלע, האָבען מיך ניט געלאָזט איבערקלייבען, מיך געצוואונגען נעהמען, וואָס עס קומט נאָר צו דער האַנד. פּרנסה, רב מענדעלע!...

די דאָזיגע עטליכע ווערטער, וואָס ר׳ ליב האָט אַרויסגערעדט אָהן שום זייטיגע כונות, זענען געווען אַ קלאָרער תירוץ אויף דעם לויפעניש און דער בהלה פון די קאַבצאַנסקער יודען. ניטאָ אויף וועמען

פאַראיבעל צו האָבען, גיטאָ וועמען צו זידלען. פּרנסה!... עס פּער־קלעמט מיר פאַר גרויס רחמנות דאָס האַרץ און איך זאָג מיט אַ ביטער געמיט:

— אוי, זענט איהר געדעכט, ר׳ ליב! מיר זענען אַלע גאָר ניט אַזוינע נאַראָנים, חלילה, מיר פערשטעהען אויך, ווי ס׳בעדאַרף זיין, וועד צו וואָס עס פּאַסט, נאָר די צרות, די צרות נעהמען ביי אונז אָב דעם שכל. איך בין אייך מוחל, ר׳ ליב, מוחל פון גאַנצען האַרצען. זאָל אייך גאָט העלפען, איהר זאָלט האָבען פּרנסה אָהן קאָפּ־דרעהעניש אָהן יאָגעניש, האָטש אויף דער עלטער זיך אויסרוהען און עסען דאָס זיגדיג שטיקעל ברויט אָהן צער, מיט אַ רוהיג געמיט, זייט אייך איהר דאָ געזונד — און איך וועל פאָהרען אַהיים צוריק אין אונזערע מקומות אַריין.

— איך מוז אייך זאָגען, רב מענדעלע, אַז איהר טוט, מחילה, אַ נאַרישקייט, וואָס איהר ווילט פאָהרען אַהיים. זייט וויסען, אַז נעכטען איז אַהער אָנגעקומען אַ נייע קאָמפּאַניע קאַבצאַנסקער יודען — קיין עין הרע ניט, אַ היבשע מחנה. פון אַנדערע שטעדט און שטעדטלעך פון גלופּסקער געגענד קומען אויך אָן טאָג־טעגליך גאַנצע מחנות און זיי דער־צעהלען, אַז מע קלויבט זיך ערשט אין וועג אַריין, מע וועט פאָהרען איש על מחנהו — יעדער כּולל בעזונדער! קאַבצאַנסקער כּולל, טונעיאַ־דעווקער כּולל, גלופּסקער... ווער ווייסט, ס׳קען נאָך מיט דער צייט אויס ווערען דער גאַנצער תּחום.

— נישקשה, ר׳ ליב, האָט ניט קיין מורא. דער יודישער תּחום איז ווי אַ קוואַל, וואָס ווערט ניט אויסגעשעפּט קיינמאָל. קאָמפּאַניעס געהען, קאָמפּאַניעס קומען, און קאַבצאַנסק און גלופּסק וועלען בלייבען אייביג.

ט.

מיט מיה און מאַטערניש האָב איך זיך אומגעקעהרט קיין גלופּסק. אַריינפאָהרענדיג אין שטאָדט אַריין, האָב איך מיך געפיהלט אַזוי, ווי עס פיהלט זיך אַ פראָש, ווען זי קעהרט זיך אום, נאָר אַ לאַנ־

נען שפּאַציערגאַנג איבער דער יבשה, צוריק אין איהר בלאָטע אַריין און טוקט זיך אונטער ביז איבער די אויערען. איך האָב געזעהען בחוש, אַז איך און גלופּסק זענען אַ זווג מן השמים: מאַקע נאָר צווישען די מייניגע, אין גלופּסק און אין אַנדערע אַזוינע יודישע מקומות, בין איך אַ מענש מיט מענשען גלייך.

גערעהענדיג ערב שבת פונ'ם מרחץ, די ערשטע וואָך ווי איך בין אָנגעקומען אַהיים, זעה איך, עס שלעפּט זיך באַרג אַרויף אַ פערדעל מיט אַ גרויסען פאַס וואַסער. דאָס פערדעל איז נעביך מיעד, סע האַלט זיך קיים אויף די פיס. דער רוקען אויסגעבויגען, אַזוי אַז סע סטאַרטשעט אַרויס יעדער ביין, די זייטען הויבען זיך און פאַלען, ווי אַ בלאָז־זאַק, די צונג אַרויסגעשטעקט, דער אָטעם מיט אַ סווישטש. דאָס פערדעל ציהט נעבעך, וויפיעל עס האָט כח, דער וואַסער־פיהרער געהט בײַ דער זייט, שמייסט מיט דער בייטש און שעלט מיט טויטע קללות. ב'טו אַ קוק אויף דעם בידנע בעשעפעניש און דערזעה — אוי! — ס'איז דאָך מיין פערדעל, מיין געטרייע קליאַטשע, וואָס האָט מיר געדיענט אַזוי פיעל יאָהרען! אַז אָך און וועה, וואָס פון איהר איז איצט געוואָרען. דער הינטער־טייל אָבגעפאַלען, דער עק אויסגעפליקט, אויסגעצופּט, די הויט דאַר ווי אַ שפּענדיל, אינגאַנצען פון קאָפּ ביז די פיס איין וואונד, איין גרויסע מכה; פון דעם רעכטען אויג רינט. דאָס פערדעל האָט זיך אָבגעשטעלט, אַ קוק געטאָן אויף מיר, אַ רויסלאָזען־דיג אַ טיעפען זיפץ. אוי איז דאָס געווען אַ קוק! ער האָט גערעדט מעהר, ווי מ'וואָלט געקענט דערצעהלען מיט ווערטער; ער האָט גע־וויינט, געקלאָגט זיך אויף זיין ביטער מזל, גערעמערט: געוואַלד! פאַר וואָס קומט דאָס מיר! געוואַלד, ווי קען מען האָבען אַ האַרץ, נעהמען אַ לעבעדיג נאָמ'ס בעשעפעניש, און פייניגען עס מיט אַרבייט איבער די כוחות. אין דעם זיפץ האָב איך געהערט ווי אַ פאַרטרויערט קול, אָנגעזאָפּט מיט טרעהרען: „שלום עליכם, ר' מענדעלע, דאָס בין איך דיין פערדעל, וואָס האָט דיר געדיענט אַזוי פיעל יאָהרען, געשלעפּט מיט חשק יודישע ספרים! פאַרוואָס זשע קומט עס מיר מיך צו־דערוויטערען אויף דער עלטער, אָט דאָס איז דער לוין פאַר געטרייע אַרבייט!" —

דער וואַסער־פיהרער אָבער לאָזט ניט אָפּ די בידנע קליאַטשע, שמייסט זי מיט דער בייטש, שילטענדיג: וויאָ, פגירה! ריר זיך, נבלה!

איך האָב נים געקענט צוזעהען די יסורים פון מיין פערדעל, און געטראַכט: וואַרט, ס'וועט נאָך קומען אַ ישועה אויף דיר אויך.

דעם זעלביגען שבת־צו־נאַכט האָב איך אויסגעלייזט דאָס פערדעל פון דעם וואַסער־פיהרער'ס הענד. איך האָב אַרויפגעלעגט אויף איהם דעם עול־תורה און, נישט קשה, נים צו פערזינדיגען, עס שלעפט מיין בהמה׳על און פערשפרייט השכלה צווישען יודען עד היום.

אין דער ישיבה של מעלה און ישיבה של מטה

א.

אין דער ישיבה של מעלה.

איך וועל אייך דערצעהלען א מעשה, ווי אזוי איך האב אמאל געהאט אין ווארשע אנ'עלית-נשמה. דאס איז גראד ניט געוועזן פון יענעם סארט עלית-נשמה, וואו דער גוף קלייבט זיך טאקי פריש און געזונד אויף דער וועלט, עסט און טרינקט און טוט זיך אן אלערליי וואוילטאג, בשעת די נשמה איז ערגיץ נעלם געווארען ואיננה — האטש געה זוך זי מיט ליכט. ניין, ביי מיר האט טאקי דער גוף, במחילה, געמוזט נאכטאנצען נאך דער נשמה: הייבען הענד, אונטערשפרינגען מיט די פיס, דראפען זיך פון דעם פאל אויפ'ן פענסטער, פונ'ם פענסטער אין הויף אריין, פונ'ם הויף אויף א וואנד, פון דער וואנד ווידער אין א הויף, פון דארט אין א הויז אריין, פונ'ם הויז אויף א לייטער, פונ'ם לייטער אויפ'ן בוידעם, העט-העט, אין א ווינקעלע, אונטער דער סטריכע.

איהר'ט אמאל געזעהען, ווי אזוי סע שפרינגען און סע הויבען זיך בולבעלעך אויף א וואסער? מיינט ניט, אז דאס טוט זיך מיט נסים, אז מלאכים שפיעלען זיך דא. ניין, די מעשה איז פשוט בתכלית הפשטות: סעווארפט עמיצער אריין א שטיין, אדער מע דערווארימט דאס וואסער, הויבט עס אן זיך הויבען. אזוי האבען זיך דעמאלט געהויבען אחינו בני ישראל, געדראפעט זיך, געקלעטערט, וואס העכער ס'איז, ניט היינט געדאכט, געוועזן דעמאלט א קאבעניש, א געוואלד, א געפילדער. שטיינער זענען געפלויגען, האמערס האבען געפלעט יודישע קעפ, שויבען האבען געקלונגען. . . . .

אין אַזאַ מין בהלה האָב איך זיך אויך מישב געווען און פערלאָזען די זינדיגע ערד און בעקומען עלית־נשמה.

דער לייטער איז געזיען משונה הויך און סטרימקע, און דראַפּעניג זיך מיט ציטערדיגע קניה און מיט אַ קלאַפּענדיגען ה־אַרצען, האָב איך זיך דערמאָנט אָן דעם לייטער, וואָס יעקב אבינו האָט געזעהען אין חלום, אַנטלויפענדיג פאַר זיין ברודער עשו. איך האָב אַ שאַרף געטאָן דעם מוח, און ס'איז מיר באַלד פאַרענטפערט געוואָרען, וואָס דער פסוק איז דאָ אויסען. דער לייטער, פערשטעהט איהר מיך, איז אַ רמז אויף יעקב אבינו'ס קינדער. ער שטעהט אָנגעברייט פאַר אונז, יודעלעך, פון ששת ימי בראשית, אין דורות קלעטערען אַרויף און קריכען וויעדער אַרונטער... איך מוז זיך מודה זיין: דער נייער דרש מיינער האָט מיר געטאָן ווילד הנאה. איך האָב זיך געפרעהט, אַ שטייגער, ווי עמיצער, וואָס געפינט אַ כשר'ע מציאה, איך האָב מיר געטראַכט אין מיין האַרצען: אַז וואויל און גוט איז דיר, פאָלק ישראל, וואָס דיין תורה שטעהט דיר ביי אין די נויטען, וואָס זי העלפט דיר, וואו די קעהרסט זיך און ווענדסט זיך. מיט איהרע טייערע דרשות פערזיסט זי דיר דאָב בימערקייט פון דיין לעבען, מיט איהרע ליעבע מעשיות פערשלעפערט זיך דיך, ווי אַ מאַמע איהר קינד אויף דעם שויס, צוליעב איהר פערגעסטו דיינע וועהטאָגען און צרות, זיסע חלומות ברייגגען דיר טרייסט און האָפנינג, אַ שטילער שמייכעל בעשיינט דיין פנים בשעת אין די אויגען שטעהען נאָך טרעהרען, ווי ליכטיגער טהוי אויף די גראָזען. און ווען אַרום און אויף דער וועלט איז פינסטער חשך, ניטאָ קיין אמת, ניטאָ קיין גערעכטיגקייט, ניטאָ קיין ליעבע און קיין שלום, נאָר קנאה און שנאה, גזלה און רציחה פון אַלע זייטען, — עפענט זי דיר די טויערען פינ'ם הימעל מיט איהרע הגדות, און דו זעהסט געטליכע געשטאַלטען, שוועבסט אויף די פליגלען פון דיין פאַנטאַזיע צווישען כתות פון הייליגע מלאכים, טראָגסט זיך אַוועק וויט־וויט, אין וואונדערבאַרע וועלטען. אַ צערטליכע מאַמע איז זי צו דיינע אומגליקליכע יתומים, אַ רייכע סעודה פאַר דיינע הונגעריגע און דאָרשטיגע קינדער, אַ טייערער אוצר פאַר דיינע פיעלע אביונים; אַ ליעבע פרוי איז זי צו דיינע פרושים, אַ חנ'ודיגע כלה צו דיינע ישיבה־בחורים און תלמידי־חכמים. איהר ליעבע פילט אָן זייער נשמה, איהר געשטאַלט איז שטענדיג פאַר זייערע אויגען, און זיי גלעטען זי און האַלזען זי אין שעפען תענוג פון איהרען אַ בליק און געפינען אין איהר אַלע טאָג אַ נייעם טעם. אַז

גוט און וואויל איז דיר, פאָלק ישראל, וואָס דו ביזט געבענשט מיט אזא ברכה! — די דאָזיגע געדאַנקען האָבען מיר אינטערגעגעבען כח, און איך האָב געקלעטערט, מיט דעם אויבערשטענ׳ הילף: גיך און גרינג, ווי אַ קאַץ, ביז איך געקומען אין דער ישיבה של מעלה.

און אַזוי ווי איך בין דאָרט געוואָהר געוואָרען זעהר אַ סך נייטיגע זאַכען, האַלט איך עס פאַר מיין חוב צו דערצעהלען וועגען זיי מיינע ברידער, כדי זיי זאָלען זיך היטען. ווען ס׳וועט קומען זייער צייט צו קריכען אויפ׳ן בוידעם, און ס׳זאָל זיך זיי ניט טרעפען דער אייגענער מכשול, וואָס מיר.

אַ יוד, אַז ער קומט אַרויף אויפ׳ן בוידעם, זאָל ער למען השם זיך אַנידערזעצען נאָהענט בייַ דער טהיר און זיך ניט ריהרען פונ׳ם אָרט, ביז ער וועט אַביסעל אָבחאַפּען דעם אָטעם און זיך צוגעוועהנען צו דער פינסטערניש, וואָס הערשט אַרום און אַרום. און ער זאָל זיך ניט אַרומדרעהען אַהין און אַהער איבער׳ן בוידעם, בשעת ס׳איז איהם נאָך פינסטער אין די אויגען, כדי ער זאָל אַליין ניט געשעדיגט ווערען און ניט שעדיגען יענעם, חלילה, און ער זאָל ניט אַרומגעהן מיט אַ פאַרריסענעם קאָפּ, כדי ער זאָל זיך ניט אָנשלאָגען אָן דער קראָקיוע און ניט בעקומען אַ בייל. און געדענקען זאָל דער יוד, אַז אפילו אויפ׳ן בוידעם, וואו קיינער זעהט איהם ניט און הערט איהם ניט, איז ער אויך ניט פריי, ווי אַ פויגעל. און ווער ס׳וועט הערען די דאָזיגע עצות און וועט זיי מקיים זיין, ווען ער וועט געהויבען ווערען בשעת אַ מהומה, וועט איהם זיין גוט און וואויל, אמן סלה.

ואני — און איך מענדעלע, אַז איך בין געקומען אַרויף, האָב איך ניט אַזוי געטאָן: איך האָב זיך גענומען אַרומדרעהען צווישען די באַנטעס, ווי ניט אין זיך, אַלץ געאיילט זיך, געטאַפּט, געפאַלען און ווידער אויפגעשטאַנען און געבראָדזעט, ווי אַ בלינדער, ביז איך האָב דערהערט — עמיצער קרעכצט.

— אוי, מיין פוס! פאַוואָליע מיין פיס!

דערהערט דאָס קול, טו איך אַ פאַל אַנידער, ווי גרויס איך בין, און שלאָג זיך אָן אָן עפּיס טעפּ און קריגלעך. די טעפּ פּלאַצען מיט אַ טראַסק, איך בלייב ליעגען ניט טויט ניט לעבעדיג, די שערבלעך און שטיקלעך גלאָז שטעכען מיך פון אונטען, און בייַ דער זייט פיהל איך — עמיצער באָרעט זיך: שטויב, פּונקט ווי איך. איך קוק זיך איין — דאַכט זיך אַ יוד, כ׳וואָלט געמעגט שווערען. אויב אַזוי, ווערט מיר

אביסעל גרינגער אויפ׳ן הארצען. איך שטעק איהם אַ שלום־עליכם, ער ענטפערט מיר עליכם־שלום. איך פרעג איהם: מה שמכם? ענט־פערט ער מיר אליהו. פרעגט ער מיך — זאָג איך איהם: מענדע־לע מוכר ספרים. נו, ווי דער מנהג איז ביי יודען, ס׳געהט ניט אוועק קיין פינף מינוט, זענען מיר שוין איינער מיט׳ן אנדערען אַ נאָהענטער שמעלקע און מע דערצעהלט זיך בכל מכל כל. ר׳ אליהו, ווער איך געוואהר, איז אַ ליטוואק. ער פערמאָגט אַ ווייב מיט זעקס קינדער, זיין פרנסה איז — מעקלעריי, אויפ׳ן בוידעם איז ער ארויף ווי איך, דורך עלית־נשמה בשעת דעם שטורעם. איך פון מיין זייט דערצעהל איהם אין איין אָטעם, מיט וואָס איך האנדעל, פון וואַנען איך קום, וואָס איך האָב דאָ אין שטאָדט פאַר געשעפטען, וואו אַרום איך קום אויפ׳ן בוי־דעם. מיר טוט שטאַרק הנאה, וואָס איך האָב דאָ געטראָפען אַ לעבע־דיגען מענשען, איך בין זיך ממש מחיה. ניט אומזיסט זאָגט דער פסוק: מה טוב ומה נעים — ווי גוט און וואויל איז, ווען ברידער זיצען אין איינעם אפילו אויפ׳ן בוידעם.

געזעסען זענען מיר אַזוי הויך, אַז דער רעש און דאָס געפילדער פון דער שטאָדט האָט זיך דאָ געהערט זעהר שוואַך. האָבען מיר דע־ריבער געקענט שמועסען, וויפיעל דאָס הארץ גליסט, דערצעהלען איינס דעם אַנדערען מעשיות מיט פּאַטשטען, ווי אין אַ שוהל אָדער אַ בית־מדרש להבדיל. ר׳ אליהו האָט מיר דערצעהלט, אַז דער בוידעם, וואו מיר געפינען זיך איצט, איז איבער אַ שטאַל פון בהמות און אַז דער בעל־הבית פון דעם הויף איז אַ יוד, אַ סימן — די פסח׳דיגע כוסות און טעפּ־לעך, וואָס איך האָב צובראָכען. מסתמא, מאַכט צו מיר ר׳ אליהו, זיצט דער בעל־הבית אַליין אויך ערגיץ וואו אויפ׳ן בוידעם אין אַ ווינקעלע בעהאַלטען, סע העלפט ניט, וואָס ער האָט אַן׳איינענעם הויף מיט שטאַ־לען מיט כל־טוב. וואָרום קריכען אויפ׳ן בוידעם איז ביי יודען אַ מצות עשה שהזמן גרמא — און די מצוה איז חל אויף אַלע יודען, גרויס און קליין, ווייבער און קינדער. אגב האָט מיר ר׳ אליהו איבערגעגעבען איינינע פּרטים פון דער דריי־גאָרענדיגער שנאה, וואָס מיר זעהען אין וואַרשע: דער פּוילישער יוד האָט פיינט דעם ליטווישען יודען; די פרומאַקעס, די נאָט׳ס סטראַפטשעס, קענען ניט אָנקוקען די היינטוועל־טיגע אפּיקורסים, און דער גוי האָט פיינט אַלע יודען צוזאַמען, סיי ליטוואַקעס, סיי היימישע, סיי אויפגעקלעהרטע, סיי פרומע. די יודען צווישען זיך רייסען זיך פאַר כבוד, קריכען איינער דעם אַנדערען אויפ׳ן

קאָפּ, בלאָזען פון זיך און זענען מאָדנע בעלי־גאוה'ניקעס, אָבער נאָר דעמאָלט, ווען זיי האָבען צו טאָן מיט אחינו בני ישראל. קומט זיי אָבער אוים צו בעגעגענען זיך מיט אַ גוי, זענען זיי שטיל, ווי די קאָטינקעס: מע זידעלט זיי — און זיי שווייגען, מע שפּייט זיי אין פּנים אַריין — און זיי מאַכען זיך ניט ווייסענדיג, מע גיעט זיי קלעפּ — און זיי בוקען זיך און קניען מיט גרוים הכנעה...

אינמיטען שמועס, ר' אליהו האָט נאָך ניט אויסגעדערצעהלט אפילו אַ העלפט יודישע שבחים, ווערט ער פּלוצלונג אַנטשוויגען און טוט אַ שמאָרע מיט דער נאָז, אַקוראַט ווי ער האָט דערשמעקט עפּים אַ פריקרע זאַך.

— וואָס איז אייך, ר' אליהו? — פרעג איך איהם פערוואונדערט — וואָס זענט איהר מיר אַנטשוויגען געוואָרען אינמיטען דערינען?

— דער בוידעם האָט אויערען! — שעפּטשעט ר' אליהו דערשראָקען און לעגט אַרויף אַ פינגער אויפ'ן מויל, ווי איינער רעדט: פּתח שין שאַ!

מיר זיצען מיט קלאַפּענדיגע הערצער: פון ערגיץ אַ ווינקעל לאָזט זיך פלוצלינג הערען אַ גערויש, ווי עמיצער סאָפּעט, עמיצער ניסט.

— גוים! — זאָג איך שטילערהייד און ציטער מיט אַלע אברים.

„יאָ, געווים, אַזוי איז דאָס. דער איינענער טרעלבויך, ד' איינענע זקנה, די איינענע לאַנגע פּאות. כ'וואָלט איהם דערקענט אפילו אַנ'אָבגעשונדענעם" — אַזוי רעדט ר' אליהו צו זיך אַליין, און צו מיר דרעהט ער זיך אוים און זאָגט:

— גרייט זיך, רב מענדעלע, מקבל־פּנים זיין אַנ'אמת'ען וואַרשעי־ווער יודען, אַ וואַרשעווער פון קאָפּ ביז די פּיאַטעס, אַ וואַרשעווער מיט אַלע פּישטשעווקעס, מיט אַלע תנועות, מיט אַלע העווית. זיין נאָמען איז ר' שמשון. אַליין איז ער אַ האַלבער חסיד, אַ האַלבער עם־הארץ. דאַכט זיך אַ בעל־הבית, און פונדעסטוועגען אַ קבצן. ליט־וואַקעס האָט ער פיינט ווי חזיר און מיך אויך ניט ווייניגער ווי אַלע. ער האָט דאָס דערהערט, ווי מיר שמועסען צווישען זיך. איז דאָס איהם אַריין אין דער נאָז, האָט ער אָנגעהויבען ניסען... אָט שטעלט ער זיך אויף די פיס... אָט קוקט ער, אָט רירט ער זיך פונ'ם אָרט... אָט געהט ער צו אונז אַלעמאָל נעהענטער...

ר' אליהו האָט ניט אויספּייעט אויסריידען — אהאָ, יענער איז

שוין דאָ. ער קוקט זיך איין אין אונזערע פּנים'ער און שרייט אויס מיט אַ שמחה:

— ר' אליהו! אַ טייערער גאַסט! וואָס מאַכט איהר עפּיס גוטס.

— ברוך הבא ר' שמשון! — ענטפערט איהם ר' אליהו מיט אַ פרעהליכער מינע. — האָט קיין פּאַראיבעל ניט, איך וואָלט אייך אודאי מכבד געווען מיט אַ פּאָטער־שטוהל, ווי עס קימט אַזאַ שעהנם יודען, ווי איהר, נאָר וואָס טוט מען, אז מ'איז אין גלות. זיצט, ר' שמשון, לאָזט זיך ניט בעטען.

— איך זאָל דערוועהען דעם אייגענעם טאַטען, מעגט איהר מיר גלויבען, אז ס'וואָלט ביי מיר ניט געווען אַזוי אָנגעלעגט, ווי אַז איך האָב דערזעהן אייך, ר' אליהו. אַ קאַטאָוועס, אַזאַ גוטער פריינד, אַזאַ אַלטער חבר. ס'איז, זאָג איך אייך, טאַקי אַ גליק, אַזוי זאָל מיר גאָט העלפען. און ווער איז דער יוד? — פרעגט ר' שמשון, פאַרקאַטשענ־דיג די פאָלעס פון דער קאַפּאָטע און זעצענדיג זיך נעבען אונז.

— דאָס איז אַן אָנגעפאָהרענער, אַ ליטוואַק, — ענטפערט ר' אליהו.

— אַ קאַבצאַנסקער בין איך, ניט קיין ליטוואַק, קאַבצאַנסק איז אין גלופּסקער סביבה, פון דאָרט בין איך אַ געבוירענער און אַ דאָרטי־גער בין איך כל ימי, — רוף איך זיך אָב מיט אַ טענה, ווי איינער, וואָס וויל פון זיך אַראָבנעהמען אַ מיאוס'ען בלבול.

— ס'איז היינו הך! — ענטפערט ר' אליהו מיט אַ שמייכעל. — ווער ס'איז ניט אַ געבוירענער אַ וואַרשעווער, רעכענט זיך דאָ פאַר אַ ליטוואַק.

— נאַרישקייטען! וואָס איז דאָ פאַר אַ נפקא מיניה, צו אַ ליט־וואַק, צו אַ וואַרשעווער; מיר זענען אַלע יודען, און יודען זענען ברי־דער.... שלום עליכם! וואָס הערט זיך עפּיס ביי אייך אין קאַב־צאַנסק? — פרעגט מיך ר' שמשון מיט אַ ויפּץ און שאָקעלט מיט'ן קאָפּ — ביי אייך אין קאַבצאַנסק וואָס הערט זיך עפּיס גוטס? דער אויבערשטער זאָל זיך שוין מרחם זיין איבער אונזערע יודען.

ביי אונז אין קאַבצאַנסק און אין די אַרומיגע שטעדט — ענטפער איך במשיח לפי תומו — זענען מיר שוין אָבגעקומען די צרות, ברוך השם, נאָך פאַראַיאָהרען אין דער צייט, און איך הויב ניט אָן צו פער־שטעהן, פאַר וואָס איז עפּיס ביי אייך אַ נרחה, ווי קומט איהר זיך אַזוי פאַרשפּעטיגען — אַזאַ גרויסע יודישע קהלה!

— פון אייערע רייד, ר' מענדעלע, קען מען פערשטעהן — מישט זיך אריין ר' אליהו — אז די צרות זענען עפּיס אַ מ ו ז, אַזוינס וואָס אַלע יודען זענען מחויב דאָס איבערצוקומען, אַ שטייגער ווי דער מנהג פון כפרות; ביזטו אַ יוד, טאָ מוזטו זיין דאָס כפרה־הינדעל... און ביי אונז אין וואַרשע, שטעלט אייך פאָר, האָט מען גערעכענט, אַז דאָס איז נאָר אַ קאַבצאַנסקער קרענק, אַז דאָס איז אַ אָנשיקעניש אויף די קאַבצאַנסקער יודען פאַר זייערע בעזונדערע חטאים. דעריבער האָבען די פרומע יודען ביי אונז זיך גאָר אינגאַנצען געמאַכט ניט וויסענדיג פון דעם קאַבצאַנסקער אומגליק, און די דייטשען אונזערע האָבען געזאָגט עפּענטליך „ברוך דיין אמת", כדי צו ווייזען דער וועלט, אַז ביי זיי איז ניטאָ קיין משוא פנים, ס'מעג זיין אַן'אייגענער אָדער אַ פרעמדער. זיי האָבען זיך דערמיט, פערשטעהט איהר מיר, געוואָלט אויספיינען, ווייזען, ס'אַראַ ליטישע מענשען זיי זענען.

— און איצט וואָס זאָגען זיי? איצט, אַז מ'האָט זיי דערוויזען באותות ומופתים...

אין דער מינוט דערפיהל איך אַ שטאַרקען קוועטש אין זייט און ווער אַנטשוויגען פאַר פּחד און וועהטאָג. דאָס האָט מיר ר' שמשון דערלאַנגט אַ קוועטש מיט כל אמצי כח און אָנגעוויזען מיט דער האַנד אויף עפּיס אַ נפש, וואָס איז געשטאַנען ניט ווייט פון אונז, אָנגעטאָן ווי אַ דייטש, מיט אַ קאַפּעלוש אויפ'ן קאָפּ. ר' אליהו האָט אויף איהם אויסגעשטעלט די אויגען מיט דער נאָז און בעטראַכט איהם פון ווייטען, נאָכדעם זאָגט ער:

— ניש'קשה, ס'איז אַן'אייגענער, איינער פון אונזערע דייטשען, וואָס האָבען זיך געמוזט מטריח זיין צו אונז איבער זכות־אבות.

דער דייטש האָט זיך ניט געלאָזט לאַנג בעטען. ער איז צוגע־גאַנגען און האָט זיך פאַרנייגט מיט אַ ליעבליך שמייכעלע, זיס ווי האָניג.

— שלום עליכם, ברידער, בני ציון היקרים! — זאָגט ער צו אונז מיט אַ ווייך קול. — ווי גליקליך בין איך, וואָס איך טרעף דאָ אייגענע מענשען. ערלויבט מיר זיך אַנידערזעצען נעבען אייך און שעפּען פון אייערע קלוגע ווערטער. יודען אַז זיי ריידען, איז תמיד דאָ וואָס צו הערען און פון וואָס זיך אָבצולערנען, ווארום זייער שמועס איז פול מיט וויץ און מיט חכמה.

— א י ה ר רעדט דאָס, פּאַני אַלבערט! — רופט זיך אָן רב

שמשון, שרעקליך פערוואונדערט. — איהר זאָלט דאָס וועלען זיך סקאָטפּאַניען מיט פּראָסטע יודען!... פאַן אַלבערט בכבודו ובעצמו!..

— זייט זשע מוחל, ר׳ שמשון, רוקט זיך אָב אַביסעלע, וועל איך זיך זעצען, — ענטפערט דער דייטש מיט אַ פריינדליכען שמייכעל. — עס פרעהט מיך זעהר, וואָס איך טרעף דאָ אַזאַ טייערען בעקאַנטען. איהר האָט דאָך נאָך געקענט מיין פאָטער עליו השלום. וואָס זאָגט איהר, ר׳ שמשון, געוועזן אַנ׳עהרליכער יוד, האַ?

— אייער פאָטער פייבוש, זכרונו לברכה, האָב איך טאַקי זעהר גוט געקענט, — ענטפערט ר׳ שמשון — געוועזן אַ כשר׳ער יוד, אַזאַ יאָהר אויף מיר, רבונו של עולם. איך זעה איהם נאָך איצט ווי אַ לעבעדיגען, מיט זיין הדרת־פּנים, מיט דעם גרויסען ארבע כנפות, מיט דער לאַנגער באָרד און די געגרייזעלטע פּאות. איהר האָט טאַקי זיין אָנבליק, פּאָני אַלבערט, די אייגענע נאָז, דער אייגענער פּנים, ר׳ פייבוש מיט אַלע ביינדלעך. נאָר... ווער האָט זיך דאָס געקענט ריכטען, אַז ר׳ פייבוש וועט גאָר הייסען פּאַביאַן און זיין זוהן אברהמ׳ל — אַלבערט.

— ניט דער נאָמען איז דער עיקר — פערענטפערט זיך דער דייטש, — גלויבט מיר, ר׳ שמשון, אַז אין הארצען בין איך אַ נאַציאָנאַליסט, אַ גרויסער נאַציאָנאַליסט.

— אָט דאָס זאָג איך דאָך טאַקי, — זיפצט ר׳ שמשון און שאָקעלט מיט׳ן קאָפּ, — אָט דאָס איז דאָך טאַקי דער אומגליק, וואָס איהר זענט אַ פאָלנער גוי. אָבער אויף אַזוי פיעל האָב איך גאָר ניט חושד געוועזן, איהר זאָלט נאָך זיין אַ נאַציאָנאַליסט דערצו אויך!

— וואָס רעדט איהר, ר׳ שמשון! — צולאַכט זיך דער דייטש, — נאַציאָנאַליסט הייסט אַזוינער, וואָס איז איבערגעגעבען, צוגעבונדען...

— צוגעבונדען, שעהנע דרשות! — קרימט זיך ר׳ שמשון, — וועמען דערצעהלט איהר מעשיות? אויב דאָס איז די טייטש נאַציאָנאַליסט, איז שפּיפּון שוין גאָר ניט די טייטש פּיפּערנאָטער, נאָר אַ קוה איז געפלויגען איבער׳ן דאַך און געלעגט אַנ׳איי... אדרבא, לאָמיר פרעגען ניט די יודען, וואָס וועלען זיי זאָגען.

— לאָזט געמאַך, ר׳ שמשון, וואָס האָט איהר צו זיי — פּרוב איך זיך אָננעהמען די קריוודע פונ׳ם דייטש, וואָס איז נעבעך מגולגל געוואָרען אויפ׳ן בוידעם און זוכה אַ בעהאַלטעניש אונטער די פליגעל פון דעם יודישקייט. — דער עיקר איז דאָך דאָס, וואָס זיי מיינען מיטן

וואָרט. און זיי האָבען אייך דאָך געזאָגט בפירוש, אַז זיי זענען איבער־געגעבען צום יודישען פאָלק און צוגעבונדען צו איהם מיט'ן גאַנצען האַרצען.

— מליצות פערשטעה איך ניט — האָט זיך ר' שמשון פער־עקשנ'ט און געוואָרפען מיט הענד און מיט פיס. — איך ווייס מעהר ניט, אַז אַ יוד — איז אַ יוד — ווייטער גאָר ניט. זיין פאָטער ר' פייבוש — דער איז געווען אַ יוד, מקיים געווען אַלע תרי"ג מצוות און אַלע יודישע מנהגים: אויפגעשטאַנען צו חצות, געפאַסט תעניתים, גע־געסען ערב תשעה באב אַן'איי מיט אַש, געוויינט און געקלאָגט אויף חורבן בית המקדש. דאָס הייסט ביי מיר אַ יוד, אָהן הכמות, אָהן אויס־בערשפיצלען, פראָסט פשוט אַ יוד, אָהן שום מליצות...

— ווען איהר וואָלט ווערט געווען ביי גאָט, ר' שמשון, וואָלט איהר פערשטאַנען דעם פשט פון די דאָזיגע מליצות און וואָלט געוואוסט, וואָס ס'ע שטעקט אין זיי טיעף טיעף.

אַזוי זאָגט מיין ר' אליהו און לאָזט זיך אַריין אין אַ האַרבען שמועס וועגען יודען און יודישקייט. פאַרהאַן, מיינט ער, פערשיעדענע מדרגות צווישען די נשמות פון אחינו בני ישראל; איין נשמה איז ניט גלייך צו דער אַנדערער ניט מיט איהרע נטיות, ניט מיט איהרע גענג, ניט מיט איהר שליחות אויף אונזער זינדיגער ערד, וואָרום יעדע נשמה האָט זיך אַנ'אַנדער שורש, יעדע שטאַמט פון אַ בעזונדערער וועלט. אָט, למשל, אַזוינע יודען ווי פייבוש — זייער נשמה איז פון דעם עולם המעשה, זי ווייסט נאָר פון טון, זי טראָגט אָהן טענות ומענות דעם עול פון דער תורה, דעריבער קומט איהר אויס צו ליידען אויף דער וועלט צרות מיט וועהטאָגען מיט שלעק. דעריבער ווייסט ניט אַזאַ ר' פייבוש פון קיין חיי שעה און אַלע זיינע יאָהרען זענען איין לאַנגע קייט פון מאַטערניש און פלאָג... פאַרהאַן אָבער יודען מיט גאָר אַנדערע נשמות: ביי זיי לעבט דאָס יודישקייט נאָר אין דער פ אַ נ ט אַ ז י ע, אין דעם כח הדמיון, זייער קראַפט איז נאָר אין ריידען, זייער אַרבייט איז זאָגען שירות ותשבחות...

אַזוי האָט ר' אליהו גע'דרשנ'ט פאַר אונז, און וואָס ווייטער, איז ער פערקראָכען אין העכערע דרכים. פערטיעפט זיך אַזוי שטאַרק, אַז מיר זענען געזעסען ווי געפלעפט, אַביסעל צוטומעלט, און האָבען גאָר זיך ניט אומגעקוקט אויף אַ נייע פאָר יודען, וואָס זענען אַרויסגעקראָכען פון די לעבער און זיך צוגערוקט צו אונז.

אַ קוק געגעבען אויף די יודעלעך, האָט מען באַלד געקענט דערקע-
נען, אַז זיי געהערען צום „עולם המעשה". ביידע מאָגערע, דאַרע ווי
די האָרטען, נאָר מיט דעם חלוק, וואָס איינער איז אַ דאַרער און אַ לאַנ-
גער, דער אַנדערער אַ דאַרער און אַ קורצער, ביידע רירעוודיגע, ספּריט-
נע, האַלטען, דאַכט זיך, אין איין לויפען. פון די דאָפּעלטע אברים טוט
ביי זיי יעדערער אַ בעזונדערע אַרבייט: איין אויג קוקט קיין צפון, דאָס
אַנדערע קיין דרום; דאָס רעכטע בעטראַכט עפּיס אויבען, דאָס לינקע
פערפליהט נאָר קיין בויבעריק; איין אויער הערט, וואָס מע רעדט דאָ,
דער אַנדערער חאַפּט פון דער לופט, וואָס מע רעדט ערגיץ אַנדערש,
דערפאַר די נאָז טוט צוויי שליחות'ן מיט אַמאָל: ערשטענס סאָפּעט זי
אין שמעקט אין נישטערט, צווייטענס פערקרימט זי זיך משונה, דרעהט
זיך אַהין אין אַהער און זעהט אויס אַזוי, אַקוראַט ווי זי מעקלערט עפּיס
ביי די איבעריגע חושים, אַקוראַט ווי זי העלפט זיי אין זייער אַרבייט.
איהר טוט אַ קוק אויף אַזאַ מין דרעה מיט דער נאָז, פערשטעהט איהר
באַלד אויפ'ן שטעל, וואָס דאָס אויג זעהט און דער אויער הערט, וואָס
דער מוח קלעהרט און דאָס האַרץ פיהלט, פערשפּאָרט איהר שוין וואַר-
טען, ביז דאָס מויל וועט אייך דערצעהלען אַלצדינג איינס און איינס.
גענוג איין „עט!", אַ פּאָר אָבגעהאַקטע ווערטער, אַ סמאָטשקע מיט
די ליפּען — און פאַרטיג, איהר ווייסט שוין אויף קלאָר, וואָס מען
מיינט. ווען מען רעדט, למשל, פון יודישע פרנסות, איז דאָס מויל גאָר
ניט ביכולת צו מסביר זיין אַלצדינג אַזוי פערשטענדליך, ווי די נאָז.
איין קרים, איין שמאָרע מיט אַ משונה ביי-קול — און מע זעהט שוין בחוש:
אַ נעכטיגער טאָג, אַ זאַך וואָס ניט געשטויגען, ניט געפלויגען, עט.
אַ פּוסטער נאַרישער חלום!.. די הענד ביי אונזערע יודעלעך רוהען ניט
אַ רגע: זיי טאַפּען כסדר זיך און יענעם, שטופּען אייך, טאָרען אייך
פון פאָרענט און פון הינטען, פערקריכען צו אייך אין באָרד און פאות
און פערטייטשען אייך וואָס מע רעדט, דרעהענדיג מיט די פינגער.

אין פלוג זעגען די אַלע שעהנע יודישע מדות גאָר ניט קיין נייעס.
וויפיעל אַזוינע יודעלעך בעגעגענט איהר אין גאַס לויפענדיג, איילענדיג,
אונטערשפּרינגענדיג, אַרבייטענדיג מיט אַלע אברים, קריכענדיג איינער
דעם אַנדערען אין פּנים אַריין, — און איהר קוקט זיך אויף זיי גאָר
ניט אום. אָבער דאָ, זיצענדיג בישיבה של מעלה, איז מיר געוואָרען,
אויף זיי קוקענדיג, ניט גוט ביז צום חלש'ן. עפּיס מאָדנע געדאַנקען
האָבען מיר אָנגעהויבען קריכען אין מח. עפּיס זענען מיר זייערע תנועות,

זייערע פיהרערכצען געוואָרען אַזוי פּריקרע, אַזוי פרעמד, אַקוראַט ווי איך זעה זיי דאָס ערשטע מאָל.

רבונו של עולם! — האָב איך מיר געטראַכט — אַלע מענשען, וואָס דו האָסט בעשאַפפען אין דיין געשטאַלט, זענען זיך נוהג מיט זייער גוף, ווי מיט עפּיס רעכטס, האַלטען איהם אין חשיבות, און די נשמה זייערע יאָגט איהם ניט און מאַרדעוועט איהם ניט; אַ מענש, כל זמן ער לעבט, טוט ער זיך זיין אַרבייט רוהיג, זיכער, ווי אַ בעל־הבית אויף דער וועלט, זיינע אברים ריהרען זיך פּאַוואָליע, איינגעהאַלטען, יעדערער אין זיין צייט. טו אָבער אַ קוק אויף דיינע יודעלעך, ווי זייער גוף איז צו־בראָכען, צושרויפט, צורודערט. זייער נשמה איז ענג אין איהר דירה, שפּאַרט זי זיך אַרויס און בלייבט הענגען אויפ'ן שפּיץ נאָז; זי טריי־סעלט מיט זייער יעדען אבר, ציהט פאַר אַלע אָדערען, שמייסט זיי, ווי אַ בעל־עגלה זיינע פערדלעך, שטופּט זיי און שטויסט זיי און טאַרעט זיי און ברעכט זיי, און זיי ציטערען און פלאַטערען און יאָגען זיך און איילען און וואַרפען זיך ווי אין קדחת! רבונו של עולם, אַ משונה פאָלק זענען דיינע יודעלעך, איך פערשטעה זיי ניט!

און ווי איך קלער מיר אַזוי, פליהט אַרויס אַ טויב פון איהר נעסט אין ווינקעל בוידעם און בלייבט שטעהן אויף אַ בעליק פונקט אַנט־קעגען מיר. זי שפּרינגט אַהין, אַהער, זוכענדיג אַ קערענדעל, זי שוועבט העכער, נידעריגער, פּיקט מיט'ן שנעבעלע, שטעלט־אויס דאָס קעפּעל און קוקט זיך אַרום. דערזעהען, אַז איך קוק אויף איהר, טוט זי אַ מאַך מיט די פליגלעך, און בלייבענדיג שטעהן פון וויטען, שטרעקט זי אויס דאָס העלזעלע, פינטעלט מיט די אויגעלעך, און קוקט, קוקט אויף מיר אַזוי טרויעריג, אַקוראַט ווי זי וויל מיר זאָגען: אוי, רב מענדעלע, ס'זאָל אייך גאָר קיין חידוש ניט זיין, וואָס איך בין אַזאַ שפּרינגער־קע, אַזאַ פלאַטערדיגע, מיין ביטער מזל נויט מיך דערצו. מיינע על־טערען און מיינע עלטערענס עלטערען האָבען ניט געוואוסט דערפון: זיי האָבען צוזאַמען מיט אַנדערע פויגלען געלעבט אויף אַ שעהנער אינזעל אינמיטען ים; דאָרט איז געווען אַ רחבות, קיינער האָט זיי ניט געטשע־פּעט, קיינער האָט זיי קיין בייז ניט געטאָן, פלעגען זיי זיין געלאַסען, רוהיג, זיכער, און האָבען ניט געוואוסט, וואָס ציטערען הייסט. זינט אָבער די שונאים זענען אויפגעשטאַנען צו לויערען אויף מיר, בין איך געוואָרען גאָר אַנ'אַנדער פויגעל: איך שרעק זיך פאַר יעדען שאָרך, אי־ציטער פאַר יעדען קוק, אפילו מיין גוף און כיין נאַטור האָט זיך

אינגאנצען פערבּיטען. און וואָס איהר פרעגט, פון וואַנען דאָס נעהמט זיך, זאָלט איהר וויסען, אַז אַלע פערענדערונגען, וואָס קומען פאָר אין׳ם גוף און אין דער נשמה פון אַ בּעשעפעניש צוליעב די פערשיעדענע טרעפענישען פון זיין לעבּען, ווערען איבּערגעגעבּען בּירושה פון דור צו דור, אַזוי אַז די קינדער קומען ניט ווילענדיג אַרויס אויף דער וועלט שוין פאַרטיגע, מיט אַ געוויסען האַראַקטער. אַזוי איז דער כּלל. געדענקט זשע דאָס און פרעגט מעהר ניט קיין קשיות.

— אוי, טייבּעלע טייערס! אוי, ליעבּע כּנסת־ישׂראל! — האָבּ איך געזיפצט מיט אַ שווער האַרץ.

„טאָ פרעגט זשע ניט קיין קלאָץ־קשיות"... — דערהער איך פּלוצים ריידען נעבּען מיר, און עמיצענס אַ האַנד האַפּט מיך אָהן בּיי דער קניע און טאָרעט מיך. דאָס האָט דער לאַנגער יוד זיך געאַמפּערט מיט׳ן קורצען, נאָר איך האָבּ בּיז אַהער ניט געהערט זייער וכוח, ווייל איך בּין געוועזען פערטיעפט און געדאַנקען. איך קוק זיך אום: דער קורצער איז שטאַרק פערפלאַמט, האַלט מיט בּיידע הענד זיין חבר בּיי דער פּאָלע און רעדט, טענה׳ט, קאָכט זיך פאַר די איבּעריגע, ווי איינער אויף אַ דין־תורה:

— בּלאָטע שבּבּלאָטע, זאָג איך אייך, פּוסטע דבורים!.. וואַרט אַ ווייל, לאָזט מיך — היצט זיך דער קורצער און שפּרינגט דעם לאַנגען אין פּנים אַריין, צופּענדיג איהם בּיי דער פּאָלע — הערט, וואָס איך וועל אייך זאָגען, הערט! די מעשׂה דערפון איז אַזוי, מיר געהען צום וואָקזאַל געהען מיר, איך און ער, פּלוצים אַ רעש, אַ געפּילדער... זאָג איך איהם: רב יעקב, קומט, זאָג איך, אַגיט פערשפּעטיגען מיר דעם יריד אין בּויבּעריק! מאַכט ער צו מיר: איך האָבּ מורא פאַר די כּלבים האָבּ איך, אַ קשיא אויף אַ מעשׂה, זיי קענען מיר נאָך וואַרפען אַ שטיין, ימח שמם זאָלען זיי ווערען. זאָג איך: וואָס איז, איהר זענט עפּיס אַ פאַרצעלייענער אָדער אַ גלעזערנער, זענט איהר, וואָס איהר ציטערט אַזוי פאַר אַ קלאַפּ? קומט, בּרודער, זאָג איך איהם, בּויגט איין, זאָג איך, דעם קאָפּ און לאָמיר געהן, וואָרום פּרנסה איז ניט קיין שפּיל־בּעל — פּרנסה, און אַז מיר פערשפּעטיגען דעם יריד ליעגען מיר בּיידע, בּרוך השם, אין דער ערד ליעגען מיר. מיינט איהר, ער הערט? רעד צו דער וואַנד און רעד צו איהם איז אַלץ איינס. איך זאָג: בּויבּעריק! און ער טענה׳ט: כּלבים! איך בּעט זיך בּיי איהם:

ס'טייטש, יריד! און ער ענטפערט: ער האָט מורא! גאָט איז מיט אײַך, זאָג איך איהם, ר' יעקב, וואָס טוט ניט אַ יוד צוליעב פּרנסה? ס'איז דען עפּיס אַ נייעס איז דאָס? ס'איז דאָך מעשים בכל יום. זאָג איך, אַ יוד שטעהט דאָך תמיד אויס אַלערליי שלעק און מאַכט זיך גאָר ניט ווויסענדיג דערפון. אם כן, זאָג איך, מורא האָבען פאַר אַ קלאַפּ — וואָלט מען דאָך געדאַרפט גאָר אינגאַנצען זיך אָוועקלעגען און שטאַרבען, שונאי ציון, זאָג איך צו איהם. אַפילו גבירים, זאָג איך, בויגען זיך אין דרייען, קריכען אויף אַלע פיער און זענען מקבל באהבה אַ קלאַפּ און אַ שפּיי אין פּנים, אַבי פּרנסה. ווער שמועסט אַזוינע אביונים ווי מיר... ניט געזאָרגט, רב יעקב! זאָג איך צו איהם, מיר האָבען אַ גרויסען גאָט האָבען מיר. פערגעסט ניט, זאָג איך, אַז מיר זענען קבצנים, עניים, דלפנים, זאָג איך, פערגעסט ניט, אַז איהר האָט איבערגעלאָזט אין דער היים אַ ווייב מיט קינדער אָהן אַ קאָפּיקע ביי דער נשמה; פערגעסט ניט, זאָג איך, אַז איך, אייער שותּף, האָב אויך אַ פולע שטוב מיט קינדער, קיין עין הרע, אַז אונזערע טעכטער פערזיצען אָהן נדן, אַז די מלמדים רייסען די הויט שכר למוד, אַז דער בעל-הבית מאָנט דירה-געלד, אַז דער יריד איז אונזער גאַנצע אָנהאַלטעניש, דער יריד זאָג איך. נאָר געה, רייד, טענה, אַז סע נעהמט איהם ניט. ער האָט זיך אײַנגעשפּאַרט: ניין, ניין און ניין! וואָס זאָגט איהר מיר, מאַכט ער, בויבעריק, רב שמואל? איך האָב מורא, זאָגט ער; אַפילו צו די רויטע יודעלעך וועל איך ניט געהן איבערן סמבטיון, ווייל ער וואַרפט מיט שטיינער, זאָגט ער, אַ כל שכן קיין בויבעריק. און וואָס מיינט איהר — כך הוה! ער נעהמט די פיס אויף די פּלייצעס און לויפט, איך פײַף נאָך איהם! הערט, רבותי! ס'איז דאָך אַנ'אַקט מיט אַ יודען, זאָג איך אײַך. ער האָט מורא פאַר גזלנים האָט ער — און אַליין איז ער אַ גזלן אויף זיין אייגענע ווייב און קינדער און אויף מיר, זיין שותּף — אַנ'אמת'ער גזלן, זאָג איך אײַך. אַ מענש שטאַרבט סיי ווי זיעבען מאָל אַ טאָג פאַר הונגער — און דאָ איז ער פּלוצים געוואָרען אַ ציטעריגער, ער האָט מורא פאַר שטאַרבען. אַז אָך און וועה איז מיר, זאָג איך אײַך, אַז אָך און וועה צו מיינע גאָלדענע געשעפטען. אַז סך-הכל זיץ איך דאָ און דער קאָפּ איז מיר אין בויבעריק! געוואַלד, יודען, דער יריד, דער יריד, יודען!..

אַזוי רעדט שמואל דער קורצער, זיפצענדיג מיט אַ שווער געמיט.

און דערביי שטרעקט ער אויס א האַנד און טאַפּט אָן רב שמשון׳ס בויך.

— דער ווערטאָג איז אַוודאי זעהר גרויס, מיר מוזען אָבער מקבל זיין באהבה אַלצדינג — פּרובט רב שמשון צו טרייסטען שמואל דעם קורצען, און דערביי רוקט ער זיך אָב, כּדי יענעמס האַנד זאָל איהם ניט דערלאַנגען. — זאָרגט ניט, רב שמואל, דער אויבערשטער וועט אַייך ממלא זיין. נאָך אַ שעה, צוויי, וועט ווערען שטילער, וועט איהר קענען פּאָה־רען קיין בויבעריק...

— הערט, אָט דאָס טענה איך דאָך! — חאַפּט זיך אויף ר׳ יעקב — ס׳טייטש, אָט דאָס האָב איך איהם דאָך געזאָגט פון אָנהייב אָן: ווילט ניט זיין קליגער פון אַלע יודען, ר׳ שמואל. „חבי כמעט רגע״, ווי אין פּסוק שטעהט. לאָמיר איבערוואַרטען, זאָג איך, ביז ס׳וועט ווערען שטילער. נאָכדעם וועלען מיר פאָהרען גלייך מיט אַלע יודישע סוחרים...

— ע ר זאָגט! — קרימט איהם איבער ר׳ שמואל דער קורצער, שפּרינגענדיג אויף ר׳ יעקב׳ן און אָנמירעטענדיג איהם אויף די פינגער פון די פּיס — ע ר זאָגט, פּסםם... געהערט אַ גרויסע חכמה! „ס׳וועט ווערען שטילער״! אַז סך־הכּל ווערט דאָך ק י י נ מ אָ ל ניט שטילער. זינט די יודען זענען אין גלות. אַדרבּא, מיר וואָלטען געמעגט וואַרטען... אונז, יודעלעך, וועט שוין זיין גוט אָדער אויף יענער וועלט, אָדער לשנה הבּאה בּירושלים... און אַז ניט, טאָ מאַך ניט קיין טענות: געה, רוק זיך, בּן־אדם, און זאָל דער אויבערשטער פיהרען, ווי ע ר פערשטעהט. אונזערע עלטערען האָבען אויך שטענדיג געבויגען דעם קאָפּ, און פונדעסטוועגען האָבען זיי, ניש׳קשה, געמאַכט גאָר ניט קיין שלעכטע געשעפטען..

אָט אַזוי האָט זיך געצויגען דער שמועס, בּיז ס׳איז אַרויפגעקומען אויף מסחר, און אויפ׳ן בּוידעם איז געוואָרען אַ יריד. יודען ר י י ד ע ן וועגען משא ומתן, ווייזען אַרויס זייער חריפות. יודען האָבען טאַקי שטאַרק חשק צו מאַכען עפּיס אַ געשעפטעל. שלעפּט מען אַרויס פון דער קעשענע און מע ווייזט איינער דעם אַנדערען פּראָבּעס, און מע טרעפט אַ מקח, און מע דינגט זי־. נאָר איך האָב ניט געהאַט, וואָס אַריינצורייידען, וואָרום מה אנו מה חיינו, וואָס איז סך־הכּל מיין מסחר — יודישע ספרים, וואָס קיינער דאַרף זיי ניט און קיינער וויל זיי ניט קויפען. בּין איך מיר געזעסען אַ פערצאָגטער, און אין די אויע־רען האָבען מיר אַלץ געקלונגען שמואל דעם קורצען׳ס ווערטער. שרעק־

ליבע בילדער האָבען זיך מיר פאַרגעשטעלט אין מיין פאַנטאַזיע, אַ געוועב פון שווערע נסיונות האָט זיך געצויגען פאַר מיינע אויגען. אין דעם געוועב פאַרפּלעטען זיך, ווי פליגען ביי דער גסיסה, אַלערליי סוחרים און מעקלערס און חלפנים און קרעמערס און הענדלערס און שדכנים און אַנדערע יודען מיט משונה ווילדע פּרנסות. אַלע מאַטערען זיך, מוטשען זיך אויפ׳ן טויט, שרייען געוואַלד — די פּרנסה קומט זיי אָן ערגער ווי קריעת ים סוף. אַלע לעבען אין הוילע ציטערניש, קיינמאָל ניט זיכער מיט לייב און לעבען. אַלע קלאָגען זיך, בעוויינען זייערע וויסטע יאָרען, זייער שפלות, זייערע חרפות בזיונות, וואָס סע קומט זיי אויס צו ליידען בגלוי ובסתר, יעדערער וועדליג זיין פּרנסה. אַ בייטש, אַ אומדערבאַרעמדיגע בייטש הענגט איבער יעדען פון זיי, אַ צורר — אַנ׳אַכזר פאַראומערט דאָס לעבען, פאַרשוועכט דעם כבוד, פאַר׳מאוס׳ט יעדע אַרבייט, מאַכט אַ תל פון דעם מענשענ׳ס נשמה... די בילדער וועבען זיך, ציהען זיך, גאַנצע מחנות פאַרקלאָגטע, פאַרביטערטע, געפּייניגטע, צעוועהטאָגטע געהען דורך פאַר מיינע אויגען, און זייערע קולות, זייערע זיפצען, זייערע קרעכצען גיסען זיך צונויף אין איין מורא׳דיג געזאַנג, וואו עס הערט זיך דאָס מיאַוקען פון קעץ, דאָס פּישטשען פון מייז, דאָס בילען פון הינד, דאָס געפּילדער פון טשערעדעס, דאָס הילכען פון דונערס, דאָס פייפען פון שטורעם־ווינדען, דאָס רוישען פון שטאַרקע, ברייטע, מעכטיגע טייכען. אוי, איז דאָס אַ געזאַנג! אַזוי זינגען שדים, רוחות, מלאכי־חבלה אין פינסטערען גיהנם, ווען זיי טאַנצען מיט ווילדע מכשפות אויף זייערער אַ חתונה פאַר סמאָל׳ן און זיין ווייב לילית.

— אוי, שמואל, שמואל, וויפיעל וועהטאָגען דיינע ווערטער האָבען אויפגערירט אין מיין האַרצען! אוי, סע טוט אַזוי וועה... הער זשע אויף, שמואל, לאָז געמאַך! — האָט עפּיס געשריגען אין מיין נשמה.

איך האָב זיך אויפגעהויבען און בין צוגעגאַנגען נענטער צו דער חברה, כדי צו פאַרטרייבען די שווערע געדאַנקען.

דאָרט איז געווען שטיל. דער עולם האָט געזופּצט, יעדערער פאַר זיך, און מעהר פון אַלע רב שמשון. וועלכער האָט זיך אַלע ווייל געקראַצט, געטאַפּט זיך ביי׳ם בייך, געקנייטשט מיט די פּלייצעס. געמאַכט מאָדנע העוויות, בעלעקענדיג זיך אַלע מאָל מיט דער צונג און שלינגענדיג דאָס שפּייעכץ, ווי איינער רעדט: אוי, געוואַלד, עסען!.. רב שמשונ׳ס מאָגען, פאַרשטעהט איהר מיך, איז אַ פּראָסטע בריאה, ווי אַלע מאָגענס; ער וויל גאָר ניט וויסען פון די אַלע חקיר אין

שפּאַרענישען וועגען עקאָנאָמישע געזעצען און וועגען מענשליכע רעכט און וועגען אַנדערע אַזוינע טיעפע ענינים; ער געהט זיך מיט זיין גאַנג, אַז אַ מענש מוז עסען, וואָרום אויף דערויף איז ער בעשאַפען געוואָרען, אַ מענש מוז זאָרגען פאַר זיין קישקע כל זמן ער לעבט, און דאָ העלפען ניט קיין שום וכוחים און קיין שום לאָרענישען. רב שמשונ'ס מאָגען האָט געשריען אין איין אָטעם: עסען! די איבעריגע מאָגענס, מיינער אויך בתוכם, האָבען אונטערגעהאָלפען, און אַלע אינאיינעם האָבען געזונגען איין מזמור: עסען, עסען. עסען!

גאָט גרייט אָבער אָן די רפואה פאַר דער מכה. אַנטלויפענדיג האָב איך מיטגענומען מיט זיך דאָס רענצעל, וואו עס איז געווען אַ היבש ביסעל צדה לדרך; איצט האָב איך אָנגעהויבען טאַפּען אַרום און אַרום און אַז איך האָב עס מיט מזל געפונען, האָב איך געבעטען דעם עולם עסען. יענע איז געוואָרען ליכטיג אין די אויגען, ווען זיי האָבען דערזעהען די טייערע מאכלים: ברויט און רעטעך און אוגערקעס און ציבעלעס און קנאָבעל נאָר באַלד איז די שמחה פערשטערט געוואָרען און אַלע האָבען אַראָבגעלאָזט די נעז: ס'טייטש. ניטאָ קיין וואַסער צום וואַשען. וואָס זאָל איך אייך זאָגען, מע זאָל גאָר דערצו ניט געפּרובט ווערען: מענשען זענען הונגעריג, סע פאַלט זיי אַרויס די נשמה, און דאָ ליגען פאַר זיי אַזוינע געשמאַקע פּאַטראַוועס, און זיי טאָרען ניט געניסען. סע איז געווען ווי מיט יענעם זינדיגען אין גיהנם, וואָס סע הענגען איהם איבער'ן קאָפּ צווייגען אָנגעוויצט מיט די בעסטע פּירות. און אַז ער וויל זיך צודירען צו זיי, רוקען זיי זיך אָב העכער. הקיצור, מיר האָבען געהאַט, לא עליכם, שטאַרקע האַרץ־קלעמעניש, ביז דער אויבערשטער האָט זיך אויף אונז מרחם געווען און מיר האָבען זיך דערמאָנט, אַז בשעת הרחק מעג מען אָברייבען די הענד אין די באַלקענס פונ'ם דאַך איז מען אויך יוצא. מיר, פשוט'ע יודען, האָבען ניט געמאַכט קיין סך שהיות און האָבען געריבען די הענד אין יעדען בעליק, וואָס האָט זיך אונז געטראָפען. דער דייטש אָבער, וואָס איז געווען אַ גרויסער צוכט, האָט זיך אָבגעשיידט פון דעם איבעריגען עולם און איז געגאַנגען זוכען אַ ריינע קראָקווע. זוכענדיג, האָט ער געפונען אין עק דאַך אַ פול קריגעל מיט וואַסער און האָט עס בכבודו ובעצמו געבראַכט צו אונז מיט גרויס שמחה. מיר האָבען זיך געוואַשען, ווי עס געהער צו זיין, און אָבגעווישט די הענד מיט אונזערע פאָלעס מחילה. רב שמשון האָט מיט איין פאָלע פון זיין קאַ־אָטע געווישט זיינע אייגענע ידים און די אַנדערע

פאַלע האָט ער געגעבען דעם דייטש, וועלכער איז בײַ איהם דערהויכט געוואָרען צו דער מדרגה פון אַ בעל־תשובה.

— היט זיך, רבותי, דאָ זענען פסח'דיגע כּלים! — האָט דער דייטש אונז געוואָרענט בשעת'ן עסען, כדי צו בעריהמען זיך מיט זיין יודישקייט. — דאָס זענען געוויס פסח'דיגע כּלים און דער גרויסער כּוס דאַרטען איז דער כּוס פון אליהו הנביא. זייט זשע מוחל, רוקט זיך אַ ביסעל ווייטער, כּדי ס'זאָלען ניט פאַלען אהער קיין ברעקלעך, חלילה.

אַלע האָבען זיך אָבגערוקט, קוועלענדיג פאַר נחת. איך בין אויך פרעהליכער געוואָרען און גענומען בעטראַכטען די קאָמפּאַניע.

— וואָס איז דאָס? — פרעג איך פערוואונדערט, דערזעהענדיג, אַז ר' שמשון איז אָנגעטאָן אינ'ם דייטש'ס קאַפּעלוש און דער דייטש אין ר' שמשונ'ס ווידענעם קאַשקעט און ביידע האָבען אַ פּנים פון חוזק. — וואָס האָט איהר דאָס פלוצים פערביטען די יוצרות?

— איצט זעהט איהר שוין, רבותי, האַ? וואָס האָב איך דען געזאָגט פריהער: רב מענדעלע, קיין עין־הרע זאָל איהם ניט זיין, האָט פּשוט געהאַפּט אַ דרעמעל. איצט זעהט איהר שוין אליין, אַז איך בין גערעכט! — אַזוי זאָגט ר' שמשון צו דער קאָמפּאַניע, און אַליין קוועלט ער אָן, שמעלצט זיך ממש פאַר שמחה, אַקוראַט ווי ער האָט ווער ווייסט וואָס אויפגעטאָן. — יאָ, רב מענדעלע, איהר האָט, ס'זאָל אייך צו קיין חרפּה ניט זיין, אַביסעלע אונטערגעדרעמעלט, ווייסט איהר ניט, וואו מיר האַלטען אין דער תפלה. הער אַלבערט...

— רופט מיך ניט אַלבערט, — האָקט דער דייטש איהם איבער די רייד, — רופט מיך אברהם, מיר האָבען דאָך אַזוי אָבגערעדט.

— וואויל, יישר כּחכם! — זאָגט ר' שמשון, און דאָס פּנים שיינט בײַ איהם, ווי די זון אינמיטען תּמוז. — בשעת איהר, רב מענדעלע, זענט געשלאָפען, האָבען מיר געבעטען אָט דעם אָדון ר' אברהם, ער זאָל מוחל זיין זיך אַרויפדראַפּען אויף די באַנטעם און אַ קוק געבען, וואו האַלט עס אינדרויסען... אויף דראַפּען זיך און קריַכען, מוזט איהר וויסען, איז ער טאַקי אַנ'עלוי, אַ תּכשיט, אַ גאון בישׂראל. נאָר וואָס דען, דעם קאַפּעלוש זיינעם האָט זיך בשעת מעשׂה געטראָפען אַ מכשול: ער האָט זיך אָנגעשטויסען אָן אַ קראָקויע און איז אַראָבגעפאַלען. ס'איז דאָך אָבער אַנ'עבירה, אַ יוד זאָל קריכען בגלוי ראש, האָב איך איהם געגעבען מיין קאַשקעט און אַליין אָנגעטאָן זיין ספּאָדיק. פּארו עלי ופאר־

עליו. איצט איז ער טאַקי אַן אמת'ער פּייבוש מיט אַלע ביינדלעך. איך קוק איהם אָן און איך האָב באמת הנאה, ווי איהר זעהט מיך אַ יודען! אַ קליינינקייט — זכות אבות. ניט אומזיסט זאָג מען: אַ יודישע נשמה קען מען ניט שאַצען. אַ יוד בלייבט אייך אַ יוד, צי ער וויל, צי ער וויל ניט. וואַרט, איך וועל אייך דערצעהלען, וואָס איך האָב גע־הערט פונ'ם אַלטען, זכרונו לברכה...

— און וואָס הערט זיך עפּיס דאָרט, אונטען? — טו איך אַ פרעג, בשעת ר' שמשון האַלט זיך ביי דער באָרד און איז זיך מכוין צו אַ ברייטען שמועס.

פיער פּאָר אויגען האָבען אויף מיר אַ קוק געטאָן מיט אַ מאָל. אין דעם קוק איז געווען אי האַרץ־וועהטאָג, אי חרפה, אי קלעמעניש, — אַ שטייגער, ווי אין דעם קוק פון אַ קינד, וואָס האָט בעקומען אין חדר קלעפּ, שמיץ און סטוסאַקעס, און די מאַמע פרעגט עס, וואָס האָט עס אַזאַ שלעכט פּנים. דאָס קינד שווייגט, זאָגט ניט אַ וואָרט, און די מאַמע פערשטעהט שוין אַליין, וואָס בעטייט דער קוק. וואָס בעטייט דאָס שווייגען... אוי, פערשטעהט זי!

אָט אַזוי זענען זיך יודען געזעסען אויפ'ן בוידעם און געשמיעסט פון וועלט־זאַכען, אַריינגעבראַקט אַלע מאָל אַ גלייך־ווערטעל, אונטערגע־פעפערט מיט אַ וויץ, אַריינגעמישט ווען ניט ווען אַ שטיקעל תורה, אַנ'אַגדתא — און דער דייטש זיצט און הערט און שלינגט יעדעס וואָרט און ווערט ממש גרעבער ווי לענגער. ער אַליין מישט זיך אויך אַריין אין שמועס, לויבט דאָס יודישע פאָלק אין טאָג אַריין, קלאַפּט זיך על־חטא אויף זיינע אייגענע זינד און אויף די זינד פון זיין גלייכען, וואָס האָבען זיך געלאָזט פערפיהרען פון דער סטרא אחרא און האָבען פער־לייקענט זייער יודישקייט. הכלל, אין דער ישיבה של מעלה איז געווען שלום ושלוה. אוים קנאה, אוים שנאה, אוים רוגזה. אַלע קוועלען אָן איינם פונ'ם אַנדערען. דער חסיד איז אַ ברודער מיט דעם מתנגד, און דער משכיל מיט זיי ביידען; ר' אליהו דער ליטוואַק און ר' שמשון דער פּוילישער יוד און אַלבערט דער סטרא אחרא'ניק און דאָס צוגע־קומענע פאַריל — כלם אהובים, כלם ברורים, אַלע לעבען, ווי אונטער דער זון; מע עסט ציבעלעס און רעטעך און אוגערקעס און מע דער־צעהלט די שבחים פון דער כנסת ישראל און מע פערקריכט העכ־העכער, גאָר אין די הויכע מדרגות. ווען ניט דער דאַך מיט די נידעריגע באַנטעס איבער'ן קאָפּ, וואָלטען זיי זיך, כלעבען, געלאָזט אַ טענצעל,

אונטערזונגענדיג „מה־יפית״. מע איז פלוצלונג געוואָרען שטאַרקע מחותנים, מע פרעגט זיך אוים פון די געשעפטען, מע גיסט איים דאָס האַרץ, די געפיהלען, מע האָט רחמנות איינער אויפ׳ן אַנדערען, און אַלע האָבען איין דעה, איין האַרץ און איין מוח: וואָס איינער זאָגט איז בײַ די איבעריגע תורת לאָקשען, אַלע זענען מוכן ומזומן צו פאָלגען, אַלע זאָגען צו, אַז דאָרט, אונטען, ווען מע וועט, אם ירצה השם, איבערקומען די שלעכטע צייט, וועט מען גאָר טאָן חסדים איינער מיט׳ן צווייטען. מיך האָט מען אויך, חלילה, ניט פערגעסען: ר׳ שמשון און דער דייטש האָבען מיר צוגעזאָגט הרים וגבעות. זאָל נאָר גאָט העלפען, מע זאָל זיך זעהען אונטען געזונטערהייט. ס׳טייטש, יודען־ברידער, יודען דאַרפען העלפען א יודען אין א נויט...

חאָפּען א דרעמעל נאָכ׳ן וואַרמעס איז דאָך אַנ׳אמת פערגעניגען, וואָס איז דאָ צו רעדען! ווער שמועסט נאָך, אַז מע פּאַקעוועט זיך אָן מיט רעטעך און מיט ציבעלעס, וויעפיעל דאָס האַרץ גליסט, האָב איך מיר טאַקי אויסגעקליבען א ווינקעלע אויפ׳ן בוידעם, אַביסעל ווייטער פון דער איבעריגער חברה, אויסגעצויגען זיך, אַזוי ווי איך בין גרויס, אונטער א קראָקווע, אויסגעגלייכט די ביינער און זיך מכין געווען צום תענוג פון שלאָפען. ליעג איך מיר אַזוי, דאָס האַרץ קיועלט אָן פאַר נחת, די שמיעסען פון דער חברה הערען זיך גאָר נאָהענט, און פון די שמועסען גיסט זיך אויף מיר א גאַנצער שטראָם פון פאַנטאַזיעס און משונה׳דיגע דמיונות. עפּעס זעה איך וואונדערבאַרע זאַכען, אַלטע און נייע, אַזוינע, וואָס האָבען זיך יאָ אַמאָל געטראָפען, און אַזוינע, וואָס זענען גאָר ניט געשטויגען, ניט געפלויגען; עפּעס זעה איך נח׳ס תבה אויף די וואַסערען פונ׳ם מבול. אין דער תבה זיצען אַלערליי בעשעפעניש, אומריינע בהמות אינאיינעם מיט ריינע, חיות קליינע און גרויסע, שרצים פערשידענע נאָר אָהן א צאָל. א קוה מיט א בער, א וואָלף מיט א שאָף, א טיגער מיט א צוקעלע זענען געוואָרען נפש אחת, לעבען אין שלום, קרימען ניט איינס דעם אַנדערען א האָהר. צרת רבים האָט געמאַכט אַלע גלייך, עפּעס האָט מען גאָר פערגעסען אַלע רייסענישען. אַלע מחלוקת. בײַ נח׳ן מיט די זיהן איז אויך שלום ושלוה. ש ם, מיט א היבשער נאָז, קיין עין הרע, מיט א לאַנגער צוויי־שפּיצעכדיגער באָרד ביז איבער׳ן גאַרטעל, מיט געגרייזעלטע פּיאות׳לעך, איז אָנגעטאָן אין א לאַנגער חסידי׳שער קאַפּאָטע. — א פערגעניגען צו קוקען. ער זיצט זיך אין קאָנטאָר איבער דעם גרויסען

קאַסע־בוך און צעהלט און חשבונ'ט ווי אַ סוחר — אַ קאַטאָוועס, מע מת פערגרייטען עסענוואַרג — פראָוויזיע בלע"ז — פאַר אַזאַ מחנה בהמות און חיות; חם, אַ פּראָסטער ברודער, מיט אַ לאַנגען משוב און אַנ'אָבגע־ברענט פּנים, איז אָנגעטאָן אין אַ שמויסען פעלצעל, צוגעגאַרטעלט מיט אַ רימענעם גאַרטעל, אויף די פיס פּראָסטע לאַבטעס — ער אַרבייט, האָרעוועט און ברענגט דעם ברודער זיינעם אַלערליי עסענוואַרג, כל המיני תבואות און פּירות, וואָס וואַקסען אויף דער ערד, און ווען ער גיט זיי איבער שם'ן, בויגט ער זיך נאָך און בוקט זיך פאַר איהם מיט גרוים דרך־ארץ. חם אַרבייט און שם צוטיילט, צוגיט יעדער בעשע־פעניש, וויפיעל זיי דאַרף האָבען. און אויף אַ ווייכען דיוואַן, פערפוצט ווי אַ פּרינץ, ליעגט זיך יפת, אַ רוהיגער, אַ לויטערער, מיט אַ טייערען ציגאַר אין די ציינער. ער גלעט זיך די וואָנצעס, שמייכעלט צופריע־דען, און אַמאָל קוקט ער אויף שם'ן מיט שפּאָט און פעראַכטונג, ווי אויף אַ מעקלער, אַ נידעריגע בריאה, און אַנ'אַנדערס מאָל זינגט ער איהם שירות ותשבחות: ס'טייטש, אָהן איהם וואָלט זיין בעל־הבית'ישקייט גאָר ניט געקענט האָבען קיין קיום, ווען ניט ער, וואו וואָלט ער גענומען אַכּום'ע. אָט די דריי נפשות זענען בעשאַפען געוואָרען נאָך אַמאָל, אַמאָל, זיי לעבען נאָך פון ששת ימי בראשית אָהן. פון זיי האָבען זיך שוין גענומען אַנדערע אַזוינע בעשעפענישען נאָכ'ן מבול און ביז היינטיגען טאָג...

און ווי איך ליעג אַזוי און קוק און טראַכט, דערהער איך אַ גרויס געפּילדער און דערווּעה — אַ שווערע מחנה רוקט זיך איבער אַ פעלד. ס'איז אַ ליאַרעם, אַ טומעל, אַ שטיקעניש, אַ געוואַלד. איך טו פּלוצלונג אַ פּאַל אַראָב פון מיין אָרט און ליעג שוין עט אונטען. אַרום און אַרום לויפען, איילען יודען, מע שטופּט זיך, מע ווייסט ניט איינער פונ'ם אַנדערען. ס'איז פינסטער חשך, פלאַקערס פייער ברענען אין געדיכטען טומאַן, דער רויך הויבט זיך ווי זיילען, און איבער אונזערע קעפּ הענגט, ווי אַ דאַך, אַ גרויסער, שרעקליכער באַרג. בעהאַלטען זיך איז ניט מעגליך, אַבקירעווען איז ניטאָ וואו.

— נעהמט! — דונערט אַ מעכטיגע שטימע, אַ געטליכע שטימע — נעהמט די תורה, איהר נאַראָנים, וואָס איהר הערט ניט אויף בענקען נאָך ציבעלעס און קנאָבעל, אַניט ווערט איהר בעגראָבען דאָ אויפ'ן אָרט!..

— נעשה ונשמע — שרייט דאָס קהל אין איין ציטערניש, און

יעדער יוד האָפּט-דעם אַנדערען פאַר דער פּאַלע, טוליעט זיך צו איהם פאַר שרעק — און אַלע ווערען איינס.

איך שריי אויך פאַר גרוים הארץ-קלעמעניש, איך האַלט זיך פעסט אין עפּעס אַ יודענס קאַפּאָטע און הער ניט אויף צו געוואַלדעוועון מיט אַ משונה קול: — נעשה ונשמע!

— קומט, פעטער! — הער איך ווי עמיצער רופט מיך, און עפּעס אַ האַנד טאָרעט מיך ווי פונ׳ם שלאָף.

— אוי, אַ דאַך, אַ באַרג ווי אַ דאַך! — שריי איך אַ צוטומעלטער און ציטער מיט אַלע אברים.

— נישקשה, נישקשה, רב מענדעלע! שרעקט זיך ניט. ס'איז שוין, דאַנקען גאָט, אַריבער. יודעלעך קריכען שוין, ברוך השם, פון די לעכער. ווי זאָגט דער פסוק: לאהלו ישראל! זייט מיר געזונד — איך געה שוין.

דאָס רעדט אליהו...

איך חאַפּ זיך אויף — ס'איז אַלצדינג געווען אַ חלום. איך בע-טראַכט זיך און סע ווערט מיר קלאָר דער פּשט פון דעם חלום. דעם באַרג, הייסט עס, און דעם דאַך האָבען מיר דאָס צו פערדאַנקען — מיר און אונזערע עלטערען און אינזערע עלטערענס עלטערען, וואָס מיר לעבען אַזוי לאַנג און וואָס ס'איז דאָ צווישען אונז אַ שטיקעל פריינדשאַפט. חברים כל ישראל און כל ישראל ערבים זה בזה פונ׳ם באַרג סיני ביז׳ן היינטיגען טאָג...

איך קוק זיך אַרום: שאַ, שטיל, ניטאָ קיין לעבעדיגער מענש אויפ׳ן בוידעם...

ב.

אין דער יְשִׁיבָה שֶׁל מַטָּה.

אַז עמיצער האָט זיך אַ שטיקעל צייט אַרומגעבלאָנקעט, ווי אַ גר, געמוטשעט זיך אין דער פרעמד, ניט געטאָגט דאָרט, וואו ער האָט

גענעבטיגט, און ניט גענעבטיגט דאָרט, וואו ער האָט געטאָגט, פערשטעהט ער ערש׳ז דעם טעם פון אַנ׳אייגענער היים. שטעהן אויף דער ערד מיטביידע פיס, וויסען, אַז די ערד שאָקעלט זיך ניט אונטער די פיס — אָהן דעם קען דאָך ניט לעבען ניט דער גוף, ניט די נשמה פון אַ מענשען. איך, אַז איך בין אַראָבגעקראָכען פון דעם בוידעם, האָב איך זיך זעהר שטאַרק פערבענקט נאָך אונזער אַנ׳אייגען שטיקעל ערד...

שטעה איך מיר אַזוי אין גאַס, איך גלייך מיר אוים די ביינער נאָכ׳ן גלות פונ׳ם בוידעם און קוק מיר אויף גאָט׳ס וועלטעל מיט אַ מין ליעבשאַפט, מיט אַ מין וואַריסקייט, ווי אַ פיצעל קינד אויף זיין געטרייער מאַמען. אין האַרץ איז מיר עפּעס אַזוי גוט, אַזוי ווייך, אַ מחיה. אַ דאַנק דיר, גאָטעניו, וואָס דו האָסט בעשאַפען אַזאַ וואוילע וועלט, אַזאַ טייערע וועלט. אַ קיהל ווינטעלע בלאָזט פון ערגיץ, גלעט ווי אַ סאַמעט און דערקוויקט מיר ממש די נשמה. אויפ׳ן הימעל שפּאַצירט זיך אַרום אַ קלאָרע, לויטערע לבנה. זי קוקט אויף מיר מיט לייטזעליגקייט פון אויבען, און ווינקט צו מיר און שמייכעלט און בעט זיך: ר׳ מענדעלע, זעהט ווי שען איך בין; ר׳ מענדעלע, זייט זשע מיך שוין מקדש, וועט איהר מיר ממלא זיין מיין פגימה און אין אייך אַליין וועט אויך אַריין אַ נייע נשמה. — ברוך יוצרך! — שריי איך און שפּרינג מיט ליעבשאַפט אַנטקעגען מיין זיווג, און איך בין זי מקדש כדת ישראל אַנטקעגען אַ גאַנצער עדה פון טויזענדער בלישטשענדיגע שטערען. אַלע ווינשעווען מיר צו פון דער ווייטענס: מזל טוב, מזל טוב, אין אַ גוטער שעה, זאָל גאָט געבען גליק אויף כל ישראל. פרעהליך, לעבעדיג, ווי אַ חתן, געה איך מיר מיין וועגס און קום אַריין אין דער אַכסניה.

מיעד און צובראָכען פון אַ גאַנצען טאָג, טו איך אַ פאַל אויפ׳ן בעטעל און ווער אַנטשלאָפען אַזוי ווי איך שטעה און געה — אין דער קאַפּאָטע און אין די פערפאָראָשעטע שטיוועל. שלאָפען שלאָף איך ווי אַ גע׳הרג׳עטער, ווי אַ טויטער, און שוויץ, לא עליכם, אַ גאַנצע נאַכט ווי נאָך אַ באָד פאַר טאָג. ס׳איז נאָך בלאָה אין די פענסטער, חאַפּ איך זיך אויף, אַ צוטומעלטער, אַ פערדולטער, איך וויים אַליין ניט, וואו איך בין און וואָס סע טוט זיך מיט מיר. אין קאָפּ זשומעט, די אויגען קען איך ניט עפענען, דאָס לייב טוט וועה, איך קען ניט רירען מיט אַן אבר און דאָס האַרץ קלאַפּט, די שלייפען האַמערען, און קאָפּ דרעהען זיך משונה ווילדע געשטאַלטען, עפּיס בילדער פון מיין לעבען, פון

קינדרווייז אָן ביז די עלטערע יאָהרען, אָבער אַלץ אָהן אַ סדר, אויסגע־מישט, איבערגעדרעהט, ווי אין אַ שדים־טאַנץ. אַמ שפּרינגט אַ שד אינ'ם געשמאַלט פון אַ באַרוויס שייגעצעל אָהן פלודערען, נאָר מיט אַ העמדעל אויפ'ן הוילען לייב און אַ שמויסען היטעל אויפ'ן קאָפּ. ער יאָגט זיך נאָך עפּעס אַ יונגעלע, רייצט אויף איהם דעם הונד, וואַרפט שטיינער — און דאָס יונגעלע וויינט. איך דערקען דעם יונגעל'ס קול'כעל — דאָס איז איך, איך, דער קליינער מענדעלע. דאָס שיטען זיך אויף מיר טאַקי קלעפּ און שטעקענס און סטוסאַקעס און צרות און שלעק — פרעג, פאַר וואָס, וואָס האָב איך זיי געטאָן? איך שריי ניט מיט מיין קול און לויף אַהיים, צום טאַטען, דער טאַטע וועט זיי געבען. זעה איך אַ זאַק מיט ביינער ליעגט אויפ'ן בעט, אונטען אַ בינטעל שטרוי, אויבען — אַ צוריסענע, צופליקטע קאַפּאָטע. אוי, אַט דאָס איז מיין טאַטע, מיין בעשי־צער, ער וועט דאָס מיך פערהיטען פון אַל דאָס בייז. אַט דאָס איז אונזער ברויט־געבער, אַ טאַטע פון קינדערלעך, זאָלען געזונד זיין — דער איינציגער בעל־מפרנס אין דער גאַנצער משפחה. ער איז הויט און ביין, די באַקען איינגעפאַלען, די נאָז סטאַרטשעט, די אויגען — ווי פערגליווערט, און דאָס מויל איז אָפען, די ברוסט הויבט זיך און פאַלט, אינווענינג זיצט עפּיס, חריפעט און גיסט זיך איבער, און האַלז חאָרחעלט.

דאָס האַרץ טוט מיר וועה, סע שמו[...]רצט יעדער אבר, איך ציטער פון קאָפּ ביז די פיס.

און די בילדער ציהען, יאָגען, שוועבען אָהן אַנ'אויפהער, איין בילד געקניפט און געבונדען אין צווייטען. אַט איז אַ שמחה, אַ גדולה, כלי־זמר שפּיעלען, פּויקען ברומען, קולות שרייען, פּילדערען, ווי ביי קעץ אויף אַ חתונה. אַט געהט אַרויס אַ יונג קאַטערעל אויסגעפּוצט ווי אַ בן־מלך, הינטער איהם אַ חאַפּטע, אַ גאַנץ געזעמעל: מע שטופּט זיך, מע לויפט, מען שפּרינגט איינער פאַר'ן אַנדערען, מע חאַפּט אַ טענצעל: מזל־טוב, קאַטערעל! מזל־טוב, נאַריש בהמה'לע! וועסט שוין זיין, מענדעלע, אַ יוד אין אַ גוטער שעה, וועסט פלאָדזען קינדערלעך און וועסט אַקערען מיט דער נאָז, זוכען, נישטערען, מיט וואָס צו פערשטאָפּען די פּיס־קלעך דיינע קליינע עופה'לעך! צוגעקומען אַ נייער קבצן אויף דער וועלט... און אַט רייסט זיך אַ קינד, פערגעהט זיך נעבעך אין וויינע־נע, און אַרום פּישטשען גרעסערע קינדערלעך. ס'איז אַ קלאָג, אַ צרה, אַנ'אומגליק, חאַטש לעג זיך אוועק און שטאַרב...

און קאָפּ רוישט מיר, דאָס האַרץ פּלאַטערט, יעדער אבר ציטערט.
און די בילדער יאָגען, שוועבען: אָט סקריפּען עפּעס ניט קיין צעשמירטע רעדער, סע פּייפט אַ בייטש, סע שלעפּט זיך אַ פערדעל — אַ פגירה, דאָסביידעל איז שווער מסוכן, און אינמיטען דערינען בעוויזט זיך שרה בת טובים מיט אַ גאַנץ רעדעל ווייבער, צדקניות, גבאי'טעס, סלומדרת'טעס, צנועות'טעס. אַלע האָבען, קיין עין הרע, ניין מאָס רייד, אַלע גראַגערען אין איין אָטעם, און יעדע שטרעקט מיר אַ פּעקעל תחינות, אַלטע און נייע, און בעט זיך רחמים: רב מענדעלע, האָט רחמנות אויף אַ יודישע טאָכטער, נעמט אונז אַריין אין אייער ביידעל! און אַלע קלאַפּען, ווי די גענז, און שיטען און שיטען מיט רייד, אַז מע קען טויב ווערען. אינמיטען דערינען קעהרט זיך איבער דאָס ביי-דעל, די קליאַטשע בלייבט נעבעך ליגען אויף אַ זייט, מיט אַנ'אויכגע-ציינגענעם האַלז און אָפענע אויגען. אַ פיינע בריאה, כ'לעבען! דער האַלז — דאַר, טרוקען, אויפ'ן רוקען אַ מכה, די באַקעס איינגעפאַלען, די ביינער שטעקען אַרויס פון אונטער דער אויסגעריבענער פעל. זי ליעגט, די יפהפיה, און מאַכט מיט די זייטען, און צאַפּעלט זיך און וואַרפט זיך און קרעכצט.

איי, פערדעלע, נבלה מיינע! אוי, אָרימע קליאַטשע!

פון אַלע זייטען הערט זיך אַ קלאָג, אַ געוויין, אַ יללה. אַרום און אַרום — אַ שטורעם, אַ געדרודער; די ערד ציטערט, דער הימעל שאָקעלט זיך, איך אַליין שוועב אין דער לופטען, ווי אַ פעדער. אונטער מיר — אַ טיעפער תהום, אַרום מיר — די גרויסע ברייטע וועלט. אָהן אַנ'אָנהויב, אָהן אַ סוף. און אין דער לופטען פליהט עפּעס אַ קאָפּ, פלאַטערט, ווי אַ זומער-פויגעלע, שוועבט אַהין און אַהער און רוהט ניט אַ רגע. אָט בלייבט ער ניט, און אָט בעוויזט ער זיך ווידער, שווימט פאַר מיינע אויגען — און מאַכט דערביי משונה העויות: קריצט מיט די ציין, ווינקט מיט די ברעמען, איך האָב זיך נאָך ניט גוט איינגעקוקט — איז ער שוין ווידער ניטאָ. און פּלוצלונג ווערט אַ גרויסער פחד, אַ מורא'דיגע אימה, סע פליהען פונקען, סע ציהען זיך פייערדיגע טייכען, סע בליצט און סע דונערט און סע קאָכט און סע רעש'ט. סע בלאָזט אַ שופר און איך דערזעה איבער'ן תהום אַ פאַפירענע בריק. יודעלעך, עם אלהי אברהם, קומען צוגעהן צו דער בריק; דאַרע, קוואַרע, אויסגעדייווערטע, פער'חשב'טע, פערפינסטערטע, איינגעהויקערטע, איינגעקאָרטשעטע, ציהען זיי זיך מחנות'וויז מיט די שטעקענס און מיט די טאָרבעס אויף די

פּלייצעס, און אַלע שטופּען זיך צו דער בריק, אַלע פּילדרען, שרייען, ליאַרמען, קריכען איינער דעם אַנדערען אויף די קעפּ, און בשעת איינער וויינט, זינגט דער אַנדערער דוקא אַ זמר, בשעת די קריגען זיך, שמועסען די אַנדערע גאַר פריינדליך. מיט אַ מאָל דערזעה איך זוויעדער דעם קאָפּ, ער שוועבט אין דער לופטען גאַר נאָהענט נעבען מיר. איך קוק זיך צו: דער קאָפּ האָט אַ באָרד און פּאות, אַ לאַנגע נאָז און אַ פערקנייטשטען שטערען, די אויגען ווינקען, די ליפּען קרימען זיך — און אויפ'ן פּנים איז אויסגעגאָסען אַ צער. אוי, אַ יודישער קאָפּ איז דאָס, אַ יודישער קאָפּ שוועבט אַרום אין דער לופטען. ניטאָ קיין גוף, ניטאָ קיין זוואניע פון אַ גוף, ניטאָ קיין הענד און פיס, קיין לייב און לעבען, נאָר איין קאָפּ שוועבט אין דער לופטען... אוי, רבונו של עולם, אַלצדינג, וואָס דו ווילסט, נאָר ניט אָנקוקען דעם קאָפּ!... אַ ציטער האַפּט מיך אַרום, סע וואַרפט מיך פאַר פחד, איך חאַפּ זיך אויף און עפען אויף די אויגען.

דער אייגענער אַלקער אין דער אכסניה, דאָס אייגענע בעטעל. אַרום און אַרום קלומקעס, פּעקלעך גרויסע און קליינע; אין ווינקעל טאָקעלט זיך עפּעס אַ פערוויקעלטע געשטאַלט, שפּרינגט מאָדנע אונטער און מאַכט מיט'ן קאָפּ. וואָס איז דאָס? פאַר מיינע אויגען איז נאָך אַלץ געשטאַנען י ע נ ע ר קאָפּ, וואָס כ'האָב געזעהען אין חלום... איך קוק זיך איין און דערזעה אַ יודען אין אַ טלית און תפלין; ער דאַווענט, שאָקעלט זיך, וואַרפט זיך, אַרבייט מיט אַלע אברים, רוהט ניט אַ מינוט; אַט שטעלט ער זיך אויף די שפּיץ פינגער און הויבט-אויף די הענד, אַט בויגט ער זיך אוים און לאָזט אַראָב דעם קאָפּ, ווי אַ עבד נכנע פאַר זיין שטרענגען בעל-הבית.

אז אַ יוד זאָל זיך לעגען שלאָפען אַליין אין אַן'אַלקער און אויפשטעהענדיג דערזעהען אין דעם אייגענעם אַלקער נאָך איינעם, און אַמאָל נאָך צוויי און דריי אורחים, — דאָס איז אין די וואַרשעווער יודישע אכסניות אַ וואָכעדיגער גאַנג. מע האָט, פערשטעהט איהר מיך, רחמנות אויף אַ יודען, מע וויל איהם ניט לאָזען שלאָפען אַליין, טוט מען איהם אַ נחת-רוח און מע פערדינגט אין דעם אייגענעם אַלקער, בשעת ער שלאָפט, אַמאָל איין בעטעל, אַמאָל נאָך מעהר. אין אַן'אַנדער צייט וואָלט דאָס מיך דוקא ניט געאַרט: ערשטענס האָט דערפון הנאה דער בעל-הבית פון דער אכסניה, צווייטענס וואָס קען שאַדען אַן'איבעריגער יוד אין חדר? וואָס איז — די לופט? פון וואַנען זשע איז

גערדונגען, אז מע דארף אין דער פרעמדר זיין א גרעסערער מפונק, ווי אין דער היים? אין דער היים שלאפט מען דאך יא, קיין עין הרע, מיט זעקס פופקעס אין איין בעט — און מען מאכט ניט קיין ווענען; א יוד איז ניט קיין פריץ... יענעם פריהמארגען אבער האב איך דוקא געהאט חשק צו בלייבען אליין: ערשטענס, בין איך, לא עליכם, נאך געווען גוט אויסגעמוטשעט פון דער נעכטיגער בייזער מהומה, היינט די וויסטע חלומות, וואס איך האב זיך אנגעזעהען א גאנצע נאכט, האבען דאך כ״ר אויך געקאסט א שען ביסעל געזונד. בעדארף זיך גראד איצט טרעפען אזא מין אנשיקעניש — א ווילד־פרעמדער יוד. נו־נו! בין איך געלעגען אויף דעם בעטעל, א מיעדער, א ברוגז'ער און געטראכט, קוקענדיג אויף מיין גאסט: רב קרוב, איך וואלט זיך דוקא ניט געמאכט קיין לאך אין קאפ, ווען איהר טראגט זיך אב פון דאנען מיט אייערע פעקלעך; איך דארף אייך האבען פונקט ווי אוינענוועהטאג... און גלאט איז מיר דער יוד געווען פריקרע מיט זיין ווארפען זיך, זיינע משונה'־דיגע העויות. אגב האפ איך נאך שטילערהייט א קוק אויף די קלומ־קעס: א קשיא אויף א מעשה, סע קען פון דארטען ארויסקריכען נאך א יודלעך...

א מארנע זאך! זינט איך לעב, דרעה איך זיך ארום צווישען קלוגע, איבערגעשפיצטע, פראקטישע יודען פון כל המינים, און האב, דאכט זיך קיינמאל ניט געהערט, מען זאל אויף מיר זאגען: אט דער נפש איז א שוטה, ער איז ניט אינגאנצען קלאר. דארפט איהר נאך האבען גרע־סערע חיטראקעס, ווי א שטייגער, אונזערע סוחרים'לעך, פראצענטניקעס, רייכע בעלי־בית'לעך? האבען זיי אויף מיר שטענדיג געזאגט: אהא, רב מענדעלע! איהם דארף מען ניט אריינלעגען קיין פינגער אין מויל, ער איז א מבין אויף א טשאד און פערשטעהט אלע אונזערע מאניפארגעס; איהם איז ניט אזוי גרינג צו חאפען אויף דער ווענדקע. און פונדעסט־וועגען, אז איך הויב זיך אמאל אן צוקיקען צו זיך אליין און בעטראכט, וואס איך טו און וואס איך דענק און פיהל, ווער איך שטארק פערוואונ־דערט און איך פרעג זיך אליין: צו בין איך אינגאנצען ביי די געדאנ־קען? מיין נשמה איז ווי א שותפות'דיגע דירה, וואו יעדער שכן קעהר זיך ניט אן מיט דעם צווייטען, יעדער איינער טוט זיך זיין שליחות און איז א בעזונדערע קראפט, א נשמה פאר זיך, יעדער איינער וויזט זיך ארויס אין אזוינע געפיהלען, וואס זענען א היפך איינער פונ'ם צווייטען. ניטא אין מיר קיין איינציגער געדאנק, קיין איינציגע איינגעשאפט.

וואָס ס'זאָל ניט זיין נעבען איהר אַנ'אַנדערע, אַ פערקעהרטע. אַמאָל שווייגען זיי, די פערשידענע נשמות, לאָזען איינע די אַנדערע צו רוה — ווי אַ הונד מיט אַ קאַץ, וואָס האָבען געמאַכט שלום אויף אַ קורצע צייט — אַמאָל אַמפּערן זיי זיך, מאַכען אינוועניג אַ מהומה, ווי אין אַ דול-הויז, רחמנא לצלן, און איך ווער צומישט, צוטומעלט, צורודערט: אַט ווילט זיך דאָס, אַט ווילט זיך יענץ, אַט טראַכט איך אַזוי, אַט טראַכט איך פּונקט קאַפּויר. אייגענטליך בין איך אין דעם פּרט ניט קיין אויס-נאָהם: יעדער מענש פערענדערט זיך מיט דער צייט, קיינער בלייבט ניט אַזוי ווי ער איז געווען. נאָר וואָס דען? איינער בייט זיך אין אַ משך פון יאָהרען, איינער אין אַ שעה, אין אַ מינוט; און איך בין פון יעניגע וועניגע, וואָס צוויי פערשיידענע געפיהלען בעהערשען זיי אין איין צייט, אין איין רגע. אָהן אַ שום הפסק צווישען איינעם און דעם צווייטען. אַט, דאַכט זיך, בין איך טרויעריג, און אין דער זעלביגער רגע ווילט זיך מיר שוין לאַכען. אַט שטעה איך מיט דרך-ארץ פאַר איינעם פון אונזערע גדולים, אונזערע בעריהמטע מיוחסים, וואָס האָט בעוויליגט זיך אַראָבצולאָזען צו מיר פון זיין הויכקייט און מיר דערצעהלען, ווי רייך ער איז, ווי גרויס ס'איז זיין חכמה, זיין תקיפות, זיין צדקה, זיין גוטסקייט; איך הער, דאַכט זיך, און גלויב איהם, איך שלינג יעדעם וואָרט, ווי הייסע פאַרפעל, און האָב משונה הנאה; אין דער אייגענער צייט אָבער פרעג איך זיך שטילערהייט: אפשר איז ער אַ שקרן? און ס'קומט מיר אַרויף אַ מחשבה: וואָס וואָלט, אַשטייגער, געווען, ווען איך שפּיי איהם אָן אין פּנים? אָדער ווען איך גיעב איהם אַ גלעט איבער'ן בעקעל און זאָג מיט אַ געלעכטערעל (צום חכם): ביזט אַ טפּש, אַ געשלייערטע האַנדזיע! (צום גביר און בעל-צדקה): קמצן! כלב שבכלבים! (צום תקיף) נידעריגע בריאה, מאוס'ער וואָרים, דו לעקסט דאָך דעם שטיוב פאַר די פיס פון אַ שטאַרקען! (צום פּוסטעפּאַסניק, וועלכער פער-שטעלט זיך פאַר אַ גרויסען געלערענטען, אַ חוקר-קדמוניות): פּוילע שמאַטע, ליימענער גולם, מיסט-קאַסטען, אַלטער שטרוי-זאַק... און ווי איך גיעב דאָס אַ טראַכט, פיהל איך שוין, אַט-אַט שטופּט מיך עפּעה צו טאָן, צוהאַנדלען: די ליפּען רירען זיך, די הענד קענען ניט רוהען, סע קאָסט מיך טרחה, זיי איינצוהאַלטען. אַזוי איז מיין טבע. און אַזוי טרעפט מיט מיר זעהר אָפט. אַזוי איז געווען אויך יענעם פריהמאָרגען: איך ליעג אַנ'אָנגעדרודעלטער, אויף דער נשמה איז מיר ביטער, פאַסקוד-נע, פון דעם יודען מיט זיין דאַווגען שלאָגט מיר צום האַרצען; און

פלוצלונג זאָג איך מיר: דו נאַר איינער! גאָט האָט דיר דאָך צוגעשיקט אַ טייערען אוצר אַ גאָלדענע כּלי — אַ ייִדען, וואָס מע דאַרף אַזוינעם זוכען, און דו ליגעסט און ביסט נאָך אין כּעס; אַ מעהר שטעה אויף נעהם זיך צו איהם פרעג איהם אויס, בעטראַכט איהם, וואָס איז ער פאַר אַ נפש. און ווי איך האָב דאָס נאָר אַ טראַכט געטאָן, — אַ־האַ! איך בין שוין גאָר ניט צוטראָגען, אוך שמייכעל שוין, איך קריך שוין אַראָב פונ'ם בעטעל, שטעל זיך אויף די פיס — און געה.

און ווי איך געה אַזוי צו מיין בן־זוג קערעוועט ער זיך אויס צו מיר און גיעט אַ שפּיי אין מיין זייט אַריין: דאַנקען גאָט, הייסט עס, נע'פּטר'ט דאָס דאַוונען!. פון דעם שפּיי אַליין און פון דער פרומער מינע, וואָס מיין יוד האָט דערביי געמאַכט, האָב איך באַלד פערשטאַנען, אַז ער איז ניט קיין גראָבער יונג, קיין עם־הארץ. אַזוי קען שפּייען נאָר אַנ'עדעלער יוד, אַ בן־תורה — און וואָס זאָל איך אייך זאָגען? טאַקי דערמיט אַליין האָט ער תּיכּף נושא חן געווען אין מיינע אויגען אַזוי ווי ער שטעהט און געהט, מיט די קנייטשען אויפ'ן פּנים, מיט די צעקאָשמעטע גראָה־שוואַרצע באָרד און פּאות, מיט דעם הויכען שטערען, פערלאָפענע אויגעלעך, דעם קנאָפּ אויפ'ן גאָרגעל און דעם איינגעבויגענעם רוקען. וואָרום אַז מע שמועסט פון אַ ייִדען, איז דאָך ניט שייך צו פרעגען, צו ער איז שען, צו ער איז שטאַלטנע. עט! ניט קיין ייִדישע זאַך. דעם ייִדענ'ס חן איז זיין ייִדישקייט.

אויסגעשפּיגען „עלינו", דערלאַנגט מיר דער יוד שלום, און באַלד ווער איך געוואָהר, אַז ער הייסט ישראל. נו, אַז איך קען שוין דעם ייִדען ביי'ם נאָמען, דאַרף איך איהם דאָך שוין, ווי דער שטייגער איז, פרעגען, פון וואַנען ער איז, אַניט וואָלט דאָס ניט געווען קיין דרך ארץ. פרעג איך איהם, ענטפערט ער מיר, מסתּמא, מיט אַ פראַגע, פון וואַנען בין איך, — אויך, ווי דער שטייגער איז, צוליעב דרך־ארץ. האָב איך זיך אָבער ניט מיט מיין תּשובה, ענטפערט מיר ר' ישראל מיט אַ גמרא־ניגון:

— און אַז איהר וועט שוין וויסען, למשל, אַז איך בין פון דלפּונעוועקע, פון ליטאַ, טאָ וואָס וועט זיין?

— פון דלפּונעוועקע! — שריי איך אויס, אַ פערוואונדערטער, און טראַכט מיר ביי זיך: גאָט, ווי גרוים זענען דיינע נסים! אָט טרעפען זיך צוויי ייִדען, דאַרף איינער זיין פון קאַבצאַנסק און דער אַנדערער פון דלפּונעוועקע. אפנים, אַז דאָס וואָס ס'איז דאָ

אין איין יודישען קאַנט, דאַרף זיין אויך אינ׳ם צוויטען: דאָ קבצן דאָרט דלפון...

— וואָס זשע חדוש׳ט איהר זיך אַזוי, רב קרוב? איך פערשטעה ניט. אפשר געפעלט אייך ניט מיין שטאָדט? — ברומט אַרוים רב ישראל און קוקט מיך אָן מיט כעס. — דלפונעווקע, איז, קיין עין הרע, אַ שטאָדט — אַ כרך, פול אָנגעפּאַקט מיט יודען. דלפונעווקער יודעז זענען בעריהמט אויף דער גאַנצער וועלט, אפילו קריסטען האָבען מיט זיי צו טאָן, ברוך השם. פון דער קאָמיסיע האָט איהר גאָר ניט געהערט?...

— חס וחלילה, רב ישראל! — ענטפער איך מיט אַ געלעכטער׳ל און סטאַרע זיך איהם בערוהיגען. — איך האָב, ווי איהר זעהט מיך לע־בען, ניט געמיינט גאָר ניט. פערקעהרט... איך חדוש זיך נאָר, חייל מיר דאַכט זיך, אַז דאָס איז אַ סימן טוב פאַר אונז ביידע...

— וואָס? רעדט ווערטער! — זאָגט רב ישראל און נעהמט מיך דורך מיט די אויגען.

— איך מיין, וואָס קאַבצאַנסק און דלפונעווקע האָבען זיך דאָ געטראָפען. איך אַליין בין, דאַרפט איהר וויסען אַ קאַבצאַנ־סקער! אַ שפּיעלבעל — קאַבצאַנכק! ס׳איז דאָך אייך עפּעס ניט פון די קליינע שטעדטלעך; יודען, ברוך השם. ווערט דאָרט מעהר פון טאָג צו טאָג!

אָט אַזוי לאָזען מיר זיך אריין מיט רב ישראלן אין אַ שמועס וועגען קאַבצאַנסקער און דלפונעווקער יודען, ווי אַזוי זיי לעבען, ווי אַזוי זיי פיהרען זיך, סיי אין וועלט־זאַכען, סיי אין יודישקייט און איך ווער ביסלעכווייז געוואָהר, אַז צווישען אַ וואָליגער יודען פון קאַבצאַנסק און אַ לימוואַק פון דלפונעווקע איז דאָ ניט קיין קנאַפּער חלוק. יענער, דער וואָליגער, האָט אַ שמאָלען מוח און אַ ברייטע קישקע; די פּאַנ־טאָזיע טראָגט איהם, דאָס בלוט קאָכט; תורה לערנען האָט ער פּיינט, אָבער צו די סודות פון דער תורה האָט ער גרוים חשק; ער גלויבט אין אַ בעל־מופת, אַ יוד צו אַ גוי, להבדיל, אַלץ איינם; אַ ליאַרע טרעפער איז ביי איהם פערררעכ:ט פאַר אַ שטיק נביא, אַ ציגיינער — פאַר אַ גאַנצען בלעם; ער עסט ווייסע בולקע און טרינקט אַ גלעזעל וויין אויף דער וועלט, אייב ער האָט נאָר; דער רייבער יאָגט זיך נאָך אַ שענעם פּאַטאָן מיט ברענענדיגע סוסים מיט אַ יפהפיה דערצו, זיך אַליין האַלט דער וואָליגער פאַר אַ גרויסען חכם, אַ קאָפּ־מענש...

דער ליטוואק, פערקעהרט, האָט אַ ברייטען מוח און אַ שמאָלע קישקע; ער פליהט ניט אין הימעל אריין, ער יאָגט זיך ניט נאָך פערבאָרגענע זאכען, ער לערנט גמרא — און פערנעהמט. עסען עסט ער טרוקען ברויט איינגעטונקט אין ראָסעל פון הערינג. טרינקען טרינקט ער קאַלט וואַסער, דערפאַר טרייסט ער זיך מיט אַ האָפנונג אויף אַ שטיק שור הבר און אַ פּאַס יין המשומר — אויף יענער וועלט. דער רייכער וויסט ניט פון קיין קאָרעטעס מיט קיין פּאַשטאָטעס, ער נעהט זיך פאַוואָלינקע צו פוס, במחילה. אז די ליטוואַקעס האַלטען זיך פאַר תלמידי־חכמים און גרויסע קאָפּ־מענשען — איז איבעריג צו זאָגען.

אָט אזוי זיצען מיר מיט רב ישראל'ן און ריידען און קוועלען ממש אָן איינער פּונ'ם אַנדערען. פּלוצלונג עפענט זיך די טהיר און ס'קומט אריין אין איילעניש די בעל־הבית'טע.

— זייט זשע מוחל, יודען, — זאָגט זי מיט אַ בייזער און אַ בקשה אינאיינעם, — זייט זשע מוחל, לאָזט דאָ איבערזיצען דעם יונגען מאַן, ביז סע וועט ווערען לעדיג אַ בעזונדער צימער. ס'איז טאַקי מיינער אַ בעקאַנטער, קען איך איהם ניט אָבזאָגען.

מילא, וואָס האָבען מיר געקענט טאָן? אַנטקעגען אַ בעל־הבית'טע קען מען ניט זיין קיין עזות־פּנים. האָבען מיר צוגעשוויגען.

טאַקי באַלד האָט זיך געעפענט די טהיר. מ'האָט אריינגעטראָגען אַ פּאָר רענצעלעך און עטליכע פּעקלעך און ס'איז אריינגעקומען אַ יונגער מאַן. לכתחילה האָבען מיר זיך אויף איהם ווייניג וואָס אומגעקוקט: מיר זענען זיך געזעסען אין אַ ווינקעל און, ווי פריהער, געפיהרט אונזער שמועס מיט דעם גרעסטען פערגעניגען. ריידענדיג, זענען מיר ארויפגעקומען אויף די שבחים פון דער כנסת־ישראל און אויף דער יודען־פראַגע — אַ ענין, וואָס ווערט ניט אַלט ממצרים ועד הנה.

— רבותי! — זאָגט צו אונז דער יונגער מאַן, אז מיר זענען אַנטשוויגען געוואָרען אויף אַ רגע. — רבותי, אזוי ווי ס'האָט זיך שוין אזוי געמאַכט, אז איך שטעה מיט אייך אין איין נומער, וועט איהר מיר אפשר מוחל זיין, וואָס איך מיש זיך אריין אין אייער שמועס. אמת, איהר זענט עלטערע יודען, איך בין נאָך אַ יונגער מאַן, איהר טראָגט לאַנגע קאַפּאָטעס, איך אַ קורץ רעקעל, אייער דור האַלט אין שטאַרבען, מיינער — געהט ערשט צום לעבען; אָבער לאָז דאָס ניט זיין קיין

מחיצה צווישען אונז. מיר זענען דאך אַלע יורען און ליידען אַלע פון איין גלות, זענען מיר אַלע איינס...

די ווערטער זענען אונז זעהר געפעלען. מיר האָבען זיך אומגעקוקט אויפ׳ן יונגען מאַן מיט אַ זיסער מינע און מיט יענעם ליעבהאַרציגען שמייכעלע, מיט וועלכען עס קוקען עלטערע אויף אַ וואויל קינד; אונזער שמייכעלע האָט בעטייט: ביזט טאַקי אַ נאַרעלע, אַ יונג האָהנכען מיט אַ געל שנאָבעלע. דו האָסט אָבער אין אונזערע אויגען דעם זיעבעטען חן. דער יונגער מאַן איז געווען אַ שענער, אַ שוואַרץ-חנ׳ודיגער רייידענדיג איז ער שטאַרק אַריין אין התפעלות, געמאַכט מיט די הענד און געאַרבייט מיט אַלע אברים. אויף רב ישראל׳ס פראַגע, ווי אַזוי ער הייסט און מיט וואָס ער האַנדעלט, האָט ער געענטפערט קורץ און שאַרף:

— איך הייס בנציון... און קיין סוחר בין איך ניט.

— הייסט עס, איהר זיצט אויף קעסט?

— וואָס נאָר קעסט?! — ענטפערט בן-ציון מיט אַ שמייכעל. — איך בין אַ בחור!

— אַ בחור מיט אַ בערדעל! נו-נו! שענע יאָהרען! אז אָך און וועה צו מיינע שונאים. ווי געפעלט אייך עפּיס היינטיגע וועלט? — וואונדערט זיך רב ישראל און קוקט אויף מיר מיט אַזוינע אויגען, ווי איינער, וואָס זעהט עפּעס אַ מאָדנע זאַך און גלויבט זיך אַליין ניט און בעט, מע זאָל איהם געבען צו פערשטעהן דעם אומנעלומפּערטען ענין. איך שווייג אָבער, און רב ישראל שטעלט וויעדער אָן ביידע אויגען אויפ׳ן יונגען מאַן:

— אויב ניט קיין בעווייבטער און ניט קיין סוחר וואָס זשע איז פאַרט אייער געשעפט?

— זאָלען זיך שוין אַנדערע פערנעהמען מיט געשעפטען — ענטפערט בנציון און מאַכט מיט דער האַנד, ווי איינער, וואָס איז עפּעס מבטל. — זאָלען לופט-מענשען האַנדלען וואַנדלען זוכען דעם ווינד אין פעלד. איך — געה קיין ארץ ישראל.

מע זאָל געווען רב ישראל׳ן דערלאַנגען אַ קלאַפּ אין קאָפּ אומגעריכט, וואָלט ער זיך ניט געדאַרפט אַזאַ וואָרף טאָן, ווי דערהערענדיג אַזוינע רייד. ער האָט נאָר געעפענט מויל און אויערען און ניט געקענט אויסריידען אַ וואָרט. איך האָב זיך אַריינגעמישט און גענומען טענה׳ן

מיט'ן יונגען מאַן אויף מײַן שטיינער. דעם אמת זאָגענדיג, האָט מיך דער נפש שטאַרק פעראינטערעסירט.

— הא. קיין ארץ ישראל? — זאָג איך איהם. — ווי קומט אזא יונגער מאַן קיין ארץ ישראל? אהין פאָהרען דאָך אַלטע יודען, זקנים, וועלכע שטעהען שוין מיט איין פוס דאָ, מיט'ן אַנדערען אויף יענע וועלט. און וואָס טוט מען דען אין ארץ ישראל? מע עסט די חלוקה, מע דאַווענט און לערענט, ביז'ן סע קומט די צייט — קעהרט מען אום די נשמה דעם רבונו של עולם און דעם גוף נעהמט־צו די הייליגע ערד. איהר זענט דאָך אָבער נאָך יונג, בלוט און מילך, איהר זענט ניט קראַנק ניט אויפ'ן גוף, ניט, דאַכט מיר, אויפ'ן מוח, ווי זשע קומט איהר אהין?

— זאָלען טאַקי יענע פאָהרען אהינצו שטאַרבען, אויב זיי געפעלט אזוי, איך וויל אָבער פאָהרען לחיים טובים ארוכים ולשלום.

דער דאָזיגער ענטפער איז מיר עפּעס ניט געװען שטאַרק צום האַרצען, ניט, חלילה, ווייל איך האָב דערפיהלט אין איהם אַ שטיקעל פחיתת־הכבוד. נאָר גלאַט דער נוסח פון די כּפּרות איז מיר אויסגעקומען פּריקרע, אזוי אַז איך האָב ניט ווילענדיג אַ דרעה געטאָן מיט דער נאָז. בנציון האָט פּערשטאַנען, וואָס דער דרעה בּעטײַט, און האָט בּאַלד טאַקי געגומען פּערטײַטשען, וואָס ער מיינט:

— איך האָב דאָך אײַך שוין געזאָגט, רבּותי: מיר זענען אַלע יודען און ליידען אַלע פון איין גלות... צרות האָבּען מיר אַלץ־איינע, צרות אַלטע און נײַע, אָבער אין די געפיהלען אונזערע איז פאַראַהאַן אַ גרויסער חלוק. אײַך, אײַער דור, קען מען פערגלײַבען מיט אַ חולה, וועלכער קרענקט שוין לאַנגע יאָהרען: די קרענק האָט זיך אזוי איינגע־געסען אין זײַנע ביינער, אַז ער פיהלט זי שוין גאָר ניט, אַז סע אַרט איהם שוין נישט, וואָס ער ווערט צופוילט לעבּעדיגערהייט; אײַך קען מען פערגלײַבען מיט אַ קבּצן, אַ שלעפּער, וואָס האָט שוין אָנגעװאױרען די הרפּה: איהם איז אַלץ איינס, מע מעג איהם זידלען, מע מעג איהם שפּײַען אין פּנים, אַבּי די פּרנסה, אַבּי דער מאָגען זאָל זײַן זאַט; איהם מעג מען וואַרפען דאָס שטיקעל בּרויט, ווי אַ הונד, ער איז צופריע־דען — אַבּי ער לעבּט. אַ וו י אַ ז ו י לעבּט ער, צי אין נחת, צי אין צער, צי אין רחבות, צי אין אָרימקייט, צי ער האָט כּבוד, צי ער ליידט חרפּות־בּזיונות, — דאָס וויל ער גאָר ניט פרעגען, ווארום ער האָט שוין לאַנג אָנגעװאױרען דאָס געפיהל פון עהרע און פון אָכטונג צו זיך

אליין. אין איך האָט דער אייביגער דלות, די אייביגע יודישע שפלות פערפלאָנצט אַ משונה־ווילדען געדאַנק וועגען עולם־הזה און וועגען יודיש־קייט, איהר האָט אָנגעוואוירען דעם קלאָרען, לויטערען קוק פון אונזערע עלטער־עלטער־זיידעס, וואָס האָבען געלעבט אויף דער אייגענער ערד. איהר זאָגט: די עולם־הזה איז ווי אַ פאָר־הויז, אַ פּרוזדור, צו אַ גרויסען פּאַלאַץ. נו, גרייט איהר זיך דען, טוט איהר דען עפּעס, כּדי מע זאָל אייך אַריינלאָזען אין גרויסען פּאַלאַץ? ניין און ניין! איהר ליעגט פער־שלאָפענע, פערטראַכטע, איהר רירט ניט מיט קיין אבר, איהר טראַכט אפילו ניט, אַז מע דאַרף עפּעס טאָן, כּדי ס'זאָל ווערען בעסער. איהר קוקט אַלץ אַרויס, אַז עמיצער זאָל פאַר אייך טאָן, עמיצער זאָל אייך העלפען, איהר וואַרפט זיך אָן אויף יענעם, און אַליין טראָגט איהר זיך אַרום מיט נאַרישע פּוסטע חלומות, ווילדע נישטיגע פאַנטאַזיעס, וואָס האָבען קיין פּיצעל שיכות ניט צום לעבען. איהר לעבט ניט. אפילו אין אונזער הייליגען לאַנד קומט איהר אויך ניט אויף צו בעאַרבייטען די ערד און צו לעבען, נאָר אויף זויסצוברייגגען יודיש געלד, אויף צו פיהרען קריעג, מחלוקת און מאוס'ע פליאַטקעס— און צו שטאַרבען. אויף אייך קלאָגט דאָס לאַנד פון אונזערע אבות: מיינע אייגענע קינדער האָבען מיך געמאַכט פאַר אַ בית־הקברות.

— הייסט עס, נאָך אייערע רייד נאָך קומט אויס, — זאָג איך, אביסעל מטושטש פון דער פייערדיגער דרשה, — אַז איהר און אייער גלייכען פיהלט שטאַרקער די יודישע צרות, איהר זענט, רעכענט איהר, מעהר מסוגל צו פערשטעהן די שפלות פון'ם גלות. נו, וואָס זשע איז די פּעולה? וואָס קומט אַרויס, אַז מע פיהלט דעם וועהטאָג, אויב דערפון ווערט ער נאָר שטאַרקער? איז אייך דען בעסער?

— אודאי, — ענטפערט בנציון, — פיהלען דעם וועהטאָג הייסט זוכען אַ רפואה. פערשטעהן די צרות הייסט — וועלען זיך פון זיי בעפרייען. מיר ווילען לעבען. מיר האָבען דעריבער געמאַכט אַ חברה און אָנגעשריבען אויף אונזער פאָהן: בית יעקב לכו ונלכה! מיר פאָהרען קיין ארץ ישראל בעאַרבייטען די ערד און לעבען דאָרט, ווי ס'האָבען געלעבט אבות־אבותינו.

איצט האָב איך זיך שוין אָבגערוקט, ווי אַ פריטשמעליטער, פון דעם יונגען מאַן. קוקענדיג אויף איהם מיט אַ שטיקעל פּחד און טראַכ־טענדיג בשעת מעשה, אפשר איז ער משוגע. געענטפערט האָב איך גאָר

ניט, אָבער דאָ איז ר׳ ישראל אויפגעשפרונגען, ווי אַן׳אָבגעבריהטער, און גענומען זיך קאָכען מיט אַ כעס און אַ געפּילדער:

— ווי געפעלען אייך עפעס אזוינע דבורים, אזא חוצפה?.. האָ? אוים וועלט: הותרה הרצועה! מע וויל שוין גאָר אראָבברענגען משיח׳ן!.. און ווער? יונגע ציציקעס, חדר-יונגלעך, שנעקעס! זיי פאָהרען קיין ארץ-ישראל! נו, יאָהרען!.. און ווייסט איהר, פון וואַנען סע נעהמט זיך דער גאַנצער אומגליק? ווייל זיי זענען גדלנים, זיי האָבען ניט די יודישע מדה פון הכנעה, האָבען זיי ניט, זיי ווילען ניט בויגען דעם קאָפּ, ניט מקבל זיין יסורים באהבה. וואָס זשע טוען זיי? פריהער זענען זיי גאָר אַרוים לתרבות רעה, אראָבגעוואָרפען דעם עול פון תורה און מצוות, געשפּיגען קלעק אויפ׳ן יודישקייט אַלץ דערפאַר, וואָס זיי האַל-טען זיך צו גרוים. זיי מיינען, אַז זייער כבוד איז ביי אַנדערע אויך אַזאַ טייערע מציאה, ווי ביי זיי. איצט, אַז זיי האָבען זיך ארומגעקוקט: זיי שטעקען אין אַ בלאָטע, האָט מען אויסגעטראַכט אַ נייעם פּזמון: ארץ ישראל! מע וועט לויפען, ווייסט ניט וואוהין? אויף זיי זענען באמת אָנגעמאָסטען די רייד פון׳ם יבנער גאון ווענען די, וואָס זענען דוחק את הקץ. מען לויפט — פונקט ווי קליינע יונגעלעך פאַר אַ חופּה: מען שפּרינגט, מע יאָגט זיך, מע טאַנצט פאַר די כלי-זמר, פאַר די מחותנים מיט די אונטערפיהרערס... טפו!..

רב ישראל רעדט, און מיר איז דאָס ווי בוימעל צו אַ מכה. סע טוט מיר משונה הנאה, וואָס איך בין ניט קיין לויפער, ווי יענע שנעקעס, און איך בעריהם זיך פאַר׳ן רבונו של עולם, ווי אַ וואויל יונגעלע בעריהמט זיך פאַר אַ טאַטען, ווען סע וויל פון איהם אויסנאַרען אַ מתנה. איך טראַכט מיר: „זעהסט, טאַטע פאָטער, איך בין ניט אַזאַ פליהער ווי אַנדערע יודען. נעבטען האָב איך דוקא געשטעלט פיס, געקראָכען איבער פאַרקענס, געשפּרונגען איבער טויערען, געקלעטערט אויפ׳ן לייטער, געזעסען אַ גאַנצען טאָג אין אַ לאָך, איינגעבויגען אין דרייען, אינאיינעם מיט אַנדערע יודען, געליטען יסורים מיט שלעק מיט וועהטאָגען, אָבער אַז ס׳איז געוואָרען נאַכט און איך האָב זיך אראָבגע-לאָזט מיט מסירת נפש פון׳ם בוידעם, האָב איך געדאַנקט און געלויבט דיין ליעבען נאָמען, וואָס ס׳זענען מיר ניט צושיט געוואָרען די ביינער און איך האָב מיר ניט אויסגעבראָכען אַ צאָהן, און איצט האָף איך אויך טאַקי נאָר אויף דיין הילף, גאָטעניו!.. אַזאַ כשר׳ער יוד, ווי איך, אַזאַ גרויסער בעל-בטחון, וואָס מאַכט אַוועק מיט דער

האנד אַלע זיין צרות און זאָגט: „גאָט איז אַ פאָטער", פערדיענט טאַקי זאָלסט איהם געבען זיין שכר אויף דער וועלט פון דיין פולער האַנד"... איך רייד און גאָט, ברוך הוא, שמייכעלט, און מיר דאַכט זיך, ער ענטפערט מיר: הבן יקיר לי, מענדעלע ביזט מיר אַ וואוי־לער זוהן, אַ טרייסט, אַ נחמה, מיין טייערער מענדעלע, הלואי וואָלט איך געהאַט אַ סך אַזוינע יודען! —

אַזוי טראַכט איך מיר, און סע האַפט מיך אָן אַ חשק צו אָננעהמען זיך גאָט'ס קריוודע, כדי ער זאָל טאַקי זעהען מיינע גוטע מעשים. און איך קערעווע זיך אוים צו בנציון'ען מיט אַזוינע ווערטער:

— מילא, וואָס איהר פאָהרט קיין ארץ ישראל בין איך אייך מוחל. זאָלען אַנדערע מיט אייך פיהרען וכוחים און אויסווייזען באותות ומופתים, אַז איהר טוט גוט אָדער איהר טוט שלעכט. פון מיינעטוועגען, פאָהרט אייך צו אַל די גוטע יאָהר. אָבער וואָס איז דאָס עפּעס פאַר ווערטער מכח יודען און יודישע געדאַנקען? וואָס קאָפּעט איהר מיר ליַנקס אויפ'ן יודישקייט?

— חלילה! — ענטפערט בנציון און צאַפּעלט זיך אַזש מיט אַלע אברים — חלילה! ווער רעדט דען? דאָס יודישקייט איז דאָך מיין לעבען, מיין חיות, מיין נשמה. צוליעב דעם יודישקייט בין איך דאָך דאָס, וואָס איך בין — אַ יוד, אַ זוהן פון מיין פאָלק, וויט אָבגעשיידט פון אַלע איבעריגע פעלקער אויף דער וועלט. דאָס יודישקייט — דאָס איז מיין בעזונדערע געשטאַלט, מיין אייגענער יודישער כאַראַקטער, מיינע מדות, מיין פיהרונג, אפילו מיינע תנועות און העוויות. פון דעם נגון, מיט וועלכען איך רייד, ביז דעם קנייטש אויפ'ן שטערען, ביז דעם מינדסטען דרעה מיט אַ פינגער. דאָס יודישקייט איז כולל אונזער גאַנץ פערמעגען, אַלצדינג, וואָס ס'איז אונז געבליבען פון די ישיבות פון שם ועבר, פון די ישיבות פון יבנה און אושא און פומבדיתא און נהרדעא מיט זייער גרויסע חכמים און רבנים, ווי אין ארץ ישראל, אַזוי אויך אין בבל, פון די בתי מדרשים און ישיבות און תלמוד תורות און די חדרים אין גלות אַלע יאָהרען ביז היינטיגען טאָג. זיי אַלע האָבען אַרויפ־געלעגט אויף מיר זייער שטעמפּעל. פון אַלע האָב איך גע'ירשנ'ט גע־וויסע סמנים, זיי אַלע האָבען מיך געמאַכט פאַר אַ יודען מיט אַלע פּי־טשטשעוקעס, מיט אַלע קנייטשעלעך סיי אין גוף, סיי אין דער נשמה נאָך פון פריהערדיגע דורות, נאָך איידער איך בין נאָר געבוירען געוואָרען אויף דער וועלט. נו, זאָגט איהר אַליין: קען איך דען בייטען מיין

געשטאַלט? קען איך זיך דען אָבזאָגען פון זיך אַליין? חלילה וחס! איך רייד ניט פון דעם ר י י נ ע ם יודישקייט, וואָס איז איבערגעגאַנגען צו אונז במסורה פון משה רבנו'ס צייטען, נאָר פון דעם ווילד־פרעמדען, צוקאַליעטשעטען, פּערדאָרבענעם יודישקייט, וואָס האָט זיך צוגעקלעפּט צו אונז אין גלות. ס'איז דאָך דאָ אַ חלוק צווישען ד ת מ ש ה און דעם היינטיגען י ו ד י ש ע ן דת.

— רב מענדעלע! — שרייט רב ישראל, אונטערשפּרינגענדיג ווי ניט אין זיך, און טאַרעט מיך מיט'ן גראָבען פינגער. — אוי, וואָס שווייגט איהר, רב מענדעלע! איך בעט אייך, זאָגט מיר, איהר'ט שוין אַמאָל געהערט אַזוינע נאַרישע דבורים? רבונו של עילם, היתכן... דת משה און יודישער דת! סע קומט איהם דאָך... נאָר וואָס טויג ריידען? וואָס וועט העלפען? לאָמיך בעסער שווייגען.

רב ישראל געהט זיך צו זיין ווינקעל, בויגט זיך אָן, צובינדט די שטריק אויף די זעקלעך און קלומקעס און שלעפּט פון דאָרט אַרויס עפּעס זאַכען. איך געה מיר אין אַנ'אַנדער ווינקעל, נעהם אַרויס דעם תפלין־זאַק מיט אַלע מכשירים און שטעל זיך דאַווענען. איך גרייט זיך לויבען זיין ליעבען נאָמען מיט אַ לויטער האַרץ און אַ טיעפער כונה, איך וואַרט דעריבער, ביז איך וועל ווערען אַביסעל רוהיגער און וועל פער־געסען די זינדיגע דבורים, וואָס איך האָב נאָר וואָס געהערט. נאָר אַז אָך און וועה צו מיינע שונאים! הלואי וואָלט איך בעסער ניט געטראַכט פון כונות און געדאַווענט פּראָסט פשוט, ווי אַלע יודען, וואָלטען מיר אפשר ניט אַרויפגעקומען קיין בייזע הרהורים, רחמנא לצלן! וואָרום טאַקי וויל איך האָב געוואָלט מבטל זיין בנציונ'ס דבורים בעפרא דאַרעא, האָב איך גענומען קלעהרען וועגען זיי, בעטראַכטען זיי פון אַלע זייטען; דאָס קלעהרען האָט מיך אָבער געבראַכט צו אַ שווינדעל; נאַרען דעם רבונו של עולם, ווייזען איהם, אַז איך בין איהם איבערגע־געבען מיט אַלע געדאַנקען און מיט אַלע חושים; פון דעם שווינדעל איז שוין געווען נאָר אַ שפּאַן וועג צו חנופה: איך האָב גע'חנפ'ט דעם אויבערשטען מיט זיסע ריידעלעך, זיך געוואָלט אונטערקויפען ביי איהם מיט פאַלשע ווערטער; די חנופה האָט, ווי דער שטייגער איז, אויפגע־וועקט דעם יצר הרע און ער האָט זיך גענומען צו דער אַרבייט. דער יצר הרע איז ביי מיר, דאַרפט איהר וויסען, אַ פקח, אַ חכם עתיק, ער פערשטעלט זיך דוקא פאַר אַ חסיד, אַ כשר'ע נשמה, אַ וואוילען בעל־יועץ, וואָס מיינט אַלצדינג נאָר לשם שמים; ער איז געניט אין

וועלט־זאכען, ווייסט, ווי אזוי מענשען פיהרען זיך, און קען מאכען פון שווארץ ווייס און פון א מאוס׳ניצע א גרויסען פארשוין; ער פערשטעהט גוט א בלאט גמרא, איז געניט אין די קליינע אותיות׳לעך, דערביי האלט ער זיך שטיל, געלאסען אהן כעס, און האט אזא צונג, אז ער קען ווייך מאכען א שטיין.

אט דער בחור מיינער האט מיך גענומען, ווי זאגט מען דאס, צום סמיק. איך שטעה, דאווען בדחילו ורחימו, האלט שוין ביי שמונה עשרה, און יענער קומט מיט א גמרא און רוימט מיר איין אויפ׳ן אויער: הערט נאר, רב מענדעלע, אפשר קענט איהר מיר געבען צו פערשטעהן די משנה אין כתובות: „ואלו יוצאות שלא בכתובה״... — „אט די געהען ארוים אהן א כתובה״?..

איך היץ זיך, שאקעל זיך, דאווען מיט א ברען, וויל נאר ניט הערען די טרפה׳נע ווערטער, און יענער טרעט ניט אב, פערטייטשט מיר ווארט אין ווארט די משנה: „העוברת על דת משה ויהודית״... „די וואס איז עובר אויף דת משה און אויפ׳ן יודישען דת...״ צו אל די שווארצע יאהר! — בייזער איך זיך. — וואס קעהר זיך אן הלכות נשים צו „עזרת אבותינו״?.. איך מאך מיר הארץ, זינג און דאווען מיט גרויס דבקות און וויל זיך גאר ניט אומקוקען אויפ׳ן עכבראש. יענער טוט זיך אבער זיינס, ער חזר׳ט אויך מיט א נגון: „ואיזוהי דת משה וכו׳ ואיזוהי דת ישראל״?... „וואס זשע הייסט דת משה און אז. וו. און וואס הייסט דער יודישער דת״?.. וואס איז דאס? איך פערשטעה גאר ניט, קענען וואס ברענגט ער די דאזיגע משנה? — וויל איך זיך ארויסדרעהען פונ׳ם יצר הרע׳ס הענד. יענער לאזט מיך אבער ניט אב. ער מאכט פון מיר חוזק און שטעלט מיר ארוים א צונג: מענדעלע! (שוין גאר ניט רב מענדעלע מיך, מענדעלע, ווערסטו ניט נארען! דו פערשטעהסט דוקא זעהר גוט, וואס מע מיינט און קענען ווערען איך רייד דא... דערמאן זיך נאר, וואס דער יונגער מאן האט דיר געזאגט.

יא, אמת. איך האב דוקא גוט פערשטאנען, ווי טיעף דאס ריהרט אן און וויפיעל מען קען דרינגען פון אזא משנה. נאר יואס דען? איך האב זיך ניט געוואלט מודה זיין. איך האב בעסער געוואלט נארען זיך אליין. ווי דער שטייגער איז. צוליעב דעם נארעניש האט דער יצר הרע ערשט בעקומען נאך מעהר כח און האט מיר גענומען איבער׳חזר׳ען דעם גאנצען שמועס פון דער משנה וועגען דעם, וואס

הייסט יודישער דת. א שטייגער: „א פרוי געהט מיט א הוילען קאפ, זי שפּינט אינמיטען מארק און רעדט מיט יעדערען, ניט ווי יודישע קינדער זענען זיך נוהג"... טפו זאל ער ווערען! ער נעהמט, דער ימח שמו'ניק, און מאלט מיר אויס פאר די אויגען א יודישע טאכטער, אני' אויסגעלאסענע, ווי עס שטעהט דארט אין כתובות: זי שפּינט מיט א שפּינדעל אין ווינקט דערמיט צו די בחורים און שפּיעלט זיך מיט זיי בפרהסיא. — און דאס אלץ, וועה איז מיר, אינמיטען דאווענן!.. בייזע געדאנקען קריכען מיר אין מוח, טאנצען און שפּרינגען און בייסען מיך, ווי פליענען סוף זומער. איין געדאנק קומט, דער אנדערער געהט אוועק, און איך שטעה און קלעהר און פערקריך אלץ טיעפער אין אמונות און דעות, איך ציה דורך א מחיצה צווישען הייליג און ניט הייליג, צווישען יודישע דינים אייגענע און איבערגענומענע ביי אנדערע פעלקער, צווישען ערטער און צייטען. און איך בוי שוין א נייע שטה אין יודישען דת! ס'איז ניט גלייך, טראכט איך, יודישקייט צו יודישקייט: איינם שטאמט פונ'ם בארג סיני, עס איז אנגעשריעבען אין דער תורה און איבערגעגעבען פון דור צו דור — דאס איז דת משה; און איינם איז פונ'ם גלות, פון די יודען, וואס האבען זיך אויסגעמישט מיט אנדערע פעלקער — דאס איז דער יודישער דת. דאס ערשטע איז כלו קודש. אויף דעם שטעהט דאס יודישע פאלק מיט זיין בעזונדערער געשטאלט און זיין אייגענעם האראקטער; דאס אנדערע איז א געמישעכץ פון הייליגקייט מיט פראסטע, וואכעדיגע מדות און מנהגים און מיינונגען, וואס די יודען האבען אריינגעזאפּט אין זיך אין פיעלע ערטער אין א משך פון לאנגע יאהרען. ווען עס קומט א דור פון נאַרישע מענשען, אהן א קלארען קוק און אהן א רעכטען פערשטאנד, נעהמט דאס יודישקייט אין זיך אריין אלצדינג, דאס גוטע און דאס שלעכטע, דאס שענע און דאס מאוס'ע, דאס ריינע קארען און די פסולת, דעריבער זעהט עס אויס אזוי משונה ווילד, און דעריבער... דעריבער איז אפשר בנציון גערעכט...

וועה, וועה צו מיינע יאהרען! וואס טוט מען מיט'ן יצר הרע? איך לאז ארויס א טיעפען זיפץ, פערוויקעל זיך אין טלית ביז איבער'ן גארטעל און שטעה מיט'ן פנים צו דער וואנד, א צוּבראכענער, א צוּקאכטער פון אזוינע זינדיגע מחשבות.

— זייט זשע מוחל, פעטער! — הער איך עמיצער רופט צו מיר און טאקי באלד דערפיהל איך א שטורך אין זייט.

איך קוק זיך אום און זעה: דער משרת פון דער אכסניא רוקט צווי בעטלעך צו דער וואנד, וואו איך שטעה.

— וואס עפעס צווי? — פרעג איך.

— הלילה הזה שתי פעמים, — ענטפערט מיר דער בחור מיט א ווערטעל און מיט א צוקאליעטשעטען פסוק, ווי דער שטייגער איז ביי די דאזיגע לייט. — וואו האט איהר דען געזעהען, אז צווי זכרים זאלען שלאפען אין איין בעט?

— מילא איינער, ווייס איך, איז דא — טענה איך — דאס איז דער יונגער מאן, אבער וואו איז דער אנדערער?

— שנים שנים באו אל התבה, — לאכט דער משרת אויף זיין שטייגער. — איין אורח ברענגט דעם אנדערען אורח, און די בעל־הבית'טע איז צופריעדען, זאל איהר נאט העלפען. און אייך, אז איהר וועט שלאפען פיער־פינף אין איין חדר, וועט אייך, אם ירצה השם, ניט שאדען, סע וועט אייך נאר זיין ווארעם.

— וואו זשע זענען די איבעריגע? — וואונדער איך זיך, ניט זעהענדיג ניט רב ישראל'ן, ניט דעם יונגען מאן.

— די איבעריגע זענען, ווייזט אוים, פראסטע יודען, זענען זיי זיך אוועק אין שטאדט אריין, — ענטפערט דער משרת און קוקט אויף מיר מיט איין אויגעל. — איהר, פעטער, זעה איך, זענט מיר שטארק אריינגעטאן אין דער תפלה, סע פלאמט אייך אזש דאס פנים; איהר האט זיך אזוי פערטיעפט, אז איהר האט גאר ניט געהערט ארויסגעהן די איבעריגע שכנים... ווייסט איהר זשע, וואס איך וועל אייך זאגען? איך האב דא אנ'עקרה, א פיינע און א וואוילע, דארף זי האבען א ברכה פון א צדיק. זאל איך זי אפשר רופען, די יפהפיה, וועט איהר זי בענשען?...

שווער צו פערשטעהן, וואס אזא מין משרת, א ממזר־יונג, מיינט: דאכט זיך, ער רעדט מיט דיר בתמימות, און ס'קען זיין, אז ער טראכט גאר דער שווארץ יאהר ווייסט וואס. איך האב מיך מישב געווען: לאם איך בעסער זיין אצונד דער נאר. זאג איך דעם משרת, אז דער שליסעל פון קינדער געפינט זיך ניט אין מיינע הענד, און הייס איהם געהן.

דער משרת איז ארויסגעגאנגען. איך בלייב ווידער אליין און הויב אן מלמד חוב זיין אויף אלע מענשען, אראבנעהמענדיג א מוסר פון זיך. איך טראכט מיר אזוי: ווען עמיצער זעהט מיך, א שטייגער, ווי

איך דאַווען היינט מיט אַזאַ גרויסער התלהבות, וואָלט ער דאָך אודאי געמיינט, אַז איך בין אַ פרומער יוד, אַ הייסער צדיק, אַ כשר'ע נשמה; ווען ער גיט אָבער אַ קוק אינווייניג, וואָלט ער זיך דערשראָקען פאַר מיין אייזערנעם יצר הרע און פאַר די שלעכטע געדאַנקען, וואָס האָבען זיך מיר געפּלאָנטערט אין דאַווענען און מיך פערשלעפּט אין אַ העק. היינט אַז איך בין אַזוי, פון וואַנען זשע ווייס איך, אַז אַנדערע פרומאַקעס זענען בעסער? אפשר איז ביי זיי אויך די פרומ־קייט נאָר אַ מאַסקע און אינווענייג זענען זיי אָנגעשטאָפּט מיט מאוס'ע געדאַנקען און טרפה'נע תאוות? אפשר איז אין יעדען פנחס בעהאַלטען אַ זמרי בן סלוא?

— גאָט אין הימעל! אויב אַזוי, איז דאָך גאָר קיין יודען ניט געבליבען! — שרייט אין מיר דאָס האַרץ, און איך קלעהר און טראַכט, שאַרף מיר דעם מוח צו בעווייזען, אַז איך בין אומגערעכט. עס העלפט אָבער ניט. איך זיץ איינער אַליין אין מיין חדר און זיפץ און בין אויס מענש.

— האָב דיר אַכציג שוואַרצע יאָהר! ביז וואַנען איז דער שעור אַרומגעהן פּיסטעפּאַס! — הער איך, ווי עמיצער טענה'ט צו מיר. דאָס מאָלט זיך מיר אויס, אַז די אַלטע מיינע לעגט אַוועק אַ ברכה, ווי דער שטייגער איז פון ווייבער, ווען זיי טרייבען־אונטער דעם מאַן צו זוכען פּרנסה. — קוק איהם נאָר אָן, דעם תכשיט מיינעם: ליעגט אין דער קרענק אויף דער סטאַנציע און ברעכט זיך דעם מוח אויף נאַרישע מעשיות, וואָס זענען אַ דרייער ניט ווערט. שען, כ'לעבען! ער האָט שוין גאָר פערגעסען, אַז ער האָט אַ ווייב מיט קינדער און אַז ער איז געקומען אַהער מאַכען געשעפט. אַכזר! קוק זיך נאָר אַרום, וואו ביזטו אין דער וועלט. אַלע יודען שטעהען אויף גאַנץ פריה, נעהמען די שטעקעלעך אין די הענד און לאָזען זיך געהן, זוכען, נישטערען, אפשר וועט גאָט צושיקען אַ געשעפטעל. און דו, עוכר ישראל, דו האָסט אינ־גאַנצען אַראָבגעוואָרפען פון זיך דעם עול פון פרנסה און — אַ יום־טוב אויף דיר! זאָלסט שוין ניט דערלעבען יום־טוב, טאַטע זיסער! קאַרג צרות האָבען מיר געהאַט, קאַרג נעכט ניט דערשלאָפען, ביז מיר האָבען אויסגעקראַצט די עטליכע קערבלעך אויף דער נסיעה, און דו ליעגסט זיך דיר אין עסט אַ קערבעל נאָך אַ קערבעל, עסען זאָלען דיך ווערים אפשר וואָלט שוין אָבער געווען גענוג? אפשר וואָלסטו שוין אויך זיך געלאָזט אין שטאָדט אַריין, האַ?

ווען מע גיסט מיך אָב מיט אַ הייסען אָקראָפּ, וואָלט איך ניט געדאַרפט ווערען אַזוי צוקאָכט, ווי פון די דאָזיגע ווערטער. אין איין רגע זענען זיך צופלויגען אַלע מיינע פריהערדיגע רעיונות, און איך האָב זיך גענומען גרייטען אין שטאָרט אַריין: בעטאַפּט די פאות און די באָרד, אָנגעטאָן די שבת'דיגע קאַפּאָטע — אַ סגולה צו קרעדיט, ווי דאָס איז ידוע אַלע קליינשטעדטעלדיגע סוחרים. דורכגעהענדיג נעבען שפּיגעל, האָב איך, ווי אומגערען, אַ קוק געטאָן אויף זיך און בין זיך דווקא געפעלען!

— זייף און פּאָמאַדע, הענדשקעלעך און שטעקעלעך, טיכעלעך און קנעפּלעך, שוועבעלעך, שניפּסען, גאָפּלען מיט מעסערס — איהר דאַרפט ניט קיין בעסערס!... שרייט עמיצער נעבען דער טהיר. באַלד בעוויזט זיך אַ פערסאָפּעטער יוד, לאָזט אַראָב דעם קלומעק מיט סחורה אויף דער ערד און נעהמט זיך ווייטער אויסרופען, וואָס ער האָט צו פער־קויפען.

— מאַכט עס גיכער, רב קרוב, — זאָג איך איהם, — וואָרום איך האָב קיין צייט ניט. — יענער מאַכט זיך ניט הערענדיג און האַלט אין איין צעהלען:

— זייף און פּאָמאַדע, פּאַפּיער, קאָנווערטען, טינט און פּענעס, סם־המות פאַר שטשורעס!..

— לאָזט געמאַך! איך מוז אַוועקגעהן! — בעט איך זיך ביי'ם יודען און קוק אויף איהם מיט רוגזה, טראַכטענדיג ביי זיך, ס'אַרא מאוס'ע אומה אונזערע סוחרים זענען: זאָגסט איהם קלאָרע דבורים — ניין, ער מאַכט זיך ניט וויסענדיג; זיין כבוד איז ביי איהם ניט ווערט אַ פּרוטה, ער וועט זיך פאַר אַ פּערדיענסטעל לאָזען אָנשפּייען אַ פול פּנים. אַנ'אמתער חלול השם!

— האָט רחמנות, פּאַני, גיט עפּעס צו לעזען, — בעט זיך דער יוד מיט אַ רחמנות־פּנים, און איך לייען אין זיינע אויגען זיין דלות און זיינע ביטערע צרות. — קויפט עפּעס אויף אַ פּאַטשאָנטעק. איך האָב היינט, ניט פאַר קיין שום יודען גערעכט, אַ פינסטערען טאָג. פון אינ־דערפריה אָן, האָטש ציה זיך אויס, קיינער קויפט ניט פאַר אַ גראָשען

איך בין, לא עליכם, אַנ'עני ואביון, אַ מטופל מיט קינדער. נעכטען האָט מען זיך מיט מיר שען אָבגערעכענט... נאָך אַ דאַנק גאָט פאַר'ן גרויסען נס, וואָס מיר זענען אַלע לעבען געבליבען און כ'האָב אָבגע־ראַטעוועט אָט דאָס ביסעלע סחורה. קויפט, פּאַני, גיט צו לעזען!

מיר פערקלעמט דאָס האַרץ פאַר רחמנות אויף דעם אומגליקליכען יודען, און איך האָב שוין חרטה, וואָס איך האָב נאָר וואָס איהם גע-זידעלט אין האַרצען. איך זאָג איהם זעהר פריינדליך:

— נו, ניט זשע מיר זאָקען!

איך שטעק אַריין די האַנד אין קעשענע נאָכ'ן בייטעלע געלד — נימאָ! איך זוך אין די הויזען, אין דער קאַפּאָטע, איך טאַפּ זיך אַרום פון אַלע זייטען — נימאָ! מסתמא האָב איך עס אָנגעוואוירען נאָך נעכ-טען, בשעת איך האָב זיך געדראַפּעט אויף די גלייכע ווענד. אַ פּאָר מינוט שטעהען מיר אין געהאַקטע וואונדען און קוקען אָן איינער דעם אַנדערען — איך דעם יודען אין דער יוד מיך, און זיפצען. נאָכדעם נעהמט דער יוד זיין פּעקעל אויף די פּלייצעס און געהט אַרוים מיט יסורים.

ס'איז נאָך אַ דאַנק און אַ לויב זיין ליעבען נאָמען, וואָס איך בין געפאַלען אויף אַנ'עצה, אַרויספּאָהרענדיג פון דער היים, אַראָבנעהמען עטליכע קערבלעך און זיי בעהאַלטען אין אַ קניפּעל אונטער'ן העמד. אַניט וואָלט מיר אויסגעקומען חאָטש באַלד זיך לאָזען איבער די הייזער איך טאַפּ אָן מיט דער האַנד דאָס קניפּעל אויפ'ן בויך און זאָג זיך: שישו בני מעי! דאַנקען גאָט דערפאַר! — נאָכדעם טו איך אַ טאַפּ די לינקע פּאה, אַ קראַץ אין קאָפּ — און לאָז זיך געהן

איך בין נאָך ניט אַרויסגעגאַנגען פון דער אַכסניא, דערפיהל איך, אַז — ניין! לא מיט אַנ'אַלף! איך קען זיך ניט ריהרען פונ'ם אָרט. סע האַקט מיר אין די זייטען און סע טוט מיר וועה יעדעס ביינדעל אינ'ם חוט-השדרה — נאָך אַלץ פון דעם נעכטיגען קלעטערען און פון דעם קלאַפּ אָן די באַנטעס. איך שטעה עטליכע מינוט ווי געלעמט, אין קאָפּ שווינדעלט מיר, די פיס זענען ווי צוגעקאָוועט. קוים מיט צרות האָב איך זיך פערשלעפּט צוריק אין מיין ווינקעלע. פּאַוואָלינקע, אויף אַלע פיער, האָב איך זיך צוגערוקט צום בעטעל און מיט גרוים מיה אַרויפ-געקראָכען אויפ'ן געלעגער.

זיך ליעג אויפ'ן בעטעל און סע לאָזט מיך ניט רוהען.

סע טוט וועה דער גוף און סע נאָגט אין דער נשמה. גוטע און שלעכטע געדאַנקען מישען זיך איבער, שטויסען זיך אָן איינער אָן צווייטען, ערקלעהרען מיר די אַלע מעשים אויף פערשידענע אופנים.

אַט קוק איך זיך צו צו די צרות מיט די אומגליקען, וואָס האָבען זיך געטראָפען די לעצטע טעג, און איך ווער ביי זיך גרויס. איך טראַכט מיר: אַז וואויל איז דיר און אַז וואויל איז דעם פאָלק ישראל, וואָס דער גאָט פון אברהם'ן, פון יצחק'ן און פון יעקב'ן טוט אייך ביישטעהן אין אלע אייערע נויטען. פרעהט זיך, יודעלעך, און דאַנקט זיין הייליגען נאָמען פאַר די נסים, וואָס ער בעווייזט אייך יעדע שעה, יעדע מינוט!..
און איך ווער שטאַרק אויפגעלעגט און שיק אַ שבח דעם רבון עילם פאַר דעם נס, וואָס ער האָט מיט מיר געטאָן: וואָס איך בין נצול געוואָרען מיט'ן לעבען, וואָס איך בין אָבגעקומען נאָר מיט אַ קלאַפּ, אַ שטורך, אַ וועהטאָג אין זייט, בשעת איך האָב געקענט ברעכען האלז און נאַקען, חלילה. אַ דאַנק דיר, גאָטעניו, אבי מע לעבט, אַ דאַנק דיר, פאָטער אין הימעל. — און אָט ווערט מיר קאַלאָמוטנע אויף דער נשמה און איך זאָג מיר: אַז אָך און וועה איז דיר און אלע יודען, וואָס איהר קענט אַ טאָג ניט איבערלעבען אָהן נסים! אַזוי לעבט נאָר אַ קנעכט, אַנ'עבד! מע דערלאַנגט איהם אַ פּאַטש אין פּנים — ער מאַכט זיך ניט וויסענדיג; מע האַקט איהם אויס אַ צאָהן, מע נעהמט איהם אַרויס אַנ'אויג, ער דאַנקט גאָט, וואָס מ'האָט איהם ניט אויסגעהאַקט צוויי ציינער, ניט אַרויסגענומען ביידע אויגען... קנעכט זענט איהר, יודעלעך, קנעכט! איהר ווייסט נאָר דאַנקען פאַר יעדער מכה, פאַר יעדער צרה שלא תבוא; אין יעדען אומגליק, אין יעדער אָנשיקעניש געפינט איהר נאָך נסים ונפלאות. אָן יענץ יודעלע מיט'ן פעקעל סחורה, וואָס איז אין איין טאָג געוואָרען אַנ'עני ואביון, זאָגט דאָך אויך על הנסים...
אָבער צוריק, טראַכט איך מיר, אפשר איז טאַקי דער רבונו של עולם גערעכט? אפשר איז דאָס אַנ'אָבקומעניש פאַר אונזערע זינד?.. ענטפערט מיר דער יצר הרע: וואָס זענט איהר עפּעס זינדיגער פון אלע אַנדערע מענשען? זאָגט מיר, בעט אייך, מיט וואָס האָט איהר זיך דאָס אַזוי פערזינדיגט? אפשר דערמיט וואָס איהר לעבט, וואָס איהר עסט און טרינקט און האָט קינדער? זענט איהר דאָך אָבער נאָר מענשען, בלוט און פליייש, איהר האָט אַ מאָגען, ווי אלע אַנדערע מענשען, איהר האָט אויך חושים און געפיהלען און תאוות און בעדערפּעָנישען, ווי אלע לעבעדיגע בעשעפענישען! דאַכט זיך, פערקעהרט, ניטאָ אויף דער וועלט קיין אומה ולשון, וואָס זאָל אַזוי דיענען גאָט פון אינדערפריה ביז ביי־נאַכט, ווי דער יוד. איהר לעבט דאָך גאָר ניט, איהר זענט דאָך פון אלע זייטען אַרומגעצאַמט מיט דינים און

חומרות און סיגים, ביי אייך איז דאָך אויף יעדען פון אייערע רמ"ח אברים, אויף יעדער איינציגער פון אייערע בעדערפעגישען אָנגעטשעפּעט גאַנצע פּעק מיט מצות און דקדוקים גרויסע און קליינע. עסען עסט איהר קרענק, אָבער זאָגען זאָגט איהר זיך אָן, ווי אַ פּויק אי פאר'ן עסען, אי נאָכדעם. אויף יעדען טריט האָט איהר אויסגעבויט שוהלען און בתי־מדרשים און חדרים און ישיבות, אַלע אייערע יאָהרען פערברענגט איהר באהלה של תורה. אייערע קינדער לערענט איהר ניט דאָס, וואָס זיי דאַרפען קענען צום לעבען, מחמת איהר דאַרפט זיי דאָך שטאָפּען מיט דער הייליגער תורה. די בעדערפעגישען פון דער איצטיגער צייט זענט איהר מבטל צוליעב אַזוינע הלכות און דינים, וואָס האָבען נאָר אַ שיכות צו פערגאַנגענע צייטען און דורות. און אַלץ צוליעב וואָס? כדי איהר זאָלט זיך אונטערקויפען בייים רבונו של עולם, כדי איהר זאָלט איהם דיענען מיט אַלע אייערע חושים, מיט אַלע אברים, מיט אייער גאַנצען לייב און לעבען. און איהם איז נאָך אַלץ קאַרג, ער איז אַלץ ניט צופרידען, ער האָט נאָך אַלץ צו אייך טענות! נ҆ר לאָז שוין אפילו זיין, אַז איהר האָט זיך יאָ אַמאָל טועה געווען, אַז ס'האָט זיך אייך געטראָפען אַ מכשול — איהר זענט דאָך ניט מעהר ווי מענשען — נו, דאַרף מען שוין זיין ברוגז אייביגע יאָהרען, דאַרף מען שוין גאָר קיינמאָל ניט וועלען פערגעבען? דער פּחד און די הכנעה האָבען פון אייך געמאַכט אַ תל, איהר זענט געוואָרען חניפה'ניקעס, צבוע'קעס, נידעריגע מענשען, איהר האָט מורא צו זאָגען דעם רבונו של עולם דעם אמת אין פּנים, איהר גיט איהם אָב דעם גערעכט, מחמת איהר ציטערט פאַר זיין שווערען משפּט. דערמאָנט זיך אָבער, וואָס האָבען אייערע עלטערען געטאָן! אָ, זיי האָבען קיינעם ניט גע'חנפ'עט, זיי האָבען געזאָגט דעם אמת אפילו גאָט אליין! געקומען ירמיהו הנביא און געזאָגט: וואו זענען זיינע שרעקען? און האָט ניט געזאָגט: דער גאָט פון שרעק. געקומען דניאל און געזאָגט: זיינע קינדער זענען געפאַנגען, וואו זענען זיינע גבורות? און האָט ניט געזאָגט: דער גאָט פון גבורה... ווייל זיי האָבען געוואוסט, אַז ער האָט ליעב דעם אמת, איז ער מכפּים מיט'ן אמת, דעריבער האָבען זיי ניט גערעדט פאַלש. און אייערע ערשטע חכמים ליגען אַריין אַזוינע ווערטער אין דעם מויל פון דער כנסת ישראל: „רבון העולמים, דו האָסט געשריעבען אין דיין תורה: לא תקום ולא תטור *) —

*) ניט טראָגען קיין נקמה און האַס אין הארצען

לעבעדיג, אקוראט ווי ס'איז נאָר קיינמאָל ניט געלעגן פערשמאַכט. נעהם אַ יודען אַ דאַרען, אַ קוואַרען, וואָס קוים סע האַלט זיך אין איהם די נשמה, לאָז איהם נאָר איין מינוט האַפּען פרייער דעם אָטעם, קומט באַלד אַריין אַ נײַ לעבען אין זײַנע אויסגעטריקענטע ביינער און ער נעהמט זיך צו דער אַרבייט מיט אַלע אברים און מיט דער גאַנצער נשמה.

אַז איך האָב זיך אויפגעכאַפּט, זעה איך, סע ברענט אַ ליכט אויפ'ן טיש אין עק חדר, רב ישראל און בנציון און נאָך צוויי פרעמדע יונגע לײַט זיצען אַרום טיש און פיהרען אַ הייסען וכוח. איך ליעג אויפ'ן בעטעל, הער זיך איין אין אַלע זייערע טענות, שטעל מיר אַריין פאַר זיך מיינע הערות אין זייער שמועס און גיב זיי אָב דעם גערעכט.

— זאָגט איך, וואָס איהר ווילט, — שרייט איינער פון די נייע, — איידער איהר וועט ניט בעפרייען דעם נפש, וועט די גאולה פון דעם גוף ניט האָבען קיין ממשות. אויב מיר ווילען אויסבעסערען דאָס יודישע פאָלק, דאַרפען מיר אָנהויבען פון די יודישע דעות, פון דער יודישער פיהרונג; מע מוז קודם כל אויסגלייכען דעם יודען'ס נשמה, אַז ער זאָל ניט זיין אַזוי געפאַלען ביי זיך, ער זאָל זיך אויפהערען אַרומטראָגען מיט נאַרישע געדאַנקען, ער זאָל זיך אָבזאָגען פון שאַחער־מאַכער, פון קנאה און שנאה און פון טויזענטער אַנדערע שלעכטע מדות, וואָס האָבען זיך צוגעקלעפּט צו איהם אין גלות אין אַ משך פון צוויי טויזענט יאָהר. מע מוז ערשט מאַכען אַזוי, אַז דער יוד זאָל קענען אויפנעהמען ריכטיגע געדאַנקען און אָרענטליכע מדות, אַניט וועט ער אין ארץ ישראל אויך ניט איינפיהרען קיין רעכטען ישוב און זיין לעבען וועט האָבען אַ פנים פון חוזק.

„גערעכט"! — טראַכט איך מיר אין מיין ווינקעל, און איך שטעל מיר פאַר די אייביגע רייסעניש'ען אין אונזער קהל'שען לעבען, די חוצפה און די פאַלשקייט פון אונזערע עוסקים בצרכי צבור, וואָס ס'רוב זענען זיי גראָבע יונגען, בורים, נידעריגע מענשען און וואָס נאָר צוליעב זייער עזות ווערען זיי ביי אונז קהל'שע מאַכערס. איך דערמאָן מיר די קריעג, די מסירות, די פייערדיגע פעטש, וואָס פליהען צוליעב עליות רבנים, שוחטים, חזנים. איך מאָל זיך אויס, ווי די קלענערע חנפ'ענען ביי אונז די גרעסערע, זענען זיך מכניע פאַר אַ ליאַדע בעל יכולת, זינגען איהם שירות ותשבחות אָהן אַ מאָס און אַ שעור, און ווי יענער פעררייסט די נאָז, האַלט זיך מעשה תקיף און איז מבזה זיינע ברידער, —

און אַליין ביסטו אַ נוקם ונוטר... דו מענסט און איך טאָר ניט?!" — ניין, מענדעלע, מע דאַרף זיך ניט נאַרען, ביסט דאָך אַ יוד אַ למדן און קענסט די אַלע מאמרים אין גמרא און מדרש, אפשר וועסטו מיר וועלען פערשטאָפּען דאָס מויל מיט דער תשובה, וואָס סע שטעהט דאָרטען, דהיינו: דו וועסט זאָגען, אַז ער איז אַ נוקם ונוטר צו אַ נ ד ע ר ע, ניט צו אונז, יודען, — איז אומזיסט דיין טרחה! מיך וועסטו ניט אָבּ־פּטר'ען מיט אַזוינע תירוצים. דו ווייסט דאָך זעהר גוט, אַז א ו י ף אַ י י ך, אויף אייך אַליין, קימען אַלע צרות מיט אַלע אומגליקען, און דאָס ציהט זיך שוין, ברוך השם, ניט איין יאָהר און ניט הונדערט...

„וועה, וועה, וואָס טוט מען מיט'ן יצר הרע!" איך זיפץ נעבּעך, אַז סע קען ריהרען אַ שטיין, איך וויל אָנרייצען דעם יצר טוב, ער זאָל פערטרייבּען דעם דאָזיגען אומגעריכטען אַדוואָקאַט, וועלכער איז גאָר נעקומען אינמיטען דערינען מלמד זכות זיין אויף דער כנסת ישראל. קום, בּעט איך זיך, ענטפער אָב דעם טרפה'נעם מסית. מיין יצר טוב האָט אָבער אַ יודישע טבע: אַז ער זעהט פאַר זיך אַ פּריץ, ווערט ער דערציטערט און קען ניט עפענען אַ מויל; יענער שרייט, זידעלט, פּיל־דערט, און ער שטעהט ווי אַ ניונקעלע מיט אַנ'איינגעבּויגענעם קאָפּ, דערפאַר, אַז יענער שרייט זיך אָן און געהט אַוועק, קריכט ער ערשט אַרויס פון זיין ווינקעל און הויבּט אָן מוסר'ן מיט אַזאַ בּרייטקייט און אַזאַ ליאַרעם, אַז הימעל עפען זיך. אַזוי איז די טבע פון יעדען שוואַכען, ווען ער איז עולה לגדולה. הערען זיין מוסר איז ערגער, ווי אַ פּאַטש אין פנים.

אַז אָך און וועה איז מיר מיט מיין יצר הרע, און אַז ווינד און וועה איז מיר מיט מיין יצר טוב!..

געשלאָפען בּין איך דוקא דעם טאָג אַזוי געשמאַק, אַז איך גע־דענק שוין ניט, איך זאָל אַזוי שלאָפען. דער שלאָף האָט פון מיר אַראָבּגענומען אַלע דאַגות, געמאַכט מיך פערגעסען מיין האַרצקלעמעניש און אַריינגעגעבּען כח אין מיינע אברים. אַז איך האָבּ זיך אויפגעחאַפּט אויפדערנאַכט, בּין איך געוועזען פריש און געזונד, ווי אַ נייע הויט איז אויף מיר אַרויף. דער יוד איז ווי יענע קליינינקע בּעשעפעניש'לעך, וואָס מע קען זיי שוין ניט אָנזעהן מיט'ן אויג. אַזאַ בּעשעפענישעל קען ליע־גען אַ לאַנגע צייט טרוקען, דאַר, אָהן אַ סימן פון לעבּען. פּרובּסטו אָבער אַרויפגיסען דערויף אַ טראָפּען וואַסער, — אַהאַ, סע לעבּט שוין, סע שוועבּט שוין, סע יאָגט זיך אינ'ם טראָפּען, סע זוכט חיונה, פּריש,

אַלץ ניט ווערליג דעם מענשענ'ס פערדיענסט, נאָר גלאַט אַזוי, אָהן אַ כאָלק, אָהן אַ חשבון. — איך דערמאָן זיך די אַלע שענע זאַכען און טראַכט מיר: אייב אַזוינע וועלען זיך לאָזען קיין ארץ ישראל, איז שוין גלייכער בלייבען דאָ

— אדרבא, קאַץ! — ענטפערט בנציון, — דער שכל איז פונקט פערקעהרט. פריהער דאַרף קומען די גאולה! אַז די יודען וועלען לעבען אויף זייער ערד אין פערדינען זייער ברויט דורך שווערער אַרבייט, ווי פאַרצייטען, אַז זיי וועלען בעקומען אַ געזונטען גוף און וועלען אויפהערען ציטערען פאַר'ן מאָרגעדיגען טאָג, וועט די נשמה זייערע אויך ווערען געזונט. דעמאָלט ערשט וועלען זיי זיך אָנהויבען פיהרען מיט חכמה און מיט יושר, דעמאָלט ערשט וועלען זיי בעקומען גוטע מדות און געהויבענע געדאַנקען — און ס'וועט ניט בלייבען קיין סימן פון די אַלע מאוס'ע הנהגות, וואָס מיר זעהען איצט ביי'ם דערשלאָגענעם יודען. אָרימקייט — דאָס איז די שטינקענדיגע בלאָטע, וואו סע מעהרען זיך אַלערליי פאַסקודנע שרצים און רמשים. זאָל נאָר אויסגעטריקענט ווערען די בלאָטע — וועט קיין שלעכטע בעשעפענישען ממילא ניט בלייבען.

„ער איז אייך גערעכט!" — טראַכט איך מיר און איך דערמאָן מיר די אַלטע טענות צווישען דעם רבונו של עולם און דער כנסת ישראל. די כנסת ישראל זאָגט: רבונו של עולם, אין דיר איז געווענדט, דו זאָלסט אונז אויסלעזען. השיבנו ונשובה! ענטפערט ער איהר: ניין ס'איז אָן דיר געווענדט, שובו אלי ואשובה אליכם! בעגנוגענט זיך ניט די כנסת ישראל מיט אַזאַ פסוק, וואָס דער רבונו של עולם ברענגט פונ'ם נביא מלאכי, און זי טענה'ט זיך אויס מיט אַ פסוק פון תהלים: „שובנו אלהי ישענו" — און זי איז דוקא גערעכט. וואָרום וואָס זעהען מיר דען אין דער וועלט? אַ גראָבער יונג, אַ גס, אַ מנוול, אַ נידעריגע בריאה, אַז סע שפּיעלט איהם דאָס גליק און ער ווערט רייך, — ווערט ער גאָר אַנ'אַנדער מענש. אינאיינעם מיט'ן מזל בייט זיך ביי איהם אי די צורה, אי דער געדאַנק, אי דאָסריידען, אי אפילו דאָס קול. אַז גאָט ריכט אויף אַ מענשען, און גיעט איהם ריינע קליידער, ווערען אפילו די וואַנצען שלום מיט איהם, פערשפּאַרט ער זיך קראַצען...

— ניטאָ קיין גאולה אָהן דעם גואל צדק! — שרייט רב ישראל אין גרוים אימפּעט. — ביאת הגואל איז אין די הענד פונ'ם רבונו של עולם און דאַרף פאָרקומען בדרך נס. ווער סע וויל ברענגען די גאולה בדרך הטבע — איז אַ כופר און אַ הפקר־מענש און אַ גראָבער יונג.

„ער איז אויך נערעכט, אַזוי שטעהט טאַקי אין אַ סך ערטער אין גמרא און אין מדרש“, — טראַכט איך מיר און דערמאָן זיך אַ טרויעריגע מעשה, וואָס איז זיך מיט מיר פּערלאָפען, אַז איך בין געווען אַ יונגעל. ס'איז דעמאָלט געשטאָרבען מיין טאַטע, אַ יוד אַ לערנער און אַ מכובד. אונז, יתומים, האָט ער ניט איבערגעלאָזט גאָר ניט, אַחוץ זיין מזרח-שטאָרט אין בית מדרש, וואו ער פלעגט דאַוונען און לערנען. איך, אַ בן-יחיד און אַ חשוב קינד, אַז איך פלעג זיצען מיט'ן טאַטען אין מ ז ר ח, בין איך געווען זעהר גרויס ביי זיך און פלעג קוקען מיט גדלות אויף מיינע חברים. אַז דער טאַטע איז געשטאָרבען, האָב איך זיך אַוועקגעלאָזט אין דער פרעמד לערנען. איך האָב זיך גוט אָנגעליטען ג ל ו ת, אויסגעוואַלגערט זיך אין אַלערליי שטעדטלעך, אויסגעשטאַנען וואָס מע קען נאָר אויסשטעהן אַנ'עלענדער, פערוואָהרלאָזטער יתום. דערווייל האָט מען פערקויפט אונזער שטאָרט — אונזער קרוין און אונזער שענקייט. אַז איך האָב שפּעטער מיט אַ צייט זיך אומגעקעהרט אַהיים, ווי אַ פריבלודנע שעפעלע, און בין אַריינגעקומען אין בית מדרש, איז דאָרט יעדערער זיך געזעסען אויף זיין אָרט, נאָר איך האָב ניט געהאַט, וואו צו זיצען. איך האָב זיך געמאַכט האַרץ און געלאָזט געהן צו אינזער אַמאָליגער שטאָרט, וואוהין ס'האָט מיך אַזוי געצויגען אַלע יאָהרען. איך הויב אויף די אויגען — אי וועה! אויף מיין טאַטענ'ס אָרט זיצט אַ פרעמדער, אַ יוד פון אַ נידעריגען גראַד, וואָס דאָס רעדעל האָט זיך איהם אַ דרעה געטאָן און ער איז געוואָרען אַ גאַנצער גביר אין שטעדטעל; נעבען איהם שטעהען זיינע דריי בנים, דריי געזונטע בחורים, ווי די קאַטעס. — דער יוד וואונדערט זיך, קוקט אויף מיר מיט אַ בייזער מינע, ער האַלט זיך אָבער נאָך איין. די בנים האָבען מיך דערזעהען, האָבען זיי מיך גענומען שטופּען, שטורכען מיט די עלענבויגענס און מיט די זייטען, האָטש איך בין געשטאַנען שטיל, ווי אַ לעמעלע, און האָב זיך געהיט, איך זאָל זיי, חלילה, ניט פערטשעפּען. דער יוד האָט דאָס דערזעהען, האָט ער מיר פריהער אַ וואינק געטאָן מיט די אויגען: געה! נאָכדעם האָט ער זיך שוין צושריען אויף אַ קול: אַוועק, שייגעץ! דאָ האָבען די בנים זיך ערשט דערפּיהלט תקיף און האָבען מיך מיט חרפות און בזיונות פּעריאָגט פונ'ם מזרח, אַז איך בין אַרויס פונ'ם בית-מדרש אַ דערשלאָגענער, מיט אַ פערקלעמט האַרץ און מיט טרעהרען אין די אויגען...

„אוי, ברידער, ניט פאַר אייך גערעכט אַזאַ וועהטאָג, ווי איך

האָב דעמאָלט געפיהלט״.. — שרייט אין מיר מיין האַרץ און איך קריעג שטאַרק רחמנות אויף די יודען דאָרט אַרום טיש... אַז איך חאַפּ זיך אויף פון מיינע געדאַנקען און הויב זיך אָן ווידער איינהערען אין שמועס, האַלט איינער פון די נייע אַלאַנגע דרשה און די איבעריגע שווייגען.

... אַט אַלצדינג, וואָס זיי טוען, איז בלאָטע, אַלע פּרנסות טויגען אויף קלאָג, אַלע געשעפטען הענגען אין דער לופטען, אַ טייל פון זייער ארבייט איז מיאוס־פּאַסקודנע, אַ טייל האָט ניט קיין פּיצעל ממשות! — הער איך, ווי ער רעדט, און איך פערשטעה, אַז דאָס מיינט ער די כנסת־ישראל. — זייער גאַנצער משא־ומתן, זייער האַנדלען און וואַנדלען, זייער יאָגעניש נאָך מסחרים פון דעם מסחר מיט וועקסלען, ביז דעם מסחר מיט אַלטע קליידער, מיט פערשימעלטע שמאַטעס, — איז נאָר איין האַרץ־וועהטאָג, איין גרויסע קללה: סע טריקענט אוים דעם מוח, סע נעהמט אַראָב דאָס פליישׁ פונ׳ם לייב, סע זויגט אוים דעם מאַרך פון די ביינער, און סוף כל סוף בלייבט מען קבצנים, עניים ואביונים. וואָס זשע טוט מען, ווי העלפט מען? דערצו איז דאָ נאָר איין רפואה: געזונטע, עהרליכע אַרבייט, וואָס ברענגט רייכע פרוכט היינט און מע דאַרף ניט ציטערן, אַז זי וועט זיך אויסלאָזען מאָרגען. נאָר אין ערד־ארבייט איז איצט די יודישע גאולה, ניט אין יאָגען זיך נאָך אַנ׳איינגענער מדינה ווי איהר רעכענט, קאַץ! איהר, ברודער, פערשטעהט ניט ריבסינג אונזער שטה, איהר ווילט מיט אַמאָל פערחאַפּען צו פיעל, דעריבער מיינט איהר, אַז מע מוז פריהער מאַכען אַזוינע מורא׳דיגע הכנות: זיך אויסלערנען פערשיידענע חכמות, זיך צוגעוועהנען צו מלוכה־פיהרונג, זיך בעפרייען פון אַלערליי מיאוס׳ע מדות און אַזוי ווייטער. איהר ווילט צו פיעל, דעריבער בלייבט איהר ביי גאָר ניט. וואָרום ממה נפשך: אָדער די סבות פון אונזער פינסטערניש און אונזערע שלעכטע פיהרונגען זענען שטענדיגע, זיי בלייבען כסדר, ווי זיי זענען איצט, וואָרום מיר מיט אונזער אייגענעם ווילען קענען זיי ניט אָבשאַפען, און ווער ס׳קען יאָ, דער וויל ניט, — אויב אַזוי איז דאָך ניטאָ, וואָס צו וואַרטען, אַז דער יוד אין גלות זאָל ווערען מעהר מענש, הייסט עס — מיר האָבען גאָר ניט קיין האָפנונג אויף ווייטער; אָדער סע וועט יאָ קומען אַ גוטע שעה און עמיצער, ווער סע האָט די יכולת, וועט אָבשאַפען יענע ביטערע סבות, וועט דאָך דער יוד קענען לעבען בכבוד דאָרט, וואו ער לעבט איצט און וועט פערשפּאָרען זיך שלעפען אין עק וועלט. פערקעהרט, דעמאָלט וועט דער יוד נאָר פערגעסען אָן זיין

זורישקיִם, ווי דער שטייגער איז פון אונזערע ברידער, אַז סע ווערט זיי אַביסעל גראַמער אין קאָפּ; ניין, ניין, קאָין! איהר זענט מיט אונז ניט מסכים נאָר דערפאַר, וואָס איהר פערשטעהט ניט גוט, וואָס מיר ווילען! מיר ווילען פראָסטע, פשוט'ע אַרבייט אין ארץ־ישראל. אָהן חכמות, אָהן קונצען. נאָר צוליעב דעם פאָהרען מיר אַהינצו. מיר ווי־לען איינפלאַנצען אונזער חברה אין דער דאָזיגער ערד, אין אַמקום נאמן, מיר ווילען בעאַרבייטען די דאָזיגע ערד מיט אונזערע אייגענע הענד און לעבען דאָרט אַ חיים של שלום, חיים של ברכה, חיים של חלוץ עצמות, ווי אונזערע עלטער־עלטער־זיידעס האָבען געלעבט אין יענעם לאַנד. אונזער אַרבייט וועט אונז ניט נאָר אויסגלייכען אונזערע ביינער, פערהיילען די וואונדען פון אונזער גוף, זי וועט אויך אַריינגעבען נייע קרעפטען אין אונזער נשמה, זי וועט אויף אונז אויסגיסען אַ גאַנצען אוצר פון הייליגע געדאַנקען און טייערע זכרונות, זי וועט אומקעהרען דאָס הארץ פון די קינדער צו זייערע עלטערן, פערבינדען דעם היינט מיט דעם מאָרגען, אַז אונזער היסטאָריע זאָל זיך ציהען ווייטער, אַז דער נאַציאָנאַלער געדאַנק זאָל לעבען און זיך וועבען אין דער מחנה ישראל; זי וועט פעראייניגען ביחודא שלימא דעם ד ת מיט דעם ל ע ב ע ן, אַזוי, אַז די תורה וועט זיין די נ ש מ ה פון די מעשים, און די מעשים — דער ג ו ף פון דער תורה, און זיי וועלען לעבען איינס א י ן אַנדערען און איינס ד ו ר כ'ן אַנדערען, ניט אַזוי ווי אין גלות, וואו די ווערטער פערנעהמען דאָס אָרט פון מעשים און דאָס דאַווענען און לערנען און לייענען זענען געוואָרען אַ מיטעל צו מקבל זיין שכר. אָט דאָס ווילען מיר, איך און מיינע חברים, אָט צוליעב דעם פערלאָזען מיר אונזערע עלטערן, אונזער היים, אפילו אונזערע אוניווערזיטעטען, און געהען אַרבייטען אויף די בערג פון ישראל, אויסטרעטען אַ וועג פאַר אונזערע ברידער און ווייזען זיי אַ לעבעדיגען ביישפיעל. דאָס וויל אויך מיין חבר בנציון. זייט אויף אונז ניט ברוגז, רב ישראל, — קירעוועט זיך דער יונגער מאַן אוים צו רב ישראל'ן מיט אַ ליעבליכען שמייכעל, — מיינט ניט, אַז מיר זענען כופרים. מיר זענען יודען, געטרייע זיהן פון אונזער פאָלק, נאָר מיר ווילען ניט וויסען פון קיין סודות, פון הלכתא למשיחא. וואָס ס'וועט שפעטער זיין, דאָס ווייסט איין גאָט, מיר ווילען אָבער זאָרגען פאַר'ן היינט, פאַר דעם קיום פון אונזערע ברידער, ווי עס איז דער חוב פון יעדער לעבעדיגער בעשעפעניש.

„ער דרשנ'ט גאָר חריפות, ער איז, כ'לעבען, געריבט", —

טראַכט איך מיר, ווי דער מנהג איז ביי אונזערע לעוער, וואָס זיי לייענען אַבי יוצא זיין, הערען אוים אַלערליי מיינונגען, איינע אַ היפך פון דער אַנדערער, און געבען זיך ניט אָב קיין דין וחשבון, וואָס עמיצער וויל. ביי זיי איז שטענדיג געדעכט דער לעצטער, ווער שמועסט נאָך דער, וואָס האָט אַ שאַרף צינגעל און קען יענעם דערגעהן ביז די לעבער מיט שטעכווערטלעך און חכמה'לעך, דער איז ביי זיי גאָר דאָס אויבערשטע פּונ'ם שטויסעל און זיי האָבען פון איהם ווילד הנאה, ווי, אַ שטייגער, פון אַנ'אָקס אַ גבור, וואָס האָט גענומען דעם אַנדערען אויף די הערנער אין צירק. איך האָב געכאַפּט אַ קוק אויף רב ישראל'ן: ער האָט שטאַרק פערקרימט די נאָז און פערקנייטשט דעם שטערען, געשטאַנען עפּעס לאַ-ליכם'דיג, געקראַצט זיך אין דער באָרד און אין די פּאות און געמאַכט מיט די ליפּען, ווי איינער, וואָס וויל עפּעס זאָגען און האָט ניט קיין ווערטער. נאָכדעם האָט ער אַ מאַך געטאָן מיט'ן קאָפּ און אַ זאָג געטאָן:

— פונדעסטוועגען... פונדעסטוועגען זענט איהר פּאָרט כופרים און הפקר-מענשען, אָט וואָס! בעטראַכט זיך נאָר וואו איהר האַלט! ביי אייך אַלע איז שוין אָבגערעדט איינמאָל פאַר אַלע מאָל, אַז אַ יוד איז טריף, אַז יודישע מדות טויגען אויף צעהן טויזענט כפּרות, אַז יודישע פיהרעבצען זענען פע, מאוס, פּאַסקודנע, לא יוצלח, טפו זאָלט איהר ווערען! ס'איז דאָך אַ חלול השם! וואָרום באמת, וואו איז נאָך דאָ לייטישערס פון אַ יודען, עהרליכערס, כשר'ערס פון אַ יודען? ווער טוט נאָך אַזוי פיעל מצות און מעשים טובים, ווי מיר, יודען? וואָס איז, אויב ס'איז דאָ צווישען אונז שלעכטע, פערדאָרבענע, איינער צווישען טויזענט, זענען שוין אַלע, חלילה, פערפאַלען? וואָס איז, אַנדערע אומות זענען טאַקי כלו צדק, כלו קדש? ניין, ברידערלעך! מיר האָבען זיך מיט אונז ניט, וואָס צו שעמען, מיר האָבען ניט, וואָס צו פערריכטען! ווייסט איהר יאָ, וואָס אונז פעהלט? אַ גוטער מליץ יושר, אַ מענש מיט אַ צונג און מיט אַ פען, וואָס זאָל דערוויזען לפני העמים והשרים אונזער פיינקייט און פערשטאָפּען דאָס מויל יעדען שטן מקטרג. אָט וואָס מיר דאַרפען האָבען.

„יאָ, יאָ, רב ישראל, אַזאַ יאָהר זאָל איך האָבען, ווי איהר זענט גערעכט. אַ יישר כח אייך, וואָס איהר האָט זיי געגעבען דאָס קוויטעל — די דאָזיגע שנעקעס", — טראַכט איך מיר און קוק פון דער ווייטענס אויף דער חבר'ה. גערעכענט האָב איך, אַז נאָך אַזאַ פּסק וועלען זיי שוין

נאר בלייבען אהן לשון. האט זיך אבער ארויסגעוויזען, אז איך האב געהאט א טעות. רב ישראל'ס ווערטער האבען זיי ערשט געגעבען א נייעם ענין צו שמועסען און טענה'ן און אמפערען זיך. איינער, דער דריטער, וואס די איבעריגע האבען איהם גערופען ס ע ג א ל, האט סוף כל סוף איבערגערעדט זיי אלע. מ'איז ביסלעכווייז אנטשוויגען געווארען און מ'האט זיך צוגעהערט צו זיין היציגער דרשה.

— אויב אזוי, — האט סעגאל געזאגט, אומקעהרענדיג זיך צו א פריהערדיגען שמועס, וואס איך האב איהם, ווייזט אויס, פערהערט, — אויב אזוי, מוז מען דאך מודה זיין, אז דאס ליעגט שוין אין דער טבע פון א מענשען: אזוי ווי יעדער איינציגער וואלט א בעלן געווען זעטיגען זיין תאוה, ווען ער האט חשק צו א נקבה, אזוי וואלט ער א בעלן געווען אויסגיסען אויף יענעם זיין כעס, ווען ס'איז איהם אנגעזאלצען אויפ'ן הארצען. נאר וואס דען? אזוי ווי א מענש איז ניט שטענדיג פריי צו ממלא זיין, ווען איהם ווילט זיך, זיין תאוה, נאר ער מוז זיך איינ-האלטען, גובר זיין זיך אליין צוליעב יענעמס כבוד און יענעמס גוטען נאמען, אזוי קען ער זיך ניט ארויפווארפען מיט זיין שנאה און מיט זיינע זידלערייען אויף יהיה מי שיהיה, ווארום מ'וואלט זיך פשוט ניט געלאזט. ס'איז אבער דא איין קלאס מענשען, די ארעמסטע, די דער-שלאגענסטע, די נידעריגסטע, וואס זיי זענען שוין הפקר, פאר זיי נעהמט זיך קיינער ניט אן, אויף זיי קען דער בעל-תאוה'ניק, דער אויסגעלאזטער שאלטאק, אויסגיסען זי'ן תאוה, ווי זיין הארץ גלוסט איהם, און זיי מעג דער כעסן, דער פערביטערטער מרה-שחורה'ניק, זידלען און שעלטען, וויפיעל ס'וועט אין זיי אריין, חאטש זיי זענען גאט די נשמה שולדיג. אזוי איז אויך מיט די יודען. זיי זענען דאס כפרה-הינדעל, דער אייביגער שעיר לעזאזל, אויף זיי שיט יעדערער אויס זיין פעקעל צרות: סיי די אומות העולם בכלל, ווען זיי רייסען זיך איינע מיט דער אנדערער, סיי דער יחיד בפרט, ווען ס'איז איהם ביטער, פאסקודנע אויף דער נשמה צוליעב א מכשול אין געשעפט, אין פרנסה, אין קהל'שע זאכען און מאלע אין וואס סע קען זיך אמאל טרעפען אנ-אומגליק. די יודישע פראגע — דאס איז דער ברייטער קאנאל, וואוהין סע געהען אריין אלע אומריינקייטען, מיסט און קויט און בלאטע פון דעם מענשענ'ס נשמה. די דאזיגע שטינקענדיגע וואסערען גיסען זיך, פלייצען, ווי דער שטייגער איז, פון דער הויך אין דער נידער, און כל זמן ס'איז דא אזוינע מינ'ע פאסקודנע שטראמען — און וועדליג

די טבע פון דעם מענשענ'ס הארץ, וועלען זיי זיך ניט אויסלאָזען אײ־
ביג — און כל זמן דאָס יודישע פאָלק וועט זיך געפינען אין דער ניזער,
וועט עס אייביג מוזען דיענען פאַר אַזאַ מין קאַנאַל צו די איבעריגע
פעלקער... יאָ, איך און מיינע חברים ווייסען אויך זעהר גוט, אַז
יודען זענען ניט ערגער פון אַנדערע פעלקער. נאָר וואָס דען? די
שפלות אונזערע מאַכט אונז מאוס. מיר זענען געגליכען צו אַ בוים
אָהן בלעטער און אָהן צווייגען, — אַנ'אָבל צווישען בוימער. אונזער וואָרצעל
איז אָבער נאָך געזונד, אונזער שטאַם — זאַפטיג, פול מיט לעבען.
כטבע זענען מיר גלייך, נאָר אונזערע צרות און אונזערע וועהטאָגען
האָבען אונז אויסגעקרימט; צוליעב זיי איז ניטאָ קיין סדר אין אונזערע
קהל'שע זאַכען, ניטאָ קיין נחת און קיין ברכה און הצלחה אין אַלע אונ־
זערע געשעפטען. אפילו אַ פושע ישראל זינדיגט ניט צוליעב זיין בייזען
ווילען, נאָר די נויט ברענגט איהם צו חטאים. ניט פערענטפערען זיך
דאַרפען מיר, ניט קיין מליץ יושר איז אונז נויטיג, וואָרום דאָס שפעלע
איז שטענדיג שולדיג דערפאַר מאַקי, וואָס ס'איז אַ שפעלע. מיר, יודען,
ואָלען אפילו זיין ריין, ווי דער געפאַלענער שניי. וועט מען אויך אין
אונז געפינען אַ פלעק. ניין, מיר אַליין דאַרפען דערקענען אונזער אייגענעם
כבוד, מיר אַליין דאַרפען זיך אויפהויבען אויף אַזאַ מדרגה, אַז קיין שום
רגזן, קיין שום פערביטערטער כעסן זאָל צו אונז ניט קענען אויסלאָזען
זיין האַרץ. אויפהויבען זיך אָבער אויף אַזאַ מדרגה איז מעגליך נאָר
דאַן, ווען מיר וועלען שטעהען אויף דער ערד, ווען די ערד
וועט ניט ציטערן אונטער אונזערע פיס, ווען מיר וועלען עסען די פרוכט
פון אונזער אַרבייט און וועלען פערשפּאָרען וואַרטען אייף שיריים פון
פרעמדע טישען, קוקען אויף יענעמס מינע, אויף יענעמס וואונק, פער־
שוואַרצט און פערוואָגעלט און מבוזה ווערען פאַר'ן טרוקענעם שטיקעל
ברויט. קיום התורה איז מעגליך נאָר דורך אַרבייט, דאָס
ליכט פון דער שכינה וועט שיינען אויף אַ געזונטען גוף. דורך ישוב
ארץ ישראל וועט אין אונז אַריין אַ ניי לעבען — אָט דאָס איז אונזער
וואונש, ווי איך האָב אייך געזאָגט פון אָנהויב אָן. די ליעבע צו אונזער
פאָלק ישראל ברענט ווי אַ פייער אין אונזער האַרצען און זי אַליין
בעלייכט אונז דעם וועג אַהין קדימה! — און איהר, רב ישראל,
אייך זאָג איך מיט'ן גאַנצען האַרצען: שלום! איך שטעה פאַר אייך
מיט כבוד און מיט ליעבשאַפט און מיט אַ וואייך געמיט, ווי אַ געטרייער
זוהן, ווען ער געזעגענט זיך מיט זיין געליעבטען פאָטער. זיי געזונט,

טייערער פאָטער. גיב אונז דיין ברכה אויפ'ן וועג — מיר און מיינע חברים — אַז מיר זאָלן קומען בשלום אין אונזער אַלטער היים!...

איך דערזעה פלוצלונג אַ זעלטען בילד, אַ הייליג בילד, פול מיט געטליכער שענקייט, אַ בילד, וואָס מאַכט צוגע'ן דאָס האַרץ און דערהויבט די נשמה און רופט אַרויס זיסע טרעהרען אויף די אויגען. ווער ס'האָט ניט געזעהען דאָס בילד מיט די מענשען מיט דעם האַרציגען חן, וואָס איז געווען אויסגעגאָסען אויף זיי, דער האָט ניט געזעהען קיין שענס! אַלע שטעהען און קוקען, פערזונקען אין אַ שטילען טרויער; אַ ליעבע פריינדשאַפט, אַ צנוע'דיגער רחמנות האָט אויסגעשפרייט אויף זיי איהרע פליגעל; זיי שטעהען און קוקען איינער אויפ'ן אַנדערן און שווייגען. אָבער די הערצער רעדען אַזוי פיעל... וואונדערבאַרע געדאַנקען, טייערע געפיהלען ווערען געבוירען אין דער דאָזיגער הייליגער מינוט. שטילער! אַוועק, איהר אַלטע, פינסטערע צייטען! צוויי דורות האָבען זיך דערלאַנגט די הענד, יונג און אַלט האָבען געשלאָסען אַ פערבאַנד, איין נשמה רעדט מיט דער צווייטער. שלום, ברידערשאַפט, ליעבשאַפט צווישען אַלע. דעם אַלטער ישראל איז ניט צו דערקאָנען: ער שמייכעלט פאַר נחת, גרייזעלט די פאות, שאָקעלט-צו מיט'ן קאָפּ צו די יונגע, ווי איינער רעדט: אַזוי, קינדערלעך, האָב איך אייך ליעב. — איך ווער אויך שטאַרק נתפעל, איך טו זיך אַ דרעה, אַ שאָקעל, מיין בעטעל דערפיהלט און לאָזט אַרויס אַ סקריפּ מיט אַ קוויטש מיט אַ ברומערייי, אַז סע הילכט אָפּ אין די אויערען; איך שפּרינג אַראָב און געה צו צום טיש אַ צודרעהטער, אַ פערטומעלטער, ווי איינער, וואָס האָט זיך נאָר וואָס אויפגעכאַפּט פונ'ם שלאָף.

— שלום עליכם, רב מענדעלע! — זאָגט צו מיר ר' ישראל מיט אַ שמייכעל און שטעלט מיך פאַר דער קאָמפּאַניע. — איהר זענט, קיין עין הרע, געשלאָפען זעהר געשמאַק, האָט זשע קיין פאַראיבעל ניט, וואָס מיר האָבען אייך אויפגעוועקט מיט אונזער שמועס. און בדיעבד, אַז איהר זענט שוין דאָ, ווילען מיר אייך פרעגען, ווי מע פרעגט אין אַ ספר הגורלות: זאָלען מיר געהן קיין ארץ ישראל?

— צו וואָס?.. נאָך וואָס?... — ברום איך האַלבע ווערטער, ווי איינער, וואָס הערט אַ משונה'דיגע נייעס און סע לייגט זיך איהם ניט אויפ'ן מוח בשום אופן. אין אמת'ן האָב איך זעהר גוט פערשטאַנען, וואָס מע רעדט און ס'האָט זיך מיר נאָך לכתחילה געלעגט אויפ'ן מוח. אלא וואָס דען? אַזוי איז די טבע פון אַ תלמיד-חכם: אַז יענער זאָגט

יאָ, זאָל ער זאָגען ניין, אַז יענער איז מתּיר, זאָל ער דוקא אסר'ן, אַז יענער זאָגט: ס'איז אַ שרץ, זאָל ער דעם שרץ מטהר זיין בקי"ן טעמים. האָטש ער ווייסט זעהר גוט, אַז יענער איז גערעכט, אַז דער שרץ איז פּאָרט אַ שרץ. דערפון נעהמען זיך דאָך ביי א: קריעג און רייסענישען, פּלפּולים און וכוחים און דין־תּורות אָהן אַנ'עק און אָהן אַ סוף. דער דאָזיגער מנהג פון אונזערע תּלמידי־חכמים איז ביי מיר הייליג און איך טרעט פון איהם קיינמאָל ניט אָב.

— אָהן טענות, רב מענדעלע! — זאָגט רב ישׂראל. — איך בין איצט ווי אַ חכם, איך וויל ניט קיין חקירות מיט טענות מיט פּירושים. פערשטעלט איהר זיך אויך אויף איין מינוט פאַר אַ תּם און זאָגט אונז אַ פּסוק, אַ וועלכען ניט איז, וועט דאָס זיין ווי אַ שטיקעל נבואה אין דעם ענין, וואָס מיר זענען אין איהם דאָ עוסק.

— צדקה עשׂה הקדוש ברוך הוא עם ישׂראל, שפּזרם בין אומות העולם! — זאָג איך אַ מאמר פון אונזערע חכמים און מאַך זיך כּלאָ ידע, אַקוראַט ווי דאָס האָט זיך ביי מיר אַרויסגעכאַפּט אומגערן; אין אמת'ן האָב איך פריהער אַ טראַכט געטאָן, וואָס צו זאָגען. אַזוי זענען זיך ביי אונז נוהג פרומע, כּשר'ע יודען. וואָס אַ קיק טאָן אויף זיי — קענען זיי, דאַכט זיך, קיין צוויי ניט צעהלען, רעדען נאָר כּמשׂיח לפי תומו, אין האַרצען זענען זיי אָבער גרויסע רמאים און גאָט'ס גנבים.

— עט! דער וויל אונז גאָר פערדרעהען דעם קאָפּ מיט אַ אגדתא, — האָבען יענע אָבגעענטפערט. — אַ אגדתא איז קיין בעוויז ניט. רעדט בעסער קלאָרע דבורים.

— אדרבא, — האַפּ איך זיך דוקא אָן פאַר דער אגדתא מיט הענד און מיט פיס, ווי אַנ'אמת'ער תּלמיד חכם, וואָס מוז זאָגען פערקעהרט, — אדרבא, קוקט זיך צו, וואָס פאַר אַ חלוק סע איז צווישען אַ שכן און אַ בעל־הבית. אַז עמיצער וויל בויען אַ דירה אין אַ שטאָדט, ווערט ער נענוג פערשוואַרצט און פערפינסטערט, איידער ער זעהט זי אַ פאַרטיגע: ער לעגט אַריין אי אייגען געלט, אי פרעמדס, ער פערזעצט זי אין באַנק, ער צאָהלט פּראָצענט; ער היט זי טאָג ווי נאַכט פאַר אַ שׂרפה און פאַר יעדער פּגע רע: היינט האָט זיך אויסגעקרימט אַ וואַנד, מאַרנען רינט פונ'ם דאַך; ער האָט צו זינגען און צו זאָגען מיט די שכנים, מיט די מאַנערס פון טשינש, מיט די דוואָרניקעס, מיט די קוימען־קעהרערס, מיט די מעשענע קנעפּלעך, וואָס זענען ממונה אויף ריינקייט, און מיט טויזענטער אַנדערע שלעק. ער דערעסט ניט, דער־

שלאָפּט ניט, האָט אַ פּולען קאָפּ מיט דאגות, — און דער סוף לאָזט זיך אויס, אַז וואוינען וואוינט ער ערגעץ אינ'ם אונטערשטען גאָרען ביי אַל די שוואַרצע יאָהר, און דער שכן, וואָס דער קאָפּ האָט איהם אויף דער שטוב קיינמאָל ניט געדאַרט, קומט אויפ'ן פאַרטיגען, בעצאָהלט די עטליכע קליינגעלדס און זיצט זיך בהרחבה אין אַ שענער, רייגער, ליכטיגער דירה, וואו איהם געפעלט. אַזוי איז אויך מיט די יודען. דער רבונו של עולם האָט פון אָנהויב אָן אַרויסגעזעהען, אַז ס'וועט זיין שווערע מלחמות צווישען די פעלקער פאַר יעדער שפּאַן ערד, אַז מע וועט זיך בייסען און רייסען און קריכען איינער דעם אַנדערן אויפ'ן קאָפּ און מע וועט דאַרפען מיליאָנען סאָלדאַטען און ביקסען און האַרמאַטען און געלד אָהן אַ'עק, כדי מע זאָל בייששטעהן אַנטקעגען שונא. נו, און די יודעלעך זענען דאָך שטענדיג געווען אַ קליין פאָלק, אַ פּיצעל, אַ ברעקעל, ווי אין פסוק שטעהט: עם קטן בגוים, היינט ווען זיי בלייבען, אַשטייגער, אויף זייער ערד, וואָלטען זיי דאָך געהאַלטען אין איין ציטערען פאַר די גרויסע, די לויתנ'ם צווישען די פעלקער: מע וואָלט אָהן רחמנות געטרעטען זייערע פעלדער, געמאַרשירט איבער דעם קליינעם מדינה'לע, דער אַהין, דער אַהער, און דער סוף וואָלט זיך אויסגעלאָזט, אַז עמיצער וואָלט עם חרוב געמאַכט און ס'וואָלט פון די יודען ניט געבליבען קיין זכר אויף דער וועלט. וואָס טוט גאָט? גרייט ער אָן די רפואה פאַר דער מכה: ער נעהמט און פערטרייבט די יודען בייצייטענס פון זייער לאַנד און זעצט זיי אַריין אין שכנות ביי די אומות העולם... מיטום האָט ניט פערשטאַנען, אַז די יודישע מפלה — דאָס איז זייער נצחון, און אַז זיין נצחון איבער יהודה איז גאָר אַ מפלה. שיטום האָט זיך ניט אויסגעמאָלט, ווי פון רוים וועט ווערען אַ חורבן... אַ לויתן האָט געוואָלט חאַפּען פלאָטיצעס — און איז אַליין אַריין אין דער נעץ.

— זענט איהר זיך, הייסט עס, מיאש פון דער גאולה? — חאַפּט מיך ר' ישראל ביי'ם וואָרט. — איז שוין גאָר אויס משיח, נאָך אייערע רייד, און די יודען וועלען שוין קיינמאָל ניט קומען אַהיים?

— חלילה, ווער זאָגט דען. איך גלויב אודאי בביאת המשיח. נאָר ווען וועט דאָס זיין? ווען די וועלט וועט בעקומען גאָר אַנ'אַנדער צורה, ווען ס'וועט ניט זיין קיין מלחמות, קיין בלוט-פערגיסונג און אַלע מענשען וועלען ווערען גוט און פיין, ווי דער נביא זאָגט, דעמאָלט וועלען די פעלקער זיך לעבען בשלים ושלוה, יעדער'ער ביי זיך אויף דער

ערד, און דעמאָלט וועט גאָט אייך צונויפקלייבן די גולי יהודה און
בעזעצן זיי אויף זייער אַמאָליגער נחלה.

— די נביאים האָבן נביאות געזאָגט אויף משיח׳ס צייטן, —
רופט זיך אָן איינער פון דער חברה, — און מיר ווילן אַרבייטן איצט,
ווי פּשוט׳ע מענשען. איהר זענט געשלאָפן, רב מענדעלע, האָט איהר
ניט געהערט, וואָס מיר האָבן גערעדט. יאָ, מיר ווילן באַאַרבייטן
די ערד פון אונזערע אבות און עסן בכבוד אַ שטיקעל ברויט. איהר
זענט גערעכט, רב מענדעלע: מיר זענען שכנים, אָבער שכנים איינגע־
בעטענע, און דערצו נאָך גרויסע עניים, דלפנים. קיין פּרנסה איז ניטאָ,
און דער בעל־הבית שטעהט איבער׳ן קאַרק און יאָגט פון דער דירה,
וואָס טויג איהם שלעפּערס, קבצנים, וואָס מעהרען זיך אין ענגשאַפט
און אין בלאָטע? אַנ׳עק! מע קען פון דער לופט שוין ניט לעבן, ניטאָ
שוין קיין כח, ניטאָ קיין געלט.

— יאָ, אויב פּרנסה... איז גאָר אַנ׳אַנדער מעשה... — ענטפער
איך מיט אַ מאָדנע טרויעריגען נגון, וועלכער הויבט זיך אָן נידעריג און
ווערט אַלעמאָל העכער, ביז ער ענדיגט זיך מיט אַנ׳אָבגעריסענעם שאַר־
פען קוויטש, — דער געוועהנליכער נוסח פון אַ יודען, וואָס האָט דער־
הערט אַ נייעס און איז געוואָרען שטאַרק נתפעל. איך דערמאָן זיך מיין
איינענעם מצב: דאָס געלד פערלוירען, אַליין אויסגעמוטשעט, אויסגע־
האָרעוועט, ניטאָ קיין גאַנצער אבר. די פּרנסה — קוים־קוים וואָס מע
שלאָגט זיך דורך. יאָ, ביטערע צייטען. אַ שווערער זיפץ רייסט זיך
אַרויס ביי מיר פונ׳ם האַרצען, און די חברה פערשטעהט דוקא, וואָס
סע בעטייט אַזאַ זיפץ, און מע נעהמט איהם אָן פאַר אַ הסכמה צו
זייערע פריהערדיגע שמועסען. מע הויבט מיך אָן אויספרעגען, ווער איך
בין, פון וואַנען, וואָס איז מיין פּרנסה. איך דערצעהל, אַז איך האַנ־
דעל מיט השכלה־ספרים, — איך האָב מיט אַ כיון געזאָגט השכלה־ספרים
און ניט סתם ספרים, ווייל איך האָב געמיינט, איך וועל דורכדעם
נושא חן זיין אין זייערע אויגען, — איך גיב אָבער אַ קוק: עפּעס פער־
דרעהען זיי מיר שטאַרק די נעז, ווי איינער רעדט: נאַרישקייטען, ניט
ווערט אַ שמעק טאַבאַק. פערדריסט מיך: ס׳טייטש, מיר זענען שוין עפּעס
גאָר איבעריג: איך, די ספרים, די יודישע מחברים? וואָס הייסט? ביי
דער חברה, ווערליג איך פערשטעה, וואָלט איך געווען אַ סך אַ גרע־
סערער חשוב, ווען איך האַנדעל, אַשטייגער, מיט שמאַטעס! פּע!

— חדושים נפלאים, זאָג איך מיט אַ בעהאַלטענעם כעס, — ווי

מענשען בייטען זיך דאָס היינטיגע צייטען! אמאָליגע יאָהרען איז בײ אַזוינע ווי איהר, יונגע לייטלעך אָהן פאות און מיט קירצע רעקלעך, ניט געווען קיין העכערס, ווי די השכלה. אי, השכלה, השכלה, האָט מען געהערט און אַלע זייטען, די השכלה וועט אויסלעזען די יודען פון אל דאָס בייז, די השכלה וועט זיין אַ רפואה צו אַלע מכות־בכורות. פאַר דער השכלה פלעגט מען זיך שניידען ביז'ן בלוט אַריין מיט דעם אלטען דור, פאַר דער השכלה פלעגט מען ליידען גלות, אַנטלויפען פון טאַטע־מאַמע, פון שוועהר און שווינגער, זיך וואַלגערען ערגעץ אין דער פרעמד, ניט דערעסען, ניט דערשלאָפען, — וואָס איז? מען לערענט! זוער ס'איז ניט אַרויסגעגאַנגען לתרבות רעה בפרהסיא, פלעגט זיך איינ־שטעלען דאָס לעבען און לערנען בגנבה אין קעלער, אויפ'ן בוידעם, אין אַ לאָך, אין אַ פוסטקע. אַזוינע בעהאַלטענע צדיקים פלעגען פון מיר שטאַרק אָנקיועלען; וואוהין איך פלעג נאָר קומען מיט'ן פעדר און ווע־געלע, איז געווען שמחה וששון ליהודים. גרויס און קליין איז צו מיר גע־אָפען, גערעדט מיט מיר, זיך געפרעגט אויף ספרי חכמה, אויף מליצה, אויף שירים: רב מענדעלע, וואָס הערט זיך אין דער ליטעראַ־טור? רב מענדעלע, וואָס הערט זיך מיט לשון? רב מענדעלע, וואָס האָט איהר אונז געבראַכט עפעס נייעס? און מע פלעגט זיך צונויפלויפען צעהן מענשען, און קויפען איין מליצה־ביכעל און לייענען מיט פערגעני־גען, מיט התלהבות, מיט אַ ברען און פאַסמאַקעווען יעדעס וואָרט און לעקען די פינגער. היינט... היינט איז אַן'איבערגעקעהרטע וועלט — משכילים זאָלען פיינט האָבען השכלה! איך, מענדעלע, מיט מיינע ספרים בין ניט ווערט ביי זיי אַ פעטרישקע. ניין, ניין, מיך וועט איהר ניט נאַרען: איך פערשטעה זעהר גוט וואָס סע בעטייט אייער דרעהען מיט דער נאָז... היינט, היינט, היינט...

איך וויל נאָך ווייטער ריידען, מוסר'ן דעם עולם, נאָר סע פער־שלאָגט מיר דעם אָטעם פאַר האַרצוועהטאָג, און איך קען מעהר ניט אייסריידען קיין וואָרט, אַקוראַט ווי סע וואָלט זיך מיר געשטעלט אַ ביין אין האַלז.

— היינט, וואָרט, איך וועל אייך זאָגען, וואָס ס'איז היינט! — איז בנציון אויפגעשפרונגען, ווי אַן'אָבגעבריהטער. — היינט זעהען מיר, אַז דער עיקר איז אַרבייט! היינט פערשטעהען מיר, אַז דער פריה־ערדיגער מוח האָט געלעבט אין טעות, ניט קענענדיג אונזער פאָלק, ניט וויסענדיג, וואָס איהם פעהלט. זיי האָבען געהאַלטען די יודען פאַר

ווילדע ברואים, פאר פראים; נאך זייער נארישען שכל איז אויסגעקומען, אז דער יבער איז דאס יודישע מזל אזוי ביטער, האבען זיי געהאל־טען אין איין שרייען: השכלה, השכלה!... איצט וויסען מיר, אז נים פון השכלה וועט זיך צו אונז נעהמען די גאולה. אונזער אומגליק איז דער דלות, די שפלות, די געפאלענקייט, די ניעדעריגקייט אי ביי זיך אין די אויגען, אי ביי יענעם. אונזער אייגציגע רפואה איז — ערד־ארבייט. היינט וויסען מיר, אז מציון תצא ישועת ישראל! השכלה־ספרים קענען אונז העלפען, ווי דער נעכטיגער טאג.

רב ישראל קוקט אויף בנציונ'ען און שיינט, ווי איינער רעדט: אז וואויל איז די אויערען, וואס הערען אזוינע טייערע רייד! איך בעטראכט אויך דעם נפש און זאג מיר: וואס וועל איך גענהן מיט דיר טענה'ן, אז א יוד קען אנדערש ניט! הויבט ער איינס אויף, מוז ער אלע אנדערע אראבווארפען אין שאול תחתיה. א יודען איז ווייניג, וואס סע געפעלט איהם א זאך, ניין — ער מוז נאך דערווייזען באותות ומופתים, אז אלע אנדערע זאכען פון דעם איינענעם מון זענען בלאטע שבבלאטע. א חסיד וועט זיך לעגען אין דער לענג און אין דער ברייט צו איינריידען דיר, אז זיין רבי איז דער איינציגער אמת'ער רבי. א משכיל, להבדיל, וועט מיט דעם אייגענעם אימפעט דיר טענה'ן, אז אחוץ זיין צדיק איז ניטא קיינער. נאך מעהר: א יוד האט משונה הנאה, ווען ער קען עפעס מבטל זיין, זאל זיין אפילו זיך אליין, זיין אייגענעם כבוד. ניטא ביי א יודען קיין גרעסער פערגעניגען, ווי אויסטאן זיין צורה, וואס ער האט זי בירושה פון זיין טאטען, ניטא קיין גרעסערע שמחה, ווי אנ' אפיקורס, אז ער איז כופר בעיקר און זאגט: הכל הבל!

— האט קיין פאראיבעל ניט, — האט זיך קאץ אריינגעמישט אין די רייד, — מאכט ניט אזוי אוועק מיט דער האנד די השכלה און דעם גאנצען פריהערדיגען דור! ס'איז גאר ניט אזוי פראסט, ווי איך דאכט זיך. אמת, ס'איז היינט דא אסך אזוינע, אי ביי אונז, אי ביי אנדערע פעלקער, וועלכע פרעגען שאלות אויף דער השכלה. ביי זיי קומט אויס, אז די השכלה, די ציוויליזאציע, האט געבראכט א סך שלעכטס אויף דער וועלט: מענשען יאגען זיך היינט, מעהר ווי אמאל, נאך תענוגים, נאך כבוד, נאך רייכקייט, מענשען ווילען הערשען איינער איבער דעם אנדערען, סע שטארקט זיך די קנאה, די תאוה; בעסער וואלט געווען, זאגען זיי, ווען דער מענש וואלט זיך אומגעקעהרט צו דעם מצב פון פארצייטען, ווען די וועלט וואלט געלעבט וועדליג דעם נאטירליכען סדר העולם. נאר זאלע

זיי דרשנ'ען, וואָס זיי ווילען: השכלה איז אַ חוב אויף יעדען מענשען, וואָס טראָגט אויף זיך דעם צלם אלהים. אָהן השכלה איז ניטאָ קיין פער־שטענדליכע ארבייט, ניטאָ קיין טאַלאַנט, קיין רעכטער מייסטער, קיין קינסטלער, ניטאָ קיין דרך ארץ, קיין עהרליכקייט, קיין מוסר, קיין גע־רעכטיגקייט, קיין גאָט אין הארצען; אָהן השכלה איז דאָס לעבען נאָר צוליעב'ן גוף. די פערגעניגענס זענען אומגעלומפערטע, נידעריגע, גראָבע, פערקעהרט, וואָס מעהר השכלה, איז איידעלער דער גוסט, וואָס איידעלער ס'איז דער גוסט, פיהלט מען מעהר דאָס שענע און דאָס געהויבענע, וואָס מעהר מע פיהלט דאָס שענע און דאָס געהויבענע, האָט די נשמה מעהר פערגעניגען, וואָס מעהר פערגעניגען די נשמה האָט, איז דער מענש גליקליכער, לעבט ער אַן אידעלער לעבען, אַ געבענשטער לעבען. — מיר בשר ודם'ס, האָבען איבער זיך אַ שטאַרקען יצר הרע, וועלכער מאָנט ביי אונז די הצטרכות'ען פון אונזער גוף און רעדט איין יעדען איינ־ציגען: האָב הנאה, מענש, די וועלט איז בעשאַפען געוואָרען נאָר צוליעב דיר, אַנדערע קעהרען זיך מיט דיר ניט אָן. ווי האַלט מען מלחמה אַנט־קעגען איהם? מע פאָלגט דעם פערשטאַנד, מע פיהרט זיך מיט דער מדה פון יושר, וועלכע ווערט ביי'ם מענשען מיט דער צייט אַלעמאָל שטאַרקער און לערענט איהם צו בעהערשען זיך אַליין, צו ברעכען די איינענע תאוה צוליעב יענעם. צוויי קרעפטען, הייסט עס, וואוינען אין אונז, האַלטען איינס מיט'ן אַנדערען מלחמה פון דורות אָן. די היסטאָריע לערענט אונז, אַז דאָרט, וואו ס'איז דאָ מעהר השכלה, איז גובר דאָס גוטע און דאָס שענע. דאָרט וואו די השכלה פאַלט, בעקומט דאָס שלעכטע און דאָס מיאוס'ע די אויבערהאַנד. אַזוי איז געווען ביי אַלע פעלקער, אין אַלע צייטען. ניט מעהר, ס'איז אין יעדען כלל פאַראַן אַ יוצא מן הכלל. אין אַ שלעכטען, נאַרישען דור וועט איהר אַמאָל געפינען גוטע, אויפגעקלעהרטע יחידים, אין אַ קלוגען דור בעגעגענט איהר פוסטע, נאַ־רישע מענשען. ניטאָ אַזאַ משכיל, וואָס זאָל ניט פערמאָגען אין זיך אַביסעל נאַרישקייט, און ס'איז דאָ אַזוינע, וואָס פערמאָגען מעהר נאַרישקייט ווי חכמה; אַזוינע זענען אויפגעקלעהרט נאָר לפנים, אין הארצען זענען זיי שוטים גמורים. דאָס זענען די שאָטענס, וואָס איהר געפינט אין יעדען ליכט; דאָס זענען די בייזע פליגען, וואָס פער'מיאוס'ען זייער דור. כל זמן זיי האָבען קיין מאַכט ניט, זענען זיי נאָר מיאוס פאַר זיך, גיט מען זיי ממשלה איבער אַנדערע — פערפאַסקודען זיי דאָס גאַנצע לעבען... אונזער פאָלק, אַנ'עם תורה ודעת, פערמאָגט זיין איינענע השכלה שוין

פון טויזענדער יאהרען; די השכלה האבען מיר בעקומען פונ'ם בארג סיני, זי שטעהט פערשריבען אין אונזערע אלטע הייליגע ספרים. אין די ווערק פון אונזערע בעריהמטע חכמים און גדולים. אונזערע עלטערען האבען זי איבערגעגעבען פון דור צו דור זייערע קינדער. נאר וואס דען, ס'זענען געקומען שווערע צייטען, מיר האבען געוואנדערט אין גלות פון לאנד צו לאנד, געליטען צער און בזיונות, זענען מיר געווארען פערפינסטערט, געפאלען אלע מאל נידעריגער פערגעסענדיג אונזער חכמה, אונזערע וויסענשאפטען, דעריבער האט די תורה אויך ביי אונז אנגעווארען איהר אמאליגען חן. לאנגע יאהרען האבען יודען געלעבט אהן קענטעניסען, אהן א שפראך, אהן כבוד, אהן לייב און לעבען, ביז ס'האט זיך בעוויזען פריהער מיט א דור די זון פון דער השכלה אויף דער וועלט און האט בעלויכטען די ערד און די מענשען מיט איהרע ליעבע שטראהלען. האבען אונזערע ברידער געזאגט: לאמיר אויך געניסען פון דעם דאזיגען ליכט, ועלען פערהיילט ווערען אונזערע וואונדען, ווארום אז די גאנצע וועלט וועט ווערען גוט און פיין, וועט אויף אונז אויך קומען א ישועה. און מיינט ניט: דאס איז ניט געוועזען קיין פוסטע פאנטאזיע, קיין נארישער חלום. אזוי וואלט געדארפט זיין על פי דרך הטבע, דערצו פיהרט די היסטאריע פון דער וועלט, אזוי האבען נאך צוגעזאגט אונזערע נביאים, און די אלע האפנונגען וואלטען אודאי מקויים געווארען, ווען ניט...

דא האט זיך קאץ שטארק פערהוסט, און אזוי ווי ער האט דערביי ניט אויפגעהערט צו ריידען, הארחלענדיג און שלינגענדיג די ווערטער, האב איך ניט געקענט חאפען, וואס ער זאגט, ביז ער האט זיך אויסגעהוסט און האט ווייטער אנגעהויבען ריידען קלארע דבורים:

... האבען די יודען אויך געמוזט זיך אומקעהרען צו זייער פריהערדיגען מעמד... איצט, אז די יאהרען זענען שלעכט, קיין צייט איז ניטא, צרות וואקסען אויפ'ן פוד און פון דער האפנונג איז געווארען א טייך, — איצט זידעלט מען די אמאליגע משכילים, איצט שיט מען אויף זיי שוועבעל און פעך! פרעגט, ווער זידעלט? יונגע לייט, וואס האבען צו פערדאנקען דעם פריהערדיגען דור אלצדינג, וואס זיי פערמאגען: אי זייערע געדאנקען, אי דאס געפיהל פון כבוד צו זיך אליין, אי זייערע פלענער! יונגע לייט, וואס ווען נישט די ערשטע משכילים, וואלטען זיי גאר ניט געקענט ריידען אזוינע ווערטער ווי איצט, וואלטען זיי גאר ניט געהאט אזוינע השגות, ווארום זיי וואלטען געווען בלינדע מענשען, בהמות, וואס וואלטען גאר ניט געפיהלט, אז זיי איז שלעכט און וואלטען גאר ניט גע-

זוכט קיין רפואה צו זייערע מכות, נידעריגע ברואים, וואָס וואָלטען גע-לעגען אין דער קרענק און געשוויגען, צו אונזער גרויסער חרפה, ווי דאָס איז געווען אַמאָליגע יאָהרען! — אויב מיר זעהען היינט, אַז עפּעס וואַקסט, זאָלט איהר ניט פערגעסען, אַז געזייהט האָט מען עס פריהער: דאָס קערענדעל האָט געמוזט צופאַלען ווערען אין דער ערד, די שאָלעכץ האָט געמוזט ווערען פערפוילט, כדי ס'זאָל זיך בעווייזען דער תוך, כדי די פלאַנצונג זאָל אָנהויבען וואַקסען און בליהען און ברענגען פרוכט. זאָלען דאָס געדענקען אונזערע יונגע און זאָלען זיי ניט זידלען זייערע עלטערן היינט, ווען אַלצדינג ווערט צופאַלען!... נו, אַ גוטע נאַכט אייך, ליעבע פריינד, דאָס ליכט געהט שוין אויס. סע ווערט פינס-טער און מיר אַלע זענען שלעפעריג! איך געה שלאָפען, לעגט זיך אויך און גאָט זאָל אייך העלפען, איהר זאָלט זעהען גוטע חלומות אויף אייך און אויף כל ישראל...

ס'איז שטיל... מע שלאָפט. סע הערט זיך אַ חראָפּען פון אַלע זייטען. די נעזער פייפען, פּישטשען, זינגען אויס אַ זמר, און ביי מיר פליהען די געדאַנקען אין קאָפּ און לאָזען מיך ניט שלאָפען. סע געהט דורך פאַר מיינע אויגען די היסטאָריע פון די יודען: אַלע קלאָג און גע-וויין, תעניתים און געשרייען, צרות און שלעק, שפּאָט און שאַנד און צאָרען און צער און אַלע מינ'ע וועהטאָגען און וויסטע בהלות, הונגער, פוילקייט, צוגויפגעלעגטע הענד, פערמאַכטע אויגען, קלעפּ און פעטש און קולאַקעס — און שטענדיג געבוקט זיך, געפאַלען אויף די קניע, געקראָכען אויף אַלע פיער, געבעבעט פוסטע ווערטער, געחאַפּט מיט די הענד דעם ווינד, געשטויסען וואַסער אין אַ שטייסעל, געטריבען רכילות, געפיהרט פּליאָטקעס, גע'רודפ'ט מיט שנאה און מסירות, געטאָן לשם שמים אַלערליי רשעות... און פון דער אַנדערער זייט דערמאָן איך זיך די קאָמ-פּאַניע און די שמועסען פון היינטיגען אויפדערנאַכט, זייער חברה, זייער ציעל, זייער פעסטקייט, זייער חשק צו אַרבייטען, און מיין האַרץ זאָגט מיר: גבורים, מענדעלע, שטעהען אַרום דיין געלעגער! — —

די נעזער קוויטשען, פּישטשען, זינגען, און איך דרעה זיך פון איין זייט אויף דער אַנדערער, קלעהר מיר און טראַכט וועגען יודישער היס-טאָריע, יודישע פיהרונגען, יודישע גענג, און איך האָב געקלעהרט אַזוי לאַנג, ביז מיינע געדאַנקען זענען געוואָרען צומישט, אין קאָפּ האָט מיר אָנגעהויבען רוישען, ווי אין אַ מיהל... איך הער, סע דונערט אינדרויסען, סע בליצט און סע רעש'ט, ווילדע קולות, געוואַלדען, געשרייען פליהען

אין דער לופטען, הינט בילען, דער ווינד ברומט און וואָיעט און קלאָגט
— איך פאַל, ווי אין אַנ'אָבגרונד און פערגעס אַלצדינג... אַז איך חאַפּ
זיך אויף, איז אויף מיר שוין נאָר אַ נייע הויט, איך גערענק ניט, וואָס
פריהער איז געוועזן, אַקוראַט ווי איך האָב גאָר פריהער ניט געלעבט,
אַקוראַט ווי איך בין נאָר וואָס בעשאַפען געוואָרען אין מיין איצטיגער
געשטאַלט: איך בין אַ קליין בעשעפענישעל מיט אַ האָריג פעלבעל, מיט
קורצע פיסעלעך און אַ קורץ וויידעלע. איך ליעג מיר אויף אַלע פיער,
שאַ, שטיל. דער קאָפּ איז ליידיג, דער מח אַרבייט ניט, סע פליהט ניט
דורך אפילו די קלענסטע מחשבה, דערפאַר דער מאָגען, די קישקעס
זענען שטאַרק אַריינגעטאָן אין דער עבודה: זיי מאָלען, רייבען, פער•
רייהען געטריי דאָס איינגעשלונגענע גראָז. איך לעב מיר פאַוואָלינקע
אָהן אַ שום דאגה, אַ חוץ די דאגה פון עסען; מיר איז גענוג וואָס איך
לעב. ניטאָ קיין שאלות, קיין חקירות, קיין „פאַר וואָס" און „פאַר ווען";
אָט אַזוי בין איך, אַזאַ צורה האָב איך, אַזוי לעב איך, אַזוי דאַרף זיין,
אַזוי איז מיין טבע — און ווייטער גאָר ניט... ליעג איך אַזוי מיט אַנ•
אויסגעצויגענער מאָרדע, חאַפּ אַ דרעמעל און סאַפּע מיט דער נאָז, דער•
הער איך ווי מע זאָגט: אַ וואוילער באַיבאַק, אַ שען חיה'לע, לאָמיר
איהם נאָר חאַפּען! — רייס איך זיך אויף פונ'ם אָרט און אַנטלויף, וויפיעל
איך האָב כח, און פערקריך אין אַ לאָך. ווייס איך שוין, אַז איך בין אַ
באַיבאַק, אַ קליין חיה'לע, פון ניט קיין שטאַרקער משפחה. אינ'ם
לאָך, וואו איך האָב זיך בעהאַלטען, געפין איך אַ גרויסע קאָמפּאַניע באַי•
באַקעס, קרובים פון דער איינענער משפחה; צווישען דער חברה זעה איך
אַ סך בלינדע, הינקענדיגע, מיט אויסגעריסענע זייטען, אויסגעבראָכענע
פיס, אויסגעפליקטע האָר, אויסגעצופּטע וויידלען — באַיבאַקעס זענען
אָבער גרויסע פּעפערס, לערעשטשעס, זיי האָבען נאָר ליעב צו ליעגען
און צו דרעמלען. האָב איך זיך אויך אויסגעצויגען און אינאיינעם מיט די
איבעריגע געחאַפּט אַ דרעמעל... ליעגען מיר אַזוי און רוהען זיך אָב,
הערען מיר — יעגער! האָבען מיר זיך אויפגעחאַפּט און אַ לאָז געטאָן
אויף גאָט'ס בעראָט, יעדערער וואוהין די אויגען טראָגען. לויף איך אינ•
איינעם מיט עטליכע באַיבאַקעס, וואוילע יונגען, חוואַטעס, וואָס האָבען
געוואוסט פון עפּעס גאָר אַ קונציגער נאָרע, — אַ גאַנצער הייל צווישען
די שטיינער, וואוהין די יעגער וועלען בשום אופן ניט דערלאַנגען. לויפען
מיר, יאָגען זיך פון לאָך צו לאָך, פון גרוב צו גרוב — זיי פאָרענט, איך
נאָך זיי. ס'איז איינג, פינסטער, גליטשיג, טייל פון אונז פאַלען און קע•

גען שוין ניט אויפשטעהן, טייל שלעפען זיך אויף און לויפען ווייטער מיט יסורים; איך אליין האלט זיך שוין קוים אויף די פיס, איך בין מיעד, טויט הונגעריג, איך פאכע מיט דער נשמה, ניטא אין מיר קיין גאנצער אבר, די פעל איז אויסגעפליקט, צעריסען. איך הינק אויף א פוס. מיר לויפען אבער אלץ מיט אנ׳אימפעט, ווייטער און ווייטער. אט זענען מיר שוין גאר נאהענט, נאר זיך פער׳גנב׳ענען אהינצו, נאר זיך דורכשפארען דורך א שפארונג, דורך א שמאלער לאך... מיר פאלען אויף אנ׳עצה, מיר שטעלען זיך איינער הינטער׳ן אנדערען א לאנגע שורה, מיר שטופען איינער דעם אנדערען, קוועטשען זיך אריין איינציגווייז אין דער שפארונג. אז ס׳איז געקומען צו מיר און איך האב ארייגערוקט דעם קאפ אין לאך אריין, האט דער הינטערשטער באיבאק מיך געגעבען א שטארקען שטופ, וויפיעל ער האט געהאט כח, האב איך פאר וועהטאג און שטיקעניש אנ-געהויבען פייפען, ווי דער שטיינער איז פון באיבאקעס, וואס זיי פייפען, אז סע ווערט זיי ענג.

— אוי, יודען, מע פייפט! — חאפט זיך רב ישראל אויף אין הוילע שרעק. — געוואלד, מע פייפט, דאס איז ניט אומזיסט...

— אוי, באק, באק—באק, — בעלעמעטשע איך פונ׳ם שלאף, און מיין קול הילכט ווי פון א פאס.

— גאט איז מיט אייך, רב מענדעלע, — שרייט רב ישראל, — וואס איז דאס פאר קולות? וואס איז דאס פאר א פייפען?

— גאר ניט, גאר ניט, — ענטפער איך, אז איך בין געקומען צו זיך. — קיינער פייפט ניט און קיינער מאכט ניט קיין קולות, ס׳האט זיך אייך גע׳חלומ׳ט, רב ישראל, גערעט לעגט זיך.

ווען גאט זאל מיר, א שטיינער, געווען זאגען: וואס איז, מענדעלע, דיין פערלאנג, וועל איך דיר געבען? וואלט איך איהם געענטפערט: רבונו של עולם, גיב מיר געלט איך זאל קע:ען קויפען חאטש צו ביסלעך פון די פערשיעדענע ספרים, ספרי קודש און ספרי חול, וואס איך האב אויפ׳ן אנדערען טאג געזעהען אויסגעשטעלט אין די קלייטען פון ספרים. ווייסט איהר, וואס איך האב דעמאלט געהאט פאר א פנים? מאלט אייך אויס א פוקס, וואס האט דערזעהען אין א גארטען וויינטרויבען, נאר ער קען זיי ניט דערלאנגען: ער פארעט ארום, שפרינגט און טאנצט און בעלעקט זיך, נאר סע העלפט איהם ניט קיין שום תחבולות — די וויינטרויבען

וואַקסען צו הויך! אזוי האָב איך דעמאָלט אויך אַרומגעפּאַרעט אַרום די־
קלייטען פון ספרים, געחאַפּט אַלעמאָל אַ קוק אויף די ווערק פון אונזערע
מחברים און שרייבער, פון שרה בת טובים ביז די היינטיגע בעלי־מליצה —
אַלץ טייערע סחורה, נאָר קויפען — לא מיט אַנ'אלף: ניטאָ קיין קלינגערס!
ס'איז, פערשטעהט איהר מיך, אַזאַ מאָדע, אַז ווער סע האָט ניט אין
קעשענע, זאָגט מען איהם: רב קרוב, געהט ווייטער! וואָס טוט אָבער אַ
יוד, אַז ס'איז איהם איינגעגאַנגען געלט און ער וויל פאָרט מאַכען אַ
מסחר? פאַלט ער אויף אַנ'עצה: שטעלט ער צו דעם פינגער צום שטערן
און קלערט און טראַכט אַזוי לאַנג, ביז ער געפינט עפּעס אַנ'אָנהאַלט, —
איך וויים, אַ ווייטען קרוב, אַ שטיקעל בעקאַנטען, אַ גביר צו ניט קיין
גביר, אַבי אַ מעורב עם הבריות, אַ מענש, וואָס האָט אַ נאָמען, געהט ער
אין טשעפּעט זיך אין איהם אָן און לאָזט איהם שוין ניט אָב, ווי
אַ וואַנץ, וואָס האָט זיך צוגעקלעפּט צו אַ מענשען און הערט ניט אויף
זויגען, ביז סע רינט בלוט...

אין אַ נויט האָב איך זיך דערמאָנט אָן רב שמשונ'ען פונ'ם בוידעם
און אָן דעם אדון אַלבערט, דעם בעל־תשובה, וואָס האָט דאָרט, אין
דער ישיבה של מעלה, זיך אומגעקעהרט צוריק צום יודישקייט און זיך
אָנגערופען אברהם ב"ר פייבוש. כ'האָב מיר אַ טראַכט געטאָן: אפשר...
פאַר וואָס זאָל איך זיך ניט דורכגעהן צו אַזוינע גוטע פריינד בעטען, ווי־
זאָלען מיר העלפען אין אַ עת צרה. ווער ווייסט...

אַ כלל איז, אַז קיינער געדענקט ניט אַזוי אַנ'אַלטע גוט־פריינד־
שאַפט, קיינער דערצעהלט פון איהר ניט אַזוי פיעל גוזמות, קיינער
קוועלט פון איהר ניט אָן אַזוי שטאַרק, ווי אַנ'אָרימאַן, אַז ער קומט צו
אַ בעקאַנטען גביר און קיקט אַרויס אויף אַ נדבה. אַזאַ מין קבצן מאַכט
אַ פרעהליך פנים, דערלאַנגט דעם גביר שלום מיט אַזאַ מינע, אַקוראַט
ווי ער איז איינער אַ גליקליכער אויף דער וועלט, ער פרעגט זיך ביי
איהם אויס, וואָס מאַכט ער, דערמאָנט איהם טויזענטער מעשיות, פּוסטע
גליקען. וואָס יענער האָט שוין לאַנג פערגעסען, הכלל — ער שיינט,
ווי די זון אין מיטען תמוז, ער צעגעהט זיך ממש פאַר שמחה, זאָגענדיג:
אַ דאַנק דיר, גאָטעניו, וואָס מע זעהט זיך געזונטערהייט! — און אַלץ
צוליעב וואָס? אפשר וועט ער זיך אַריינ'גנב'ענען דורכ'ן גביר'ס האַרצען
אין גביר'ס קעשענע. יענער איז אָבער אויך ניט קיין נאַר, ער ענטפערט
מיט אַ האַלב מויל און מיט אַ ברוגז'ער מינע. ער שאָקעלט מיט'ן קאָפּ
און רעדט געצעהלטע ווערטער, טאָמער וועט ער זיך, חלילה, אַרויס־

האָפּען און וועט ניט קענען פּטור ווערען פון אַ צרה. ס׳איז אַ גרויסער חסר פון זיין ליעבען נאָמען, וואָס ער האָט אריינגעגעבען יעדען בעשע־פעניש אַ בעזונדער חוש צו דערפיהלען אַ מזיק און צו היטען זיך פאַר איהם. אַ גביר, מעג ער זיין דער גרעסטער שוטה, האָט ער פונדעסטוועגען אַ גוטען חוש הריח אויף אַנ׳אָרימאַן, ער דערשמעקט איהם פון וויטען — און גיט זיך אַנ׳עצה...

אַז איך בין אריינגעקומען צו רב שמשונ׳ען, האָב איך איהם גע־טראָפען ביי׳ם אָנבייסען. פאַר איהם איז געשטאַנען אין אַ שיסעל אַ פיינע פּאָרציע רעטעך מיט ציבעלעס, צוגעשמאַלצען מיט פרישער, שמעקענדי־גער היהנער־שמאַלץ. רב שמשון איז געווען אריינגעטאָן אין דער שיסעל מיט די הענד און מיט די אויגען, געגעסען, קיין עין הרע, מיט חשק, אַזוי אַז די נאָז און דער שטערען האָבען אַזש געגלאַנצט פון שוויים. איך קום אַריין, זאָג איהם גוט מאָרגען, רב שמשון מאַכט זיך, ווי ער הערט ניט. איך געה צו נעהענטער און זאָג איהם נאָך אַ מאָל: גוט מאָרגען אייך, רב שמשון! מיט אַזאַ שמחה, אַקוראַט ווי איך האָב דערזעהען מיין בעסטען גוטען פריינד. — רב שמשון הויבט אויף די אויגען און קיקט אויף מיר מיט אַ „בתמיה”, ווי איינער רעדט: וואָס איז דאָס פאַר אַ שלאַק?

— איך האָב נאָך אייך באמת געבענקט, זאָל מיר אַזוי גאָט העלפען בכל אשר אפנה, — זאָג איך מיט אַ פרעהליך פּנים און מאַך זיך האַרץ און זעץ זיך ניט געבעטענערהייט. — האָב איך זיך מישב געווען, פאַר וואָס זאָל איך טאַקי ניט אַריינגעהן. סע טוט מיר באמת הנאה, אָבער טאַקי שטאַרק הנאה: ווי איהר זעהט מיך לעבען...

— שטאַרק הנאה... וואָס איז?... וואָרטשעט רב שמשון און פּאַקעוועט אַן אַ פול מויל מיט רעטעך.

— ס׳טייטש, וואָס מע זעהט זיך בשלום, וואָס איך טרעף אייך, גאָט צו דאַנקען, אַ לעבעדיגען, אַ געזונטען ביי׳ם טיש, ביי זיך אין דער היים — ענטפער איך און טו אַ זיפץ. — וואָס זאָל איך אייך זאָגען? מיר איז דאָס דוקא ניט אָבגעגאַנגען גלאַט... די ענגשאַפט, די שטיקע־ניש דאָרט אויבען... עט! איך פיהל אויף זיך ניט קיין גאַנצען אבר. סע האַקט מיך, ניט פאַר קיין יודען געדאַכט, אין די קרייזשעס, סע טהוט מיך וועה אין די זייטען, ס׳איז מיר, לא עליכם...

— הקיצור, רב יוד, וואָס זשע ווילט איהר? ענטפערט מיר רב שמשון מיט רוגזה און האַקט מיר איבער די רייד.

ס'איז זיך ניט שווער געווען אָנצושטויסען, אַז רב שמשון איז מיט מיר ניט זעהר שטאַרק צופריעדען און אַז ער האָט ניט קיין חשק מיך צו דערקענען. פרעג וואָס? ער האָט נאָך, דאַכט זיך, גאַר ניט געהערט, וואָס איך וויל פון איהם! ניט מעהר, מסתמא האָט דאָס האַרץ איהם געזאָגט, אַז סע שמעקט מיט אַ טובה, מיט אַ גמ"ח חסד. סע קען זיין, אַז דעריבער האָט ער מאַקי געזעהן פטור ווערען פון מיר וואָס גיכער. אַ שטיק צייט בין איך אַליין געווען אָהן לשון. נאָר עפּעס גע־בעבעט, געשטאַמעלט האַלבע ווערטער, אָהן אַ שום טאַלק. נאָכדעם בין איך געוואָרען אַ ביסעל רוהיגער און זאָג איהם מיט אַ טענה:

— ס'טייטש, איהר דערקענט מיך גאָר ניט? איך בין דאָך מענדעלע, אייער פריינד מענדעלע, דער אייגענער מענדעלע, וואָס איהר זענט מיט מיר געוואָרען גאָר נפש אחת דאָרט אויפ'ן בוידעם, במחילה.

— אַ, דאָס זענט איהר... יענער דער ליטוואַק! רופט זיך אָן רב שמשון, ווי איינער, וואָס דערמאָנט זיך אַ מעשה פון פריהער מיט צעהן יאָהר.

— חס ושלום! — האַפּ איך זיך אויף מיט אַ ברוגז. — וואָס רעדט איהר! איך בין ניט קיין ליטוואַק, איך בין אַ קאַבצאַנסקער, מאַקי אַ גע־בוירטיגער פון קאַבצאַנסק.

— אַ קאַבצאַנסקער צו אַ ליטוואַק — אַלץ איינס!... אַ קיצור, וואָס ווילט איהר? — שטעלט אויף מיר רב שמשון אויף די אויגען. ער האַלט נאָך אַלץ אין איין קייען, און דער ריח פונ'ם רעטעך מיט די ציבעלעס פערגעהט מיר אין דער נאָז.

— אַ קיצור, רב שמשון, די מעשה דערפון איז אַזוי.

און איך דערצעהל איהם די גאַנצע מעשה פון אלף ביז תיו, און איך זאָג איהם מיט זיסע ריידעלעך, טראַכטענדיג בשעת מעשה, אפשר וועט דאָס איהם פאַרט ווייכער מאַכען:

— איהר זעהט רב שמשון, פאַר אייך איז ביי מיר קיין סודות ניטאָ, פאַר אייך פערטרויע איך מיך, ווי פאַר אַנ'אמת'ען גוטען פריינד. בעט איך אייך, אפשו קענט איהר מיר אַ טובה טאָן אין אַ סקלאַד פון ספרים, מע זאָל מיר געבען אויף באָרג. איהר מעגט מיר גלויבען, איך שווער אייך בהן צדק שלי, אַז ס'וועט זיין אָבגעצאָהלט פיין און שען און צו דער צייט, איהר וועט, חלילה, צוליעב מיר ניט האָבען קיין שום עגמת נפש.

— יאָ, גנה גלויב אין אַ ליטוואַק'ס יושר! — ברומט רב שמשון און קנייטשט מיט די פּלייצעס.

ס'טייטש, רב שמשון, אויפ'ן בוידעם האָט איהר דאָך גערעדט גאָר אנדערע דבורים. דעמאָלט, בשעת צרה, ווען דער חלף איז געלעגען ביי אַלעמען אויפ'ן האַלז, איז ביי אייך געווען כל ישראל אחים. דעמאָלט האָב איך געהערט פון אייער אייגען מויל, אַז אַ יוד איז אייך טייער נאָר דער־פאַר, וואָס ער איז אַ יוד, דעמאָלט האָט איהר ניט געקוקט, פון וואָסער אַ קאַנט איך, מענדעלע, בין: ניין, איהר האָט מיך גערופען ברודער און האָט מיר צוגעזאָגט העלפען בשעת הדחק. דעמאָלט זענט איהר געווען ווייך ווי אַ פּוטער, וואָרום ס'האָט אייך געקלאַפּט אַ צאָהן אין אַ צאָהן פאַר פּחד. היינט, אַז ס'איז מיר באמת ענג, ס'האָט זיך מיר געטראָפען אַן־אומגליק, און אייך, קיין עין הרע, איז גוט אויפ'ן האַרצען, איהר זיצט זיך רוהיג ביי זיך אין שטוב און סע פעהלט אייך גאָר ניט, — היינט מאַכט איהר זיך שוין ניט וויסענדיג. היתכן! ווי טוט מען אַזוי? איך קען דאָך נאָך, חלילה, קלעהרען, אַז ס'איז אַ בזיון, וואָס איהר זענט אַ יוד, איהר גיט דאָך דעם שונא אַ פּתחון פה צו זאָגען: רעכט אויף די יודען! סע קומט זיי טאַקי דער גלות!

אַזוי מוסר איך רב שמשונ'ען מיט ווייכע רייד. איך רעכען נאָך אַלץ, אפשר וועט דאָס איהם נעהמען. רב שמשון הערט און שווייגט און קוקט מיט בונה אין שיסעל, רייבענדיג דעם רעטעך מיט די ציבעלעס אויף ביידע באַקען, — האָטש רעד צו איהם, האָטש רעד צו דער וואַנד, אַלץ איינס. איך האָב דערזעהען — אומזיסט מיין טרחה, אַזוינע יודען ווי רב שמשון קען מען מיט קיין ווערטער ניט ריהרען, האָב איך זיך אָבגעזעגענט און אוועקגעגאַנגען מיט אַ שווער געמיט, טראַכטענדיג: אַזאַ חזיר קען טאַקי נאָר העלפען דער בוידעם...

אַ מענש, כל זמן ער לעבט, האָפט ער אויף בעסערס. איך גנה מיר איבער דער גאַס און טראַכט מיר אַזוי: אויב אונזערע עהרליכע יודען, גאָט'ס סטראַפּטשעס, טיילען זיך אויף קלייזלעך, האָבען פיינט אַ פרעמדען חסיד, אַ יודען פון אַנ'אַנדער קאַנט, אויב ביי זיי איז די שנאה אַזוי איינ־געגעסען אין די ביינער, אַז ס'איז ניטאָ צו איהר קיין שום תרופה, איז אפשר ביי די דייטשען בעסער? אפשר פערשטעהען זיי יאָ, אַז ס'איז ניטאָ קיין חלוק פון אַ יודען צו אַ יודען, אפשר איז ביי זיי אַ יי ן יודישקייט אָהן שום קלייזלעך... ווער שמועסט נאָך אַ דייטש אַ בעל־תשובה, איז ער דאָך אודאי אַ לייט, טאָר מען דאָך אויף איהם געווים ניט איבערטראַכטען...

בלייבט בײ מיר — אַריינגעהן צו אַלבערט׳ן, בעטען בײ איהם אַ שטיקעל טובה, און אַזוי ווי איך ווייס, אַז ער איז אַ בעל־תשובה וועל איך איהם ברענגען אַ יודישען ספר אַ מתנה, — דאָס וועט איהם געוויס פערשאַפען אַ נחת־רוח, וועט ער מיר ערפילען מײן בקשה מיט פער־גענינגען.

איוף מאָרגען מאַך איך ניט קײן שהיות און לויף אַוועק צו אַלבערט׳ן. איך גיב האַפּעררדיג אַ ציה פאַר׳ן גלעקעל און סע לאָזט זיך הערען אינ־וועניג אַ שטאַרקער קלונג, ממש קולי קולות: די טהיר עפענט זיך, און אַ מיידעל בעוויזט זיך אויף דער שוועל. זי קוקט מיך אָן ווי אַנ׳עזות׳ניצע און פרעגט מיט כעס:

— וואָס דאַרפט איהר דאָ האָבען, פּאַני זשיד?

— איך דאַרף האָבען צו רב אברהם ב״ר פייבוש, — שיס איך אויס און רוק זיך דערוויי׳ל אַריין וואָס גיכער אין קאָרידאָר.

— ניטאָ דאָ, יוד, קײן אברהם׳ס, דאָס איז אַלבערט האַצעקלאַצער׳ס הויז, שרייט דאָס מיידעל.

— אָט איהם, מײן איך דאָך טאַקי, יאָ, יאָ, הער אַלבערט, הער אַלבערט! — ענטפער איך שוין שטעהענדיג אין פאַר־הויז. — זייט זשע מוחל, טאָכטערוניע, געהט זאָגט דעם בעל־הבית, אַז אַ גוטער פריינד וויל זיך מיט איהם זעהען. נאָר מאַכט עס, נשמה מײנע, אַביסעל גיכער, זאָגט איהם אָן די גוטע בשורה, וועט איהם הנאה טאָן.

אין עטליכע מינוט אַרום האָט זיך בעוויזען דער אָדון בכבודו ובעצמו. צוויי אַקטיאָרען זענען אַרויס אין טעאַטער אויף דער סצענע; ביידע שפּיעלען קלוג, קונציג, יעדערער ווערדיג זײן ראָלע און אויף זײן איינגענעם שטייגער.

אַנ׳עבירה, וואָס ס׳איז פערפאַלען געוואָרען אַזאַ סצענע! קיינער האָט ניט געזעהען אונזער שפּיעל, אַ חוץ אונז ביידע. ווי געוועהנטליך זעהט מען ניט אַ סך שענע סצענעס צווישען מאַן און ווייב, צווישען גוטע פריינד. אַזוינע סצענעס איז דוקא כדאי צו זעהען.

דער דייטש, אַז ער איז צוגעגאַנגען נעהענטער און האָט מיך דער־זעהען, האָט ער אַזש אַ ציטער געטאָן און האָט בעקומען אַלערלײ קאָ־לירען. ער האָט זיך אָבער באַלד בערוהיגט, אויסגעשטעלט אויף מיר אַ פּאָר אויגען און געקוקט שווייגענדיג, אַקוראַט ווי ער זעהט מיך דאָס ערשטע מאָל אין זײן לעבען. איך מוז מודה זײן, אַז ער האָט געשפּיעלט אויסגעצייכענט, ס׳האָט טאַקי באמת געקענט מיינען, אַז איך בין איהם אַ

ווילר-פרעמרער. איך ווייס אָבער אויך, וואָס איך האָב צו טאָן; איך בין דוקא אַ מבין אויף אַלע זיינע שטיק. איך זעה איהם דורך אין דורך, נאָר איך שפּיעל מיט פערגעניגען די ראָלע פון אַ תם, כלומר'שט הויב איך גאָר ניט אָן צו וויסען, וואָס ער מיינט.

איך ציה זיך אוים, ווי איך בין גרויס, און שטעה און קוק אויף איהם מיט אַ מין שמחה, אקוראט ווי איך בין נאָר וואָס געקומען פון אַ ווייטער נסיעה און האָב דערזעהען אַ נאָהענטען פריינד, אַ חבר פון קינדערשע יאָהרען. איך שטעה און קוק און שמייכעל — און רייד ניט אַ וואָרט. מיין שיינענדיגער פּנים אַנטקעגען זיין בייזען קומט אוים ווי אַ רעגענבויגען אַנטקעגען דער חמארע.

ער צו מיר (אַז ס'איז איהם שוין נמאס געוואָרען דאָס שווייגען): וואָס דאַרפט איהר, רב יוד?

איך צו איהם (מיט אַ ליעב שמייכעלע, הויבענדיג דעם קאָפּ אין דער הויך): אַנו, דערקענט!... אדרבא, ווער בין איך?

ער צו מיר (מיט רוגזה; ער פערזשמורעט די אויגען, קנייטשט מיט דער נאָז): איך קוק און קוק און ווייס אַלץ ניט, ווער איהר זענט.

איך צו איהם (שאָקלענדיג מיט'ן קאָפּ און פּישטשענדיג מיט די ליפּען): פּס, פּס, אַ וואונדער, כ'לעבען! איהר דערקענט שוין ניט מענדעל'ען?

ער צו מיר (מיט אַ משונה קול, וואָס האָט אין זיך אַלצדינג: אי כעס, אי געלעכטער, אי שפּאָט): מענדעלע!

איך צו איהם (כלומר'שט מיין איך, אַז ס'טוט איהם ווילד הנאה, וואָס ער ווייסט שוין מיין נאָמען): יאָ, רב אברהם. נו, דערקענט איהר מיך שוין! (איך נעהם אַרויס פון דער קעשענע דאָס ספר'ל, שטופּ עס איהם אַריין אין דער האַנד און זאָג אַרויס אין איין אָטעם) נעהמט, נעהמט, רב אברהם, פון מיר אַ מתנה, אַז איהר וועט לייענען אָט דעם יודישען ספר, וועט איהר מיך דערמאָנען צו גוטען!

ער צו מיר (קעהרט אום דאָס ספר'ל מיט גרויס מהירות, אקוראט ווי ער האַלט אין דער האַנד אַ הייסע קויהל): איך דאַרף עס ניט האָבען! איך קען ניט קיין יודיש, איך פערשטעה ניט די אַלטע מצרים-שפּראַך.

איך צו איהם (אין האַרצען קאָכט מיר, נאָר ריידען רייד איך שטיל, בנעימות'דיג): אויב איהר קענט ניט, וועט איהר זיך אויסלערנען, מיט'ן אויבערשטענ'ס הילף. איך ווייס דאָך, אַז איך ציהט צו דער חיילי-גער תורה און צו די ספרים פון אונזערע חכמים.

ע ר צ ו מ י ר (מיט געשפעט, ער האָט שוין ניט די העזה צו שרייען אויף מיר אין האַלט אַיין דעם כּעס): איהר רעדט נאַרישקייטען, רב יוד איהר האָט אַ גרויסען טעות! — אויב איך שטעה און הער אוים די אַלע ווילדע מעשיות אייערע, איז דאָס נאָר דערפאַר, וואָס ס'איז אַ שטיקעל קאָמעדיע צו קיקען אויף אייך, ווי איהר נעהט אָנגעבאָן, ווי איהר רעדט, ווי איהר דרעהט זיך, ווי איהר מאַכט אַלערליי משונה'דיגע העוויות. זאָל מען זאָגען אויף די יודען, וואָס מע וויל — אַז זיי זענען אַ ווילד פאָלק, אַ נאַר'ש פאָלק, אַז זייערע פיהרונגען זענען מיאוס, זייער חכמה איז פער־שימעלט, זייערע געלערענטע טויגען אויף קלאָג, זייערע ספרים זענען פוסט, זייער שפּראַך איז, ווי זיי אינגאַנצען, אָרים, פויל, צעקאַליטשעט, אָהן רייב און לעבען, — פונדעסטוועגען איז אין זייערע ווילדע מנהגים, אין זייער שמיעס, אין זייער הולך, אין זייערע אַלע פּאָסטעמקעס פאַרהאַן עפּעס אַזוינס, וואָס סע גלוסט זיך אויף זיי קוקען, ווי מע קוקט אויף קאָ־מעדיאַנטען, דעריבער האָבען מאַקי אונזערע עלטערען אַמאָליגע אָהרען זוכה געווען צו שטעהן אין די פּריצישע פּאַלאַצען: זיי האָבען געוויזען, ווי מע טאַנצט פאַר אַ כּלה, ווי מע זינגט מה־יפית און זמירות פאַר'ן שבת'דיגען קוגעל, — זיי האָבען פּשוט פרעהליך געמאַכט די פריצים מיט זייערע אומגעלומפּערטע גענג.

א י ך צ ו א י ה ם (מיט אַ בעהאַלטענעם כּעס און אַ פריינדליכען שמייכעל): איהר טרייבט קאַטאָוועס, רב אברהם! איהר גלויבט אַליין ניט, וואָס איהר רעדט. ווער וויים נאָך אַזוי גוט ווי איך, אַז איהר האָט אַ יודישע האַרץ, אַז איהר זענט אַ יוד ווי אַלע יודען. דעריוף זאָל מען מיך פרעגען, איך בין אַן'עדות.

ע ר צ ו מ י ר (מיט אַ הלצה'לע, וואָס ער האָט פון איהר אַליין שטאַרק הנאה): אָט דאָס איז דאָך די מעשה, אַז אַ יוד ווייסט אַלצדינג, אַ יוד איז אַ יאָהר־עדות, אַבי דו וועסט איהם נאָר ווייזען אַ מטבע.

א י ך צ ו א י ה ם (אויך מיט אַ הלצה): איך בין דוקא אַ גוטער עדות. איך בין דאָך אַליין געווען דערביי, איך האָב אַליין געזעהען, ווי אַזוי אַ יוד ווערט אַ בעל־תשובה, אַ הייסער נאַציאָנאַליסט, אַ געטרייער זוהן פון זיין פאָלק — אַ מענש, וואָס ליידט גלייך מיט אַלע יודען... נאָר דעם אמת מוז איך זאָגען, אַז אויב אַזוינע שבי פשע ביעקב, אַזוינע „גע־הויבענע" יודען איז הייניטיגע יאָהרען פאַרהאַן ניט איינער און ניט צוויי, זענט איהר, פאַני, אַן'א ו י ס נ אַ ה ם צווישען זיי. אין אַ קורצער צייט זענט איהר, ס'זאָל אייך קיין עין הרע ניט זיין, געשטיגען פון מדרגה צו מדרגה,

פון אַ פושע ישראל געוואָרען אַ בעל-תשובה, פון אַ בעל-תשובה — אַ נסתר, אַ למד-וו'ניק, אַ צדיק גמור, וועלכער פערשטעלט זיך נאָר פאַר אַ דייטש, און אין אמת'ען איז ער כלו קדוש. אַ למד-וו'ניק מעג אַלצדינג, איהם איז אַלצדינג מותר, אַלצדינג איז מען איהם מוחל, און זיינע מעשים איז ניטאָ קיין חלול השם, ער מאַכט ניט מיט דער בלאָטע די גרעסטע יודישע חכמים, ביי איהם איז ניטאָ ניט קיין קופערנער שטערען, ניט קיין מיאוס'ע ווערטלעך, ניט קיין נאַרישע דבורים, ניט קיין פאַלשע רכילות, ניט קיין יאָגעניש נאָך פוסטען כבוד, ניט קיין שווינדעל און נאַררייען. ביי איהם איז אַלץ — סודות, טיעפע כונות, דברים בגו. איך מוז זיך מודה זיין: מיר איז נאָר אויפ'ן געדאַנק ניט געקומען, אַז דאָ אונטען וועט איהר זיך אזוי גיך אויפהויבען אויף אַזאַ הויכקייט פון דער נידעריגער מדרגה, וואָס איהר זענט אויף איהר געשטאַנען דאָרט...

ער צו מיר (ער קען זיך שוין ניט איינהאַלטען, און פנים בייטען זיך איהם די פאַרבען — דאָס איז אַ חסרון: ער ווייזט אַרויס אַ אומצופריעדענקייט אינמיטען שפיעל, אַזוי דאַרף ניט זיין): וואָס?! —

איך צו איהם (פאַוואָלינקע, קלאָרע דבורים, ווי אַ גוטער שפיעלער, כדי איהם צו דערלאַנגען אין דער זיבעטער ריפּ): דאָרט, אויפ'ן בוידעם! אַי איז דאָרטען געווען אויף אַייך אַ מחיה צו קוקען. אַ יוד זיצט זיך צווישען פראָסטע יודען, הערט זיך צו צו זייער שמועסען, זייערע חכמות, זייער תורה, קוועלט אָן פון זיי ווי אַ וויינינגער עפּעל. אַ קאַטאָוועס—יודען! איהר זענט דאָך צוליעב זיי אַפילו געקראָכען אויף די באַנטעם, מוחל געווען אויף אַייער כבוד, געגעסען מיט אונז אינאיינעם ציבעלעס און קנאָבעל — און דוקא מיט פערגעניגען. איך געדענק — פאַר וואָס זאָל איך ניט געדענקען! איהר האָט מיר אפילו צוגעזאָגט אויסהעלפען אונטער אַ נויט, איהר האָט געשוואוירען, אַז איהר וועט בלייבען נאָהענט צו מיר מיט'ן האַרצען און מיט דער נשמה און מיט'ן גאַנצען לעבען, — נו, האָב איך זיך מישב געווען, פאַר וואָס זאָל איך ניט אַריינגעהן זיך זעהען מיט אַ ליעבהאַרציגען פריינד. בין איך טאַקי געקומען צו אַייך און פערנייג זיך פאַר אַייך מיט דעם גרעסטען כבוד און דרך-ארץ (איך טו דאָס טאַקי מיט אַ ערנסטער מינע).

ער צו מיר (פערנייגט זיך אויך מיט אַ ביטער שמייכעלע, נאָר הנ'ודינג, ווי די מאָדע איז): סע טוט מיר שטאַרק הנאה. אָבער איצט, רב יוד, לאָזט מיך צורוה און געהט אַייך צו... (די לעצטע ווערטער זאָגט ער מיט אַ הויך קול און מיט התלהבות. די ווערטער געהען ביי איהם

אַרוים קלאָר און שאַרף און די האַנד זיינע איז אויסגעשטרעקט צו דער טהיר).

איך צו איהם (איך פערשטעה זיין כונה, געה גיך אַרויס, זאָ־גענדיג שיין אויפ'ן וועג צו דער טהיר): צו אַל די שוואַרצע יאָהר, נאָר ניט צו אברהם ב"ר פייבוש!

אוים סצענע און אוים האָפנונג!...

איך האָב נאָכדעם פערגלייכט רב שמשון'ען דעם פרומען יודען מיט אַלבערט דעם דייטש, איך האָב זיך צוגעקוקט צו זייערע מעשים און זייער פיהרונג, וועלענדיג געפינען דעם חלוק צווישען זיי, פערשטעהען, וואָס האָט פון זיי דער כלל, — האָב איך אַיינגעזעהען, אַז חאָטש זיי זענען פערשיעדענע ברואים, איינער שימעל און דער אנדערער סם, ברייגגען זיי פונדעסטוועגען דעם כלל־ישראל אַלץ איינע צרות: איבער זיי ביידע פוילט דאָס יודישע פאָלק, בעקומט אַ שלעכטען, עפּוש'דיגען ריח...

~~~~~~~~~~

סע געהט אַוועק אַ טאָג און צוויי און דריי... איך עס און טרינק און צאָהל פאַר מאָהלצייטען און צאָהל פאַר נאַכטלעגער אויף דער אכסניה. געלט ווערט וועניגער, דאגות אַלעמאָל מעהר, און פרעגט מיך בחרם, וואָס דער סוף וועט זיין, ווי אַזוי וועל איך אַרוים פון דעם קלעם. קיין סחורה קען איך ניט קויפען, ווייל ס'איז ניטאָ קיין געלט. אמת, יודישע ספרים זענען ניט אַזאַ סחורה, וואָס מע קויפט זיי פאַר מזומנים, אָבּ־צאָהלען דאָס גאַנצע געלט אויפ'ן אָרט איז קיינער ניט מחויב; יודישע ספרים אָדער מע קויפט דורך אַ בייט: נאַ דיר, וואָס מיר איז איבעריג, גיב מיר, וואָס סע געהט ביי דיר ניט, אָדער בשעת דער קניה בעצאָהלט מען האַנד־געלט און דאָס איבעריגע לעגט מען אָב אויף אַ זמן צו גלאָט אַזוי, ביז דער אויבערשטער וועט העלפען, דער פדיון וועט ווערען גרע־סער — אויף דעם סמך בין איך דאָך טאַקי געקומען אהער לכתחילה, גע־מיינט אַביסעל נעהמען פאַר מזומן, אַביסעל אויף באָרג, אַביסעל אוים־דרעהען מיט אַלערליי מאַניפּאַרגעס, ווי דער שטייגער איז. בעדאַרף זיך אָבער טרעפען אַנ'אומגליק, איך ווער אָן די עטליכע קערבלעך. און ווער וועט דאָס זיין משוגע געבען סחורה אַ מוכר־ספרים אָהן אַ קאָפּיקע געלט? זיצען ווידער און וואַרטען, איז אויך ניט קיין פּלאַן, וואָרום וואָס קען איך זיך דערוואַרטען? ס'זאָל אויסגעהן דער לעצטער גראָשען, איך זאָל שוין אפילו ניט קענען פאָהרען אַהיים ניט מיט דער באַהן, ניט מיט אַ בעל־
~~~~~~~~~~

עגלה? וואָס זשע וועט זיין? וועל איך מוזען נ ע ה ן — איבער די הייזער, שלעפען זיך פון שטאָדט צו שטאָדט ווער ווייסט ווי לאַנג, ביז איך וועל זיך דערשלעפען אהיים. איז אָבער די פרנסה פון אַ שלעפער, אַ מקבל שוין אייך היינטיגע יאָהרען ניט דאָס, וואָס אַמאָל: סע וואַקסען, ברוך ברוך השם, קבצנים ווי גראָז, וואו מען גוט אַ וואָרף מיט אַ שטיין, טרעפט מען אַ מקבל. היינטיגע יאָהרען איז סתם קבצן ניט ווערט אַ צובראָכענעם דרייער, מע דאַרף דערצו נאָך האָבען אַ שטיקעל געשעפטעל, אַ מסחר'ל, אַ שטייגער פערקויפען נאָדלען, שוועבעלעך, דעמאָלט איז ערשט גוט צו געהן אין די הייזער. אַזאַ קבצן, ווי איך, למשל, אַ יוד אַ מכובד אין אין די יאָהרען, קלויבט זיך איים אַ שטיקעל קהל'שע אַרבייט, עפעס אַ שליחות'ל אין אַ דבר־מצוה: ס'איז דאָ קבצנים־אַדוואָקאַטען, מליץ־יושר'ס, קבצנים־חיבבים, גוט־זאָגערם, קבצנים־עצה־געבערם, קבצנים־מחברים, בעל־לשונ'ס, קבצנים מיט'ן טיבול „אמת'ע", קבצנים־דרשנים און אַזוי ווייטער...

וואָס זשע פאַר אַ מין קבצנות זאָל איך מיר אויסקלייבען, אַז איך זאָל חלילה ניט געהן צו גרונד? זיין אַ מליץ־יושר פ אַ ר יודען א ו י ף יודען — איז דען דאָ אַ גרעסערע נאַרישקייט אויף דער וועלט? אַז מענשען לויבען זיך אַליין, דערצעהלען פון זיך אַליין שבחים צווישען זיך, איז דאָס ניט נאָר אַ פוסטע אַרבייט, נאָר סע ברענגט נאָך דעם גרעסטען שאָדען, ווארום מע געוועהנט זיך צוצומאַכען די אויגען אויף אייגענע חסרונות, אויף חטאים בזדון ובשגגה, מע טראַכט גאָר ניט וועגען לייטישער, פיינער... נו, און אַ בטלן — אַ חובב איז אויך אַז אָך און וועה. סע בלייבט שטענדיג די קשיה: וואָס קען א ו י ס ט אָ ן אַזאַ מין חובב, רחמנא לצלן? אַז אַרביימען קען ער ניט, קיין כח האָט ער ניט, קיין געלט פערמאָגט ער ניט, קיין טובה קען פון איהם אין קהל'שע זאַכען ניט ארויסקומען בשום אופן, היינט וואָס טויג דאָס ריידען, דאָס הילבען, דאָס פלאַפלען גלאַט אין דער וועלט אַריין? ובפרט נאָך, אַז מיט דעם פלאַפלען ביזטו אויסען דיין אייגענע טובה, אַז דו מאַכסט עס גאָר פאַר אַ פרנסה! דו קומסט צו מיר מיט ווערטער, כדי איך זאָל קומען מיט קאַפּיטאַלען, מיט אַ ברייטער האַנד, וואָלט שוין באמת גלייכער געווען אי פאַר מיר, אי פאַר דער וועלט, אַז דו זאָלסט אונז גאָר איגנאָנצען לאָזען צו רוה. און גלאַט, מאַי קא משמע לן? וואָסער יוד איז דען ניט קיין חובב? ניט מעהר, מע שווייגט, מע וועט זיך ניט געהן בעריהמען. אויף דערויף איז מען דאָך אַ יוד...

בעסער שוין איז די פרנסה פון אַנ'עצה-געבער. דאָס איז אַ גרינגע און אַ ריינע מלאכה. גרינג איז זי, וואָרום מע גיט דאָך עצות יענעם, נישט זיך. אויב דער ענין איז אַ שווערער, איז ער דאָך ווידער שווער אַנ'אַנדערען, נישט דעם עצה-געבער, וועלכער האָט אויף זיך נישט קיין שום אחריות. נו, און ווען איך זאָג, אַז די מלאכה איז אַ ריינע, מיין איך דאָס אַזוי, ווי עמיצער זאָגט: אַ ריינער משוגע'נער, דאָס הייסט אַ מענש, וואָס ער פערמאָגט נישט קיין פיצעל פערשטאַנד. סתם יועץ, האָבען מיר אַ קימא לן, איז אַ שוטה, און ס'איז ניטאָ נאָך אַנ'אַנדער מצוה, וואָס פרומע יודען זאָלען זי מקיים זיין מיט אַזאַ שמחה און מיט אַזאַ משונה'דיגען פערגעניגען, ווי געבען יענעם עצות. אַז איך בין געווען יונגער, פלעג איך אויך שטאַרק מדקדק זיין אין דער דאָזיגער מצוה, ווי אַנ'אמת'ער יוד. איך פלעג שטענדיג געבען עצות, ווען קיינער האָט מיך נישט גע-פרעגט, ביז ס'האָט זיך געטראָפען אַ פּאַסקודנע מעשה — מ'האָט מיר אָפּ-געהאַקט די פלינעל, אַ נעשריי געטאָן: שוטה, וואוהין קריכסטו, נעהם דעם וועג! פון דעמאָלט אָן וועל איך שוין פערזאָגען אַ צעהנטען, מע זאָל זיך נישט רוקען מיט קיין אומגעבעטענע עצות. דאָס איז ביי מיר אַ נדר...

וואָס איז שייך צו דער מלאכה פון ווערטער, מיין איך שרייבען ספרים, איז דאָס נישט פאַר מיר. די דאָזיגע מלאכה איז גרינג נאָר דעמאָלט, ווען זי איז ריין, דאָס הייסט, ווען דער מחבר איז ריין פון קענטעניִשען, ווען ער האָט נישט געלייענט די ווערק פון אונזערע חכמים, נישט אַריינגעקוקט אין דער אַלטער יודישער ליטעראַטור, נישט געלערנט, נישט געקלעהרט, נישט פערטיעפט זיך אין געדאַנקען, — איהם איז דאָס גרינג, ער האַקט אין קרויט אַריין, בעשאַפט גאָר פון גאָרנישט, ווי איהם ווילט זיך — ווער קען איהם זאָגען אַ דעה? די מלאכה איז אָבער זעהר שווער פאַר אַזוינעם, וואָס האָט אַמאָל יאָ געלערענט, אַריינגעקוקט אין די קליינע אותיות'לעך. אַזוינער חאַפּט זיך נישט מיט זיינע חדושים ביז ער האָט נישט פערקוקט אין די אַלטע אוצרות, ביז ער האָט נישט איבערגעטאַפּט און אי-בערגעטרייסעלט אַלע בעהאַלטענע ווינקעלעך, טאָמער וועט ער געפינען אַ זאַך, וואָס זאָל איהם פּאַסען צו זיין ענין. אַזוינער, אַז ער טוט שוין עפּעס אויף, איז דאָס מיט אַ טעם און מיט אַ געדאַנק. בעשאַפען גאָר פון עפּעס איז זעהר אַ שווערע אַרבייט, דאָ דאַרף מען אַ סך קענען און אַ סך פערשטעהן!...

דער טיטול „אמת'ער" אָדער „באמת" איז היינט אין גרויס חשיבות.

מע שענקט איהם יעדערען, וועמען מע וויל אפגעבען כבוד, נאר איך מוז זיך מודה זיין, אז איך פערשטעה ניט, וואס ער בעטייט. מע זאגט היינט: אנ׳אמת׳ער חכם, אנ׳אמת׳ער צדיק, אנ׳אמת׳ער חובב, ס׳איז דא אזוינע, וואס זאגען אפילו: אנ׳אמת׳ער איש-אמת, אדער: ער איז באמת א חכם, באמת א צדיק, באמת א חובב, באמת א איש-אמת. אויב אזוי קומט דאך אויס, אז א סתם חכם איז ביי אונז א שוטה, סתם צדיק—א רשע, סתם חובב—א שונא, סתם איש-אמת—א ליגנער, סתם הס—א שווינדלער. און אויב אזוי, הייסט עס דאך, אז היינטיגע יודען זענען אלע איבערגעשפיצטע, דורכגעטריבענע יונגען, וועלכע ריידען נאר אויף לשון סגי-נהור! היינט, אז א יוד איז ניט בעגלויבט אויף א טיטול, וואס ער אליין האט געשענקט א מענשען, איז ער דאך במילא ניט בע-גלויבט אויך אויף א טיטול צו א טיטול. הייסט עס, אז דער סגי-נהור, וואס איז טייטש בלינדער, וועט מאקי בלייבען א בלינדער לעולם ועד, מעגסט איהם רופען אמת׳ער סגי-נהור, וויפיעל דו ווילסט אליין? ווי פערענטפערט מען די דאזיגע קשיה? — דא וואלט איך געדארפט אנקומען צו א שאלת חכם, נאר מיר ווייסען אבער, אז זינט ס׳איז חרוב געווארען דער בית-המקדש, האט מען צוגענומען די סמיכה ביי׳ם בית-דין של חכמים און זי איבערגעגעבען צו קונדסים: א ליארע חדר-יונגעל גיט היינט וועמען ער וויל דעם גרעסטען, דעם ווילדסטען, דעם מורא׳דיגסטען טיטול. פאר אט די יונגע צוציקעס איז קיין זאך ניט שווער. אמאליגע יאהרען האבען די חכמים געזאגט: ניט יעדערער, ווער עס וויל נעהמען א נאמען, מעג איהם נעהמען (לא כל הרוצה ליטול את השם יבא ויטול), מיר אין אונזער צייט דארפען זאגען: הלואי וואלט ניט יעדערער, ווער עס וויל געבען א נאמען, איהם געמעגט געבען!...

און נאך אלע זאכען זענען די צוויי לעצטע פרנסות גאר ניט קיין פרנסות — אפילו פאר א קבצן. מע קען פון זיי קיין נחת נישט האבען. אויב איך האב זיי דא אריינגעשמעלט אין צעטעל, איז נאר פון כבוד וועגען, כדי איך זאל ניט מביש זיין א געוויסען סארט קבצנים — שענע יודען.

הכלל, וואס זאל איך אייך דערצעהלען? ס׳איז אריבער נאך עט-ליכע טעג, רב ישראל איז אוועקגעפאהרען, די איבעריגע אורחים זענען זיך אויך צופאהרען, איך בין געבליבען אויף דער סטאנציע איינער אליין. וואס טוט מען, געוואלד, וואס טוט מען? ניטא קיין געלט, ניטא קיין ספרים, ניטא קיין פרנסה, אין דער היים געלאזט א ווייב מיט קינדער!

פער׳גנב׳עט זיך צו מיר אין מח א מחשבה׳לע: הא, מענדעלע, אפשר פארט ווערען א דרשן?! — איך מאך זיך ניט הערענדיג, ניט וויסענדיג, איך פערקאטשע דעם ארבעל ביז׳ן עלענבויגען און קראץ זיך געשמאק און סטארע זיך טראכטען וועגען אנדערע זאכען. געהט אוועק א שטיקעל צייט, און דער אייגענער געדאנק קלינגט שוין ווידער אין מיר, ווי א גלעקעלע: געה, מענדעלע, מאך ניט קיין שהיות, נעהם זיך צום זאגען! דרשנים זענען איצט אין דער מאדע, ס׳איז אזא סחורה, וואס זי געהט... האפ איך שוין איצטיגס מאל יא א פאר ווערטער פון דעם דאזיגען געדאנק, נאר איך קווינקעל זיך, איך ווייס אליין ניט, וואס צו טאן: פון איין זייט האב איך מורא פאר׳ן עולם — ווי געהט מען דאס גלאט ארויף אויף א בימה און מע זאגט פאר אנ׳עדה מיט יודען, אז מ׳האט עס זינט מע לעבט ניט געפרובט? הייגט איז דרשנות טאקי א שטיקעל עבירה אויך, ווארום מע געוועהנט זיך צעקאליעטשע׳ן די פסוקים און מע ווערט א גרויסער עזות-מחוצף-פנים, ניט אויסגערעדט זאל זיין; פון דער אנדערער זייט אבער טראכט איך מיר: פרנסה! און סע שטעהען מיר פאר די אויגען גאנצע קובקעלעך מטבעות, וואס מע צאהלט פאר א דרשה. איך קווינקעל זיך נאך אליץ, נאר עפעס טארעט מיך שוין אינוועניג, סע טראגט מיך אונטער: געה, געה, זאג און פערדיען א גראשען און זאלען דיין ווייב מיט די קינדער פערשפארען אויסגעהן פאר הונגער!... סע ווערט מיר קאלט און ווארעם אין הארצען און אין אלע רמ״ח אברים; דאס פיבער פון דרשנות, די מגפה פון איצטיגען דור, האפט מיך ארום מיט׳ן גאנצען כח: סע ציהט ביי דער נשמה, סע נאגט, סע קיצעלט אינוועניג, סע לאזט ממש ניט רוהען, איך זאל נאר, למען השם, ריידען, ווערען א מגיד צווישען יודען. סע טרייבט מיך ווי א דבוק, ווי א שד, רחמנא לצלן. סע דאכט זיך מיר — איך וועל ניט אויסהאלטען, אויב איך ווער ניט א בעל-דרשן.

איך לעג זיך אריין אין בעט און בין שטארק פערטאן אין מחשבות, איך זוך, איך נישטער אין מדרשים, אגדות און פסוקים, איך קלויב שטיקלעך פאר א דרשה, וואס איך וועל, אם ירצה השם, האלטען. איך בינד צונויף אין מיין געדאנק איין מאמר מיט׳ן אנדערען, האטש סע קלעבט זיך אפט ווי אנ׳ארבעס אן וואנד, איך האלט מלחמה מיט די פסוקים: די נאהענטע מאך איך וויט, די וויטע נאהענט, דאס קרומע גלייך, דאס גלייכע קרום, איך צעקאליעטשע זיי, פערדרעה און פערפלאנטע זיי, אז ס׳איז זיי ניט צו דערקענען; איך שפרינג פון איין ענין צום אנדערען,

חיוב אָן און לאָז ניט אוים, הויב אָן עפּעס אַנדערש און האַק אָב אינמיטען; דערווייל איז ביי מיר נאָך אַלץ אָהן אַ טאַלק, אָהן אַ סדר: פּיצעלעך, ברעקלעך, רמזים, מעהר געמיינט ווי געזאָגט, מעהר לאַטע ווי בגד. דער משל איז זיך אַ משל פאַר זיך, קיין נמשל האָט מען נאָך דערווייל ניט געקאָכט. דער אָנהויב איז דאָ, דעם המשך וועט גאָט געבען. בכלל איז מיר די דרשה געראָטען, — אַ דרשה ווי גאָט האָט געבאָטען, מיט אַלע פּיטשעווקעס, מיט אלע פּליטערלעך, מיט הכל בכל מכל כל: אַ סך נאַרישע מליצה, צוגעזאַלצען מיט צביעות און שווינדעל, אַ מאָרגנע ליעבשאַפט צום כלל ישראל, צוגעשמאַלצען מיט חנופה — זים ווי לאַקריץ, אַ טראָפּען אמת און אַ פּאַס ליגענס, אַלצדינג ווי עס רעדט זיך ביי אונז, ברוך השם... איך ליעג אויפ'ן בעט און האָב הנאה פון מיין דרשה, איך קוועל ממש אָן, איך חזר זי אַלעמאָל איבער, דאָ שטעל איך אַריין אַ צאַצקע, דאָרט מאַך איך אַ נייעם קנייטש. אַ נייעם אויפטו, איך האַלט שוין ביי „ובא לציון גואל" — קומט עמיצער אַריין...

דער משרת, האָב איהם אַבציג שווארצע יאָהר! וואָס האָט ער צו מיר...

— רב קרוב, מעות...

— לייזער, איך האָב איצט ניט!

— פּעטער, אַז אַ בעל-הבית'טע הייסט, מוז מען געבען.

— איך ווייס, לייזער, אוי, ווייס איך, פאַר וואָס זאָל איך ניט וויסען. איך קען זי גוט, די מרשעת!

לייזער'ס וויזיט האָט איבערגעריסען מיינע מחשבות. איך האָב זיך אויפגעכאַפּט, ווי נאָך אַ חלום. לייזער'ן האָב איך פּערדרעהט די צייהן מיט אַ תירוץ: מילא, דאָס, יענץ, איך וועל קריעגען, איך וועל איהם געבען מאָרגען. מיר אַליין איז אָבער זעהר געוועזען שטאַרק קאַלעמוטנע, וואָרום איך האָב גוט געוואוסט, וואו דער שוך קוועטשט מיר. טראַכט איך מיר, וואָס איז דאָס פאַר אַ פּלאַן — זיצען אין שטוב און ניט טאָן אַ האַנד אין קאַלט וואַסער, נאָר פּערנעהמען זיך מיט פּוסטע פאַנטאַזיעס, וואָס ניט געשטויגען, ניט געפלויגען? אַמעהר לאָמיך בעסער אַרויסגעהן אין מאַרק אַריין, אפשר וועט מיר דער אויבערשטער עפּעס צושיקען מיט זיין גרוים חסד.

אַז איהר וועט קומען, רבותי, קיין ווארשאָ, און וועט גערן איבער

די גאַסען, זאָלט איהר זיך שטאַרק היטען פאַר אַ סכנה. וואָרום אויב אונזערע יודעלעך זענען אומעטום, ברוך השם, ריהרעוודיגע נפשות, לויפען, איילען, יאָגען זיך אויף וואָס די וועלט שטעהט, זענען די וואַרשאַווער יודען מיט זייער ריהרעוודיגקייט גאָר אַנ׳אויסנאַהם צווישען אַלע. אז אַ וואַרשאַווער יוד קומט אייך אָן אַנטקעגען, איז דאָס ווי אַ באָמבע, ווי אַ פייל אויסע׳ן בויגען. איהר אוספייעט זיך ניט אַרומקוקען, ליעגט איהר שוין אויף די שטיינער און קלייבט די צייהן. אז אַ וואַרשאַווער יוד שנייצט, במחילה, די נאָז און איהר טרעט ניט אָב אָן אַ זייט, זאָלט איהר וויסען, אַז איהר דאַרפט תיכף לויפען אַהיים און וואַשען די קאַפּאָטע מיט זייף... וויפיעל נסים האָט מיר גאָט געהאָ׳פען יענעם טאָג, וואָס איך בין ניט געוואָרען בלינד און הינקענדיג און ניט געבליבען אָהן זייטען, בשעת איך האָב זיך אַרומגעבלאָנקעט אַ פערטראָגענער אין די גאַסען און געסלעך און מאַרקען, וואו סע זשומעט, קיין עין הרע, ווי אין אַ ביהן-שטאָק, וואו סע לויפען און טומלען און דרעהען זיך און שטויסען זיך אונזערע יודעלעך אין חאַפּעניש און איילעניש, ווי ביי אַ שרפה. געלעזט האָב איך דוקא יענעם טאָג — ניט צו פערזינדיגען — וואו אַ שטעקען, וואו אַ שטופּ אין זייט, אַ קלאַפּ אין פלייצע, אַ קילאַק אין בויך, סטוסאַקעס, באָבענציעס אָהן אַ צאָהל. און איך בין מיר אַלץ געגאַנגען ווייטער און מקבל געווען די קלעפּ באהבה. סוף כל סוף האָט זיך מיר געטראָפען אַזאַ מין מעשה: צוויי יודען זענען אויף מיר אָנגעלאָפען אין איין צייט, איינער פון פאָרענט, דער אַנדערער פון הינטען, איינער גיט מיך אַ שטופּ ר ע כ ט ס, וויפיעל ער האָט נאָר כח, דער אַנדערער שטופּט מיך מיט דעם איינענעם אומפעט אויף ל י נ ק ס. מיר ווערט פון אַזאַ אָפּערַציע אַזש ל י כ ט י ג אין די אויגען און איך זעה בחוש, אַז ס׳איז אַ נס, וואָס פון אונז אַלע דריי איז ניט געוואָרען איין מאַטשינקע. אַט אַזוי געה איך אויף צרות און פאַל און שטעה אויף און געה ווייטער, ביז מ׳האָט מיך צוגעשטופּט אָהן מיין ווילען צו אַ גרויסען סקלאַד פון ספרים. וואָס זאָל איך אייך זאָגען? איך האָב טאַקי באַלד דערזעהען בעשיינפערליך, אַז די קלעפּ זענען ניט געווען אומזיסט: פון זיי האָב איך, פערשטעהט איהר מיך, בעקומען מעהר שטאַרקייט, צוליעב זיי האָב איך זיך אָנגענומען מיט האַרץ און געגאַנגען און געטאָן און אויסגעלעזט געוואָרען פון אַ צרה און דערשלאָגען זיך, וואָס איך האָב געוואָלט. ניט אומזיסט זאָגט די וועלט אַ ווערטעל: דער הונד פערדיענט דעם שטעקען.

רבותי, איך בין שוין, קיין עין הרע, אַ יוד אַ ... ם און זינט

איך בין נעקומען צו מיין דעה האָב איך צו טאָן מיט יודישע ספרים, האָב איך געמיינט, אַז איך בין אַ חכם, אַז איך פערשטעה עפּעס אין דעם מסחר. — אָבער אין דעם סקלאַד, וואו איך בין פערגאַנגען, בין איך ערשט געוואויר געוואָרען, אַז איך פערשטעה גאָר ניט, אַז מיין געניטשאַפט איז דאָ ווי אַ טראָפּען אין ים. געוואוסט האָב איך, למשל, אַז ספרים זענען ביי אונז ניט אַי-אַי-אַי, אַז דער עסק פון ספרים איז געשלאָגען: דער פערקויפער ליעגט אין דער ערד און מוז באָרגען דעם קונה נאָך מיט אַ טאַנץ. אָבער אַז דער מסחר זאָל זיין אַזוי טויט, אַז מע זאָל קענען איינקויפען אַ גאַנצען פּאַק ספרים אפילו אָהן אַ פרוטה, אָהן אַ צעבראָכענעם גראָשען, נאָר מיט אַ צוזאָג און מיט אַ וועקסעל און מיט אַ הן צדק, און דערצו נאָך אַזאַ מוכר ספרים ווי איך, וואָס איך בין דאָס ערשטע מאָל אין וואַרשאָ און האָב דאָרט ניט קיין איין בעקאַנטען, — זאָגט אייך וואָס איהר ווילט, דערויף האָב איך זיך ניט געריכט. דעריבער אַז ס'איז מיר אויסגעקאַנגען געלט, האָב איך געמיינט — פערפאַ-ען, ניטאָ מעהר קיין האָפנונג. וויפיעל מאָל האָב איך זיך אומגעדרעהט איבער די סקלאַדעם, געקליבען, כלומר'שט. ספרים און זיי אָבגעלעגט אָן אַ זייט, ווי איינער רעדט: איך וועל נאָך האָבען אַ ישוב. — ריידען אָבער מיט דעם בעל-הבית פונ'ם סקלאַד האָב איך ניט געהאַט קיין העזה, וואָרום ווי קומט מען דאָס צו אַ מענשען און מע זאָגט איהם: גיב מיר סחורה און איך וועל דיר געבען אַ הבטחה אויף שפּעטער, אַז דער אויבערשטער וועט שענקען דאָס לעבען? איך האָב, פערשטעהט איהר מיך, ניט געפיהלט מיין וועהטאָג. נאָר יענעם טאָג איז, ווייזט אויס, שוין פול געוואָרען דער בעכער פון מיינע צרות, דאָס לויפען איבער די גאַסען מיט די קלעפּ מיט די באָכענציעס, וואָס האָבען זיך אויף מיר געשיט, האָבען מיך אַזוי צעשרויפט, אַז איך האָב שוין אַוועקגעוואָרפען בזיון אין אַ זייט. אַ צעטראָגענער, אַ בייזער בין איך אַריין אין סקלאַד און אויסגעשאָסען מיט אַ מאָל:

— רבי עזריאל, די מעשה דערפון, רבי עזריאל, איז אַזוי: איך האָב קיין געלט ניט!

— ווער האָט היינטיגע יאָהרען יאָ? — זיפצט רבי עזריאל און נעהמט מיך דורך מיט די אויגען, — שלעכטע געשעפטען, פּאַני, געשלאָגען דער מסחר, — זיץ און קוק אָן די פיער ווענד!... מע ווייסט דען, מ'שטיינט געזאָגט, אויף וואָס פאַר אַ וועלט מע לעבט?... היינט בין איך דאָ, מאָרגען... ווייס איך, וואו איך וועל מאָרגען זיין?

— איך האָב ניט, מיט וואָס צו בעצאָהלען פאַר דער סחורה הײנט, רב עוריאל, איהר הערט, וואָס איך זאָג?

— אוי, איך הער, איך הער, רבי מענדעלע, פאַר וואָס זאָל איך ניט הערען... נאָר וואָס דען, ס'איז עפּעס אַ תירוץ? אַז אַ ייד קען ניט צאָהלען, זוכט מען זיך עפּעס אַנ'עצה, טוט מען זיך, ווי זאָגט מען דאָס, אַביסעלע אַ קוועטש, ציהט מען זיך איבער'ן כח... אַ ברירה האָט מען?... אַזוי פיהרט זיך שוין די וועלט, רבי מענדעלע, מע קוועטשט דעם יודען, קוועטשט ער זיך, קוועטשט ער יענעם, האַלט מען אין איין קוועטשען, און איין שטופּען... דערויף איז מען דאָך יודען...

— גאָט איז יודע דעם אמת, רבי עוריאל, אַז איך וואָלט זיך דוקא געקוועטשט, וויפיעל איך האָב כח, די מעשה איז אָבער אַזוי, רב עוריאל... די מעשה איז, אַז סע העלפט ניט קיין קוועטשען זיך! לאָזט זשע, רב עוריאל, וועל איך איצט אייך אַביסעל אַ קוועטש טאָן...

— אַביסעל — פאַר וואָס ניט, אָך, מיט'ן גרעסטען כבוד, רב מענדעלע! אַביסעל זיך לאָזען אַ קוועטש טאָן, דהיינו: איצט במזומנים אַ העלפט, אַ דריטעל, דאָס איבעריגע אין אַ צייט אַרום — דאָס אַרט מיך דוקא ניט. דערויף בין איך מוסכם. וואָס דען זאָל מען טאָן?... געשעפט איז געשעפט. כל זמן שהנשמה בקרבי, ווי זאָגט מען דאָס, דאַרף מען מקיים זיין די מצוה, דאַרף מען האַנדלען און וואַנדלען... איך האָב געהערט אויף אייך, רב מענדעלע, אַז איהר זענט אַ בטוח, אַ איש נאמן... קוועטש, רב מענדעלע, קוועטשט, פאַר וואָס ניט, אָבער קוועטשט מיט רחמנות!

— ניין, ניין, רב עוריאל! הײנט זאָלט איהר מיר ניט ריידען, הײנט זאָלט איהר מיר בעסער שווייגען, הײנט זאָלט איהר ניט האָבען קיין טענות, ווען איך וועל אייך, במחילה, אַ קוועטש טאָן אַריבער דער מאָס: קוועטשט זיך אַליין, רב עוריאל, קוועטשט זיך איבער די בחות און שווייגט, וואָרום ס'איז הײנט שלעכטע צייטען אויף דער וועלט! די היסטאָריע פון דער מעשה איז אַזוי און אַזוי... אַ שעת הדחק... ניטאָ קיין מזומנ'ער גראָשען.

— און אַז דאָס איז ניטאָ... ס'הייסט מזומנים אַז סע פעהלט אוים, דאַרף מען, ווי זאָגט מען דאָס, זיך דרעהען... אפשר מאַכען אַ חילוף, רב מענדעלע? אפשר האָט איהר אויף צו בייטען?

— ניטאָ!

— וואָס זשע דען?

— א חתימה, רב עזריאל. מיין וועקסעלע איז דאָס בעסטע ערבות. איהר דאַרפט ניט האָבען קיין בעסערע בעוואָרעניש.

— איהר זענט מאַקי א בטוח, רב מענדעלע, אודאי. פון איין זייט איז דאָס אזוי... אז מיר ווילען אָבער נעהמען דאָס אייגענע פון דער אַנדערער זייט, וועט זיין ניט אזוי, נאָר גאָר אַנדערש, — שלאָגט זיך רב עזריאל מיט דער דעה, און דערביי דרעהט ער מיט די פינגער דעם שפּיץ באָרד און לײגט איהם אריין אין מויל אריין, נאָכדעם שטעלט ער אויף מיר אויס די אויגען און זאָגט:

— אזוי, אזוי טוט זיך דאָס היינט אויף דער וועלט, גיטאָ!...

נו, שרייבט זשע, רב מענדעלע, שרייבט און חתמ'עט און נעהמט סחורה און זאָל זיין אין א גוטער שעה. נאָר געדענקט, א וואָרט איז א וואָרט...

אויף מאָרגען בין איך למזל שוין געפאָהרען אהיים מיט דער באַהן. אין וואַגאָן איז דער עולם געזעסען האָפּטעסווייז, יודען בעזונדערס, גויים בעזונדער. די יודען ריידען פון מסחר, פון דער בירזשע און דעם תבואה-מאַרק. מע רעדט אויף יודיש, אלע מיט אמאָל, און ס'איז, קיין עין הרע, א געפּילדער, א יריד, ווי דער שטייגער איז. די גויים ריידען אויף זייער לשון, טיל שעפּטשען זיך, טייטען מיט די פינגער, שפּעטען אָב — אויך ווי דער שטייגער איז. אין וואַגאָן איז פינסטער. איך זיץ מיר אין א ווינקעל און וויל גאָר ניט וויסען, וואָס סע טוט זיך אַרום מיר. איך זיץ איינער אליין, איך דערמאָן מיך אלע מעשים מיט אלע טרעפּענישען, וואָס האָבען זיך מיר געטראָפען די לעצטע טעג, איך בעטאַפּ מיך, צו בין איך מאַקי באמת געבליבען גאַנץ מיט אלע מיינע אברים, און דאָס האַרץ פרעהט זיך מיר, וואָס פון אלע צרות מיט שלעק מיט אומגליקען בין איך אַרויס געזונד און שטאַרק און פיהר נאָך דערצו א שלל מיט סחורה אויך! א דאַנק דיר, גאָטעניו, א דאַנק דיר, פאָטער אין הימעל, פאַר דיינע גרויסע נסים, פאַר'ן דראַפּען זיך אין דער הויך, פאַר'ן ווינקעלע אויפ'ן בוידעם, פאַר'ן נצול ווערען פון א סכנה, פאַר די געשעפטען מיט די מסחרים מיט די פרנסות מיט אלע גרייסע וואונדער און חסדים, וואָס דו האָסט געטאָן מיט אינז, כדי צו גרויסען אונזער נאָמען און צו הייליגען דיין גרויסען, פאָרכטיגען נאָמען, וואָס ווערט געריפען אויף אונז... איך שטעל מיר פאָר מיין אלטיטשקע, ווי זי וועט זיך דאָס דערפרעהען, ווען זי וועט דערזעהען, אז איך קום אריין אין שטוב מיט גאַנצע פּעק

ספרים, ווי זי וועט דאס שיינען, אנקוועלען פאר נחת; איך מאל מיר אוים, ווי איך פעסטע זיך פאר איהר, און זי טוט מיין רצון, זי בערי'ענט מיך, זי קיבע'ט מיך, זי זאגט מיר מיט א ווייך קול: מענדעלע, עס, מענדעלע טרינק, און לאז דיר וואויל בעקימען! מענדעלע, גי'ה, לעג זיך צו אביסעל! מענדעלע אהין, מענדעלע אהער!

זיץ איך מיר אזוי און מאל מיר אוים בילדער, איינס שענער פונ'ם אנדערען. איך גלעט מיר די בארד, גרייזעל די פאות און שמייבעל מיט פערגעניגען, — דערהער איך פלוצלינג א געשריי, א קללה, א זידלעריי: איינער שרייט: א רוח אין דיין טאטענ'ס טאטען! נאכ'ן טאטען דערהער איך א קנאק, ווי פון א פאטש, נאכ'ן קנאק — א קוויטש און א געלעכטער. וואס קען דאס זיין? איך שטעה אויף און געה צו נעהענטער... א שענע מעשה, כ'לעבען.

איך דערזעה רב שמשונ'ען און אלבערט האצעקלאצער — זיי רייסען זיך, ווי די העהנער! ארום און ארום שטעהען יודען און גויים און לאכען...

די מעשה איז געווען אזוי:

צו א קאמפאניע פאליאקען, גויים, וואס זענען זיך געזעסען בעזונדער אין א ווינקעל, איז געהאט צוגעשטאנען איין יונגער בעקאנטער אלבערט. געהאלטען האט ער זיך אזוי, אז מ'האט געקענט מיינען — ער איז טאקי באמת א פאליאק. ער האט גערעדט מיט זיי אויף זייער לשון, אבגעלאכט פון יודען גלייך מיט זיי, חוזק געמאכט און געזאגט ווערטלעך — און געהאט שטארק הנאה. איז אבער א גזרה פון זיין ליעבען נאמען, אז א יודען איז ניט בעשערט קיין גוטס, חאטש ער מעג זיך אפילו שעמען מיט'ן נאמען יוד. דארף זיך טרעפען, אז אין אנדערן ווינקעל, פונקט אנטקעגען, איז גראד געזעסען רב שמשון צווישען א קאמפאניע יודען. דערזעהען פון דער ווייטענס אלבערט'ן, ווי ער זיצט דא אזוי בהרחבה און רעדט און לאכט און איז גאר בגילופין, דארף מסתמא רב שמשון אויפשטעהן פון זיין ארט, צוגעהן צו איהם, דערלאנגען איהם דעם פרעהליכען שלום עליכם, און דוקא אויף יודיש, און דוקא גאנץ ברייטליך, אזוי אז אלע זאלען הערען, און רופט איהם דוקא: רב אברהם, און איז זעהר צופריעדען, וואס מע זעהט זיך געזונטערהייט. דערהערען דאס די פאליאקען, וואונדערן זיי זיך, און אלבערט איז זיך גרייט צו בעגראבען ניין איילען אין דער ערד. וואס זשע טוט ער? מאכט ער זיך הארץ און טוט א געשריי אויף רב שמשונ'ען, און דוקא אויף פויליש: געה ווייטער,

יוד, איך קען דיך ניט! — דערהערט דאָס רב שמשון, ווערט ער שטאַרק אין כעס: ס'טייטש, מע קען איהם שוין גאָר ניט! און אַזוי ווי ער ווייסט, אז דאָס איז אַ יוד, ניט קיין גוי, וויל ער דאָס ניט פערשווייגען, זאָגט ער שוין אויף פויליש: אַז אָך אין ווען איז רב פייבוש'ען, וואָס ער האָט נאָר געהאַט אַזאַ בן סורר ומורה! זיין פאָטער, רב פייביש, — דערצעהלט ער די פּאָליאַקען אויף אַ געבראָכענער שפּראַך, — איז געווען אַ פרומער, אַ כשר'ער יוד... ווערט אַ געלעכטער, אַ זירלעריי: די פּאָליאַקען לאַכען, אונזערע יודען, רב שמשון און אַלבערט, זידלען זיך, סע ווערט אַ רעש, אַ טימעל, און אינמיטען דערינען פאַלט אַ פּאַטש. ווער ס'האָט איהם געגעבען דער ערשטער, דערינען איז דאָ חלוקי דעות, די זאַך איז נאָך ניט קלאָר עד היום. איינס אָבער איז בעוואוסט און זיכער, אַז ביידע צדדים האָבען זיך נאָכדעם צעטיילט מיט די פּעטש חלק כחלק. בשעת איך בין צוגעגאַנגען נעהענטער אינאיינעם מיט די איבעריגע יורעלעך, וואָס זענען געווענטליך להוט נאָך נייעס, איז דאָס מחלוקת געווען אין סאַמע ברען. דערזעהט מיך רב שמשון און חאַפּט מיך אָן און שלעפּט מיך צו די פּאָליאַקען:

— אָט האָט איהר, פּאַנאָוויע, אַנ'עדות! זאָגט איהר, רב מענדעלע, איהר קענט אָט דעם רב פייביש'עס זוהן? איך פערלאָז זיך אויף אייך.

— אוראי קען איך איהם, רב שמשון! פאַר וואָס ניט? איך קען איהם אַזוי, פּונקט ווי איך קען אייך! — ענטפער איך איהם בקול רם, און אין האַרצען טראַכט איך מיר: הלואי וואָלט אייך ביידע געקענט דער שוואַרץ יאָהר... איהר זענט, כ'לעבען, ווערט איינס דאָס אַנדערע.

— מיאוס'ער זשיד, פּרא ארם! — שרייט אויף מיר דער דייטש.

איך דערהער אַזאַ חוצפּה, עפּען איך אַ מויל און הויב אָן ריידען מיט אַמאָל אויף דריי לשונות — פּויליש, רוסיש און יודיש. איך זאָג מיר רוהיג, געלאַסען:

— פּאַנאָוויע! ווי מע שמועסט, איז ציבעלעס און קנאָבעל אַנעדות ביהוסף, אַז...

נאָר איך האָב נאָך ניט דערערדט ביז'ן סוף, בלייבט דער צוג שטעהען ביי עפּעס אַ סטאַנציע, די קאָנדוקטאָרען קומען אַריין און שלעפּען אַוועק אי רב שמשונ'ען, אי אַלבערט'ן צום נאַטשאַלניק סטאַנציע — בעשטראָפען זיי פאַר אַ סקאַנדאַל אין אַנ'עפּענטליכען אָרט. דער צוג פאָהרט ווייטער, און מיין עדות-זאָגען וועגען רב אברהם בר' פייבוש איז טאַקי אַזוי

געבליבען ניט דערזאָגט — דערווייל ע, ביז די צייט וועט קומען ...
די פאָליאַקען זיצען און שמועסען וועגען דעם ענין און טייטשען איהם אוים אויף פערשיעדענע אופנים: מע לערענט אָב פונ׳ם פרט אויפ׳ן כלל, מען פערגלייכט, מע אַמפּערט זיך. איינער, דער עלסטער פון זיי, וואָס האָט געשוויגען די גאַנצע צייט, רופט זיך אָן:
— מיינע הערען! אויף מיין וואָרט, איך האָב בעסער ליעב די פּראָסטע יודען פונ׳ם פאָלק, וואָס זענען מקיים זייער חוב פאַר גאָט, וואָס חקירה׳ן ניט און פאַלשעווען ניט און לעבען, ווי זייערע טאַטעס און זיידעס האָבען געלעבט, און איך קען ניט איבערטראָגען די, וואָס פערשטעלען זיך פאַר פּאָליאַקען, מאַכען זיך מיאוס, שעמען זיך מיט זייער יודישקייט, טוען אָן אַלערליי מאַסקעס, ווילען נאָכמאַכען אַנדערע פעלקער, כדי מ׳זאָל ניט דערקענען, אַז זיי זענען יודען.
פיעלע פון די פּאָליאַקען זענען מיט איהם מסכים, און צוויי דערצעהלען אַזאַ מין מעשה:
— געווען איינער אַ יודישער פּאָליאַק, וואָס איז געזעסען מיט אונז אין קלוב און געשפּיעלט אין קאָרטען, האָבען מיר גראָד געדאַרפט וויסען, ווען עס געפאַלט דאָס יאָהר סוכות ביי יודען, פרעגען מיר איהם. זאָלט איהר געווען זעהען, ווי דער איז געוואָרען אַ פערביטענער, אַ קראַנקער ווי מיר האָבען איהם באמת אָנגעריהרט זיין האָנאָר, און ווי ער האָט אונז געענטפערט מיט אַ מין גאוה און אַ אומצופריעדענקייט: פרעגט איך, פּאַנאָוויע, אַנ׳אַנדערן, איך וויים ניט פון קיין יודישע ימים־טובים, — אויף עהרען־וואָרט, פּאַנאָוויע, דאָס איז אַ פאַקט. נו, היינט ווי קען מען איהם שעצען, אַז ביי איהם אַליין איז ניטאָ קיין כבוד צו זיינע הייליגקייטען, צו זיינע ימים־טובים, צו זיין איינענער פערזאָן?
אַזוי ריידען צווישען זיך די פּאָליאַקען, ווער סע לויבט, ווער סע זידעלט די יודען, ביז זיי ווערען ביסלעכווייז אַנטשלאָפען. איך גיב זיך אָפּט אָב דעם גערעכט, און איך שעם זיך פאַר זיך אַליין, און דאָס האַרץ טוט מיר וועה. אַ גאַנצע נאַכט בין איך אַזוי געזעסען אין יסורים, געציפּט, געזאָרגט זיך, ניט געשלאָפען און ניט געוואַכט. אין קאָפּ האָבען זיך מיר געדרעהט אַלערליי בילדער, ווי אַזוי סע לעבען אונזערע יודעלעך, ווי אַזוי זיי פיהרען זיך, ווי אַזוי זיי שטעהען און געהען, ווען זיי האָבען ליעב, ווען זיי האָבען פיינט, ווען זיי יאָגען און ווען זיי געבען אָב כבוד, אַלע משונה ווילדע מעשים זייערע בישיבה של מעלה ובישיבה של מטה. אין בילד שלעפּט נאָך אין קאָפּ דאָס צווייטע, איין געדאַנק דערוועקט אַנדערע גע־

דאנקען, סע מאַלט זיך מיר אַזוינס, וואָס ס'איז געווען פריהער מיט הונדערטער יאָהרען, וואָס ס'איז געשעהן אין עק וועלט. איך דערמאָן זיך, אגב, איין מעשה, וואָס איך האָב געהערט נאָך קינדוויז פון איינעם אַ שרייבער, אַ געלעהרענטען נאַטור-פאָרשער. ער האָט מיר דערצעהלט, וואָס הומבאָלד האָט געזעהען ביי אַ טייך ערגעץ אין די ווייטע מדינות.

דער טייך האָט אַ טבע, אַז פון צייט צו צייט געהט ער אַרויס פון די ברעגען און פערפלייצט דאָס לאַנד אַרום זיך. ווען ס'הויבט זיך אָן אַ געוויסער, פאַלט אַ גרויסע אימה אויף אַלע חיות און אַלע בהמות אַרום און אַרום, אַ מהומה, אַ געלאַף! דעמאָלט פערגעסט מען די שנאה, דעם האַס, מע בייסט זיך ניט, מע רייסט זיך ניט, מע טראַכט נאָר וועגען שלום און פריינדשאַפט. איין חיה העלפט דער אַנדערער, דער שטאַרקער האַלט אונטער דעם שוואַכען: אַ וואָלף ראַטעוועט אַ שאָף, אַ בער ציהט אַרויס פונ'ם וואַסער אַ ציקעלע. סע געהען אינאיינעם גרויסע חיות און קליינע, ווילדע און היימישע, פריעדליכע און בייזע; מע געהט, מע לויפט, מע קומט צו אַ הויכען באַרג און מע בלייבט דאָרט די גאַנצע צייט, ביז די צרה וועט אַריבער. — אַז סע פאַלט אָבער אָב דאָס וואַסער, סע ווערט אַביסעל גראַמער, אהאַ! איז שוין ווידער אוים ברודערשאַפט, אוים ליעבשאַפט! דער לייב קריצט מיט די צייהן, דער לעמפּערט רע-וועט, ברומט, דער טיגער שטרעקט אוים זיינע נעגעל, ווער סע קען נאָר, בעפאַלט דעם שוואַכערען און פערצוקט, די שעפּעלעך, די ציגעלען לאָזען זיך לויפען. ס'איז אויף זיי אַ פחד, אַ צרה, אַן אומגליק. ראַטעווען קען זיך גאָר דער, וואָס איז גרינג אויף די פיס. מע צעלויפט זיך אין אַלע זייטען...

גאָט, האָב רחמנות אויף דיין פאָלק ישראל! — — —

גאַנץ פריה האָט דער צוג זיך אָבגעשטעלט נעבען אַ גרויסען וואָקזאַל, פון וואַנען סע שיידען זיך די וועגען: איינער נעהמט זיך קיין גלופּסק, דער אַנדערער קיין בויבעריק. דורכ'ן פענסטער פונ'ם וואַגאָן האָב איך געקוקט אויף די גרויסע מחנות דורכפאָהרער, וואָס דרע-הען זיך דאָרט אַרום איבער דער פּלאַטפאָרמע, צווישען זיי אַ היבש ביסעל יודען, גרויסע און קליינע, מאָגערע, דאַרע, קוואַרע, איינגעבויגענע, איינגעהויקערטע, פינסטערע, חשב'דיגע, וויסטע — אַ געמיש פון כל המינים. אַלע לויפען מיט גרוים אימפּעט, מע שלעפּט קלומקעס, בעט-

נעוואַנט, אַלערליי בעבעכעס. מע רעדט מע שרייט, מע פּילדערט, ס'איז אַ יריד, אַ טאַראַראַם, ממש טויב צו ווערען. צווישען אַט דעם גרויסען עולם דערזעה איך פּלוצים — טרעפט וועמען? שמואל דעם קליינעם! ער האַלט זיין שותּף יעקב פאַר דער פּאָלע, שפּרינגט איהם אין פּנים אַריין, רעדט עפּעס מיט גרויס היץ, גיסט אויף איהם אוים זיין בייז מזל. איך גיב אַ געשריי: שמואל! — איינמאָל, דאָס אַנדערע מאָל, ער הערט ניט. איך שריי דאָס דריטע מאָל — ער דרעהט זיך אוים און דערקענט מיך.

— יעקב, יעקב! — שרייט ער, און שלעפּט דעם שותּף פאַר דער פּאָלע, — זעה נאָר, זעה, אָט איז דאָך רב מענדעלע אין וואַגאָן, רב מענדעלע, יענער פון'ם בוידעם, רב מענדעלע, וואָס איז געזעסען מיט אונז דאָרט אין עק בוידעם!.. שלום עליכם, רב מענדעלע! — שרייט ער און לויפט צו מיין פענסטער.

— שלום עליכם, רבי שמואל! רבי יעקב! — ענטפער איך זיי פון דער וויטען. נאָר איידער זיי לויפען צו, טוט מען אַ קלונג, אַ פּייף, און דער צוג ריהרט זיך פון'ם אָרט.

— וואָס מאַכט איהר, ברידער?.. וואָס הערט זיך עפּעס?... וואוהין פאָהרט איהר?.. שריי איך צו זיי מיט'ן גאַנצען כּח און שטרעק צו זיי די הענד.

און יענע לויפען, איילען, שרייען עפּעס, נאָר איך פערשטעה שוין ניט, וואָס... איך הער נאָר געשרייען הינטער זיך, ניט קיין קלאָרע ווערטער, און דער סוף לאָזט זיך — אין בויבעררעק!...

(ענדע).

א סגולה צו די יודישע צרות.

הקדמה.

די גרויסע צרות און וועהטיגען, וואָס אונז שלימזלדיגע יו האָט אין דער לעצטער צייט געטראָפען, זענען אַזוי שרעקליך פיל אַח אַזוי נאָך פריש, אַז מיר קענען נישט און מען פאַרשפּאָרט עס אויך טאַקי זיי אַרויסצוזאָגען. נישט אין דעם לאַנגען צעטעל פון די אַלע רדיפות, מכות און פורעניות, מיט וועלכע מיר זענען אין די לעצטע צייטליכע יאָהר געשטראָפט געוואָרען, נישט אין דעם געניטיגען מיר זיך אַצינד, בשעת מיר פיהלען נאָך די גרויסע שמאַרצען, אָנקוקענדיג די װאונדען אַליין מיט אונזערע אויגען, בשעת זיי טהוען נאָך שטאַרק וועה און צופּען ביים האַרצען. אַ דאָקטאָר בעדאַרפען מיר האָבען, אַ מומחה, וואָס זאָל אונז געבען עפּיס אַ סגולה צו אונזערע וועהטיגען. נאָר וואו האָט איהר געזעהן אַ יודען בשעת ער פאַלט, לא עליכם, אויף די קריזשעס, אָדער עס האַפּט איהם, נעבעך, אָן ציינוועהטיג, וואָס ער זאָל אויף זיך נישט האָבען גוזמות יודען בעלי־רחמים׳ס, איטליכער בעזונדער מיט זיינע באַבסקע מיטעל? נישקשה, כ׳לעבען, מיט צרות, מיט בעלי־רחמים׳ס, בעלי־טובות און עצות־געבער האָבען מיר יודען, ברוך־השם, נישט צוזאָרגען. אַ סך אַזעלכע האָבען אין דער לעצטער צייט זיך אָנגעוואָרפען צוזיין אונזערע רופאים און אָנגעדולט אַ קאָפּ מיט זייערע בויך־סברות. דאַרונטער זענען געווען שפּרעכערם, וואָס ריידען בויבעריק, טאָטעריש, און געוואָלט היילען דורך דער סיטרא אַחרא. ווידער אַנדערע זענען פאַרקראָכען דוקא גאָר ווייט אין דער קדושה און געזוכט די רפואה גאָר אין אַ היילינגען יהי רצון, אין אשר יצר זאָגען הונדערט מאָל אין טאָג, שונאים אויף צוועטצעניש. ווייטער נאָך אַזעלכע, וואָס האָבען אָנגעשריבען אַלערליי קמיעות, אַזוינע מיני סטאַטייקעס, אין וועלכע ס׳איז אויסגע־

מישט בוידעס=פאַלעצע, סיור=בור ומפליא לעשות, וואָס אומטעגליך צו= פאַרשטעהן דאָרט אַ וואָרט. אויך אַזעלכע, וואָס האָבען געהייסען אויף גאָטס בעראָטה געהן מיט פאַרמאַכטע אויגען, מיט אַ ניכטערען מאָגען און לעדיגע קעשענעס מעסטען פעלד דאָרט אויף דער מערת= המכפלה. די אַלע דאָזיגע לייט האָבען זיך בעטיהט, עס פאַרשטעהט זיך, אומזיסט, ווי די אַלע אַנדערע בעלי=טובות, וואָס מיינען, חלילה, נישט קיין גראָשען, נאָר גלאַט לשם מצוה, פאַר גרויס ליבשאַפט צו אונז. און זייער ליבשאַפט האָט דערוויילע געקאָסט טהייער, יודען אָנ= געמאַכט שאָדען אפשר גאָר אַזוי פיל ווי פון יענע די גרויסע שנאה. בעהיט זאָל מען ווערען, רבונו של עולם, פאַר אַ שרפה, אָבער נאָך מעהר פון נאַרישע מבולבלע גוטע פריינד, וואָס האַפען זיך ראַטעווען, גלאַט חאַפ=ראַפ, און טהוען דערביי גרויסען שאָדען אָן. שוין דרינען אַליין בעשטעהט דער גרויסער שאָדען פון יענע לייט, וואָס מיט זייער רעש און געפילדער האָבען זיי פאַרטויבט די אויערען, נישט צוהאָרכען רעכט די מיטעל, וועלכע קליגערע, געניטערע פון זיי האָבען געגעבען, האַלטענדיג דאָס קראַנקע יודישע פאָלק ביים דפק און אויסהערענדיג איהם גוט דאָס האַרץ. ערשט אַצינד, אַז די בייזע מהומה האָט אַביסיל זיך איבערגענומען און די סגולות פון יענע מיני פאַרשווינען האָבען זיך דערוויזען פאַר נאַריש, אָהן אַ שום האַפט, האָט מען אָנגעהויבען זיך רעכט אַרומצוקוקען, צו בעטראַכטען מיט ישוב=הדעת די יודישע שלעכטע לאַגע און צוצוהערען זיך מיט קאָפּ, וואָס מבינים, פאַרשטענ= דיגע מענשען זאָגען.

זעהר פיל ספרים און אַרטיקלען זענען אַצינד ביי אונז דאָ פון געלעהרענטע מענשען איבער דער איצטיגער יודישער לאַגע. צווישען זיי געפינט זיך איין ספר, אויף וועלכען ס'איז נישטאָ דער נאָמען פונ'ם מחבר, געשריבען אין דער דייטשער שפראַכע — אין דעם לשון פון יענעם פאָלק, וואָס ווי גרויס ס'איז די חכמה, די מענשליכקייט פון זיינע בעריהמטע געלעהרענטע, אַזוי גרויס איז אויך די נאַרישקייט און די רשעות פון זיינע ווילדע טיפשים. דאָרט אין דעם לאַנד האָט, מיט עטליכע יאָהר צוריק, זיך צום ערשטען געוויזען די מיאוסע קרעטץ אונטער דעם ניי=מאָדנעם נאָמען „אַנטיסעמיטיזם“. דאָס הייסט אויף אונזער לשון: די שנאה צו יודען, וואָס שטאַמען פון דער גוע שם. גלייך ווי היינט וואָלט זיך בעשיינפערליך דערוויזען, אַז שם האָט אין דער תבה געהאַלטען אַ שיינקיל און געגעבען יפת'ן מיט זיינע בהמות דאָרט געלט.

אויף פראָצענט. — פון דאָרט האָט דער עיפוש זיך פארטראָגען אין אנדערע מדינות און דאָס מיאוסע קרעטציל האָט זיך געזעצט בײַ מענשען מיט שלאָפע קעפּלעך, נישט-דאָ-געדאַכט, וואָס מחמת דעם האָט זײ, נעבעך, זיך איבערגעקעהרט דער מוח, זײ האָבען געערדט פאַר פײַער און פאַר וואַסער, געאַרבייט מעשים און אָנגעטאָן גרויסע צרות, אַליין נישט צו וויסען אויף וואָס פאר א וועלט זײ זענען.

אָט דעם דאָזיגען ספר, וואָס איז געשריבען אין דער דייטשער שפּראַכע וועגען דעם כלל יודען אויף דער גאַנצער וועלט און וואָס איז אָפּגעדרוקט געוואָרען אין יאָהר 1882 אין בערלין, אין דעם רעכטען אָרט, וואו דער גאַנצער צאָרען פונ'ם „אַנטיסעמיטיזם" איז אויף יודען אַזוי גרויס, גיבען מיר הײַנט אַרויס אויף אונזער יודישען לשון מיט דעם נאָמען „א סגולה צו די יודישע צרות". דאָס ספּריל איז, ווי איהר זעהט, רבותי, נישט גרויס, נאָר אין איהם זענען נכלל כמעט אַלע געדאַנקען און די הויפּטזאַכען, וואָס אין די אַלע איבעריגע ספרים פון דעם מין. דאָס איז דער ברונען, פון וועלכען די אַנדערע געלעהרענטע מחברים האָבען דערנאָך געשעפּט געדאַנקען, צוגעבענדיג צו זײ נאָך נאָך אביסיל געווירץ און זײ אויסגעלעגט אויף אַנדערע טעלערלעך. דעריבער, אַז מען לייענט דעם דאָזיגען ספריל, קען מען שוין מיט איהם יוצא זײַן פונ'ם לייענען נאָך תרי"ג אַנדערע זײַן גלײַכען. און דאָס אייגענטליך איז אונזער גאַנצער כיוון, בעקאַנט צומאַכען דעם עולם מיט דעם גאַנצען הײַנטיגען שמיעס איבער יודען און צוגלײַך טאַקי איהם פאַרשפּאָרען די מיה, אָנצולייענען זיך ווי א פויק מיט א סך ספרים, וואָס אין תוך אַריין זענען זײ אַלע גלײַך, ווי איין מאַמע האָט זײ געהאַט.

א גרויסע מעלה האָט דער דאָזיגער ספר, וואָס דער מחבר זײַנער רעדט בנימוסדיג. ער ריהרט נישט אָן, חלילה, מיט א גראָב וואָרט קיינעם, אפילו די שונאי ישראל. אדרבה ער איז אויף זײ נאָך מלמד זכות דערמיט, וואָס דער גאַנצער האָס זײַערער איז, כפי ער דערוויזט, שוין אַזוי אין דעם מענשענס טבע, און אינגאַנצען שולדיג איז נאָר דאָס יודישע פינסטערע מזל. אין דעם מוסר זײַנעם צו די יודישע קינדער זעהט מען אַרויס, ווי שטאַרק ליב ער האָט זײ. זײַנע רייד גיסען זיך ווי א שטראָם טיף פונ'ם האַרצען. דאָס זענען הייסע פלאַם-פײַערדיגע געפיהלען, וואָס צוזיפּשטיקענדיג זיך אינאיינעם רייסען זײ זיך מיט אימפּעט אַרויס פון דער ברוסט און שיטען זיך איהם ווי פּערעל אויס

דעם מויל, זיין וואָרט איז פייער און ברעכט ווי א האַמער א האַרץ אפילו ווי אַ שטיין. שילדערט ער די יודישע לאַגע, הערט מען עפּיס א ביטערען קרעכצען, אַ זיפצען, וואָס האַפּט אָן ביי דער נשמה, און נים ער זיך אַ מאָל אַ בייזער, פיהלט מען, ווי עס טריפט איהם דער־ביי דאָס בלוט. אויף איהם איז געזאָגט געוואָרען דער פסוק: „נאמנים פצעי אוהב ונעתרות נשיקות שונא“, וואָס איז גלייך מיט דעם עולם׳ס אַ ווערטיל: „בעסער פון אַ גראַטש אַ פּאַטש, איידער פון אַ נאַר אַ קיש“.

אַצינד, תי, זייט מיר געזונט און לייענט, זייט מוחל, דעם נאר אַליין!

א סגולה צו די יודישע צרות.

פון אייביגע יאהרען ביז אויף היינטיגען טאג דולט זיך א גאנצע וועלט מענשען דעם קאפ מיט א שטארק אלטע רעטהעניש, אלץ מכח יודען. און הגם דאס איז פאר זייערע ציין שווער איינצובייסען ווי תרגום, דאך ווערד מען עד היום נישט מיד צוברעכען זיך דארויף דעם מוח. די מעשה דערפון איז, וויל דאס איז נישט ווי אין לעהרנען עפּיס א הארב שטיקעל, וואס איז גלאט אזוי זיך, נאר אויף א בעלנות, כדאי צו־רעפּען דערפון דעם פשט, אלא וואס דען, דאס קומט טאג־טעגליך פיר פשוט טאקי אין דעם לעבען, עס זעטצט אין קאפ און שרייעט: געוואלד א ענטפער, א עק, א סוף לאז עס האבען!

נאך אונזער חות־דעת ליגט דאס גאנצע פינטעלע פון דער שוועהרער הלכה אט דרינען: די יודישע קינדער זענען צווישען די אלע אומות העולם עפּיס אזא מין ווילד פרעמדער טייל, וואס קיינער פון זיי קען איהם נישט פארדייען, ווערען מיט איהם אין לייב און לעבען און דאריבער טאקי קען איהם אויך קיינער נישט ליידען.

די גאנצע הסברא שטעקט דרינען טאקי, ווי געפינט מען עפּיס א מיטעל דעם דאזיגען פרעמדען טייל אריינצודרעהען אין דעם קניפּעל פון די אלע אנדערע פעלקער אזוי, אז יענע אלע שאלות־תשובות מכח יודע זאלען אויף אייביג שוין אויפהערען.

דערמיט אבער זענען מיר נישט אויסען אזוי וויט, אז עס זאל א סברא זיין צומאכען גאר א גאנץ גוט לעבען, טאקי וואס גוט הייסט, ניין. אזעלכס איז צווישען די אלע אומות־העולם אליין נאך קיינמאל נישט געוועזן. דאס קען ערשט זיין אפשר א מאל העט העט, אז משיח וועט,

אם ירצה השם, קומען, און לעת־עתה מוזען די פעלקער פון דער וועלט זיך בעגניגען מיט דעם מדובר צווישען זיך, חאָטש ווי־ס׳איז איינס מיט דעם אנדערען צוהויזען. דאָס מחותנשאפט וועדד בייז זיי געשלאָססען מיט גע־שריבענע תנאים דורך די גלייכע פראוועס, וואָס איטליכער צד נים איין נדן אריין, דורך אַ געוויסע גלייכקייט אין דעם גראַד זייערען, דורך דעם רעכט האָבען פון איינעם, צופאָדערען פאַר זיך עפּיס אַזוי־גוט ווי יענער, דורכדעם, וואָס קיינער פון זיי לאָזט זיך נישט שפּייען אין דער קאַשע און מוזען איינער פאר דעם אַנדערען דרך־ארץ האָבען. זאָגט זשע אדרבה, רבותי, וואָס פאר אַ נאָהענטע שייכות קען זיין צווישען די אומות העולם און יודישע קינדער, אז פון אזא גלייכקייט אין דער לאַנגע זייערער איז נישטאָ, משטיינס־געזאָגט, אפילו קיין זכר. דאָ פעהלט דאָך דער גאַנצער חיזוק פונ׳ם דרך־ארץ האָבען איינער פאַר דעם אַנדערען, וואָס ווערד בייא צוויי גלייכע צדדים אָבגעהיט דורך זייערע גלייכע פראוועס און צווישען זיך אָבגעמאַכטע תנאים. ערשט דענסטמאָל, ווען יודישע קינדער וועלען ווערען לייט גלייך אַלע אַנדערע פעלקער און סם וועט שוין זיין אויף וואָס דער דרך־ארץ פאַר זיי זאָל זיך האַלטען, דענסטמאָל, זעהט איהר, וועט מען קענען זאָגען: גע׳פטר׳ט, ברוך־השם, די אַלע שאלות־תשובות איבער יודען.

נאָר אויף אַזאַ גוטען שטאַנד, אין וועלכען יודען זאָגען פאַרציימענס געשטאַנען, איז בעונותינו־הרבים נאָך אַזוי לאַנג צו וואַרטען, אַז אַצינד ביי היינטיגע שלעכטע אומשטענדען און ביטערע צרות קען, דאַכט זיך, נאָר נישט געמאָהלט זיין אין דער וועלט, יודישע קינדער אַריינצושטע־לען ווי אַ פאַלק אין איין צעטעל מיט די אַלע אַנדערע פעלקער. יודען פעהלט דערצו דער רעכטער עיקר פון יענע נייטיגע זאַכען, וואָס נאָר דורך זיי ווייסט מען, אַז מען איז אַ פאָלק אויף דער וועלט. יודען האָבען נישט אַליין פאַר זיך זייער איינגען לעבען, וואָס קען אַנדערש נאָר נישט געמאָהלט זיין סיידען דורך איין לשון, דורך איין שטייגער פיהרונג און דורך איין מקום מנוחה. דאָס אַלסדינג וואָס יודען געהט אָפּ. זיי זענען צוזייעט, צושפּרייט, געפינען זיך אומעטום אין דער וועלט און זענען ערגיץ נישט אין דער היים. די אומות העולם האָבען קיינמאָל קיין עסקים נישט מיט אַ יודיש פאָלק, נאָר גלאַט עפּיס מיט יודען. און איטליכער אומה ליגט אויסגעדרוקט עפּיס אַ מין אייגענער כאַראַקטער, וואָס נעהמט זיך פונ׳ם זיצען ווי ברידער אינאיינעם אויף איין לאַנד. אַזוינס איז ביי יודען נישטאָ און נאָר אוממעגליך טאַקי, אַז אין גלות

זאָל אַזוינס קענען אָנהויבען ביי זיי צוזיין. מיט זייער טבע בכלל זיך צושטרעקען נאָך די עקען און נאָכטאָן אַנדערע, איז זיי נאָך מעהר צרינגער געוועזען אָנצונעהמען ווילד־פרעמדע מאַנירען פון יענע אומות, צווישען וועלכע זיי איז אויסגעקומען פּאַרוואָרפען צו ווערען. און זעהר אָפט האָבען זיי אפילו זיך אויסגעטאָן פונ׳ם יודישקייט נאָר יענע צוליב. האָבען זיך איינגערעדט עפּיס זאַבענישען, אַז נאַציעס איז לאו דווקא, מען בעדאַרף געהערען דער גאַנצער וועלט, עפּיס אַזוינס, וואָס איז נישט ניחא געוועזען אַנדערע, און זיך אַליין איז אויך גאָרנישט דערפון אַרויסגעקומען. זיי האָבען מוחל געוועזען דעם כבוד פון אַ אייגענער יודישער נאַציע אין דער האָפנונג צו ווערען דורכדעם נפש אחת מיט די אַנדערע אומות העולם. אָבער דברים בטלים, ערגיץ נאָך איז זיי נישט געראָטען, געדעכענט צווזיין ביי יענע פון די אומות, מיט וועלכע זיי וואוינען, פאַר אמת׳ע איינענע גלייך מיט זיך.

נאָר מעהר פון אַלע זאַכען, וואָס האַלט די יודען אָפּ זיך אָנטאָן אַ כח צו ווערען אַליין פאַר זיך אַ אומה, איז דאָס צו אַלע צרות, וואָס זיי הייבט זיך גאָר נישט אָן אַזעלכס צוגלוסטען. ניין, נאָך ערגער, לאָ. די וואָס אַזעלכס הייבט זיך זיי נישט אָן צוגלוסטען, לייגענען זיי נאָך אָפּ אפילו דאָס רעכט, אַז אַזעלכס זאָל זיך גאָר מעגען גלוסטען. ביי׳ם קראַנקען מענשען איז דאָס נישט וועלען איהם זיך עסען און טרינקען זעהר נישט קיין גוטער סימן. נישט תמיד געראָט עס פון אַזאַ שלאָפּ־קייט דעם חולה אויסציהיילען און מאַכען איהם אַ אַפּעטיט. און ווען אפילו עס געראָט יאָ, איז דאָך די שאלה, אויב דער קראַנקער וועט זיין ביכולת צופאַרנעהמען די שפּייז, צו וועלכע ער האָט חשק. אָט אין דער דאָזיגער מיאוסער לאַגע פון אַזאַ קראַנקען געפינען זיך די יודען.

הכלל דערפון איז, אַז אין דעם, וואָס די יודען זענען ביי די פעלקער נישט פאַררעכענט פאַר אַ אומה, ליגט צום גרעסטען טייל דער סוד פון זייערע בימערע צרות, וואָס אָהן אַ ברעג. דאָס אַנגעהערען זיך נאָר אַליין מיט דעם דאָזיגען אונגליקליכען פאָלק איז שוין אַ גענינגער פּלעק, מיאוס ביי פרעמדע און אַ וועהטיג פאַר זיך אַליין, און דאָס איז טאַקי גאַנץ על פי דרך הטבע, אַזוי איז דעם מענשענס נאַטור.

צווישען די אַלע אומות־העולם, וואָס לעבען אויף דער וועלט, שטעהען די יודען ווי אַ טויטע אומה, וואָס איז שוין גאַנץ לאַנג אָפּגע־שטאָרבען. ווי באַלד זיי האָבען פאַרלוירען זייער פאָטערלאַנד, האָבען

זיי אויפגעהערט פאַר זיך אַליין אַ קיום צוהאָבען און אויף זיי איז געקומען אַ אויסקריכעניש, אויספאַלעניש, וואָס אַזוינס קען ביי אַ לעבעדיגען נפש, געזונט אויף אַלע אברים, גאָר נישט געמאָהלט זיין. טיטוס הרשע איז געוועזן זייער מלאַך־המות, וואָס האָט דעם טויט געמאַכט זייער לאַנד. נאָר אָבער נאָכ'ן צונעהמען ביי דעם יודישען פאָלק דאָס לאַנד — זיין לייב און לעבען — איז פון איהם דאָך נישט געוואָרען אַ סך־הכל, איינ־גאַנצען תל און עס הערט נישט אויף אין אַ גייסטיגער געשטאַלט צוזיין אַ אומה אויף דער וועלט. יודען זענען טאַקי נישט איין גוף, אָבער דאָך איין נשמה. די וועלט זעהט אין דעם דאָזיגען פאָלק דאָס מורא־נפש־דיגע געשטאַלט פון אַ מת, וואָס געהט צווישען לעבעדיגע מענשען אַרום אויפ'ן עולם־התועה. אַזאַ מין נפש, אַ מת פון יענער וועלט, וואָס געהט אַרום צו חלום אַ טויט פאָלק אָהן אַ לאַנד, אָהן לייב און לעבען, אָהן האַק און פאַק, וואָס איז מעהר נישט פון דעם עולם און בלאָנקעט זיך דאָך צווישען לעבעדיגע מענשען אַרום; אַזאַ מין ווילד פאַרזעהעניש, וואָס זיין גלייכען איז נאָך אין די קראָניקעס נישט געוועזן און וועט נישט זיין, מוז טאַקי מאַכען אויך אַ משונה ווילדען רושם אין דעם כח המדמה פון די אומות, וואָס קוקען עס אָן. און ווען די מורא פאַר רוחות איז דעם מענשען איינגעוואָרצעלט פון געבוירען אָן, היינט וואָס איז פאַר חידושים, אויב עס געהט איך איבער אַזאַ גרויל אָנקוקענדיג דאָס דאָזיגע פאָלק, וואָס נישט טייט נישט לעבעדיג און זעהט אויס ווי אַ רוח? נאָך העט־העט פון הונדערטער יאָהרען אָן איז אין דור דורות בירושה איבערגע־גאַנגען אַ שרעקליך חלשות'דיג־מיאוס געפיהל פאַר דעם דאָזיגען רוח אין דעם געשטאַלט פון אַ יודען. דורכדעם איז ער פון דער לכתחילה אָן געוואָרען אָפגעפסלט און דערפון ווידער מיט נאָך אַנדערע צוגעלעגטע קניימלעך, פון וועלכע מיר וועלען דאָ ווייטער אַביסעל שמועסען, האָט זיך גענומען די ווילדע שנאה צו יודען.

די שנאה צו יודען האָט זיך איינגעוואָרצעלט ביי די אומות העולם גלייך מיט אַלע אַנדערע מאַנקאָליעס, שגעונין, שטות'ערייען און נאַרי־שע איינגערעדטע זאַכען. זי איז אַ מין מאַנקאָליע, ווי דאָס שרעקען־זיך פאַר רוחות, נישט דאָ־געדאַכט, און איז איינגעגעסען טיף אין דער נשמה. חי באַלד זי איז איינגעגעסען אין דער זייל, געהט זי איבער בירושה, און ווי באַלד זי איז נאָך דערצו אויך אַ אַלטע פאַרשלעפטע קריינק זינט אַ פאָר טויזענט יאָהר, איז שוין צו איהר נישטאָ קיין שום רפואָה. קורץ גערעדט, דער יוד האָט אַ פנים ווי אַ רוח, אַ שוואַרץ

יאָהר, און פאַר אַ רוח גרוילט דאָס לייב, מען שפּייעט זיבען מאָל אויס דערמאָהנענדיג זיך נאָר אין איהם. דאַריבער איז אַזוי דער גרויסער האַס אַקעגען דעם יודישען פאָלק, אויף וועלכען מען שפּייעט קלעק נאָך איי־ דער מען קען איהם רעכט, און מחמת דעם מאַכט מען דעם גאַנצען כלל יודען חייב פאַר אמת׳ע אָדער פאַלשע חטאים פון עטליכע יחידים, מחמת דעם גלויבט מען אויף איהם אַלסדינג, וואָס נישט געשטויגען, נישט געפלויגען, און מען שטעלט איהם ארויס אַ פייג גלייך אין פּנים אריין.

נאָך פון גאַנץ לאַנג האָבען מענשען, אי קלאָמפערשט גוטע פריינד אי שונאים, זיך געפּרוּווט צודערקלעהרען אָדער גערעכט צוגעבען דעם האַס אַקעגען יודען דורך אַלערליי מיני חטאים, מיט וועלכע זיי האָבען די יודישע קינדער בעשולדיגט. יודען זענען שולדיג אין עלילה־דם, האָבען סם געוואָרפען אין די ברונענס, נעהמען גרויס פּראָצענט אָהן אַ שיעור און נאָגען ביי פּויערען אויס דעם מאַרך פון די ביינער. אָבער אַזעלכע פאַרברעכען און נאָך טויזענטער אַנדערע אויף אַ גאַנץ פאָלק האָבען זיך דערוויזען פאַר לויטער פאַלשע בלבולים, און דאָס אַליין טאַקי איז שוין דער בעסטער סימן, אַז נישטאָ אין זיי קיין האַפּס, שטעהען אויף היהנערשע פיסלעך, וואָס מען האָט געמוזט זיי אָנבריינגען גוזמות׳וויז, בכדי גרינג צומאַכען דאָס האַרץ פון די שׂונאי־ישׂראל, וואָס מהוען זיי גרויסע צרות אָן, בכדי גערעכט צומאַכען די אַלע שלעכטע גזרות אויף אַ גאַנצער אומה, ווי שטאַרק נייטיג ס׳איז, אַז דער יוד זאָל מיט דעם רויך אַוועקגעהן צו אַלדע שוואַרץ־יאָהר. בריה׳ט זיך עמיצער צופּיל עפּעס צודערוויזען, קומט אויס צום שפּיטץ, אַז ער דערוויזט גאָרנישט. און ווען אפילו אין אַ טייל זאַכען זאָל מען אפשר רעכט האָבען אַקעגען יודען, אָבער אַלץ זענען דאָך די חטאים אויף קיין פאַל נישט אַזעלכע גרויסע, חלילה, אַז צוליב זיי זאָל קומען אַ ווּיסטער פינסטערער פּסק אַ גאַנצער אומה. יאָ, דאָס אַלסדינג איז אָבער נאָר געזאָגטע זאַכען, אין אמת׳ן אַריין אָבער זעהען מיר פּונקט דעם הפך, אַז יודישע קינדער, וואָס האָבען געשעפטען מיט גוים, פאַרהאַלטען זיך מיט זיי גוט, גאָר נישקשה׳דיג, און זעהר אָפט ווערען זיי צווישען זיך חבר, גאַנץ גוטע פריינד, זיטצענדיג אינאיינעם אין שכנות. גאַנץ קלאָהר טאַקי, אַז די אַלע אָנגעזאָגטע מסירות זענען גלאַט אַזוי זיך אַ ממרא, עפּיס אַ אַלטע סליחה, אַ פּזמון, גערעדט גלאַט אין דער וועלט אַריין, אַבי געבעבעט. די מסירות ליגען שוין פאַרטיג אָנגעגרייט נאָך איידער

די חטאים זענען דאָ, און מאַכט זיך אַמאָל עפּיס חטאים, פאַרזינדיגען זיך דאָך נאָר איינציגע מענשען, אבער נישט דאס גאַנצע יודישע פאָלק, חלילה.

אַט אַזוי געהט עס מיט די יודען שוין פון אייביגע יאָהרען, וואָהין זיי שטעלען אַפּיס לויפט זיי די שנאה נאָך, און געהען תמיד ביידע אינאיינעם ווי מטות־ומסעי. די אימות העולם מעגען זיך מחולק זיין אין פיל אַנדערע זאַכען, אָבער וואָס איז נוגע צו זייער האַס אקעגען יודישע קינדער זענען זיי יד אחת און האָבען וועגען דעם אַלע איין דעה. אַמת טאַקי, דער דאָזיגער האַס דרוקט זיך בּיי איטליכער פון זיי אויס אויף אַ אַנדער מאַניער, אין אַ אַנדער גראַד און נעשטאַלט לויט דער שטופּע בילדונג, אויף וועלכער איטליכע אומה שטעהט, אין תוך אַריין אָבער איז ער דאָ אומעטום און תמיד, גאַנץ גלייך, צי ער ווייזט זיך אַרויס גראָב אין רשעות אָדער ער געהט אינטער אַ דעקטיכעל פון רחמנות, ווי אַ שטייגער: טאַ, מען מוז די יודען ליידען, פאַרט אַ צער בעלי החיים. מורא צו־האָבען, יענער זאָל דיך נישט בעגזלענען, אָדער בעדאַרפען אָנצוקומען צו יענעמס הילף דיך אָבצוהיטען נאָר ווייל דו הייסט יוד, איז אַלץ איין גלייכע חרפּה, איין גלייכער וועהטיג פאַר די מענשליכע געפיהלען פון די יודישע קינדער.

מילא האָבען מיר אויסגעוויזען, אַז דאָס, וואָס דאָס יודישע פאָלק איז אָפּגעפּסקעט בּיי די אומות העולם, איז מחמת דעם, ווייל עס האָט אַ פּנים ווי אַ רוּח, און דאָס נישט קענען איהם ליידען איז בּיי זיי דאַריבער איינגעוואָרצעלט טיף אין דער זייל, ווי אַ גאַנץ אַלטע מאַנקאָליע, וואָס איז לחלוטין אוממעגליך זי פּטור צו ווערען. נאָר אַ חוץ דעם אָבער זענען אייך דאָ נאָך אַנדערע טעמים, פאַר וואָס קען דאָס יודישע פאָלק בּשום אופן די זכיה נישט האָבען צו שטעהן גלייך אויף איין מדרגה מיט די אימות העולם. און די דאָזיגע טעמים ווילען מיר באַלד טאַקי מפורש זיין.

בכלל האָט קיין פאָלק אין האַרצען נישט ליב אַ אויסלענדער. דאָס איז שוין אַזוי געשטעלט בּיי די פעלקער אין דער נאַטור און מען קען עס קיינעם נישט פון זיי פּאַר אומגוּט נעהמען. אַצינד איז די שאלה: איז דאָס דאָזיגע געזעטץ אויף יודען געזאָגט געוואָרען, גלייך ווי אויף אַלע מענשען פון אַנדערע אומות? — אָ, ניין! ס'איז נאָך אַ ווייטער חילוק. דער קאַלטער ברוך־הבא, מיט וועלכען מען נעהמט ערגיץ אַ

אויסלענדער איך, קען צוריק דארט בײ איהם אין לאנד זײן אפגענעבען ברויט.

גאנץ אפען פראנק און פרײ ניט זיך אפ אין דעם אויסלאנד דער וואס נישט קײן יודיש קינד מיט זײנע אינטערעסען. קײנעם איז גאר ערגיץ נישט קשה צוקוקענדיג, ווי ער אלײן אדער בשותפות מיט א גאנצער קאמפאניע שטעהט שטאל און אײזען פאר זײנע אינטערעסען און ארבײט אפ פאר זײ מעשים. דער אויסלענדער בעדארף אין דעם פרעמדען לאנד נישט זײן קײן דארטיגער פאטריאט, אדער לפנים נאר פאר אזעלכען זיך אויסגעבען. אקעגען־זשע דער יוד אבער איז בײ זיך גופא אין דער היים לא־די וואס נישט קײן היימישער, נײן, ער איז דא, משטײנס־געזאגט, אויך נישט אפילו קײן אויסלענדער, ער איז פשוט א פרעמדער, טאקי וואס פרעמד הײסט, מיט אלע פירושים. מען מאכט זיך אוים איהם גארנישט. מען זעהט אין איהם נישט אן נישט קײן גוטען פרײנד, נישט קײן שונא, נאר גלאט עפּיס א אומבעקאנטען, פון װעלכען ס׳איז בעקאנט נאר דאס אלײן, אז ער איז א גר אהן א היים. אקעגען דעם אויסלענדער מוז מען יוצא זײן אויפצונעהמען איהם פאר א גאסט מיט כבוד, װעלכען ער קען צוריק אפגעבען. דער יוד אבער קען אויף אזא שטײגער צוריק נישט מכבד זײן, דעריבער האט ער קײן פתחון־פה נישט אויף אזא ברײטען שלום־עליכם. ער איז נישט אזא גאסט און א פשיטא שוין קײן געבעטענער גאסט. ניבער איז ער א מקבל, װאס בעט א נדבה, און װעלכען מקבל איז מען נערען אנצוקוקען? ניבער איז ער א נצרך אין עפּיס א הילף, און װאו איז דער נצרך, װעלכען מען זאל נישט קענען אין דער הילף, װאס ער בעט, אויך אפזאגען? די יודען זענען עלענטע, װאס קענען נישט האבען זײערען א צד אין טיש, פון זיך מיט א כח־הרשאה, װײל װאו האבען זײ דען א אײגען פאטערלאנד? און װײל זײ האבען טאקי אזעלכס נישט, װײל די היים זײערע איז װי דער גלות אהן א גרעניץ, זײ זאלען קענען דארט אויף יענער זײט האבען פאר זיך א מקום־מנוחה, דעריבער איז זײער ביטערע עלענט אויך אהן א ברעג, אהן א גרעניץ.

יא, אזוי איז עס טאקי: דער יוד איז ערגיץ נישט אין דער היים, ערגיץ נישט בעטראכט מען איהם פאר א היימישען, אײגענעם מענשען, און בלײבט אומעטום פרעמד, עלענט װי א שטײן. דאס װאס ער אלײן און זײנע עלטערען זענען אין דעם לאנד געבוירען העלפט איהם נישט דערצו אפילו אויף א האר. על פי רוב בעהאנדעלט מען איהם אין

דער וועלט ווי אַ שטיפקינד, עפּיס אַ אָנגעוואָרפענער, גאָר אין בעסטען אופן שוין איז ער ווי איינער, וואָס מען נעהמט איהם אָן פון מצוה וועגען פאַר אַ קינד און וועלכען מען קען תמיד הייסען מוחל זיין געהן ווייטער, קיינמאָל אָבער איז ער נישט פאַררעכענט פאַר אַ אמת-אייגען קינד אין דעם לאַנד. דער דייטש, דער וואַלאַך וכדומה קען גאָר נישט צוגעבען, אַז אַ יוד, פון ר׳ שם׳ס שענער משפחה, אַ קאַטאָוועס, זאָל מיט איהם, סאַמע צימעס, פון יפת׳ס אייניקלעך, שטעהן גלייך גאָר פּאַני-בראַטציע. און ווען אפילו דער דייטש וכדומה וועט ווי אַ געבילדעטער מענש מסכים זיין, אַז ס׳איז אַ יושר דעם יודען געבען אַלע פּראַוועס פון אַ בירגער, דאָך וועט ער ביי זיך בשום-אופן קיינמאָל נישט פועל׳ן צופאַרגעסען, אַז אין דעם דאָזיגען בירגער ליגט אַ יוד. גלייכע זכיות מיט אַנדערע צובעקומען מהיכי-תיתאָ, דאָס איז שוין די העכסטע מדרגה, וואָס דער יוד קען פון דער היינטיגער ליב-טיגער צייט דערוואַרטען, אָבער פון גלייכע זכיות ביז גוט-ברודער-שאַפט איז נאָך זעהר ווייט. די גלייכע זכיות פאַר יודען נעהמען זיך גאַנץ פשוט דערפון, וואָס דער שכל, דער יושר און טאַקי די אייגענע אינטערעסען פונ׳ם לאַנד פאָדערען עס אַזוי. קיינמאָל אָבער בעדאַרף מען זיי נישט רעכנען פאַר אַזעלכע, וואָס קומען פונ׳ם ריינעם האַרץ און דעם מענשענס שטאַרקע הייסע געפיהלען. און ווייל די גלייכע זכיות איז נישט צוליב דעם האַרץ מיט זיינע געפיהלען, דאַריבער זענען זיי נאָך ערגיץ נישט ווי עפּיס אַ גאַנץ זיכערע, קלאָהרע זאַך, וואָס פאַר-שטעהט זיך ממילא פון זיך אַליין, און אויך ערגיץ נישט נאָך אייזען-פעסט אַזוי, אַז מען זאָל שוין גאָר פאַרשפּאָרען דערפון צורייידען. נאָר ווי די מעשה איז דאָרטען, אַזוי צי אַזוי, די גלייכע זכיות זענען תמיד נאָר אַ גרויסע נדבה, וואָס מען גיט אין-ברירה דעם יודישען פאָלק, דעם בעטלער, חאָטש מען איז זיינער נישט גערען, וואָרום מען קען פאָרט אין האַרצען נישט ליב האָבען אַ בעטלער, וואָס האָט נישט קיין היים און שלעפּט זיך תמיד אַרום. דער יוד טהאָר נישט פאַרגעסען, אַז די גלייכע זכיות פאַר איהם אין לאַנד איז נאָר טאַקי אַ געבעטעלט ברויט, וואָס מען מוז עס איהם שיינקען. דאָס שטעמפּעל פון חרפּה, וואָס אויף דעם יודישען פאָלק ליגט און וואָס צווינגט איהם צוהאַלטען זיך אָבגעזונדערט צווישען די אַלע אומות העולם, וועט דורך קיין שום געשיינקטע גלייכע פּראַוועס אין דער וועלט פון איהם נישט אראָבגעהן, כל-זמן עס וועט נישט אויפהערען אַלץ ווייטער טאַקי פון זיך אַרויס-

צונעבען שלעפערם אין אלע עקען וועלט ; כל-זמן עס וועט נישט האבען ביי זיך א קלאָהרען חשבון : פון וואנען קום איך און וואוהין געה איך ; כל-זמן יודען אליין וועלען אין א געזעלשאפט מענשען פון אנדערע אומות זיך שעהמען צוריידען איבער דער גזע, פון וועלכער זיי שטאמען, און נישט געדען זיין, אז מען זאל זיי דרינען גאָר דערמאָהנען ; כל-זמן מען וועט זיי רודפ'ן, אָדער קענען זיי ליידען און פון רחמנות וועגען נאָר זיי שיינקען גלייכע זכיות.

א חוץ דעם וואָס דער יוד איז דערנידעריגט בתכלית השפלות, מחמת ער איז אין לאנד א ווילד פרעמדער, איז דאָ נאָך א וויכטיגער טעם אין דעם פראקטישען לעבען, וואָס דורך דעם איז זעהר שווער, אז די איינוואוינער פונ'ם לאנד זאָלען חבר ווערען מיט יודישע קינדער.

אין דער גאנצער וועלט איז א אייביג גרוים געשלעג פאר דעם שטיקעל פרנסה, וואָס איטליכם לעבדיג נפש וויל מיט אלע כחות דער-האלטען זיין לעבען. ביי די געבילדעטע פעלקער, וואָס זייער כבוד שטעהט נים אָן צורייסען זיך וועגען דעם משונה ווילד, ווי די חיות רעות, איז בהסכם כלם אבגעמאכט, צוהאלטען געדען געוויסע געזעטץ, וואָס דורך זיי איז די מלחמה פאר דער פרנסה שוין נישט אזוי מגושם גראָב און בעקומט א שעהנעם פנים. עס הייסט, איינער פאר'ן אנדערען פארהאפט דעם וועג צופארדינען גאָר אין גוטען מוטה. דרינען מאכען די פעלקער געוועהנטליך א חילוק צווישען דעם היימישען און דעם אוים-לענדער, האלטענדיג אין דער סבראָ, אז דער ערשטער איז בילכער. היינט מאכט איך, רבותי, א קל-וחומר אזוי : מה-דאָך א אויסלענדער, א גלייכער מיוחס מיט אנדערע, איז ביי איהם מאכט מען אזא חילוק, א פשיטא שוין א יוד, וואָס איז ווילד פרעמד, אקעגען איהם מוז דאָך שוין דער חילוק זיין גרוים אין צעהן גאָרען! מיט וואָס פאר א האם מוז מען קוקען אויף דעם בעטלער, וואָס ווארפט איין אויג אויף יענעמס היים, וואו ער איז גאָר פרעמד, עס איז פון זיין זייט אזא העזה, וואָס מען קען עס איהם נישט מוחל זיין. א פרעמדען, א בעטלער, טאָר זיך גאָר אזוינס נישט גלוסטען, און געראָטה איהם עפים א נעהם צוטאָן, אפצו-לייזקען א ביינדעל, דענסטמאָל אז אָך-און-וועה איז צו איהם, מען ברעכט איהם די ביינער אויף וואָס די וועלט שטעהט. אין יענע ערטער, וואו יודען זענען אנגעזעצט ווי באָב, מוז זיי געגוג די אויגען פונ'ם קאָפּ ארויסקריכען ביז זיי דערטאפען עפים א פארדינסטיל און לעבען, נעבעך,

אין דחקות אָהן אַ שיעור, פונדעסטוועגען הערט מען אַלץ דעם דאָרטיגען עולם שרייענדיג אין איין קול: געוואַלד, נישט אויסצוהאַלטען פון די יודלעך, וואָס האָפען אַלסדינג אויס און שטעלען אונז בדלות!

רעכענען מיר אַצינד צונויף דעם גאַנצען פריהערדיגען צעטעל, קומט אויס בסך־הכל אַזוי: פאַר לעבעדיגע ליים איז דער יוד אַ טויטער, פאַר די היימישע אַ פרעמדער, אַ שלעפער, פאַר די רייכע, פאַרמעגליכע אַ בעטלער, פאַר די אָרמע אַ גאָלדשפּינער, אַ מיליאָנער, פאַר פאַטריאָטען, וואָס קלעפּען אין זייער לאַנד, איז ער אַ נאַרנישט אָהן אַ שום פאָטערלאַנד, און פאַר אַלע קלאַסען מענשען איז ער אַ מיאוסע אַנשיקעניש.

אָט אויף דעם דאָזיגען שלעכטלעבען צווישען די אומות־העולם מיט יודען איז געבוירט אינגאַנצען די אַלע טענות אָהן אַ צאָהל, דאָס הערטלען זיך און בעקלאָגען זיך פון איין צד אויף דעם אַנדערען. די יודישע קינדער, אַנשטאָט בעסער צופאַרשטעהן זייער אייגענע מיאוסע לאַגע און געפינען דערצו עפּיס גוטע מיטעל, בעקלאָגען זיך נאָר שטענדיג דאַרויף, אַז אין דער וועלט איז נישטאָ קיין יושר אויף אַ האָר, און מיינען, אַז פון דעם שרייען וועט זיי עפּיס אַרויסקומען. ווידער־זשע דער אַנדערער צד אַקעגען, אַנשטאָט דעם, זיך סומך צוזיין, פשוט איז פשוט, אויף זיינע גרעסערע תקיפות און אַרויס ריין מיט דער שפּראַכע: געשטייע אייך פאַרפּול! וויל ער אַלץ געדעכט מאַכען דאָס קוממיות־זאָגען יודען, דורך אַלערליי מיני עבירות און חטאים, וואָס הייבען זיך אפילו נאָר נישט אָן. ווער אָבער עס וויל קיינעם נישט נושא־פנים זיין און קוקט אויף אַלסדינג, וואָס אין דער וועלט געהט פיר, מיט אָפענע אויגען ווי אַ געניטער, ער וועט קיינעם נים פון די ביידע צדדים בעשולדיגען פאַר דעם שלעכט־לעבען צווישען זיך. צו די יודען אָבער וועט ער זאָגען: איהר זענט, כ׳לעבען, שוטים, נמאס־ומאוסע מענשען! שוטים זענט איהר, ווייל איהר שטעהט ווי די אָנגעמאָהלטע גולם׳ס, גאַרנישט צוטראַכטען עפּיס פאַר אייך אַליין צוטאָהן און וואַרט אויף דער וועלטס יושר, אַזעלכם וואָס האָט איהר פון תמיד אָהן געפעהלט; נמאס־ומאוס זענט איהר, ווייל אין אייך איז נישטאָ, משטיינס־געזאָגט, קיין פיצעל געפיהל פון אייער אייגענעם כבוד און אויך פונ׳ם כבוד פון אייער אומה.

אַ זאָג אַביסיל: אַ געפיהל פון אייגענעם יודישען כבוד! פון וואַנען זאָל זיך אַזוינס נעהמען? הערסטו, דאָס איז דאָך טאַקי די גאַנצע צרה:

מיט אונזערע אחינו בני ישראל. וואס מיר אלע מאכען נישט אויס איין פאלק, וואס מיר זענען גלאט נאר יודען. א משערעדע שאף זענען מיר, וואס בלאנקעט זיך ארום צוזייעט־צושפרייעט אויף דער גאנצער וועלט.

אמת מאקי, הונדערטער יאהרען כסדר ראנגלען מיר זיך אין דער וועלט מיט אלע קרעפטען צודערהאלטען די נשמה, אבער דאס איז נישט אזא ראנגלען זיך פון איין פאלק פאר דעם גאנצען כלל, נאר פון צוזייטע־צושפרייטע יודען, וואס איטליכער וועגדט איין אלע כוחות נאר פאר זיך אליין, פאר דעם זינדיגען שטיקעל ברויט און פאר א חיי־שעה, ער זאל חאטש קענען זיפען, עטהמען אביסיל פריי. און אין דעם ראזינגען מין מלחמה זענען מיר, ברוך־השם, טרוקען ארויס. מיליאנען יודען שלעפען זיך אלץ מאקי ווייטער געזונט און שטארק ארום. מיר האבען בעוויזען גבורות, אז איטליכער יוד פאר זיך בעזונדער קען זיין שטענדטיל בעשטעהן און זיך האלטען אויף די פיס, אבער אינאיינעם האבען מיר פארלוירען דאס געפיהל פון כבוד, וואס א פאלק פיהלט אין זיך. אינדעם אז מיר האבען אינגאנצען זיך אפגעגעבען מיט דעם דאגת־הפרנסה, צודערהאלטען דאס לעבען, זענען מיר זעהר אפט געניטיגט געווען דעם כבוד אין דער זייט אוועקצולעגען. מיר האבען נישט בעמערקט, אז דורך אזא מיאוס'ן גאנג, הגם ער איז נישט מיט אונזער ווילען, זענען מיר נאך ערגער אראפגעפאלען ביי אונזערע פיינד, נאך מעהר געווארען צו לייטיש געשפעט און חוכא־וטלולות.

דאס געפיהל פון כבוד איז ביי אונז אזוי ווייט אויסגעוועפט געווארען, אז מיר זענען מקבל באהבה אלסדינג, וואס מען לעגט אין אונז אריין, און מאכען נאך דערביי מיט א קנייטשעלע: מילא, עס, נישקשה. חאפען מיר א מאל א פלעם, לעגען מיר צו דער געשוואלענער באק צו קאלט וואסער, און ווארפט מען אונז ארויס פון דער שטיב, נעהמען מיר די פיס אויף די פלייצעס און אנטלויפען ווייט, אזש וואו דער שווארצער פעפער וואקסט ערגיץ, צוזיין דארט אין גלות. הערען מיר אויף דעם וועג ווי שאקלענדיג מיט'ן קאפ רופט זיך איינער עפיס איבער אונז אפ: „שלים־שלימזלדיגע, ס'איז דאך, כ'לעבען, אויף אייך א צער בעלי חיים"! צוגעהט זיך אונז פשוט דאס הארץ. אזוי ווייט זענען מיר ביי זיך געפאלען, אז מיר פארדרייסען די נעז מיט גדלות פאר גרויס שמחה, ווען א קליינער טייל פון אונזער פאלק איז ערגיץ אין א מדינה גלייך מיט לייט געשטעלט געווארען דארט. דעם וואס מען

בעדאַרף שוין שטעלען, דער איז, משטיינס־געזאָגט, שלאָף און קיים חאָם ער שטעהט אויף די פיס. קוקט מען נישט דאַרויף, וואָס מיר שטאַמען פון יודישע קינדער און מען בעטראַכט אונז גלייך מיט אַלע אַנדערע מענשען, טהוט עס אונז אין האַרצען משונה הנאָה און מיר דאַנקען דערפאַר זעהר שען. מיר שמועסען איין אי זיך אי אַנדערע, אַ מיר זענען מעהר טאַקי נישט קיין יודען, נאָר עכטע אמתע קינדער פונ׳ם לאַנד. אָבער נאַרישע חלומות! איהר מעגט אייך בעווייזען באותות ומופתים, אַז איהר זענט ווי אַלע אַנדערע גלייך געטריי דעם לאַנד, דאָך וועט מען ביי עפּים נאָר אַ געלעגענהייט אייך שטאַרק אָנצוהערעניש געבען, אַז איהר זענט יודען, און אַרויספיהרען אייער יחוס פון טאַטענס טאַטען ביז שם׳ן דעם עלטער־עלטער זיידען פון אַברהם אָבינו. דאָס האָבען אייך נישט לאַנג זעהר גוט בעוויזען דייטשלאַנד און אונגאַרען.

וואָס איז פאַר אַ וואונדער, אַז אַ פאָלק וואָס האָט, בכדי צוהאָבען חאָטש אַ חיי־שעה, זיך געלאָזט טרעטען מיט די פיס און זיך אויסגע־לעהרענט די דאָזיגע פיס נאָך צוקושען, אַז אַזאַ פאָלק איז געוואָרען צו חרפה און צו לייטיש געשפּעט!

דאָס גורל אונזערים איז אַזעלכס, וואָס אונז איז אוממעגליך נישט צושטאַרבען און נישט צולעבען, שטאַרבען קענען מיר נישט נאָך די אַלע קלעפּ, וואָס מיר חאַפּען, און מיר ווילען טאַקי אויך נישט פונ׳ם יודיש־קייט זיך אָפּצוזאָגען און פון אונז אַליין אַ עק צומאַכען. ווידער־זשע לעבען קענען מיר אויך נישט, ווייל עס זענען דאָ אַזעלכע, וואָס פאַרגינען עס אונז נישט. ווי אַ פאָלק אויף דאָס ניי אָנצוהויבען פאַר זיך לעבען, גלייך מיט אַנדערע פעלקער — אויך דאָס ווילען מיר נישט, ווייל פיל פון אונז, וואָס זענען שטאַרק געטריי דעם לאַנד, מיינען, אַז מען קאָן זיי, חלילה, אַזוינס פאַר אומגוט נעהמען, חאָטש ס׳איז גאָר נישט אַזוי די מעשה, אַדרבה ואַדרבה.., בפרט נאָך, ווי מיר וועלען ווייטער דער־קלעהרען, איז דאָך אונזער כוונה נאָר, אַז אַ טייל יודען, אָרעמע, נויט־בעדערפטיגע זאָלען זיך ערגיץ בעזעצען, אַרבייטען און לעבען אינאיינעם. און לא די וואָס אַזעלכס קען קיינעם נישט שאַדען, אַדרבה עס וועט נאָך זיין אַ טובה פאַר אַלע צדדים. מיר האַלטען פאַר נייטיג פריהער עס אַרויסצוזאָגען, בכדי מען זאָל זעהן, אַז אונזער כוונה איז אַ גוטע און פאַרדינגט בכל־האופנים, מען זאָל זי מיט ישוב הדעת אויסהערען. דער עיקר איז, וואָס מיר בעטען צופאַרשטעהן אונזער גאַנצען שמועס מיט

דעם אמת׳ן, רעכטען און גוטען פשט און נישט אריינצולעגען דרינען עפּים דרשות מיט שאַרפע שפּיטצלעך. אין דער יודישער שלעכטער לאַנגע איז קיינער אין דער וועלט נישט שולדיג ווי נאָר זייער פינסטער, ביטער מזל אליין, אָקענען וועלבען מיר מוזען עפּים טאָן עס צופּאַר־בעסערן, אז מיר זאָלען אויפגעריכט ווערען. נאָר דער לאַנגער גלות פון אַ קאַרגע פּאָר טויזענט יאָהר האָט בײַ אונז צוגענומען אי דאָס גע־פיהל פון כבוד אי דעם מוטה. מיר זענען געוואָרען צו חרפה צו געשפּעט און מיר ווילען אפילו זיך נישט פּריווען, די חרפה פון אונז אַראָפּצונעהמען.

צו די אַלע צרות איז דאָ נאָך אַ זאַך, וואָס האָט אונז געמאַכט אָפּהענ־דיג צוואָרגען זיך פאַר אונזער תכלית, ווי־אַרום צו ווערען לייטען גלייך. דאָס איז דער גלויבען אין דעם, אז מיר קענען אַנדערש נישט אויפגע־ריכט ווערען און בעקומען אַ פּנים פון אַ פאָלק אין דער וועלט סיידען נאָר דורך גרויסע נסים ונפלאות דורך משיח׳ן, וואָס ער וועט מיט דעם איבערשטענס כח קומען אונז אויסלייזען פון׳ם גלות, און ביז דענסמאָל מוזען מיר ליידען, מקבל באהבה זיין אַלע צרות און אַנשיקעניש פון זיין ליבען נאָמען. מיר האָבען דורכדעם אַרויסגעשלאָגען זיך פון׳ם קאָפּ איטליכען געדאַנק פון אַ פאָטערלאַנד. אַזעלכם האָבען מיר נאָך אַלץ מעהר גערן געטאָן, וואָס מעהר איטליכער פון אונז האָט געהאַט צו־זאָרגען פאַר די נייטיגסטע בעדערפניש, ווי אַזוי צודערהאַלטען דאָס לעבען. דערוויל זענען מיר וואָס ווייטער אַלץ נידריגער, נידריגער געפאַלען. איז דען שוין לסוף נישט צייט איינצוזעהן, ווי מיאוס דאָס איז פאַר אונז?

צום גליק אָבער זענען היינט די אומשטענדען אַנדערש אַביסעל ווי פריהער. די רדיפות אין דער לעצטער צייט אויף יודען דאָרט אין דעם געבילדעטען דייטשלאַנד, רומעניען, אונגאַרן וכדומה, האָבען פּועל־יוצא געווען אַזוינס, וואָס אַ סך מעהר ערגערע רדיפות אַמאָל אין מיטעל־אַלטער זענען נישט ביכולת געווען עס צומאַכען. דאָס פאַרשלאָפענע געפיהל פון׳ם יודישען פאָלק, וואָס האָט דענסטמאָל בשעת די גרויסע צרות זיך אויסגעדרוקט נאָר אין דעם תהלים־זאָגען און אין דעם אומ־קומען אויף קידוש־השם, האָט היינט בײַ אַ סך יודען אויסגעשאָסען אין אַ שטאַרקען שטופען זיך קיין ארץ־ישראל. און ווי וועניג נוטצען ס׳איז פון׳ם דאָזיגען שטופען זיך אַהין אַרויסגעקומען, דאָך בעווייזט עס לכל־הפּחות, ווי יודען האָבען אָנגעהויבען צופיהלען גאַנץ קלאָהר, אז סען

מוז האָבען אַ היים. די גרויסע צרות און לייד, וועלכע יודען זענען אויסגעשטאַנען, האָט און זיי היינט אויפגעוועקט עפּ׳ס אַזוינס, וואָס בעמיים שוין גאָר אַנדערש ווי דאָס פריהערדיגע אראָפּשלינגען די אַלע פּורעניות, וואָס איז נאָר אַ גזר דין, אַ שטראָף פון גאָט.

היינטיגע צייטען, אַז אונזערע אחינו בני ישראל האָבען אין אַ טייל לענדער אָנגעהייבען פרייער צוטהמען און קענען שוין מעהר צום הארצען נעהמען די צרות פון זייערע אומגליקליכע ברידער, נעבען היינטיגע צייטען, אַז די גרויסע מלכיות האָבען חסד געטאָן מיט געמיסע אומות, דערנידעריגטע, דערשלאָגענע און אָפּגעלאָזט זיי פריי פאַר זיך אַליין זייער שטערטיל צובעשטעהן, בעדאַרפען אויך מיר קיין איין רגע גישט זיטצען מיט פאַרלעגטע הענד און צולאָזען די סבראָ, אַז אויף אונז איז אויבען שוין אַזוי אָנגעהתמעט געוואָרען, אייביג נע-ונד צו זיין גאָר אָהן אַ סוף.

אַזוי וועניג ווי מיר האָבען קיין רעכט צובעקלאָגען זיך אויף די אַלע אַנדערע אומות העולם פאַר דער שלעכטער לאַגע אונזערער, ווייל דאָס איז שוין אַזוי בטבע אין אַלע מענשען, נישט ליידען צוקענען דעם בעטלער, וואָס שלעפּט זיך אַרום שטענדיג, און מיר קענען אויף זיי גאָר קיין פאַראיבעל נים האָבען דערפאַר, וואָס זיי שטעקען אונז נישט אָפּ אַ נדבה מיט דעם גוטען ווילען, פונקט אַזוי וועניג האָבען מיר קיין רעכט זיך סומך צוזיין אויף זיי גאָר מיט אַלסדינג, וואָס איז נוגע אונזער גליק, אַז זיי אַליין זאָלען שוין אונזער תכלית פאַרזאָרגען. אויף דעם לאַנגען, וויטען וועג צו אמת׳ער מענשענליבע, ווען ס׳איז נאָר אַ מעגליכקייט אַזעלכס אַ מאָל צודערגרייכען, שטעהען אַלע מענשען פון דער וועלט, און מיר אויך צווישען זיי, נאָך גאָר אין דער התחלה. דאַריבער מוזען מיר פונ׳ם קאָפּ זיך אַרויסשלאָגען אייגנגערעדטע זאַכען, אַז מיט אונזער פאַרוואָגעלט-זיין אין גלות האָבען מיר בהשגחת הבורא גענומען אויף זיך אַ שליחות די וועלט צופאַרבעסערען — אַזאַ שליחות, אין וועלכער קיינער גלויבט נישט, אַזאַ כבוד, וועלכען מיר וואָלטען, צווישען אונז גערעדט, בשמחה רבה מוחל געווען, אויב נאָר דערמיט צוגלייך זאָל די חרפה, וואָס אין דעם נאָמען „יוד“, פון דער וועלט אויך פאַרשווינדען ווערען. לאָמיר נישט זוכען אונזער כבוד, אונזער גליק אין חלומות, נאָר אין אונזער אחדות און פאַרבינדען זיך ווי ברידער צו איין פאָלק. ביז אַהער האָבען מיר אין דער וועלט נישט

נעגאָלטען פאַר אַ זיכערער פירמע און דאַריבער האָבען מיר קיין רעכטע קרעדיט אויך נישט געהאַט.

װען אַנדערע פעלקער עפּים, װאָס זענען פאַר אונזערע אויגען ערשט אויסגעוואַקסען, ווי אַ שטיינער, סערביען און באַלגאַריען, האָט מען די מיה ווייערע צו אַזאַ מעמד צוקימען געפונען פאַר גאַנץ רעכט און כשר, היינט אַ פשיטאָ שוין יודען! מעהר פון יענע האָבען זיי זייער טייל אַרבייט אין דעם לעבען פון די אַלע געבילדעטע פעלקער, מעהר פון יענע האָבען זיי זיך פאַרדינט מיט זייער אַרבייט לטובה פאַר אַ וועלט מענשען, זיי האָבען מעהר פון יענע אויסצוווייזען אַ גרויסע ראַליע, װעלכע זיי האָבען געשפּילט פאַרצייטענס, אַ גאַנץ גרויסע געשיכטע, אַ אַלטען יחוס-בריף פון איין ריינער גזע, איין אייזערנעם כח צודער־האַלטען זיך אויף אייביגע צייטען ביים לעבען, אַ פעסטען גלויבען, און אַ גרויסע מגילה פון אַלערליי צרות, וואָס קיינער איז נאָך אַזויפיל אין לעבען נישט אויסגעשטאַנען; מעהר ווי אַקעגען איטליכער אַנדערער אומה האָבען די פעלקער זיך אַקעגען זיי פאַרזינדיגט. איז דען דאָס אַלסדינג נאָך קאַרג אויף-צוגעפינען זיי פאַר ווערטה, אַז זיי זאָלען, געבעך, שוין אויך אויפגעריכט ווערען? אַ חוץ דעם בעדאַרפען דערפון, דאַכט זיך, נאָך שטאַרק צופרידען זיין די אַלע אומות, אויף וועלכע מיר ליגען ווי אַ האָרב אויף די פּלייצעס.

מען בעדאַרף, אמת טאַקי, נאָך באַלד אין דער התחלה, גרייט זיין אויף דעם גרויסען געפילדער איבער אַזאַ אונדערהערטער זאַך פון די יודענס זייט. גאַנץ געוויס, אַז ס'וועט שרעקליך פיל מיה קאָסטען, אפשר נאָך איבער דעם מענשענס כח, ביז עס זאָל מעגליך זיין אַזאַ שווערע זאַך אויסצופיהרען. מען מוז אָבער זיך בערעכנען, אַז ס'איז אין-ברירה, קיין אַנדער וועג איז נישטאָ פאַר יודען, אַרויסצוגעהן פון זייער שלעכטער לאַגע און עס וואָלט געווען אַ נאַרישע מוראָ קיין פוס נישט אַרויסצושטעלען אויף אַזאַ וועג נאָר דאַריבער, ווייל ער איז לאַנג, שווער און מסוכן, ווייל ס'איז נאָר אַ קליינע האָפנונג דאָ אויף דעם װעג עפּים צודערגרייכען. ווער עס שטעלט נישט איין, נעהמט נישט אויס, און באמת טאַקי, וואָס האָבען מיר דאָ אָנצווערען? נאָר אין ערגסטען פאַל בלייבען מיר אויך אויף ווייטער דאָס, וואָס מיר זענען ביז אָהער געוועזן.

בײ אַזעלכע שלעכטע אומשטענדען, אין וועלכע מיר האָבען פריהער געשמועסט און אין װעלכע קיינער פון די אומות איז, חלילה,

גישט שולדיג, נאָר אונזער פינסטער מזל אַליין, זענען מיר געווען, מיר זענען אַצינד און וועלען אויך תמיד אין אַלע צייטען זיין אָרעמע מקבלים, מעלערלעקער, וואָס זיטצען ווי אַ משאָ אויפ'ן קאָפּ פון די פעלקער. די אמתע בעלי-הבתים אין דעם לאַנד. אוודאי וואָלט מען די דאָזיגע משאָ וועניגער געפיהלט, ווען מיר וואָלטען פאַרטיילט געווען צווישען די אומות אַזוי, אַז אומעטום זאָלען מיר אויסקומען אַקעגען זיי נאָר אַ מעט. דאַריבער מוז עס מאַקי אויף אונז חל זיין, צוזאָרגען דערפאַר, אַז דער איבעריגער טייל פון אונז, וואָס שטעהט ווי אַ ביין אין האַלז, זאָל מוחל זיין ווייטער צוגעהן און ערגיץ אַנדערש זיך בעזעטצען. קיין שום פרעמדער איז נאָר נישט מחויב דערפאַר זיך צוזאָרגען, נאָר מיר אַליין. ווען מען וואָלט געקענט די יודען גלייך פאַרטיילען צווישען די אַלע אומות פון דער גאַנצער וועלט, וואָלטען אפשר די היינטיגע שאלות-ותשובות מכח יודישע קינדער גאָר כלל נישט געווען. אָבער אַזעלכס קען בשום-אופן נאָר נישט געמאָלט זיין. גיכער מוז מען אָנ-נעהמען אין דער סברא, אַז אפילו אין די העכסט געבילדעטע לענדער וואָלט מען זיך שטאַרק אָפּגעזאָגט אַריינצולאָזען גאַנצע פאַרמיעס מיט יודען. מיר זאָגען עס אַרויס מיט אַ שווער האַרץ, אָבער דעם אמת מוזען מיר מודה זיין. און פאַר אונז איז עס נאָך שטאַרק נייטיג, ווייל דורכדעם, וואָס מיר וועלען ביי אונז וויסען דעם רעכטען אמת, וועלען מיר אין שטאַנד זיין צוגעפינען די רעכטע מיטעל אונזער שלעכטע לאַגע צופאַרבעסערן. היינט וואָלט עס מאַקי געווען אויך גאָר נישט קיין פרעהליכער עסק, ווען מיר זאָלען זיך נישט בענוטצען דערמיט, וואָס די צייט האָט אונז אָנגעלעהרענט אין לעבען.

איינמאָל זענען מיר שוין גוט אָנגעלעהרענט, אַז מיר זענען ערגיץ נישט קיין היימישע מענשען און אַז מיר מוזען דאָך האָבען, ווען נישט קיין איינען פאָטערלאַנד, אָבער פאָרט עפּיס האָטש אַ שטיקעל היים. מידער זענען מיר אָנגעלעהרענט, אַז דער שלעכטער סוף, מיט וועלכען דאָס אַוועקלאָזען זיך פון אַ סך יודען אין דער לעצטער צייט האָט זיך געענדיגט, איז נאָר דערפון אינגאַנצען געקומען, וואָס עס איז געשעהן אין איילעניש, און אין דער גרויסער בהלה האָט מען נישט בעזאָרגט פריהער דעם רעכטען עיקר — מען האָט זיך נישט געזאָרגט קודם-כל, נישט פאַר קיין מקום מנוחה און נישט פאַר דעם סדר, מיט וועלכען דאָס אַוועקלאָזען-זיך מוז געשעהען.

ווייל מען קוקען אין תוך אַריין, אויפגעריכט צו ווערען אַזוי, אַז

מיר זאָלען א שענערען פנים בעקומען אי בײ זיך אלײן אי בײ אנדערע. בעדאַרפען מיר נישט אָננעהמען דווקא אין ארץ־ישראל װי א מאָל זיך צובעזעטצען. אונזער װאונש געהט גאָר נישט אזוי װײט. אָהן דעם איז אויך געװנג שװער, אז ער זאָל דערפילט װערען. מיר װינשען אצינד פאַר אונזערע אָרעמע ברידער נישט מעהר װי עפּיס א שטיקעל אָרט, װאו זײ זאָלען עס קענען אָנרופען זײער אײגענס און לעבען כדת משה וישראל. װעט אויך גאָר מעגליך זײן אפשר, אז ארץ־ישראל זאָל װערען אונזער אײגען לאַנד איז אװדאי זעהר גוט, אבער דער עיקר, אויף װאָס מען בעדאַרף פריהער פון אלע זאכען קוקען, איז אָנצוטרעפען אזא לאַנד, צו װעלכען ס׳איז גרינגער צוקומען און פּאַסט טאַקי צוגלײך אויך פאַר יודישע קינדער פון פאַרשידענע מדינות, אז זײ זאָלען דאָרט קענען זיטצען במנוחה װי בײ זיך אין דער הײם און ארויסברײנגען דאָס שטיקעל ברויט מיט אײגענער אַרבײט. מיר װײסען גאַנץ גוט, נישקשה, מיט װאָס פאַר א גרויס מיה און שװערקײט עס װעט אָנקומען אונזער װאונש צודערגרײכען, נאָר שװערער פון אלע אנדערע זאכען װעט בײ אונזערע יודען אָנקומען גאָר די ערשטע און נײטיגסטע זאַך, הײנו: דאָס ענטשל׳סען־זיך דערצו. דען, צװישען אונז גערעדט, זענען מיר גרויסע קשנים. און עס קען טאַקי גאַנץ גרינג זיך גאָר מאַכען, אז א פּעקיל לײט פון אחינו בני ישראל זאָלען די דאָזיגע זאַך דערשטיקען נאָך גאָר אין דער התחלה, און דענסטמאָל אז אָך און װעה צו אונזערע טעג און יאָהרען!

מיר זאָגען נאָך א מאָל בפירוש אַרויס, די הײנטיגע צײט, אין װעלכע מיר לעבען, איז זעהר מסוגל דערצו, אז אונזער װאונש זאָל דערפילט װערען. אין די לעצטע יאָהרען האָבען מיר מיט אונזערע אײגענע אויגען געזעהן, װי א סך קלײנע אומות זענען אויפגעריכט געװאָרען, װאָס פריהער האָט זײ אַזוינס אפילו זיך גאָר נישט געחלומט. די מלכיות געװעלטיגען הײנט מיט חסד און לאָזען די קלײנערע פון זײ זיך געהן זײער װעג, אבי ער פיהרט נאָר צום פרידען און צום גליק פאַר זיך אלײן און אויך פאַר דער גאַנצער װעלט מענשען. גענוג. כ׳לעבען, אָנגעװאָרפען צװײען און ליגען אלע אנדערע פעלקער אויף דעם קאַרק װי א שװערער שטײן און דח׳כדעם זאָל א װעלט מענשען שטענדיג מיט אונז האָבען צוטאָן, צװינגען און צװאָגען. מענשען לאָמיר זײן, יודישע קינדער! מענשען מיט א װילען און א פעסטען כאַראַקטער. לאָמיר אָנהױבען פאַר אונזער תכלית אלײן זיך צװאָרגען און אבי מיר

וועלען ערענסט מיינען, וועט גאָט אונז אויך העלפֿען. אפילו יענע, וואָס זענען אונז אַצינד נישט אַזוי גוט, וועלען אונז, נישקשה, נישט אָפּזאָגען אין זייער הילף מיט וואָס נאָר מעגליך, ווען זיי וועלען איינזעהן, אַז מיר זאָרגען זיך באמת פֿאַר אונזערע אָרעמע ברידער, צוזעצען זיי ערגיץ אין איין אָרט, דאָרט צואַרבייטען און צולעבען ווי מענשען. אמת טאַקי, צו אַזאַ גרויסער, וויכטיגער זאַך זענען נייטיג גרויסע לייט מיט אַלע גוטע מעלות, נאָר מיר בעדאַרפֿען אָבער האָפֿען, אַז אַזעלכע לייט וועלען מיט דער צייט ביי אונז זיך געפינען, וואָס אַלע אינאיינעם, דער מיט זיין רייכקייט, יענער מיט זיין חכמה, איינער מיט זיין זיס לשון און דער אַנדערער מיט זיין פען, וועלען אין שטאַנד זיין יודען אַרויספֿצופֿיהרען אויף אַ דרך. זיי וועלען גוטע מליצים זיין פֿאַר אונז ביי די אַלע מלכיות און מיט גאָטס כח יודען שטעלען אויף די פֿים.

עס פֿאַרשטעהט זיך, אַז מיר מיינען דאָ נישט פשוט, אַלע יודען, וואו נאָר זיי געפינען זיך אַצינד, זאָלען פלוצלים זיך פֿאַרנעהמען און אַוועקגעהן קיין ארץ־ישראל, אָדער ערגיץ אַנדערש אין זייערם אַ אייגען לאַנד. חלילה! דאָס ביסעל יודען אין יענע מדינות, וואָס מחמת זיי זענען נאָר אַ מעט אַקעגען די אַלע אַנדערע איינוואוינער, איז זיי דאַריבער טאַקי דאָרט גוט, מעגען זיך געזונטערהייט דאָרט אויף תמיד בלייבען. אויך אין אַזעלכע מדינות אפילו, וואו דער כלל יודען קען אַזוי גרינג זיך נישט דערשלאָגען גלייכע פֿראַוועס מיט די אַנדערע דאָרטיגע איינוואוינער, מעגען די גבירים, שענע בעלי־הבתים און אַלע פֿאַרנעהמסטע פֿון די יודישע קינדער בלייבען טאַקי דאָרט ווי פֿריהער. מען רעדט ניט מעהר פֿון יענע, אַ סך אַזעלכע אָרעמע, נויטבעדערפֿטיגע יודען, וואָס לעבען, נעבעך, פֿון דער לופֿט, וואָס פֿאַלען שווער אויף איטליכען ווי אַ שרעקליכע משא, זענען גרויס אין די אויגען אי זיך אַליין אי אַנדערע און מחמת זיי קומט אַרויס אַל־דאָס ביזז, רדיפות און צרות אויף דעם גאַנצען כלל ישראל. אָט פֿאַר דעם דאַרפֿען איבערבייטנדעל איז אַצינד די צייט צוזאָרגען, צוזעצען זיי ערגיץ אין אַ שטיקעל אייגען אָרט, אַז זיי זאָלען מיט זייער אַרבייט קענען לעבען דאָרט לייטען גלייך. נאָר מען בעדאַרף די זאַך אַנידערשטעלען פֿעסט מיט ישוב־הדעת, עס זאָל אין תוך אַריין טאַקי זיין גוט און אַ שען פנים האָבען, נישט גלאַט צונויפנעהמען אויף זיי נדבות ווי אויף מקבלים. דערפֿון וועט קיין גוטס ניט אַרויסקומען, אַזוי ווי ס'איז גאָרנישט אַרויסגעקומען פֿון די

קאסע-קאסאָעס געלט, וואָס מען האָט געקליבען פאַר יענע אומגליקלי-
כע, נעבעך, פון אונזערע ברידער, וואָס האָבען נישט לאַנג בשעת דער
ביזער מהומה זיך אין איילעניש, אין חאַפּעניש אַוועקגעלאָזט וואָהין די
אויגען טראָגען, א טייל קיין אַמעריקא און א טייל קיין ארץ-ישראל. ניין,
העלפען בעראַרפען מיר אויף ווייטער אונזער אָרעמען עולם מיט בע-
רעכנונג און מאַכען פון דער התחלה אַלסדינג ווי עס געהער צו זיין.
אַזוי אַז זיי זאָלען קענען אַ קיום האָבען און לעבען דורך זייער אייגענער
אַרבייט אין נחת און פריידען. דענסמאָל ווען אונזערע אָרעמע דערשלאָ-
גענע ברידער וועלען אויפגעריכט ווערען און אין דער וועלט וועט בע-
קומען נאָך אַ אַנדער פנים. וועלען די אומות העולם דערנאָך אויף אונז
אַלע גרויס כבוד לעגען און שוין קוקען אויף אינז אומעטום מיט אַנדערע
אויגען.